

การศึกษาเปรียบเทียบมหาปริณิพพานสูตรกับพระนิพพานสูตร

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
ธันวาคม ๒๕๕๕

การศึกษาเปรียบเทียบมหาปริณิพพานสูตรกับพระนิพพานสูตร

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย

ธันวาคม ๒๕๕๕

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

การศึกษาเปรียบเทียบมหาปริณิพพานสูตรกับพระนิพพานสูตร

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
ธันวาคม ๒๕๕๕

พระมหาปุ่น ชมภูพระ. (๒๕๕๕). การศึกษาเปรียบเทียบมหาปรินิพพานสูตรกับพระนิพพานสูตร.

ปริญญาานิพนธ์ ศศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

คณะกรรมการควบคุม: ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ศานติ ภักดีคำ, อาจารย์ ดร. พรชาดา สุวัธนวิช.

ปริญญาานิพนธ์ฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาเปรียบเทียบมหาปรินิพพานสูตรกับพระนิพพานสูตร ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านเนื้อหา ด้านหลักธรรม และกลวิธีทางวรรณศิลป์

การศึกษาเปรียบเทียบเนื้อหาพบว่ามหาปรินิพพานสูตรมีเนื้อหาที่กล่าวถึงเหตุการณ์ตรงกับพระนิพพานสูตรกลอนสวด ๑๘ เหตุการณ์ มีเพียงเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานเพียงเหตุการณ์เดียวที่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวดทุกฉบับ เพราะเป็นเหตุการณ์สำคัญที่สุด ส่วนเหตุการณ์อื่นที่แตกต่างไปจากมหาปรินิพพานสูตรมี ๑๔ เหตุการณ์ กวีน่าจะแต่งเพิ่มเติมโดยนำเค้าโครงมาจากคัมภีร์อื่นผนวกกับจินตนาการของตนเอง ส่วนเนื้อหาที่ปรากฏเฉพาะในมหาปรินิพพานสูตรมีทั้งสิ้น ๕ เหตุการณ์

การศึกษาเปรียบเทียบด้านหลักธรรมพบว่าหลักไตรลักษณ์, มรณธรรม และอัปมาทธรรมมีปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวดทุกฉบับ คำสอนเรื่องทานปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวรรที่ ๑ และพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวรรที่ ๒ แสดงให้เห็นว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวดทั้งสองฉบับมุ่งเน้นการสอนเรื่องทานโดยตรง แตกต่างจากมหาปรินิพพานสูตรที่ไม่ได้เน้นคำสอนเรื่องการทำทานมากนัก ส่วนคำสอนเรื่องศีลปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวรรที่ ๒ เหมือนกัน หลักธรรมที่พบในมหาปรินิพพานสูตรเท่านั้นมี ๗ หมวด ได้แก่ อปริหานิยธรรม, ธรรมมีอุปการะมาก, ไตรสิกขา, มหา ปเทศ, โพชฌงค์ ๗, สัจจญาณ และวิโมกข์ หลักธรรมที่ปรากฏเฉพาะพระนิพพานสูตรกลอนสวดมี ๓ หมวด ได้แก่ โลกธรรม, ทศพิชราชธรรม และทศ ๖

การศึกษาเปรียบเทียบกลวิธีทางวรรณศิลป์ เฉพาะตอนที่เหมือนกันทุกฉบับคือตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานพบว่ามหาปรินิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวรรที่ ๑ มีกลวิธีที่เด่นชัด คือ เทศนาโวหาร เพราะต้องการสอนคติธรรมเรื่องไตรลักษณ์ ซึ่งแตกต่างจากพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวรรที่ ๒ และพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ที่เด่นเรื่องของการใช้ภาพจน์ เพราะกวีต้องการสร้างอารมณ์สะท้อนใจให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพในเหตุการณ์ตอนที่พระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน

A COMPARATIVE STUDY OF THE MAHAPARINIBBANASUTTA AND
THE PHRANIPPANASUTRA

AN ABSTRACT
BY
PHRAMAHAPOON CHOMPOOPHRA

Presented in Partial Fulfillment of Requirements for the
Master of Art Degree in Thai
at Srinakharinwirot University
December 2012

Phramahapoon Chompoophra. (2012). **A comparative Study of the Mahaparinibbanasutta and The Phranipansutra**. Master of Arts. (Thai), Bangkok: Graduate School, Srinakharinwirot University. Advisor: Assistant Professor Dr.Santi Pakdeekam, Instructor Dr. Porntada Suvatanavanich.

This thesis was aimed at comparing the Mahaparinibbanasutta and the Phranippanasutra in three aspects, namely contents, tenets, and literary strategies.

The comparison of the contents showed that the Mahaparinibbanasutta contains eighteen events with contents corresponding to those found in the Phranippanasutra Hymns. Only one event-when the Buddha went into parinirvana-appears in the Mahaparinibbanasutta and in all books of the Phranippanasutra Hymns, because it is the most important event. Fourteen events in the Phranippanasutra Hymns differ from the Mahaparinibbanasutta. The poets might have added more content, adopting other religious texts or scriptures and adding their own imaginations. Five events were found only in the Mahaparinibbanasutta.

The comparison of the moral tenets revealed that Tilakkhana (the Three Characteristics), Maranadhamma (Death), and Appamadadhamma (earnestness) appear in the Mahaparinibbanasutta and in all books of the Phranippanasutra Hymn. The teaching about Dana (giving) appears both in the first and second handwritten versions of the Phranippanasutra Hymns. This shows that both handwritten versions of the Phranippanasutra Hymns focus on teaching Dana, which is different from the Mahaparinibbanasutta, which does not emphasize Dana. However, the teaching about Sila (rules of morality) occurs in the Mahaparinibbanasutta and the second handwritten version of Phranippanasutra Hymns. The moral principles appearing only in the Mahaparinibbanasutta include Aparihaniyadhamma (conditions of welfare), Bahukaradhamma (virtues of great assistance), Sikkha 3 (the Threefold Learning), Mahapadesa (great authorities), Bojjhanga 7 (enlightenment factors), Sanna (perception), and Vimokkha (liberations). The moral principles that appear only in the Phranippanasutra Hymns include Laka-dhamma (wordly conditions), Rajadhamma (virtues or duties of the king) and Disa 6 (directions).

The comparison of the literary strategies, made only on the event where the Buddha went into parinirvana (extinction of the Aggregates), revealed that Desanavohan (teaching though explaining) is most applied in the Mahaparinibbanasutta and the first handwritten version of Phranippanasutra Hymns because their goal is to teach Tilakkhana. On the contrary, the second handwritten version of the Phranippanasutra Hymns and the print version of the Phranippanasutra Hymns are dominant in the use of pictures because the poets wanted to draw sorrows and imaginations in the event of the Buddha's parinirvana.

ปริญญาบัตร
เรื่อง
การศึกษาเปรียบเทียบมหาปรินิพพานสูตรกับพระนิพพานสูตร

ของ
พระมหาปุณ ฆมภูพระ

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร. สมชาย สันติวัฒนกุล)
วันที่ เดือน ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๕

คณะกรรมการควบคุมปริญญาบัตร

คณะกรรมการสอบปากเปล่า

..... ประธาน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ศานติ ภัคดีคำ)

..... ประธาน
(อาจารย์ ดร.สุภัค มหาวรรการ)

..... กรรมการ
(อาจารย์ ดร. พรชาดา สุวัณนนิช)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ศานติ ภัคดีคำ)

..... กรรมการ
(อาจารย์ ดร. พรชาดา สุวัณนนิช)

..... กรรมการ
(อาจารย์ ดร. อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล)

ประกาศคุณูปการ

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศานติ ภัคดีคำ ประธานควบคุมปริญญาโท และอาจารย์ ดร.พรชานดา สุวัธนวิช กรรมการควบคุมปริญญาโทที่กรุณาให้แนวคิด และคำปรึกษาอันเป็นประโยชน์ต่อผู้วิจัย ตลอดจนให้คำแนะนำในการแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ อีกสิ่งหนึ่งที่สำคัญคือ “กำลังใจ” และ “ความเมตตา” ของท่านอาจารย์ทั้งสองจนเป็นผลให้ปริญญาโทฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงสมบูรณ์

ผู้วิจัยขอขอบคุณ อาจารย์ ดร.สุภัค มหาราทร ประธานกรรมการสอบปากเปล่า และอาจารย์ ดร.อาทิตย์ ชีรวณิชกุล กรรมการแต่งตั้งเพิ่มเติมจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่คอยชี้แนะในจุดบกพร่อง และให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ โดยเฉพาะด้านการวิเคราะห์ทฤษฎีทางวรรณศิลป์

ขอขอบคุณสำนักเรียนวัดป่าวิเวกจันทร์ารามที่อบรมปณิธานให้ผู้วิจัยปฏิบัติตามศีลธรรมอันดี สมกับปณิธานของหลวงพ่อมหาภิรมย์ วชิรปญโญ ที่ต้องการพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนา

ขอกราบขอบพระคุณ “มารดา” และ “บิดา” ที่ให้ชีวิตเลือดเนื้อ และคอยเป็นกำลังใจในการทำปริญญาโทครั้งนี้ ปริญญาโทฉบับนี้ผู้วิจัยขอเปรียบเป็นมัลลัญญาของคุณของท่านทั้งสอง

ขอขอบคุณ (อดีต) พระมหาเจียง สุปญโญ ที่คอยสอบถาม และเป็นกำลังใจให้ผู้วิจัยเสมอมา ขอขอบคุณ พระสุริยันต์ กตสโร และพระวรพล โสภณจิตโต ที่คอยตรวจทานช่วยเหลือในการทำวิจัยครั้งนี้

ขอขอบคุณเพื่อนร่วมรุ่นสาขาภาษาไทยสายวรรณคดี คือ โยมบาส ที่แนะนำหนังสือเกี่ยวกับงานวิชาการ โยมบุญ ที่เป็นแรงบันดาลใจในการสู้และอดทน โยมแอ๊ด ที่แนะนำหนังสือเกี่ยวกับเรื่องสั้นนวนิยาย อีกทั้งช่วยตรวจทานปริญญาโท โยมแคร้ ที่คอยให้กำลังใจในวันที่ผู้วิจัยท้อแท้ และให้คำปรึกษาเกี่ยวกับทิศทางในการทำงานวิจัยครั้งนี้ และโยมส้ม น้องเล็กที่สุดแห่งสายวรรณคดีที่คอยให้กำลังใจ

ขอขอบคุณพระเถระนุเคราะห์ทุกรูป และญาติมิตรสหายที่คอยถามข่าวการทำปริญญาโทด้วยความห่วงใย และให้กำลังใจอยู่เสมอ ถึงแม้มิได้เอ่ยนามของท่านในที่นี้ แต่ผู้วิจัยได้ระลึกถึงอยู่เสมอ

ท้ายที่สุด หากเกิดคุณค่าและประโยชน์อันใดรวมถึงบุญกุศลที่เกิดจากปริญญาโทฉบับนี้ ผู้วิจัยขอน้อมเป็นเครื่องบูชาคุณพระรัตนตรัย คุณมารดาบิดา คุณครูอุปัชฌาย์อาจารย์ทุกท่านที่ได้ให้การอบรมสั่งสอนผู้วิจัยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนขออุทิศให้ดวงวิญญาณของน้องสาว ผู้ที่ละโลกนี้ในวันที่ผู้วิจัยต้องเร่งทำปริญญาโทนี้ให้ทันกำหนด

พระมหาปุณ ฆมภูพระ

สารบัญ

บทที่	หน้า
๑ บทนำ.....	๑
ภูมิหลัง.....	๑
ความมุ่งหมายของการวิจัย.....	๒
ความสำคัญของการวิจัย.....	๒
ขอบเขตของการวิจัย.....	๒
ข้อตกลงเบื้องต้น.....	๓
วิธีดำเนินการวิจัย.....	๓
๒ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๔
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับมหาปริณิพพานสูตร.....	๔
เอกสารที่เกี่ยวข้องกับมหาปริณิพพานสูตร.....	๔
งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับมหาปริณิพพานสูตร.....	๘
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระนิพพานสูตรกลอนสวด.....	๘
เอกสารที่เกี่ยวกับพระนิพพานสูตรกลอนสวด.....	๘
งานวิจัยที่เกี่ยวกับพระนิพพานสูตรกลอนสวด.....	๙
๓ การศึกษาวิเคราะห์พระนิพพานสูตรประเภทกลอนสวด.....	๑๑
พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนตอนที่ ๑.....	๑๓
ผู้แต่งและวันเดือนปีที่แต่ง.....	๑๔
รูปแบบคำประพันธ์.....	๑๕
ขนบนิยม.....	๒๐
เนื้อเรื่องโดยสังเขป.....	๒๔
หลักธรรมที่ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนตอนที่ ๑.....	๓๓
ไตรลักษณ์.....	๓๓
มรณธรรม.....	๓๔
อัปมาทธรรม.....	๓๔
ทาน.....	๓๕
โลกธรรม.....	๓๖

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
๓ (ต่อ)	
โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ.....	๓๗
พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒.....	๓๘
ผู้แต่งและวันเดือนปีที่แต่ง.....	๓๘
รูปแบบคำประพันธ์.....	๓๘
ขนบนิยม.....	๔๑
เนื้อเรื่องโดยสังเขป.....	๔๑
หลักธรรมที่ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒...	๔๔
ไตรลักษณ์.....	๔๔
มรณธรรม.....	๔๕
อัปมาทธรรม.....	๔๕
ทาน.....	๔๖
เบญจศีล.....	๔๗
พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์.....	๔๘
ผู้แต่งและวันเดือนปีที่แต่ง.....	๔๘
รูปแบบคำประพันธ์.....	๔๙
ขนบนิยม.....	๕๐
เนื้อเรื่องโดยสังเขป.....	๕๕
หลักธรรมที่ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์.....	๕๕
ไตรลักษณ์.....	๕๙
มรณธรรม.....	๖๐
อัปมาทธรรม.....	๖๐
ทศพิชราชธรรม.....	๖๑
ทิส ๖.....	๖๒
๔ การศึกษาเปรียบเทียบมหาปรินิพพานสูตรกับพระนิพพานสูตรประเภทกลอนสวด.....	๖๔
การศึกษาเปรียบเทียบด้านเนื้อหา.....	๖๗
เนื้อหาที่มหาปรินิพพานสูตรตรงกับพระนิพพานสูตรกลอนสวด.....	๖๘

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
๔ (ต่อ)	
เหตุการณ์ก่อนการเสด็จดับขันธปรินิพพาน.....	๖๘
การเข้าจำพรรษาครั้งสุดท้าย.....	๖๘
พระพุทธเจ้าทรงแสดงนิมิตโอภาส.....	๗๑
มารกราบทูลให้ปรินิพพาน.....	๗๔
พระพุทธเจ้าทรงปลงพระชนมายุสังขาร.....	๗๖
พระพุทธเจ้าทอดพระเนตรมองเมืองเวสาลีแบบนาควาโลก.....	๗๙
นายจุนทกัมมารบุตรถวายสุกรมัททวะ.....	๘๒
พระพุทธเจ้ารับสั่งขอน้ำดื่ม.....	๘๕
เหตุการณ์วันเสด็จดับขันธปรินิพพาน.....	๘๘
พระพุทธเจ้าเสด็จไปยังควงไม้สาละทั้งคู่.....	๘๘
พระพุทธเจ้าทรงแสดงมหาสุทิสสนสูตร.....	๙๑
มัลลกษัตริย์ถวายอภิวาทพระพุทธเจ้าครั้งสุดท้าย.....	๙๔
พระพุทธเจ้าทรงอุปสมบทสุภัททปริพาชก.....	๙๗
พระพุทธเจ้าตรัสพระปัจฉิมวาจา.....	๑๐๑
พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน.....	๑๐๔
เหตุการณ์หลังการเสด็จดับขันธปรินิพพาน.....	๑๐๘
บุคคลทั้งหลายบูชาพระพุทธศรีระ.....	๑๐๙
พระสุภัททวุฒบรพชิตกล่าวล่วงเกินพระพุทธเจ้า.....	๑๑๒
เหตุการณ์การถวายพระเพลิงพระพุทธศรีระ.....	๑๑๕
เหตุการณ์ตอนกษัตริย์ทั้งหลายแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ.....	๑๑๘
เหตุการณ์ตอนกษัตริย์ทั้งหลายสร้างพระสถูป.....	๑๒๐
เนื้อหาที่มหาปรินิพพานสูตรแตกต่างจากพระนิพพานสูตรกลอนสวด.....	๑๒๔
เนื้อหาที่พระนิพพานสูตรกลอนสวดแต่งเพิ่มเติมจากมหาปรินิพพานสูตร.....	๑๒๔
เหตุการณ์ก่อนการเสด็จดับขันธปรินิพพาน.....	๑๒๔
การลำดับพรรษาของพระพุทธเจ้า.....	๑๒๕
พระอัครสาวกนิพพาน.....	๑๒๖
บุพกรรมของพระพุทธเจ้าที่ทรงลำบากในการรับสั่งขอน้ำดื่ม.....	๑๒๙
เรื่องกบฟังธรรม.....	๑๓๐

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
๔ (ต่อ)	
เหตุการณ์วันเสด็จดับขันธปรินิพพาน.....	๑๓๒
บุพกรรมของพระสุภัททปริพาชกและพระอัญญาโกณฑัญญเถระ.....	๑๓๒
สรรพสัตว์ทั้งหลายแสดงอาการโศกเศร้า.....	๑๓๔
เรื่องเปรตชื่อมิตตวินทุ.....	๑๓๖
เหตุการณ์หลังการเสด็จดับขันธปรินิพพาน.....	๑๓๗
สาเหตุแห่งการตกของดอกมณฑารพ.....	๑๓๗
โศกนพราหมณ์ขโมยพระเขี้ยวแก้ว.....	๑๔๐
เหตุการณ์ตอนทำปฐมสังคายนา.....	๑๔๑
พระอานนท์เถระบรรลุธรรม.....	๑๔๓
พระเจ้าอโศกมหาราชสร้างบุญบารมี.....	๑๔๔
พระอุปัคฺตเถระปราบพญามาร.....	๑๔๗
พญามารปรารถนาพุทธภูมิ.....	๑๔๘
เนื้อหาที่ปรากฏเฉพาะในมหาปรินิพพานสูตร.....	๑๕๐
เหตุการณ์ก่อนการเสด็จดับขันธปรินิพพาน.....	๑๕๐
วัสสการพราหมณ์เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า.....	๑๕๐
ปุกกุสมัลลบุตรถวายผ้าจีวรแก่พระพุทธเจ้า.....	๑๕๑
พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องสังเวชนียสถาน.....	๑๕๒
เหตุการณ์วันเสด็จดับขันธปรินิพพาน.....	๑๕๓
พระอานนท์เถระทูลถามพระพุทธเจ้า.....	๑๕๓
พระพุทธเจ้าอนุญาตให้ถอนสิกขาบทเล็กน้อย.....	๑๕๔
การศึกษาเปรียบเทียบด้านหลักธรรม.....	๑๕๕
หลักธรรมที่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวด.....	๑๕๖
ไตรลักษณ์.....	๑๕๖
มรณธรรม.....	๑๖๐
อัปมาทธรรม.....	๑๖๓
ทาน.....	๑๖๖
ศีล.....	๑๖๘
โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ.....	๑๗๑

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
๔ (ต่อ)	
หลักธรรมที่มหาปริณิพพานสูตรแตกต่างจากพระนิพพานสูตรกลอนสวด.....	๑๗๓
หลักธรรมที่ปรากฏเฉพาะในมหาปริณิพพานสูตร.....	๑๗๓
อปปริหานิยธรรม.....	๑๗๔
ธรรมมีอุปการะมาก.....	๑๗๔
ไตรสิกขา.....	๑๗๖
มหาปเทศ.....	๑๗๗
โพชฌงค์ ๗.....	๑๗๙
สัญญา.....	๑๘๐
วิโมกข์.....	๑๘๑
หลักธรรมที่ปรากฏเฉพาะในพระนิพพานสูตรกลอนสวด.....	๑๘๒
โลกธรรม.....	๑๘๓
ทศพิชราชธรรม.....	๑๘๔
ทศ ๖.....	๑๘๕
การเปรียบเทียบกลวิธีทางวรรณศิลป์เพื่อสร้างอารมณ์สะท้อนใจและอธิบายธรรม	๑๘๖
มหาปริณิพพานสูตร.....	๑๘๖
พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑.....	๑๙๐
พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒.....	๑๙๔
พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์.....	๑๙๘
๕ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	๒๐๖
สรุปผลการวิจัย.....	๒๐๖
อภิปรายผล.....	๒๑๑
ข้อเสนอแนะ.....	๒๑๒
บรรณานุกรม.....	๒๑๓
ประวัติย่อผู้วิจัย.....	๒๒๓

บทที่ ๑

บทนำ

ภูมิหลัง

มหาปรินิพพานสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยมหาปรินิพพาน หมายถึงการดับขั้นของพระผู้มีพระภาคเจ้า มหาปรินิพพานสูตร เป็นพระสูตรขนาดยาวในทีฆนิกาย มหาวรรค พระสุตตันตปิฎก (พัฒน์ เฟื่องพลา. ๒๕๓๕: ๖๕) ซึ่งได้ประมวลลำดับเหตุการณ์ และพระธรรมเทศนาในการเสด็จจาริกแสดงธรรมครั้งสุดท้ายของพระผู้มีพระภาคเจ้า ตลอดจนเหตุการณ์สำคัญในวันเสด็จดับขันธปรินิพพาน และหลังจากการเสด็จดับขันธปรินิพพาน คือ การถวายพระเพลิง การแจกพระบรมสารีริกธาตุ และการสร้างพระสถูป เป็นพระสูตรที่มีพระธรรมเทศนาหลากหลาย พระสูตรลักษณะนี้ พระอรุณกฤตจารย์ถือเป็นพระสูตรประเภท อเนกานุกสันธิกะ มีหลายอนุสนธิคือหลายตอน (พระศรีวิสุทธิโกศล กิตติวิวัฒน์ โพลวัน. ๒๕๔๖: ๘)

สอดคล้องกับคำกล่าวของพระพรหมคุณาภรณ์ที่ว่ามหาปรินิพพานสูตร เป็นพระสูตรขนาดใหญ่ เล่าเรื่องเกี่ยวกับการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า นับตั้งแต่เริ่มเสด็จมาสู่ที่จำพรรษาที่เมืองเวสาลีเป็นต้นมา กล่าวถึงเส้นทางเสด็จพุทธดำเนินมาโดยตลอด (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). ๒๕๕๒: ๒๖๐)

ฉะนั้น ในมหาปรินิพพานสูตรนี้ จึงมีข้อธรรมที่เป็นหลักปฏิบัติอยู่เป็นจำนวนมากและแสดงพุทธประวัติในวาระสุดท้ายของพระชนม์ชีพก่อนที่จะเข้าสู่พระปรินิพพานไว้โดยละเอียด ต่อมาเมื่อสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๕ จึงมีการจัดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร มหาปรินิพพานสูตรมีเนื้อหาทั้งหมด ๖ ภาควาร สามารถจัดแบ่งออกเป็น ๔๔ ตอน ซึ่งมีปรากฏเฉพาะในมหาปรินิพพานสูตรฉบับแปลเท่านั้น มหาปรินิพพานสูตรฉบับบาลีแบ่งไว้เพียง ๔๐ ตอน เนื่องด้วยคณะบรรณกรเห็นว่าบางตอนมีหลายเรื่อง จึงแยกออกเพื่อให้เห็นชัด (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๙: ๓๔)

วรรณคดีไทยที่ได้รับอิทธิพลจากมหาปรินิพพานสูตรโดยตรง ได้แก่ พระนิพพานโศตร และพระนิพพานสูตรกลอนสวด วรรณคดีเหล่านี้กล่าวถึงบุคคลและเหตุการณ์ในเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการปรินิพพานของพระพุทธเจ้าเหมือนกัน แต่มีรายละเอียดปลีกย่อยและจุดมุ่งหมายในการแต่งที่ต่างกัน

พระนิพพานโศตรเป็นวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ที่แพร่หลายมากในจังหวัด นครศรีธรรมราชและ จังหวัดใกล้เคียง เขียนเพื่ออานิสงส์ทางพระพุทธศาสนา เป็นวรรณกรรมลายลักษณ์อักษรที่มีการดัดลอกต่อๆ กันมาจึงมีหลายสำนวน เนื้อหากล่าวถึงการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ตลอดจนประวัติการสร้างเมืองนครศรีธรรมราชและบันทึกเรื่องราวของพระบรมสารีริกธาตุเชื่อมโยงถึงการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ (แสงเพ็ญ แสงพุ่ม. ๒๕๔๓: ๕๘๒)

ส่วนพระนิพนทานสูตรกลอนสวดเป็นวรรณกรรมภาคกลางที่แต่งเป็นกลอนสวด มีเนื้อหา กล่าวถึงการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าตลอดจนการสร้างบารมีของพระเจ้าอโศกมหาราช นอกจากนี้บาง ฉบับยังมีเรื่องของพระอุปคุตเถระ บางฉบับกล่าวถึงการทำปฐมสังคายนา และบางฉบับมีการ เพิ่มเติมรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับประเพณีวัฒนธรรมของไทยไว้อีกด้วย

อย่างไรก็ตามยังไม่เคยมีการศึกษาพระนิพนทานสูตรกลอนสวดอย่างละเอียด และยังไม่เคย มีการศึกษาเปรียบเทียบมหาปรินิพพานสูตรกับพระนิพนทานสูตรกลอนสวดมาก่อน ผู้วิจัยจึงมี ความสนใจและเห็นว่าการศึกษาเปรียบเทียบมหาปรินิพพานสูตรกับพระนิพนทานสูตรกลอนสวด น่าจะช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพระนิพนทานสูตรกลอนสวดได้อย่างชัดเจนมากขึ้น รวมทั้งยังทำให้เห็นลักษณะร่วมและลักษณะที่แตกต่าง อันจะทำให้เห็นลักษณะเฉพาะของ วรรณกรรมทั้งสองในด้านเนื้อหา หลักธรรม และกลวิธีด้านวรรณศิลป์ได้อย่างชัดเจนมากขึ้น

ความมุ่งหมายของการวิจัย

เพื่อศึกษาเปรียบเทียบเนื้อหา หลักธรรม และกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่ปรากฏใน มหาปรินิพพานสูตรกับพระนิพนทานสูตรกลอนสวด

ความสำคัญของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้จะทำให้เกิดความเข้าใจในลักษณะร่วมและลักษณะที่แตกต่างระหว่าง มหาปรินิพพานสูตร ที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎกกับพระนิพนทานสูตรประเภทกลอนสวด อีกทั้งยัง ทำให้เข้าใจถึงลักษณะเฉพาะในแต่ละฉบับ

ขอบเขตของการวิจัย

๑. ศึกษาวิเคราะห์มหาปรินิพพานสูตร ที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่มณีกาย มหาวรรค เล่มที่ ๑๐

๒. ศึกษาวิเคราะห์พระนิพนทานสูตรกลอนสวด แบ่งเป็น ๒ ประเภท ได้แก่

๒.๑ พระนิพนทานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ทั้งหมด ๘ เล่ม ดังนี้

๑. นิพนทานสูตร เล่ม ๒ เอกสารเลขที่ ๒๖๖ ประเภท สด มัดที่ ๓๒

๒. นิพนทานสูตร เล่ม ๑ เอกสารเลขที่ ๒๖๗ ประเภท สด มัดที่ ๓๒

๓. ปฐมสมโพธิ (นิพนทานสูตร) เล่ม ๑ เอกสารเลขที่ ๓๐๐ ประเภท สข มัดที่ ๓๖

๔. พระเจ้าเข้าสู่พระนิพาน เอกสารเลขที่ ๓๔๙ ประเภท สข มัดที่ ๔๒

๕. พระเจ้าเข้านิพนทาน เอกสารเลขที่ ๓๕๐ ประเภท สข มัดที่ ๔๒

๖. พระเจ้าเข้าสู่นิพนทาน เอกสารเลขที่ ๓๕๑ ประเภท สข มัดที่ ๔๒

๗. พระเจ้าเข้านิพนทาน เอกสารเลขที่ ๓๕๒ ประเภท สข มัดที่ ๔๒

๘. พระเจ้านิพนทาน เอกสารเลขที่ ๓๕๓ ประเภท สข มัดที่ ๔๒

๒.๒ พระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ ได้แก่ พระนิพนพานสูตร ฉบับที่พิมพ์เป็น
 ธรรมบรรณาการ ในการบำเพ็ญกุศลทักษิณานุสรณ์และฝังศพหลวงสิริกัญจนเสวก (ฮั่วเงียบ สิริกัญจน)

ข้อตกลงเบื้องต้น

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้นิพนพานสูตรกลอนสวดทั้งฉบับที่เป็นเอกสารต้นฉบับตัวเขียนและ
 ฉบับพิมพ์ในการศึกษาวิเคราะห์ ดังนั้นการอ้างอิงพระนิพนพานสูตรกลอนสวดที่เป็นเอกสารตัวเขียน
 จึงได้พยายามรักษาอักขรวิธีการสะกดตามต้นฉบับตัวเขียน ส่วนนิพนพานสูตรฉบับพิมพ์ได้ยึดถือ
 ตามอักขรวิธีในฉบับพิมพ์ จึงอาจจะมีการเขียนและการสะกดคำต่างจากพจนานุกรม
 ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๕๒

วิธีดำเนินการวิจัย

๑. ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากมหาปรินิพนพานสูตร พระสูตรตันตปิฎกภาษาไทย
 ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่มณีกาย มหาวรรค เล่มที่ ๑๐ และพระนิพนพานสูตรกลอนสวด
 ฉบับตัวเขียนและพระนิพนพานสูตรกลอนสวดฉบับพิมพ์ รวมทั้งเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ
 มหาปรินิพนพานสูตรกับพระนิพนพานสูตรกลอนสวด

๒. วิเคราะห์มหาปรินิพนพานสูตรกับพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ในด้านเนื้อหา ด้าน
 หลักธรรมและกลวิธีทางวรรณศิลป์

๓. วิเคราะห์เปรียบเทียบลักษณะร่วมและลักษณะที่แตกต่างกันของมหาปรินิพนพานสูตร
 กับพระนิพนพานสูตรกลอนสวด

๔. สรุปข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการค้นคว้าแล้วเรียบเรียงเสนอผลการวิจัย เสนอผลการศึกษา
 โดยการพรรณนาวิเคราะห์

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเปรียบเทียบมหาปริณิพพานสูตรกับพระนิพพานสูตรผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเด็นต่างๆ ดังนี้

๑. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับมหาปริณิพพานสูตร
๒. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระนิพพานสูตรกลอนสวด

๑. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับมหาปริณิพพานสูตร

๑.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้องกับมหาปริณิพพานสูตร

สมเด็จพระสังฆราช (สา) (๒๔๙๔: ๔๗) บรรยายลำดับการเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้าไว้ในหนังสือพุทธประวัติเล่ม ๓ ระบุว่า ลำดับนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาค เสด็จอยู่ในนิโรธสมาบัติตามกาลที่พระองค์ทรงกำหนดแล้ว เสด็จออกจากนิโรธสมาบัติแล้วเข้าสู่เนวสัญญานาสัญญายตนะ อากิญจัญญายตนะ วิญญูถนัญญายตนะ อากาสาณัญญายตนะ เป็นปฏิโลมตามถอยหลัง ฉะนั้นแล้ว เข้าสู่รูปาจรฆานทั้ง ๔ เป็นปฏิโลมตามลำดับ คือ จตุตถฆาน ตติยฆาน ทุตติยฆาน ปฐมฆาน ครั้นเสด็จออกจากปฐมฆานแล้ว ก็ทรงเข้าตติยฆานแล้ว เข้าสู่ตติยฆาน ออกจากตติยฆานแล้ว เข้าสู่จตุตถฆาน เสด็จออกจากจตุตถฆานแล้ว พระองค์ปรินิพพานแล้ว ในลำดับแห่งความพิจารณาองค์แห่งจตุตถฆานนั้น ณ ปัจฉิมยามแห่งราตรีวิสาขปุณณมี

พระราชวรมุนี (ประยูร ปรยุตโต) (๒๕๒๗: ๒๒๑) ได้ให้ความหมายของคำว่า “มหาปริณิพพานสูตร” ว่าเป็นสูตรที่สามในคัมภีร์ที่ฉนิทกาย มหาวรรค พระสูตรต้นตปิฎก ว่าด้วยเหตุการณ์ใกล้พุทธปรินิพพานจนถึงโทณพราหมณ์แจกพระบรมสารีริกธาตุเสร็จ

พระปริยัติเวที (๒๕๐๓: ๔๕-๔๖) กล่าวถึงอายุของพระพุทธเจ้าโดยประมวลความได้ว่า เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปห้ามทัพของพระเจ้าวิฑูททัฬหะทั้ง ๓ ครั้งดังกล่าวแล้วนั้น พระองค์ก็ได้เสด็จเที่ยวจาริกไปเทศน์โปรดสรรพสัตว์ที่ไหนอีก ซึ่งจะเป็นเครื่องพิสูจน์ให้เห็นได้ดังกล่าวมาแล้ว และขณะที่พระองค์เสด็จไปห้ามทัพนั้น พระองค์ก็ประทับอยู่ที่เมทพูนนิคม แคว้นสักกชนบทนั่นเอง เมื่อทรงห้ามทัพครานั้นแล้ว ก็เสด็จพุทธดำเนินไปยังกรุงกุสินารานคร เพื่อเสด็จไปปรินิพพานในนครนั้นดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น และก็เสด็จปรินิพพานในปีนั้นเอง เพราะฉะนั้นจึงเป็นอันลงสันนิษฐานได้แน่นอนว่า “พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานเมื่อมีพระชนมายุ ๘๐ ปี หากให้เสด็จปรินิพพานเมื่อมีพระชนมายุ ๑๐๐ ปีเลย” เพราะมีหลักฐานเป็นเครื่องพิสูจน์ดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนั้นแล

หลวงวิจิตรวาทการ (๒๕๔๑: ๔๖-๔๗) แสดงทัศนะต่อการเสด็จดับขันธปรินิพพานไว้ว่า การที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานนี้เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ ซึ่งมนุษย์ทุกคนต้องตายไปในที่สุด แต่พระพุทธเจ้านั้นทรงเจริญอิทธิบาท ๔ อย่างสมบูรณ์ ดังนั้นจึงอาจส่งผลให้อายุยืนอีกต่อไป แต่พระพุทธเจ้าก็ต้องเสด็จดับขันธปรินิพพานเหมือนอย่างบุคคลสำคัญที่ต้องตายก่อนหน้านั้น

เช่น พระสารีบุตรเถระ พระโมคคัลลานเถระ พระเจ้าพิมพิสาร พระอัญญาโกณฑัญญเถระ ฯลฯ การเสด็จดับขันธปรินิพพานนี้จึงเป็นการยืนยันหลักธรรมเรื่องไตรลักษณ์ที่สรรพสิ่งในโลกนี้มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไป อีกประการหนึ่ง ในขณะที่นั้นพุทธบริษัททั้งหลายมีความเข้าใจในหลักธรรมมากและพระสาวกทั้งหลาย เช่น พระอานนท์เถระ พระอนุรุทธเถระ พระอุบาลีเถระ และพระมหากัสสปเถระ เป็นต้น มีคุณธรรมเพียงพอที่จะเผยแผ่พระศาสนาต่อไปในอนาคต ฉะนั้นด้วยความวางพระทัยอย่างนี้จึงทำให้พระพุทธเจ้าทรงปลงพระชนมายุสังขารและเสด็จดับขันธปรินิพพานในที่สุด

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) (๒๕๔๓: ๗๕-๘๐) เขียนหนังสือเรื่อง “กรณีเงื่อนงำ พระพุทธเจ้าปรินิพพานด้วยโรคอะไร ?” ความว่า การเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้านั้นมีปรากฏในพระไตรปิฎกส่วนอื่น แต่มีเหตุการณ์ไม่ต่อเนื่องกัน ดังนั้นมหาปรินิพพานสูตรจึงเป็นพระสูตรที่กล่าวถึงเหตุการณ์การเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้าตั้งแต่วัสสการพราหมณ์เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าจนถึงการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งเหตุการณ์ทั้งหมดจะเป็นการเล่าเรื่องกันแบบต่อเนื่องและอิงหลักธรรม เพื่อความสะดวกของพุทธบริษัท พระสังคิตติกาจารย์จึงเก็บรวมเรื่องราวไว้แบบลำดับเหตุการณ์ต่อเนื่องกัน ซึ่งอาจมีเหตุการณ์บางอย่างไม่ปรากฏซ้ำในที่แห่งอื่นในพระไตรปิฎก

พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุสลจิตฺโต) (๒๕๔๓: ๒๔) เขียนบทความเกี่ยวกับมหาปรินิพพานสูตรไว้ว่า พระสูตรนี้ทำให้ทราบเหตุการณ์เกี่ยวกับพระชนม์ชีพช่วงปลายของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และได้กล่าวยกย่องพระไตรปิฎกฉบับบาลีของฝ่ายเถรวาทนี้ว่าเป็นบันทึกที่พระอรหันต์ทั้งหลาย ซึ่งเป็นมนุษย์ผู้หมดกิเลสช่วยกันจดจำแบบมุขปาฐะสืบทอดกันมาจากการทำสังคายนาครั้งแรกจนพุทธศตวรรษที่ ๕ จึงมีการจารึกลงเป็นลายลักษณ์อักษร ดังนั้นบทความนี้จึงเรียกร้องให้ผู้อ่านมีความกตัญญูทศเวทิต่อพระอรหันต์ทั้งหลายเหล่านั้น ในขณะที่เดียวกันต้องพยายามศึกษาเล่าเรียน ปฏิบัติตามคัมภีร์อย่างเคารพยำเกรง และสำนึกในพระคุณของพระอรหันต์เหล่านั้น

ศักดิ์ศรี แย้มนิตดา (๒๕๔๓: ๕-๗) กล่าวว่า มหาปรินิพพานสูตรเป็นเหตุการณ์ก่อนสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จเข้าสู่มหาปรินิพพานเล็กน้อย มีการปลงพระชนมายุสังขาร การเสด็จขึ้นสู่ภาคเหนือจนสิ้นสุดที่เมืองกุสินารา แคว้นมัลละ และเข้าสู่พระนิพพานในป่าสาละนอกพระนคร ไปสิ้นสุดลงที่การถวายพระเพลิงพระศพจนถึงการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ

ทองย้อย แสงสินชัย (๒๕๔๖: ๕๐) ยืนยันความถูกต้องของพระไตรปิฎกที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ตอนที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไว้ว่า พระไตรปิฎกเกิดขึ้นในอินเดีย โดยคนอินเดีย ผู้ที่เป็นแหล่งกำเนิดพระไตรปิฎกก็คือพระพุทธเจ้า ซึ่งก็คือคนอินเดียแท้ๆ แม้พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว คนที่จดจำเรื่องราวต่างๆ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกไว้ได้ก็ล้วนแต่เป็นคนอินเดียทั้งสิ้น แม้การจดจารึกเรื่องราวในพระไตรปิฎกที่เคยทรงจำกันไว้ได้นั้นลงเป็นลายลักษณ์อักษร จะทำกันในภายหลังต่อมาอีกนับเป็นร้อยปี และทำกันที่ประเทศศรีลังกาในปัจจุบัน แต่ก็ทำให้ในประเทศและโดยผู้คนที่อยู่ในวัฒนธรรมเดียวกับอินเดียอีกนั่นเอง ถามว่า ถ้าคนอินเดียจะปลอม

ประวัติพระพุทธเจ้าใส่ลงในพระไตรปิฎก ทำให้ไม่ปลอมให้สอดคล้องกับประเพณีวัฒนธรรมของตนเอง จะปลอมให้ขัดแย้งกับประเพณีไปทำไมเล่า ไหน ๆ จะแต่งเรื่องกันใหม่ทำไมไม่แต่งให้พระมหากัสสปเถระไปปรากฏตัวที่เมืองกุสินาราในวันที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานเสียเลย เพื่อว่าการถวายพระเพลิงจะได้มีในวันนั้นหรือวันรุ่งขึ้นได้อย่างกลมกลืนถูกต้องตามประเพณี

วศิน อินทสระ (๒๕๔๖: ๑๓-๑๐) ศึกษาวิเคราะห์มหาปรินิพพานสูตร ๗ ประเด็น ได้แก่ พระพุทธโอวาทก่อนปรินิพพาน, คราเมื่อทรงปลงพระชนมายุสังขาร, พระอานนท์เถระร้องไห้, บัจฉิมสาวกอรหันต์และพวกดอกไม้मार, อุปกาชีวิตกับพวงดอกไม้मार, อุปกาชีวิตกับพระอนันตชิน และเมื่อศาลาโนทยานชาวดัวยมหาวิโยค การเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้าเริ่มจากการเข้าสู่ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน ตามลำดับจวบจนปรินิพพานในที่สุด ในตอนท้ายของการศึกษาวิเคราะห์วศิน อินทสระเขียนสรุปไว้ว่า พระธรรมที่พระพุทธเจ้าเคยพร่ำสอนมาตลอดพระชนม์ชีพว่า สัตว์ทั้งหลายมีความเป็นที่สุดนั้น เป็นสังขธรรมที่ไม่ยกเว้นแม้แต่พระองค์เอง

เมตตานนุโทภิกขุ (๒๕๔๘: ๕๒) กล่าวว่า มหาปรินิพพานสูตรนั้นเป็นพระสูตรขนาดที่ยาวที่สุดพระสูตรหนึ่งในที่มณีกาย สุตตันตปิฎก และมีความสำคัญอย่างยิ่งทางประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนา อีกทั้งยังเป็นที่ยอมรับของธรรมะที่เป็นหลักฐานสำคัญในการปฏิบัติมากมายรวมถึงปาฏิหาริย์และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเนื่องด้วยพระสัมมาสัมพุทธเจ้านับตั้งแต่ประทับอยู่ที่กรุงราชคฤห์ ซึ่งขณะนั้นยังเป็นเมืองหลวงแห่งแคว้นมคธ สิ่งที่แตกต่างไปจากพระสูตรอื่นคือ ลักษณะการนำเสนอ เป็นการเล่าเรื่องพรรณนามากกว่าที่จะเป็นบทสนทนาหรือภาสิต มีทั้งบรรยายและคาถาประพันธ์ในภาษาบาลีตลอดเรื่องราว ยังได้รับบุษยานุรักษ์ที่สำคัญๆ และบุคคลที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธองค์ไม่โดยตรงหรือโดยอ้อม นอกจากนี้มหาปรินิพพานสูตรยังเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญที่สุด ที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับเหตุการณ์นับตั้งแต่สามถึงสี่เดือนก่อนวันเสด็จดับขันธปรินิพพาน ไปจนถึงการแจกจ่ายพระบรมสารีริกธาตุไปยังดินแดนต่าง ๆ ทั้งแปดแห่ง รวมถึงสถูปเจดีย์ทั้งหลายที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุนั้นๆ อีกด้วย

จำนงค์ ทองประเสริฐ (๒๕๕๑: ๑๙๘) กล่าวว่า การเสด็จดับขันธปรินิพพานที่เมืองกุสินารานั้น ได้ก่อให้เกิดผลหลายประการด้วยกันคือ

๑. พระพุทธองค์ ได้เสด็จไปนิพพานในเขตของพวกมกโกล ซึ่งเป็นชาติพันธุ์เดียวกันเป็นการ “กลับไปตายรัง” แบบคชสารหรือราชสีห์

๒. เมืองกุสินารา เคยเป็นเมืองใหญ่มาก่อนและพระองค์เคยเป็นพระเจ้าจักรพรรดิครองเมืองนี้มาถึง ๗ ครั้งแล้ว พระองค์จะได้กลับไปนิพพานที่เมืองนั้นอีกเป็นครั้งที่ ๘ ในฐานะจักรพรรดิผู้ยิ่งใหญ่ เหนือกว่าจักรพรรดิใดๆ ในโลกที่ล่วงมาแล้ว และในคราวนี้พระองค์ก็ได้รับการตกแต่งพระบรมศพแบบเดียวกับพระเจ้าจักรพรรดิทุกประการ

๓. เป็นเหตุให้พระบรมธาตุ ได้แผ่กระจายไปอยู่ตามเมืองต่างๆ ทั่วทุกทิศ เป็นการสร้างความสำคัญให้แก่พระองค์เอง ทั้งนี้รวมทั้งพวกอารยันที่ถือว่าตัวเป็นผู้เจริญและเคยมีอำนาจเหนือพวกศากยะเผ่ามกโกลมาแล้ว และพวกพราหมณ์ที่ถือว่าตัวเป็นผู้ประเสริฐกว่าวรรณะอื่นๆ ด้วย

๔. เป็นการประกาศชัยชนะอันเด็ดขาดของพระพุทธองค์ นับว่าเป็นการกู้อิสรภาพได้อย่างเด็ดขาด ยิ่งกว่านั้น ยังกลับแสดงให้เห็นว่า พวกอารยันทั้งหลายได้ยอมแพ้ต่อพระองค์อย่างราบคาบ ทั้งนี้ นับว่าเป็นชัยชนะในด้านมนัสมอง สติปัญญา เป็นชัยชนะที่ไม่ต้องเสียเลือดเนื้อใด ๆ ทั้งสิ้น เป็นชัยชนะที่ผู้แพ้ก็ไม่รู้สึกตัว เป็นชัยชนะที่ผู้แพ้อเองก็ยินดี ไม่เสียอกเสียใจใดๆ ทั้งสิ้น จึงนับว่าเป็นชัยชนะอันเด็ดขาดอย่างสิ้นเชิง อันเป็นเหตุให้เกิดเกียรติคุณของพระองค์ประทับใจชาวโลกมาจนกระทั่งถึงทุกวันนี้

ก. วชิรปัญญา (๒๕๕๒: ๑๗๕-๑๗๖) เขียนไว้ในตอนท้ายหนังสือเรื่องลมหายใจสุดท้ายของพระพุทธเจ้าว่า แม้ท้ายที่สุดแห่งการปรินิพพานของพระพุทธองค์ ท่านยังคงระลึกถึงแต่บรรดาพระสาวกและบรรดาพุทธบริษัททั้ง ๔ ของพระองค์ พระองค์ได้ทรงย้ำถึงเรื่องที่สำคัญๆ ต่างๆ ไม่ว่าจะในเรื่องของการบริหารจัดการ ในเรื่องของการป้องกันพระศาสนา รวมไปถึงในเรื่องของความ เป็นอยู่ในอนาคตของบรรดาเหล่าพระภิกษุของพระองค์ แม้ว่าพระองค์จะปรินิพพานไปนานแล้ว แต่พระธรรมของพระองค์ก็จะยังคงอยู่ต่อไป มิได้สูญสลายไปจากโลกนี้ ตรีบาเทที่โลกนี้ยังคงดำรงอยู่ ตรีบาเทที่โลกนี้ยังมีสิ่งที่มีชีวิตอยู่ตลอดกาล

เสฐียรพงษ์ วรรณปก (๒๕๕๒: ๙-๑๐) ศึกษาวิเคราะห์เรื่องราวเกี่ยวกับการเสด็จดับขันธปรินิพพานโดยอาศัยมหาปรินิพพานสูตร โดยกล่าวถึงตั้งแต่ช่วงเวลาก่อนการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ตั้งแต่วัสสการพราหมณ์ผู้เป็นปุโรหิตของพระเจ้าอชาตศัตรูเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อทูลถามปัญหาเกี่ยวกับการสงครามระหว่างเมืองมคธกับเมืองเวสาลีจนถึงเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าปรินิพพาน และกล่าวถึงหลักธรรมที่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร เช่น อปริหานิยธรรม โปฆณงค์ ไตรลักษณ์ เป็นต้น

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) (๒๕๕๒: ๒๖๐-๒๖๑) เขียนถึงเหตุการณ์การเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้าไว้ว่า พระพุทธเจ้าจำพรรษาครั้งสุดท้ายที่เวสาลี เมื่อออกพรรษาแล้ว ทอดพระเนตรเมืองเวสาลีเป็นปัจฉิมทัศน์แล้ว เสด็จไปยังภัณฑคาม แล้วเสด็จผ่านต่อไปยังหัตถิกคาม อัปคาม ชัมพูคาม และโกคนคร ตามลำดับ จากนั้นเสด็จต่อเข้าเขตเมืองปาวา ประทับที่สวนมะม่วงของนายจุนทกัมมารบุตร นายจุนทกัมมารบุตรถวายสุกรมัททวะ ซึ่งเป็นเหตุให้ทรงอาพาธอย่างแรง แต่ทรงอดกลั้นเวทนาไว้ เสด็จต่อไปยังเมืองกุสินารา ระหว่างทางทรงลงทรงสนานในแม่น้ำกุชานที ท้ายสุดเสด็จเข้าสู่เมืองกุสินารา โดยทรงข้ามแม่น้ำหิรัญวดี แล้วประทับที่ใต้ร่มสาละคูในศาลวันของมัลลกษัตริย์ อันเป็นที่เสด็จดับขันธปรินิพพาน

พระราชรัตนรังษี (วิริยฤทธิ์ วิริยทุโร) (๒๕๕๓: ๔๒-๑๘๖) เขียนหนังสือชื่อสู่แดนพุทธองค์กุสินารา ซึ่งเป็นสถานที่ปรินิพพานไว้มีประเด็นสำคัญดังนี้ เวลาดับขันธ ปรารภการบูชา เรื่องวิธีปฏิบัติต่อพุทธสรีระหลังปรินิพพาน ประทานโอวาทและพยากรณ์แก่พระอานนท์ พระพุทธองค์ตั้งพระธรรมวินัย เป็นศาสดาแทนพระองค์ ปัจฉิมโอวาท งานสำคัญของพระอานนท์ พระมหากัสสปเถระทราบข่าวปรินิพพาน โทณพราหมณ์แบ่งพระบรมสารีริกธาตุ การสร้างสถูปเจดีย์

พุทธทาสภิกขุ (๒๕๕๔: ๕๕๒-๕๘๐) ได้เรียบเรียงพระพุทธรประวัติโดยนำมาจากพระสูตรฉบับต่างๆ โดยเฉพาะช่วงมหาปริณิพพานสูตรได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น ๑๐ เรื่อง คือ แปรสปียังไม้ ฟันเพื่อน ทรงมีความชราทางกายภาพเหมือนคนทั่วไป ทรงทำหน้าที่พระพุทธรเจ้าบริบูรณ์แล้ว เรื่องเบ็ดเตล็ดก่อนหน้าปริณิพพาน แผ่นดินไหวเนื่องด้วยการปลงอายุสังขาร การปริณิพพาน แผ่นดินไหวเนื่องด้วยการปริณิพพาน เราเห็นพระองค์ได้ช่วงเวลาที่ยังปรากฏพระกาย การปริณิพพานของพระองค์ และสังเขปสถานภายหลังพุทธปริณิพพาน

๑.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับมหาปริณิพพานสูตร

พระศรีวิสุทธิโกศล กิตติวฑฒโน (กิตติวัฒน์ พลวัน) (๒๕๔๖) ศึกษาเชิงวิเคราะห์มหาปริณิพพานสูตร: ศึกษาเฉพาะกรณีการรักษาหลักพระธรรมวินัย ผลการวิจัยพบว่ามหาปริณิพพานสูตรเป็นพระสูตรที่บันทึกเหตุการณ์สำคัญในช่วงวาระสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพของพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงวางแผนงาน หลักการ และวิธีการรักษาพระธรรมวินัยไว้ในพระสูตรนี้ พระสังคีติกถาจารย์ได้สังคายนาร้อยกรองจดจำนำสืบกันมา และได้จารจารึกเป็นอักษรจัดพิมพ์เป็นพระไตรปิฎกรักษาสืบมาจนถึงปัจจุบัน จึงนับเป็นสูตรที่สำคัญต่อพระพุทธศาสนา ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ และหลักพุทธธรรม โดยพระสาวกในอดีตอันมีพระมหากัสสปเถระเป็นประธาน ได้น้อมนำเอาพระพุทธรูปที่ตรัสสั่งกับพระอานนท์ไว้ว่า “ธรรมและวินัยใดที่ตกตแสดงแล้ว บัญญัติแก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้นจักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย โดยกาลล่วงไปแห่งเรา” มาเป็นแผนการสำคัญในการดำเนินงานรักษาพระธรรมวินัยสืบต่อจากพระพุทธองค์ทำให้พระพุทธศาสนามีความมั่นคงมาจนถึงทุกวันนี้

อนุศักดิ์ เนตรานนท์ (๒๕๕๐) ศึกษาเปรียบเทียบวรรณคดีพุทธประวัติตอนปัจฉิมโพธิกาลกับมหาปริณิพพานสูตรในพระไตรปิฎกพบว่า แต่ละสำนวนมีอนุภาคไม่ครบถ้วนตามพระสูตรเมื่อศึกษาเปรียบเทียบวรรณคดีพุทธประวัติและสำนวนพบว่า บทประณามพจน์มีความสั้นยาวไม่เท่ากัน ด้านโครงเรื่องพบว่าทุกสำนวนมีตัวละครสำคัญของเรื่องเหมือนกัน แตกต่างกันที่รายละเอียด ด้านลีลาการประพันธ์พบว่าแต่ละสำนวนมีลักษณะเด่นต่างกันไป ด้านแก่นเรื่องพบว่าทุกสำนวนนำเสนอแก่นเรื่องเดียวกัน คือ ปรชญาแห่งมรณธรรม วรรณคดีพุทธประวัติตอนปัจฉิมโพธิกาลทุกสำนวนจึงล้วนมีคุณค่าต่อพุทธศาสนิกชนเพราะนำไปสู่สารัตถธรรมที่เป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดคือพระนิพพาน

๒. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระนิพพานสูตรกลอนสวด

๒.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้องกับพระนิพพานสูตรกลอนสวด

ศุภณัฐวัฒน์ธรรมได้ วิทยาลัยครุฑนครศรีธรรมราช (๒๕๒๘: ๑) สรุปสาระสำคัญพระนิพพานสูตร สำนวนที่ ๑ ไว้ว่าเป็นบันทึกเรื่องราวการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ (ในส่วนที่เป็นพระทันตธาตุ) ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ณ หาดทรายแก้ว อันเป็นที่ตั้งของตัวเมืองนครศรีธรรมราชในปัจจุบัน เนื้อหาของเรื่องกล่าวถึงเหตุการณ์สำคัญ ๖ ประการ คือ การถวาย

พระเพลิงพระพุทธรู พระเจ้าอชาตศัตรูกับพระบรมสารีริกธาตุ พระเจ้าธรรมโศกราชกับพระบรมสารีริกธาตุ การอัญเชิญพระทันตธาตุไปลังกา การประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ณ หาดทรายแก้ว และการสร้างบ้านเมืองนครศรีธรรมราช

กรรณานุช ฌ กลาง (๒๕๒๘: ๑-๑๔) เขียนถึงแนวคิดที่ปรากฏในเรื่องพระนิพนพานโสทร ส่วนที่ ๒ ได้เป็นสองลักษณะใหญ่ คือแนวความคิดทางพระพุทธศาสนาและแนวความคิดทางโลกทัศน์ แนวความคิดทางพระพุทธศาสนา กล่าวถึงเรื่องพุทธพยากรณ์และสาวกพยากรณ์ ดำเนินการสร้างพระธาตุเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ความคิดเรื่องนรกและสวรรค์ ส่วนแนวความคิดทางโลกทัศน์นั้น กล่าวถึงสถาบันสงฆ์และสถาบันกษัตริย์ ความเชื่อเรื่องศาสนาเป็นศูนย์กลางของการสร้างสรรค์ความดี ความเชื่อทางไสยศาสตร์ และคำอธิษฐาน เป็นต้น

ปรีชา นุ่นสุข (๒๕๒๘: ๕-๒๐) สรุปเนื้อหาของพระนิพนพานโสทร ส่วนที่ ๓ ไว้ว่าเป็นเรื่องราวการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในเมืองนครศรีธรรมราช เนื้อหาของเรื่องกล่าวถึงเหตุการณ์สำคัญต่างๆ คือการเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้า การถวายพระเพลิงพระพุทธรู พระเจ้าอชาตศัตรูรวบรวมพระบรมสารีริกธาตุและสร้างพระสถูปเจดีย์ ๒๐๐ ปี ต่อมาพระเจ้าธรรมโศกราชสร้างบารมีด้วยการบริจาคทานมีการสร้างพระเจดีย์ ๘๔,๐๐๐ แห่ง ส่งพระเถระไปยังเมืองลังกาพร้อมด้วยการอัญเชิญพระทันตธาตุ จากนั้นพระเจ้าศรีธรรมโศกราชจึงอุปถัมภ์และประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ณ หาดทรายแก้ว รวมทั้งประวัติการสร้างเมืองของนครศรีธรรมราช

กลีน คงเหมือนเพชร, ชวน เพชรแก้ว (๒๕๔๘: ๙๒-๙๓) สรุปเนื้อหาของพระนิพนพานสูตรคำภายีไว้ว่า กวีเริ่มกล่าวถึงคุณลักษณะของพระพุทธเจ้า ต่อด้วยพุทธประเพณีการเทศนาธรรมถวายพระพุทธรู การแจกแจงรายละเอียดพระอภิธรรม การเสด็จเข้าสู่ปรินิพพาน การแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ การประดิษฐาน และศึกแย่งพระบรมสารีริกธาตุ

๒.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวกับพระนิพนพานสูตรกลอนสวด

เฉลิม จันปฐมพงศ์ (๒๕๒๖) วิจัยเรื่องพระนิพนพานโสทร: การศึกษาเชิงวิจารณ์ พบว่าพระนิพนพานโสทรเป็นวรรณกรรมที่นำเอาเรื่องราวในคัมภีร์ต่างๆ เริ่มตั้งแต่ พระไตรปิฎก มหาวงศ์ ฎปวงศ์ พุทธสังคินิทาน มูลศาสนา ชินกาลมาลีปกรณ์ สังคีตยวงศ์ ปฐมสมโพธิกถา ศาสนวงศ์ ดำเนินพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช มาประกอบกันเป็นเรื่องราวขึ้นมาใหม่ให้สอดคล้องกัน

ตรีศิลป์ บุญขจร (๒๕๓๐) วิจัยเรื่องวรรณกรรมประเภทกลอนสวดภาคกลาง: การศึกษาเชิงวิเคราะห์ เรื่องพระนิพนพานสูตรหรือพระเจ้าเข้านิพนพานก็เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเล่มนี้ ซึ่งตรีศิลป์ บุญขจร ได้กล่าวเกี่ยวกับประเด็นนี้ว่า กลอนสวดเรื่อง พระเจ้าเข้านิพนพานเป็นกลอนสวดประเภทสอนคติธรรมโดยตรง เนื้อเรื่องได้มาจากมหาปรินิพนพานสูตร ในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวารุค พระสูตรนี้มีความสำคัญอย่างน้อย ๒ ประการ กล่าวคือ ประการแรก เป็นพุทธประวัติตอนเสด็จปรินิพพาน ประการที่สอง พระพุทธประวัติตอนนี้ยังเป็นตัวอย่างเด่นชัดอันแสดงถึงหลักธรรมข้ออนิจจังอนัตตสังขารไม่เที่ยงแท้

จุฬาทิพย์ บุญฤทธิ์ (๒๕๓๕) วิจัยเรื่องการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ เรื่อง พระนิพนพานโสทร ผลการศึกษาพบว่า เรื่องพระนิพนพานโสทรที่พบในภาคใต้มี ๓๐ ฉบับ มีที่มาจาก แหล่งต่างๆ หลายจังหวัด ได้แก่ นครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี สงขลา พังงา และภูเก็ต ลักษณะ ของต้นฉบับเป็นหนังสือบุตขาว มีขนาดโดยเฉลี่ย กว้าง ๑๑.๖ เซนติเมตร ยาว ๓๕.๙ เซนติเมตร บันทึกรด้วยอักษรไทย ใช้คำประพันธ์ประเภทกาพย์ ๓ ชนิด คือกาพย์ยานี ๑๑ กาพย์ฉับ ๑๖ และกาพย์สุรางคนางค์ ๒๙ ต้นฉบับมีสภาพสมบูรณ์จำนวน ๔ ฉบับ วรรณกรรมเรื่องนี้มีเนื้อหาที่ สำคัญคือ การเสด็จประพินพานของพระพุทธองค์ การแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ ดำเนินการก่อสร้าง พระบรมธาตุเจดีย์ และการสร้างเมืองนครศรีธรรมราช

แสงเพ็ญ แสงพุ่ม (๒๕๔๓) วิจัยเรื่องพระนิพนพานโสทร: การศึกษาเชิงวิเคราะห์ สรุปการ วิจัยไว้ว่า พระนิพนพานโสทรเป็นวรรณกรรมที่แพร่หลายมากในจังหวัดนครศรีธรรมราชและจังหวัด ใกล้เคียง เขียนโดยกวีท้องถิ่นภาคใต้ เพื่ออานิสงส์ทางพระพุทธศาสนา เป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ ที่มีการคัดลอกต่อๆ กันมาจึงมีหลายสำนวน มีการต่อเติมหรือตัดแปลงถ้อยคำสำนวนบ้างใน รายละเอียดปลีกย่อยของเรื่อง แต่โครงเรื่องยังคงเดิม พระนิพนพานโสทรมีโครงเรื่องที่มีความสัมพันธ์ เชื่อมโยงกันอย่างเป็นเอกภาพ แม้ว่าจะกล่าวถึงเหตุการณ์หลายช่วง แนวคิดหลักเน้นเรื่องหลักธรรม ทางพระพุทธศาสนา อันเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจและจรโลงสังคมให้สงบสุข คำประพันธ์ที่ใช้คือกลอน สวดกาพย์ที่เลียนแบบฉันท์ กลอนสวดนั้นประกอบด้วยกาพย์สามชนิด คือ กาพย์ยานี กาพย์ฉับ และกาพย์สุรางคนางค์หรือราบ โดยกวีนิยมใช้กาพย์สุรางคนางค์มากกว่าคำประพันธ์ชนิดอื่นๆ ส่วนกาพย์ที่เลียนแบบฉันท์ได้แก่ กาพย์ ๑๕ เลียนแบบมาลินีฉันท์ ๑๕ และกาพย์ ๒๑ เลียนแบบ สัทธราฉันท์ ๒๑

พระสุธีวรालังการ (สมคิด สิริคุตโต กุนต์) (๒๕๕๓) วิจัยเรื่องศึกษาวิเคราะห์นิพนพานสูตร ในคัมภีร์ล้านนา จากการศึกษาสรุปได้ว่า พระนิพนพานสูตรในคัมภีร์ล้านนาเป็นหนังสือผูกที่จารึกคำ สอนของพระพุทธเจ้า แสดงโดยทำนองเทศนาโวหารคือ เทศนาเป็นร้อยแก้วบ้าง เป็นร้อยกรองบ้าง ซึ่งขึ้นอยู่กับโอกาสหรือเทศกาล เมื่อพรรณนาถึงการสร้างคุณงามความดี ทางกาย วาจา ใจ ด้วย การให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา โดยนัยประชาชนผู้ตั้งบรรพชิตและฤๅษีก็จารลงในใบลานเป็น อักษรล้านนา โดยสอดแทรกคติธรรมหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาได้อย่างแยบคาย รวมทั้ง ได้เชื่อมโยงวัฒนธรรมชีวิตความเป็นอยู่ได้อย่างงดงาม

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับมหาปรินิพนพานสูตรและพระนิพนพานสูตร กลอนสวดข้างต้น พบว่าส่วนใหญ่เน้นศึกษาถึงเนื้อหามหาปรินิพนพานสูตรในแง่มุมต่างๆ เป็นหลัก ส่วนการศึกษาพระนิพนพานสูตรกลอนสวดนั้นส่วนใหญ่เป็นการศึกษาพระนิพนพานโสทร ซึ่งเป็น วรรณกรรมถิ่นใต้มากกว่าการศึกษาพระนิพนพานสูตรกลอนสวดของภาคกลางโดยตรง เอกสารและ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมดนี้จะใช้เป็นแนวทางในการเปรียบเทียบมหาปรินิพนพานสูตรกับ พระนิพนพานสูตรกลอนสวดต่อไป

บทที่ ๓

การศึกษาวิเคราะห์พระนิพนธ์ประเภทกลอนสวด

กลอนสวดเป็นวรรณกรรมประเภทหนึ่งของไทย นิยมแต่งด้วยรูปแบบคำประพันธ์ประเภท กาพย์ยานี ๑๑ กาพย์ฉับบึง ๑๖ และกาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ เนื้อหาที่แต่งมักเป็นเรื่องใน พระพุทธศาสนา รวมทั้งอาจมีที่มาจากนิทานชาดก และนิทานพื้นบ้าน เป็นต้น (ราชบัณฑิตยสถาน. ๒๕๔๒: ๗๗)

ตรีศิลป์ บุญขจร ได้อธิบายความของ “วรรณกรรมกลอนสวด” ไว้ดังนี้

กลอนสวดเป็นวรรณกรรมประเภทหนึ่ง หมายถึงวรรณกรรมคำกาพย์ที่นำมาสวดอ่านเป็น ทำนองสวด วรรณกรรมเหล่านี้แต่งเป็นกาพย์ประเภทต่างๆ คือ กาพย์ ๒๘ ซึ่งอาจเรียกว่ากาพย์ สุรางคนางค์ พิลาป และโรทรคติ กาพย์ ๑๖ ได้แก่ กาพย์ฉับบึง และมหาเสนา กาพย์ ๑๑ ได้แก่ กาพย์ยานี หรือบางครั้งเรียกว่านางกราย กาบอกข้าว พิลาปสังกา กาย เอวัง และไอ้โลม

(ตรีศิลป์ บุญขจร. ๒๕๓๖: ๕๕-๕๖)

พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย ภาคฉันทลักษณ์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน อธิบาย ความหมายของ “กลอนสวด” ไว้ดังนี้

วรรณกรรมสำหรับอ่านเป็นทำนองสวดเพื่อสอนคติธรรมโดยตรง หรือโดยอ้อมแก่ พุทธศาสนิกชน กลอนสวดแต่งด้วยกาพย์ ซึ่งมีทั้งกาพย์ยานี กาพย์ฉับบึง กาพย์สุรางคนางค์ และ อาจมีคำประพันธ์ชนิดอื่นๆ อีกบ้าง เช่น ชินวร ๑๕ คัมภีรา ๑๙ เยสันตา ๒๑ ในวรรณกรรมกลอน สวดบางที่ก็เรียกกาพย์ที่แต่งให้แปลกกันออกไป เช่น เรียกกาพย์ยานีบางบทว่าเอวัง นางกราย ไอ้โลม ฯลฯ เรียกกาพย์ฉับบึงบางบทว่าปฐมมิ่ง มหาเสนา หรือเรียกกาพย์สุรางคนางค์บางบทว่า พิลาป โรทรคติ การเรียกชื่อกาพย์ให้แปลกออกไปนี้ มีผู้สันนิษฐานว่าคงจะเป็นการบอกทางให้ ผู้อ่านกลอนสวดอ่านให้ได้อารมณ์ที่เหมาะสมกับเนื้อเรื่องตอนนั้นๆ

เนื้อหากกลอนสวดมีทั้งเนื้อหาที่เป็นคำสอนในพระพุทธศาสนาได้เค้าโครงมาจาก พระไตรปิฎก นิบาตชาดก ชาดกนอกนิบาต อรรถกถา ธรรมบท ตำนาน และนิทานพื้นบ้าน

(ราชบัณฑิตยสถาน. ๒๕๕๐: ๑๐๐)

สาเหตุที่เกิดวรรณกรรมประเภทกลอนสวดขึ้น เนื่องจากวัฒนธรรมเดิมของชาวไทยนับถือ พระพุทธศาสนา ประชาชนจึงนิยมเข้าวัดในวันสำคัญต่างๆ เช่น วันธรรมสวนะ วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษา เพื่อเข้าไปสวดมนต์หรือฟังเทศน์ เมื่อว่างสนทนาธรรม เล่าเรื่องศาสนาหรืออ่าน หนังสือเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาให้กันฟัง แต่เดิมเรื่องที่นำมาอ่านคงเป็นร้อยแก้วอย่างทำนองธรรม วัตร ต่อมาจึงมีการนำชาดก และนิทานมาแต่งเป็นกลอนสวดในที่สุด (พระยาอุปกิตศิลปสาร. ๒๕๔๘: ๘๗) สอดคล้องกับนิธิ เอียวศรีวงศ์ ที่กล่าวถึงความเป็นมาของกลอนสวดไว้ว่า งานฉลอง ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นในบ้านหรือในวัด เป็นโอกาสที่จะให้วรรณกรรมที่มีนิยายของชาวบ้านได้เผยแพร่ เช่น ในงานโกนจุก จึงเป็นธรรมเนียมเล่านิทานกันในงานเทศกาลทางศาสนา มีการเอานิทานมา

ผู้เป็นกลอนไว้สวดเล่ากันเรียกว่า “โอเอวิหารราย” หากเอาเรื่องมาจากชาดกก็เป็นกรณิการฟังเอาบุญอีกด้วย (นิธิ เอียวศรีวงศ์. ๒๕๓๘: ๔๐) เช่นเดียวกันกับตรีศิลป์ บุญขจร ได้กล่าวถึงที่มาของวรรณกรรมกลอนสวดไว้ว่า

กลอนสวดเป็นวรรณกรรมวัด เนื้อเรื่องส่วนใหญ่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ยุคสมัยของกลอนสวดสันนิษฐานว่า เริ่มมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ยุคที่รุ่งเรืองของกลอนสวดน่าจะเป็นสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ซึ่งคำประพันธ์ประเภทกาพย์ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก ไม่เพียงแต่ในฐานะรูปแบบคำประพันธ์ของชาวบ้านเท่านั้น แต่แพร่หลายในราชสำนักจนมีการพัฒนากาพย์ให้มีความไพเราะถึงขีดสุดโดยเฉพาะกาพย์ยานี

(ตรีศิลป์ บุญขจร. ๒๕๓๖: ๕๖)

ด้วยเหตุนี้ ตรีศิลป์ บุญขจร จึงสรุปผลการศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมประเภทกลอนสวดได้ดังนี้

การเป็นวรรณกรรมคำสอนของวัด การดำเนินเรื่องแสดงถึงแนวคิดที่ว่าชีวิตถูกกำหนดแล้วด้วยบุญกรรม และชีวิตประกอบด้วยองค์ประกอบทั้งสองด้านคือทุกข์และสุข การเล่าเรื่องในกลอนสวดใช้วิธีการเล่าเรื่องให้ผู้ฟังรู้วิถีชีวิตของตัวละครล่วงหน้า ใช้กลวิธีให้ผู้สวดเป็นผู้เล่าเรื่องโดยตัดสลับไปมาระหว่างโลกแห่งจินตนาการ โลกแห่งความจริง นอกจากนี้เนื้อหาของกลอนสวดเรื่องต่างๆ ยังมีลักษณะเป็นสหบท กล่าวคือเป็นการผสมผสานอนุภาคต่างๆ ซึ่งเคยได้ยินได้ฟังมาแล้วในกลอนสวด และวรรณกรรมเรื่องอื่นๆ

(ตรีศิลป์ บุญขจร. ๒๕๓๖: ๕๗)

พระนิพพานสูตรเป็นวรรณกรรมประเภทกลอนสวดเรื่องหนึ่ง จัดอยู่ในกลอนสวดประเภทสอนคติธรรมโดยตรงที่นำเนื้อเรื่องมาจากพระสูตรในพระไตรปิฎก (ตรีศิลป์ บุญขจร. ๒๕๓๖: ๕๗)

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวดเป็นวรรณกรรมกลอนสวดที่สำคัญของไทยเรื่องหนึ่ง ที่ได้รับอิทธิพลทางด้านเนื้อหาจากวรรณกรรมพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะมหาปรินิพพานสูตร ในที่ขมิกาย มหาวรรค พระสุตตันตปิฎก เนื่องจากมีการกล่าวถึงเหตุการณ์เกี่ยวกับการปรินิพพานของพระผู้มีพระภาคเจ้าไว้ตรงกัน และมีการสอดแทรกคติธรรมตามพระพุทธศาสนาไว้ด้วย

พระนิพพานสูตรที่เป็นวรรณกรรมประเภทกลอนสวดของภาคกลางที่พบในปัจจุบันสามารถจำแนกออกได้เป็น พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียนและพระนิพพานสูตรกลอนสวดฉบับตัวพิมพ์ สำหรับพระนิพพานสูตรกลอนสวดฉบับตัวเขียนที่เก็บรักษาไว้ที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติพบจำนวน ๘ เล่มสมุดไทย คือ

๑. นิพพานสูตร เล่ม ๒ เอกสารเลขที่ ๒๖๖ ประเภท สด มัดที่ ๓๒
๒. นิพพานสูตร เล่ม ๑ เอกสารเลขที่ ๒๖๗ ประเภท สด มัดที่ ๓๒
๓. ปฐมสมโพธิ (นิพพานสูตร) เล่ม ๑ เอกสารเลขที่ ๓๐๐ ประเภท สข มัดที่ ๓๖
๔. พระเจ้าเข้าสู่พระนิพพาน เอกสารเลขที่ ๓๔๙ ประเภท สข มัดที่ ๔๒

๕. พระเจ้าเข้านิพพาน เอกสารเลขที่ ๓๕๐ ประเภท สข มัดที่ ๔๒
๖. พระเจ้าเข้าสู่นิพพาน เอกสารเลขที่ ๓๕๑ ประเภท สข มัดที่ ๔๒
๗. พระเจ้าเข้านิพพาน เอกสารเลขที่ ๓๕๒ ประเภท สข มัดที่ ๔๒
๘. พระเจ้านิพการ เอกสารเลขที่ ๓๕๓ ประเภท สข มัดที่ ๔๒

พระนิพพานสูตรกลอนสวดทั้ง ๘ เล่มสมุดไทยดังกล่าว เมื่อนำมาศึกษาเปรียบเทียบทั้งในด้านเนื้อหาและลักษณะการประพันธ์แล้ว สามารถจัดแบ่งออกตามความต่อเนื่องของเนื้อหาและฉันทลักษณ์ได้เป็น ๒ ส่วน คือ

๑. พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๑ ประกอบด้วยเอกสารสมุดไทย ๒ เล่ม ได้แก่ นิพพานสูตร เล่ม ๒ หมวดวรรณคดี หมู่มาก (กลอนสวด) เอกสารเลขที่ ๒๖๖ ประเภท สด มัดที่ ๓๒ และ นิพพานสูตร เล่ม ๑ หมวดวรรณคดี หมู่มาก (กลอนสวด) เอกสารเลขที่ ๒๖๗ ประเภท สด มัดที่ ๓๒

๒. พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๒ ประกอบด้วยเอกสารสมุดไทย ๕ เล่ม ได้แก่ พระเจ้าเข้าสู่พระนิพพาน เอกสารเลขที่ ๓๔๙ ประเภท สข มัดที่ ๔๒ พระเจ้าเข้านิพพาน เอกสารเลขที่ ๓๕๐ ประเภท สข มัดที่ ๔๒ พระเจ้าเข้าสู่นิพพาน เอกสารเลขที่ ๓๕๑ ประเภท สข มัดที่ ๔๒ พระเจ้าเข้านิพพาน เอกสารเลขที่ ๓๕๒ ประเภท สข มัดที่ ๔๒ และพระเจ้านิพการ เอกสารเลขที่ ๓๕๓ ประเภท สข มัดที่ ๔๒

นอกจากนี้ยังพบว่า พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ที่ปรากฏรายชื่อในบัญชีของหอสมุดแห่งชาติว่า ปฐมสมโพธิ (นิพพานสูตร) เล่ม ๑ เอกสารเลขที่ ๓๐๐ ประเภท สข มัดที่ ๓๖ (เนื้อหาไม่สมบูรณ์) นั้นเป็นคนละส่วนกับพระนิพพานสูตรกลอนสวดที่กล่าวมาข้างต้น แต่มีเนื้อหาตรงกับบางส่วนของพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ ในการศึกษาครั้งนี้จึงจัดไว้เป็นส่วนเดียวกับพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์

เมื่อนำมารวมกับพระนิพพานสูตรกลอนสวดฉบับที่มีการพิมพ์เผยแพร่แล้ว จึงอาจจัดแบ่งพระนิพพานสูตรกลอนสวดออกได้เป็น ๓ ส่วน

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษพบว่า พระนิพพานสูตรกลอนสวดทั้ง ๓ ส่วนนำเสนอเรื่องราวการเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้าไว้แตกต่างกัน ดังนั้นจึงมีประเด็นที่ควรต้องส่งเสริมหรือลดทอนจากมหาปรินิพพานสูตร ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าสนใจ ดังจะได้นำเสนอการศึกษาวิเคราะห์พระนิพพานสูตรกลอนสวดแต่ละส่วนตามลำดับดังนี้

๑. พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๑
๒. พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๒
๓. พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์

๑. พระนิพนธ์พระสุตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑

พระนิพนธ์พระสุตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ มีชื่อเรียกในเอกสารสมุดไทยว่า “นิพนธ์พระสุตร” ประกอบด้วยเอกสารสมุดไทย ๒ เล่มดังนี้

๑) นิพนธ์พระสุตร เล่ม ๒ หมวดวรรณคดี หมู่มากพย์ (กลอนสวด) เอกสารเลขที่ ๒๖๖ ประเภท สด มัดที่ ๓๒ หนังสือสมุดไทยดำ อักษรไทย ภาษาไทย เส้นหาดาล ม.ป.ป. ๑๕๖ หน้า มีประวัติว่าเป็นสมบัติเดิมของหอสมุดแห่งชาติ ถ่ายไมโครฟิล์ม ๒๘ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๔๘

๒) นิพนธ์พระสุตร เล่ม ๑ หมวดวรรณคดี หมู่มากพย์ (กลอนสวด) เอกสารเลขที่ ๒๖๗ ประเภท สด มัดที่ ๓๒ หนังสือสมุดไทยดำ อักษรไทย ภาษาไทย เส้นหาดาล ม.ป.ป. ๑๔๗ หน้า มีประวัติว่าเป็นสมบัติของหอสมุดแห่งชาติเดิม ๓๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๓๗ ถ่ายไมโครฟิล์ม ๒๔ ม.ค. ๒๕๔๔

เมื่อศึกษาเนื้อหาของพระนิพนธ์พระสุตรกลอนสวดส่วนนี้โดยละเอียดพบว่า เอกสารเลขที่ ๒๖๗ เป็นเล่ม ๑ และเอกสารเลขที่ ๒๖๖ เป็นเล่ม ๒ เมื่อนำเนื้อหาของเอกสารตัวเขียนทั้ง ๒ เล่มสมุดไทยมาพิจารณาพบว่า เนื้อหาของทั้งสองเล่มสมุดไทยมีความต่อเนื่องกัน ทั้งในด้านเนื้อหาและลักษณะคำประพันธ์ ทำให้พระนิพนธ์พระสุตรกลอนสวดส่วนนี้มีเนื้อหาครบสมบูรณ์

๑.๑ ผู้แต่งและวันเดือนปีที่แต่ง

พระนิพนธ์พระสุตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ นี้ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง แต่มีข้อความในตอนท้ายระบุว่า เรื่องนี้แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๘ ดังปรากฏหลักฐานในพระนิพนธ์พระสุตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ ความว่า

เสร็จเรื่องพระนฤพานะ	สุตรสารสังเขปความ
ตั้งต่อพยายาม	จึงได้ลุได้แล้วลงฯ
ใช้เชื้อปรีชาฉลาด	นรชาติอภิพงษ์
สามารถจำนงจง	จิตรเพื่อภักดีดีช
เสร็จพุทธศักราช	ลีลาศล่วงสองพันมี
สี่ร้อยกับแปดปี	กับหกเดือนสิบเจดวันช
ฉลุสัปดาห์เดือน (๑๕)	สิบสองขึ้นสี่ค่ำวัน
จันทร์กาลประจุบัน	ภอจบบทที่บรรยายช
เดชข้านิพนธ์พจน์	มธุรสจำลองลาย
เลขาอย่าหอนหาย	ตราบสิ้นสายกระแสนินธุ์ช
	(เอกสารเลขที่ ๒๖๖: ๑๔๔)

จากเอกสารเลขที่ ๒๖๖ ข้างต้นนี้ระบุว่าแต่งเสร็จวันจันทร์ ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๑๒ พ.ศ. ๒๔๐๘ ปีฉลู เมื่อตรวจสอบตามวันเวลาดังกล่าวจะพบว่าตรงกับวันจันทร์ ที่ ๒๓ เดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๔๐๘ หรือจุลศักราช ๑๒๒๗ ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีฉลู ซึ่งตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔

หลักฐานดังกล่าวสอดคล้องกับตอนต้นเรื่องที่มีข้อความกล่าวว่า “เจ้าข้างพระเสวตสุวรรณาภรณ์อันกำเนิดบรมพรหมหงส์” (เอกสารเลขที่ ๒๖๗: ๕) หมายถึง พระมหากษัตริย์ ผู้ที่เป็นเจ้าของข้างเผือกชื่อว่า พระเสวตสุวรรณาภรณ์ ซึ่งเมื่อตรวจสอบแล้วพบว่า “พระเสวตสุวรรณาภรณ์” เป็นนามข้างเผือกที่คล้องได้ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๕ ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๔ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค) ว่า

พระเสวตสุวรรณาภรณ์ สรรพพางค์พิบูลย์ ลักษณะเผือกเอกรรคอดม บรมรัตนราชกิริณียิ่งอย่างดิศรีพระนคร สุนทรศุภโสมณมิ่งมงคลชตระกูล อุดมกิริยามารยาตข้างชาติอุโบสถลักษณะ ปรากฏพร้อมมูลบริบูรณ์บั้นทรนักรเนตร โลมเกษกายฉวีวรรณศรีทองผ่องแผ้วเป็นกฤษณะรีแก้วกะเนิตพรหมพงษ์ ดำรงราชบารมีสมเด็จพระสยามาธิปัตย์ปรเมนทรมหาราช วรวิลาศเลิศฟ้า

(เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. ๒๕๔๗: ๒๔๓)

จากหลักฐานต่างๆ ที่กล่าวมา แสดงให้เห็นว่า พระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียนสำนวนที่ ๑ น่าจะแต่งในปี พ.ศ. ๒๔๐๘ ซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๔ นั่นเอง

๑.๒ รูปแบบคำประพันธ์

พระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน สำนวนที่ ๑ แต่งด้วยกาพย์ ๓ ชนิด ได้แก่ กาพย์ยานี ๑๑, กาพย์ฉมัง ๑๖, กาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ และโคลงสี่สุภาพ ดังจะอธิบายต่อไปนี้

กาพย์ยานี ๑๑ อาจเรียกว่า ยานี ๑๑ หรือกาพย์ ๑๑ เพราะนับจากจำนวนคำในหนึ่งบาท กล่าวคือ กาพย์ยานีบทหนึ่งมีสองบาท บาทต้นเรียกบาทเอก บาทท้ายเรียกบาทโท บาทหนึ่งมีสองวรรค วรรคหน้ามีห้าคำ วรรคหลังมีหกคำ รวมเป็นสิบเอ็ด ในหนึ่งบทมีจังหวะในการแบ่งคำในการอ่านเป็น ๒-๓, ๓-๓, ๒-๓ และ ๓-๓ ตามลำดับ กาพย์ยานีนี้เป็นคำประพันธ์ที่นิยมใช้ในการพรรณนาหรือบรรยายเหตุการณ์ที่ดำเนินไปตามปกติ จึงมีลีลาการอ่านที่เนิบช้ากว่ากาพย์ประเภทอื่น (พระยาอุปกิตติปลสาร. ๒๕๔๘: ๔๓๐) ดังตัวอย่างในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียนสำนวนที่ ๑ ความว่า

ปางเมื่อองค์สมเด็จพระ

ใต้ตรัสแก่บรมมา

ภายใต้พระมหา

ผจญซึ่งเบญจมาร

ยังเทพดามา

พรหมมินทร์แลอินทร์องค์

สรรเพชญ์พระสาชดา

ภิกษุสามเณรโศภณ

โพธิพฤษกษอันไพศาล

ให้พ่ายแพ้แต่พระองค์ฯ

นุชครุฑธาและกฤษงค์

ให้คงในสาตะนิย

(เอกสารเลขที่ ๒๖๗: ๘)

ตัวอย่างข้างต้นนี้ เป็นตอนที่พระพุทธเจ้าผจญมาร ในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ นิยมเรียกกาพย์ยานี ๑๑ ว่า “ยานี ๑๑” ซึ่งเขียนไว้ข้างต้นก่อนที่กวีจะแต่งด้วยรูปแบบคำประพันธ์นี้ จากการศึกษาพบว่า มีจำนวนทั้งหมด ๓๙๔ บท ซึ่งเป็นรูปแบบการประพันธ์ที่ใช้มากที่สุด ในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ โดยกวีแต่งสลับกับกาพย์ชนิดอื่น

กาพย์ฉบับ ๑๖ อาจเรียกว่า ฉบับ ๑๖ เพราะนับจากจำนวนคำในหนึ่งบท กล่าวคือ หนึ่งบทมีบาทเดียว บาทหนึ่งมีสามวรรค วรรคที่หนึ่งมีหกคำ วรรคที่สองมีสี่คำ และวรรคที่สามมีหกคำ รวมบทหนึ่งมีสิบหกคำ มีจังหวะการแบ่งคำในการอ่านเป็น ๓-๓,๔ และ ๓-๓,๔ ตามลำดับ กาพย์ฉบับนี้เป็นคำประพันธ์ที่นิยมใช้ในบทอาารมณัรึกหรือโกรธ หรือพรรณนาฉากกระบวนทัพและการต่อสู้ มีลีลาจังหวะในการอ่านรวดเร็วเร้าอารมณ์กว่ากาพย์ยานี (พระยาอุปกิตติศิลปสาร. ๒๕๔๘: ๔๓๓) ดังตัวอย่างในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ ความว่า

ข้าแต่สมเด็จพระจอมอารีย์	ผ้าสาชดาจารย์
เป็นประธานในไตรโลกาย	
แต่ข้าผู้สมญา	สาริบุตรมหา
สาวกพระองค์ทรงญาณฯ	
มิได้มาทศนาการ	แต่หนีไปนาน
เป็นกาลที่สุดทศนาย	
หนึ่งซึ่งเคยได้ไปมา	นบพระบาทา
เบื้องนำแต่หนีไปไกลฯ	
	(เอกสารเลขที่ ๒๖๗: ๘)

จากตัวอย่างข้างต้นนี้ เป็นตอนที่พระสาริบุตรเถระทูลลาพระพุทธเจ้าเพื่อไปนิพพาน ในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ นิยมเรียกกาพย์ฉบับ ๑๖ นี้ว่า “ฉบับ ๑๖” ซึ่งเขียนไว้ข้างต้นก่อนที่กวีจะแต่งคำประพันธ์ประเภทนี้ กวีแต่งด้วยกาพย์ฉบับ ๑๖ จำนวนทั้งหมด ๓๓๘ บท เป็นการแต่งสลับกับรูปแบบคำประพันธ์ชนิดอื่น

กาพย์ ๒๘ อาจเรียกว่า สุรางคนางค์ ๒๘ เพราะนับจากจำนวนคำในหนึ่งบท กล่าวคือ หนึ่งบทมีเจ็ดวรรค วรรคละสี่คำ รวมบทหนึ่งมียี่สิบแปดคำ มีจังหวะการแบ่งคำในการอ่านเป็น ๒-๒-๒-๒-๒-๒-๒ กาพย์สุรางคนางค์เป็นคำประพันธ์ที่ใช้กับการดำเนินเรื่องที่รวดเร็ว เร้าอารมณ์ ไม่ว่าจะเป็นการบรรยายหรือพรรณนาฉากและพฤติกรรมของตัวละคร มีลีลาจังหวะในการอ่านที่กระชับรวดเร็วกว่ากาพย์ชนิดอื่น (แสงเพ็ญ แสงพุ่ม. ๒๕๔๓: ๓๒) ดังตัวอย่างในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ ความว่า

มลราชราชา	ดั่งนั้นพระยา
ว่าพระสรพรเพชญ	แจ้งกิจจาการ
ทีในสถาน	จักเสด็จนฤพาน
ราชบุตรี	อุทยานสาละวันฯ
คลี่คลายสยายเกล้า	ทั้งพระมะเหสี
ดินต่ำแดนยัน	ไศกัจฉาลัย
	สร้อยเศร้าไศกศัลย์
	อัคคีอันอุราช
	(เอกสารเลขที่ ๒๖๖: ๔-๕)

จากตัวอย่างข้างต้นนี้ เป็นตอนที่มัลลภษัตริย์ทั้งหลายกำลังเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเป็นครั้งสุดท้าย กวีนิยมเรียกภาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ ว่า “สุรางคนาง ๒๘” ซึ่งเขียนไว้ข้างต้นของรูปแบบคำประพันธ์ชนิดนี้ ในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ มีภาพย์สุรางคนางค์จำนวน ๒๐๘ บท

โคลงกระทู้ คือ โคลงสี่สุภาพนั่นเอง แต่ลักษณะของการเขียนจะแตกต่างออกไป โดยจะมีการตั้งข้อความเป็นกระทู้ไว้ข้างหน้าของบาททั้ง ๔ และจึงแต่งต่อด้วยถ้อยคำที่มีเนื้อหาความอธิบายหรือเป็นการขยายความของกระทู้เพื่อให้เกิดความชัดเจนยิ่งขึ้น หรือถ้าเป็นกระทู้ที่ไม่มี ความหมายในตัวเอง คำว่า "กระทู้" แปลว่า หัวข้อ หรือข้อความต่าง ๆ ซึ่งตามปกติจะต้องเป็น หัวข้อ หรือข้อความสั้น ๆ ที่มีความหมาย (พระยาอุปกิตศิลปสาร. ๒๕๓๘: ๔๐๔) ดังตัวอย่างในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ ความว่า

นิ	ทานณะที่ให้	เห็นผล
พา	ละบุญชนยล	เยี่ยงไว้
น	ฤเทศที่โทษตน	ตกทอด เสียแฮ
สูตร	สดับจักได้	ดัดน้ำใจตามฯ
จบ	สูตรสังเขปข้อ	คำแถลง
บ	รวรกายแจจ	จัดไว้
ริ	รวมคะดีแสดง	โดยสดับ มาพ่อ
บูรณ	ขบวรถ้วนถี่ได้	สฤษด้วยพยายาม
		(เอกสารเลขที่ ๒๖๖: ๑๕๐)

ตัวอย่างข้างต้นนี้ เป็นโคลงกระทู้ยี่นที่กวีแต่งปิดตอนท้ายพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ ซึ่งมีจำนวน ๒ บทเท่านั้น และไม่ได้เขียนชื่อก่อนที่จะแต่งด้วยรูปคำ ประพันธ์ชนิดนี้ด้วย

นอกจากนี้ จากการศึกษาพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ ยังพบว่า มีกลบทอีก ๓ ชนิด ได้แก่ ฉบับ ๑๖ บุษบารักร้อย, สุรางคนางค์ ๒๘ กิณนร่า และสุรางคนางค์ ๒๘ วัวพันหลัก ดังจะศึกษาต่อไปนี้

ฉบับ ๑๖ บุษบารักร้อย กลบทนี้ปรากฏในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ ดังตัวอย่างความว่า

กระบวนนำทรงทองๆ ศรี	ศรีต่างๆ มี
รูปสัตว์ๆ สิงห์สิงโตย	
ธงไชยเอกอัครๆ โข	โฆมะพัตรๆ โอ
พารเลิศล้วนลายฉายนัย	
รงนาคมากหลายๆ พรรณ	พรรณหลากๆ กัน
บรรจิตรบรรเจิดเนติฉายย	
รงมั่งกรงอนงามๆ พราย	พรายปลิงๆ ปลาย
รย์บรรยายยรรยงๆ	
รงตขามเขี้ยวหลายๆ รง	รงทองๆ ผจง
พิจิตรพิพิธอำพนย	
ชนิดทิวๆ แก้วๆ ถนล	ถนลแน่นๆ คน
อเนกอนนต์ล้นหลามย	
ชนิดตาบๆ เงามาวไว	ไววาวๆ ไส
ดั่งแสงวชิราวุธย	
ชนิดง้าวๆ งอนงามสุด	สุดเปรียบๆ ประดุจ
อังกฤษฐโอรารรรณย	
ชนิดทวนๆ ทองเจ็ดฉัน	ฉันฉายๆ พรรณ
วะวาวะวับจับตาช	
ชนิดตั้งๆ เชนคธา	ทายาทๆ ตรา
ซ้ายขวางดงามตามพระบวร ะ	
ชนิดโล่ๆ แนนพียงวน	ยวนจิตรๆ ชวน
ให้ชมเปนขวัญไฉนนาย	

(เอกสารเลขที่ ๒๖๖: ๙๙-๑๐๑)

จากเนื้อความข้างต้นนี้ เป็นกลบทบุษบารักร้อย มีจำนวนทั้งหมด ๑๑ บท กวีใช้ในตอนที่ บรรยายถึงขบวนธงในคราวที่เคลื่อนย้ายพระพุทธรูปไปยังจิตกาธาน เป็นลักษณะของกลบทที่ซ้ำ คำในบาทที่ ๑-๒ โดยบาทที่ ๑ ใช้ซ้ำคำที่ ๓-๔-๕ บาทที่ ๒ ใช้ซ้ำคำที่ ๒-๓ ส่วนบาทที่ ๓ นั้นไม่ได้

บังคับคำซ้ำ เป็นการพรรณนาถึงขบวนการต่าง ๆ อันสวยงามประดับประดาเพื่อให้สมพระเกียรติของ
พระพุทธรเจ้า เพื่อก่อให้เกิดเสียงที่ไพเราะ และสร้างจินตนาการให้ผู้อ่านเห็นภาพชัดเจนขึ้น

สร้างคางคัก ๒๘ กิหนะร่า กลบหนีปรากฏในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน
สำนวนที่ ๑ ดังตัวอย่างความว่า

เสวตรฉัตรๆ ไชย	เครื่องสูงๆ ไสว
กลิ้งกลดๆ กิ่ง	บังสุริๆ ยา
ณูมาศๆ จา	บังแสงๆ ภา
นพรัตน์ๆ ช่าง	มรธารๆ ตะวันฯ
เจิดใจๆ ชม	กรรชิงๆ ดวง
พัดโบกๆ บรรณ	ชุมสายๆ บรร
นาๆ ประภัสร์	งามสมๆ กั้น
สะพรั่งๆ พร้อม	ในทองๆ ทาฯ
รอบๆ มหา	อภิรมๆ รัตน์
ชาพระสพๆ ดู	แกมกาญจน์ๆ จนา
ทองประดับๆ แก้ว	แห่ห้อมๆ มา
มาลาศๆ ชมาลัย	บรมโกฏ์ๆ กาญจน์ฯ
เครงโครมๆ ครีม	อีกเครื่องๆ ภู
ไทรโลกย์ๆ เลื่อน	หลากเหลือๆ ประมาณ
บรรภาห้อม	เพริศแพรวๆ ประพาล
ชนะพร้อมๆ เปรียง	มีกลิ่นๆ หอมฯ
กลองเทศๆ ดี	ฆ้องกลองๆ กระหิม
ฆ้องกลองๆ ทวาย	แห่สพๆ จอม
กระทั่งแต่ฯฯ ดัง	สะท้อนแซ่ฯฯ ซร้อม
ไชยไกรๆ เกริก	แวดล้อมๆ หลายฯ
พืนแผ่นๆ เพียง	กลองคู่ๆ เคียง
	ไพเราะห้ๆ ราย
	เพลงปี่ๆ กลาย
	มอญซร้อมๆ เสียงฯ
	เซงแซ่ฯฯ สังข
	กีกก้องๆ เวียง
	เอือกอิงๆ เอียง
	กุลาหลๆ สวรรค์ฯ

(เอกสารเลขที่ ๒๖๖: ๑๐๑-๑๐๔)

กวีใช้กลบทกนิพนธ์รามายถิบายตอนที่ขบวนแห่พระบรมศพไปสู่จิตกาธาน จากการศึกษาพบว่า มีสุรางคณางค์ ๒๘ กนิพนธ์จำนวนทั้งหมด ๗ บท เป็นกลบทที่ใช้คำซ้ำในทุกบาท เพื่อให้เกิดเสียงที่ไพเราะ เช่น ช้องกลองๆ กระทบ เคียงโครมๆ ครีม เป็นต้น เป็นการเลียนแบบเสียงของกลองทำให้เกิดความเพลิดเพลินเมื่ออ่านหรือสวด และทำให้ผู้อ่านจินตนาการได้ง่ายขึ้นอีกด้วย

สุรางคณางค์ ๒๘ วัวพันหลัก กลบทนี้ปรากฏในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ จำนวน ๒ บท คือ

ทวารบูรพทิศานต์	แห่ออกทวาร
นันต์แน่นนรา	สารเสียงนี่นันต์
กรรกงทรงธรรม์	ราชาชุกกัน
	ธรรมิกราชา
	ไปยังเมรุมาศ
มาศพรโณภาษ	ภาษากรอาภา
ภาพระสพสม	สมเด็จพระมา
มาสู่มหา	หามกุฎพันธ์
	(เอกสารเลขที่ ๒๖๖: ๑๐๕-๑๐๖)

ตัวอย่างข้างต้นนี้ เป็นตอนที่แห่พระพุทธรูปสู่จิตกาธาน โดยกวีแต่งด้วยสุรางคณางค์ ๒๘ กลบทวัวพันหลัก ซึ่งเป็นกลบทบังคับซ้ำคำทำยวรรคแรก กับคำต้นวรรคต่อไป ทุกวรรคเป็นการเน้นย้ำให้เห็นความสำคัญของเหตุการณ์นี้ เป็นที่น่าสังเกตว่ากลบททั้งหมดที่ปรากฏในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ นี้กวีใช้ในตอนที่มัลลกะษัตริย์ทั้งหลายแห่พระพุทธรูปออกจากเมืองกุสินาราสู่จิตกาธานเท่านั้น อีกประการหนึ่ง กวีเขียนชื่อกลบทไว้ข้างต้นทุกครั้งที่จะเขียนกลบทแต่ละประเภทไว้ เพื่อให้ผู้อ่านทราบก่อนที่จะแต่งด้วยกลบทนั้นๆ

๑.๓ ขนบนิยม

ขนบนิยม หมายถึง สิ่งปรากฏซ้ำๆ กันในงานประพันธ์ จนกลายเป็นแบบแผนที่ยึดถือและปฏิบัติตามกันมา (ราชบัณฑิตยสถาน. ๒๕๔๖: ๑๖๑) จากการศึกษาพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ มีขนบนิยม ๒ บท ได้แก่ บทปณามพจน์ และบทปัจฉิมวัจนะ ดังจะศึกษาวิเคราะห์ต่อไปนี้

บทปณามพจน์ หรือเรียกอีกอย่างว่า “บทไหว้ครู” เป็นการขอความอนุเคราะห์จากเทพเทวีแห่งศิลปศาสตร์หรือจากเทพเจ้าองค์อื่นๆ เพื่อให้เกิดแรงบันดาลใจ ในมหากาพย์ปณามพจน์เป็นสัจนิยมอย่างหนึ่ง จะปรากฏตอนเริ่มเรื่องหรือใกล้ตอนเริ่มเรื่องของบทร้อยกรอง (ราชบัณฑิตยสถาน. ๒๕๕๒: ๒๙๖) บทไหว้ครูเป็นขนบของการแต่งวรรณคดีไทย กล่าวถึงคุณพระรัตนตรัย คุณของบิดามารดา คุณของพระมหากษัตริย์ หรือคุณอื่นๆ ที่กวีเคารพบูชา

บทปณามพจน์ในพระนิพนทานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ กล่าวถึง การบูชา
พระรัตนตรัย บูชาคุณมารดาบิดา ครูอาจารย์ บูชาพระพรหม พระอินทร์ พระอิศวร พระนารายณ์
ท้าวจตุโลกบาล พระเสื่อเมือง พระทรงเมือง พระมหากษัตริย์ ดังตัวอย่างความว่า

ยอกรกฤษดาณูชลี	บัวบาทพระศรี
สรรเพชญ์ผู้ญาณยิ่งยงฯ	
ยังเวไนยสัตว์เวียนวง	ให้ลุล่วงตรง
เมืองแก้วคือพระนฤพานฯ	
นบธรรมอำไพพิษดาร	อันองค์อรรคญาณ
ประทานบันฑูลด้วยดีฯ	
เคารพยับสงฆ์ทรงศี	ลาละราศี
ไม่มีระคนมลทินฯ	
ทั้งสงฆ์สมมุตอาจิณ	ปฏิบัติในศีล
ทั้งสิวิสุทธอุตตมฯ	
เสร็จประณามไตรรัตนนิยม	ทั้งสามอุตตม
ด้วยจิตระจิกายทวารฯ	
ขอพระรัตนไตรบันดาล	คุ้มโทษภัยพาล
ทั้งปวงให้ล่วงหลีกไกลฯ	
ไห้ครูผู้กระวีไ	อยู่เกษกันไทย
พิบัติอย่าพาลพาราฯ	
นบคุณบิดูเรศมารดา	โลมเลี้ยงรักษา
แต่เยาว์คูงใหญ่ไพโรบลย์ฯ	
ขอคุณก่อก่เกล้าเกื้อกุล	จากโรคจำรูญ
จำเรียมทุกสิ่งศฤงฆารฯ	
นบพระบรมพรหมมาน	สีหน้าชมผาน
สำราญนิราศกามกลฯ	
องค์อินทร์ปิ่นเมรุมนทล	ศิริยศยิ่งยล
ในหนในท้องสองสวรรคย์ฯ	
พระเจ้าจอมไกรลาศบรร	พตผ่องเผือกพรรณ
สถาปสรรค์ประสิทธิระจีฯ	
หะริรักษ์เรื่องฤทธิราวี	ทางสังขรูจี
ขจัดศัตรูหมู่มารฯ	
ทั้งท้าวจตุโลกย์อภิบาล	เทพทั่วทุกสถาน
ภุมมาพฤษาอารักษ์ฯ	
เสื่อเมืองทรงเมืองเรืองศัก	ดีที่พำนัก
จงหักประหารพาลไทยฯ	
อีกองค์พระชนาธิปะไตย	ทรงเสวตฉัตรไชย
สมบุญสมบัติอัษจรย์ฯ	

เจ้าช้างพระเสวตรสุวรรณ	ฉาภาพรณอัน
กำเนิดบรมพรหมหงส์	
กำจรเกียดยศยิ่งยง	ท้าวจิ้งห้วดวง
มงคลมณฑลสีมาฯ	
แคว้นแคว้นกรุงเทพเทวา	รัตนินมหา
นครราชธานีฯ	
ขอเดชกั้งเกล้าเกษี	เจกฉัตรมณี
ให้ร่มระรื่นชื่นบานฯ	
แก้ข้าผู้จักพิจารณา	ตำเนรินทาน
นิพพานสูตรโดยประสงค์ฯ	
ให้เห็นสังเวคห้วงปลง	ปัญหาหยั่งคง
ให้สัตตชีวิตรสสังขารฯ	
โดยไนยไตรลักษณญาณ	นี่คือแก่นสาร
แก้ผู้สดับตรับฟังฯ	
อับประมาทธรรมจะบัง	เกิดเพื่อเหินสัง
ขารนั้นย่อมผวนปรวนแปรฯ	
จักมละลามกในแด	ดวงให้ห่างแห
หักหั้นมันรอนผ่อนลงฯ	
สิ่งใดเป็นบุญคุณคง	ให้ก็โยยง
บำรุงบร้างจางใจ	
จักเกิดอานิสงษณ์ไสย	ติดตามตนไป
ให้เสร็จสำเร็จประณิธานฯ	
จักแสดงโดยบูรพาจารย์	ตำเนริตำนาน
แต่กาลเบื้องต้นโพ้นมาฯ	

(เอกสารเลขที่ ๒๖๗: ๑-๗)

บทปณามพจน์ในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน สำนวนที่ ๑ แต่งด้วยฉบับ ๑๖ มีจำนวนทั้งหมด ๒๙ บท กวีได้สรรเสริญพระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์ผู้เปรียบเหมือนที่พึ่งอันประเสริฐ เป็นที่พึ่งอันสูงสุดซึ่งตรงตามคติทางพระพุทธศาสนา จากนั้นกวียังพรรณนาถึงการสรรเสริญคุณมารดาบิดา ซึ่งเป็นการแสดงความกตัญญูทวดเวทอย่างหนึ่ง นอกจากนี้ยังปรากฏว่ากวีได้กล่าวถึงเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์หลายองค์ เช่น พระพรหม พระอิศวร พระนารายณ์ และท้าวจตุโลกบาล เป็นต้น รวมทั้งยังกล่าวถึงการสรรเสริญพระมหากษัตริย์ด้วย ซึ่งถือได้ว่าเป็นลักษณะเฉพาะที่ปรากฏในบทปณามพจน์ในเรื่องนี้ และตอนท้ายของบทปณามพจน์นี้กวีได้ตั้งความปรารถนาในการเขียนเรื่องพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน สำนวนที่ ๑ ให้สำเร็จ

บทปัจฉิมวาทะ การแต่งร้อยกรองในวรรณกรรมโบราณกวีจะแต่งปิดท้ายด้วยบทปัจฉิมวาทะ เป็นการบอกกล่าวผู้แต่งคือใคร หรือมีความประสงค์หรือจุดมุ่งหมายอย่างไรจึงได้แต่งเรื่องนี้ หรือบางทีเป็นการประกาศความสามารถของกวีตลอดจนความภูมิใจในลีลาการประพันธ์

ของตน เป็นบทปิดท้ายที่กวีอาจเขียนถึงนามของตนเองหรือรูปแบบลักษณะคำประพันธ์ รวมทั้ง
 ความปรารถนาของกวี (ราชบัณฑิตยสถาน. ๒๕๕๖: ๖๘๗) ดังบทปัจฉิมวาทะที่ปรากฏใน
 พระนิพนธ์สุนทรภู่กลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ ความว่า

เสร็จเรื่องพระนฤพานะ	สูตรสารสังเขปความ
ตั้งต่อพยายาม	จึงได้ลุได้แล้วลงฯ
ใช้เชื้อปรีชาฉลาด	นรชาติอภิพงษ์
สามารถจำนองง	จิตรเพื่อภักดีดีฯ
เสร็จพุทธศักราช	ลีลาสว่างสองพันมี
สัร้อยกับแปดปี	กับหกเดือนสิบเจดวันฯ
ฉลุสัปตศกเดือน (๑๕)	สิบสองขึ้นสี่ค่ำวัน
จันทร์กาลประจุบัน	ภอจบบทที่บรรยายฯ
เดชชานีพนธ์พจน์	มธุรสจำลองลาย
เลขาอย่าหอนหาย	ตราบสิ้นสายกระแสนินธุ์ฯ
ดาราจันทร์อาทิตย์	สินธุจินฉลากรินทร์
ลมไฟประไลยสิน	ธูล้างโลกย์อย่าลายลาญฯ
หนึ่งขอไปภายนำ	ได้มหาสัมโพธิสถาน
สมภพสมภาร	ปัญญาธิการมีฯ
นับสี่อะสงชัย	แสนกัลป์ไกรอุดมดี
แม้ยังไปถึงศรี	สรรเพชญโพธิญาณงฯ
ท่องเที่ยวแก่งกันดาร	โนสงสารวิภูวง
สิ่งใดจำนองง	จิตรสมอารมณ์หวังฯ
กอบด้วยศัทธาธาร	ปัญญาญาณสัตย์ยัง
ความเพียรภาพทั้ง	สติสมประภาตีย
เมตตาจัดทุพรหม	วิหารขันตี
ดำรงในคุณดี	ละทานาทิคุณคงฯ
หนึ่งพาลอย่าขอบพบ	ประสรัภษร่วมวงษ์
สหายมิตรสนิทง	ขจัดจากบทยากกลย
อย่าให้ได้ฟังสาร	ผู้พาลอับประมงคล
อย่าร่วมรอยตำบล	บทบาทจรลคลาฯ
ขอบพบที่เปรี๊องปราชญ	อภิชาติเมธา
ใกล้ไกลจงได้มา	สมักรัษเหมือนร่วมครรรภ์ฯ
ขอเหนที่สิ่งสรัส	ดิพิพรหมมงคลอัน
คือนฤพนธ์พจนจรจรย์	สัลเลขชราคราคีฯ
ขอฟังที่ถ้อยคำ	อันนวลน้ำวาทดี
คือพุทธวาที	วรอรธบรรหารฯ
ขอเรื่องปัญญาฉลาด	ปรีชาตีโวหาร
นิพนธ์พจนกลอนการ	จะตรีกตรองให้ว่องไวฯ

อย่างจนสำนวนความ	สยามพากย์พจนินไตโต
กลกลอนอักษรใส	สุทฺธเพราะเสนาะนวลฯ
ขอจงเจริญสวัสดิ์	ดิสมบัติมูลมวล
ถาวรอย่าแปรปรวน	สถิตเท่าชีวาไลยฯ
ขอจงเจริญยศ	เกียรติ์ปรากฏจรไป
อานุภาพให้ปราบไพ	วีระรั้วทั่วทุกกายฯ
ขอคุณนฤโคก	นฤโรคภัยอันตราย
นฤทุกขจงมลาย	มลลันทุกสิ่งสมฯ
ตราบเสร็จสรรพเพชญโพท	ธิวโรดมวารามย์
เหนือรัตนาศน์ชม	สมบัติสรรพสมบุรณฯ
นิ ทานแนะที่ให้	เหนผล
พา ละบุญชนยล	เยี่ยงไว้
น ฤเทศที่โทษตน	ตกทอด เสียแอ
สูตร สดับจักได้	ดัดน้ำใจตามฯ
จบ สูตรสังเขปข้อ	คำแถลง
บ วรวากยแจง	จัดไว้
ริ รวมกะดีแสดง	โดยสดับ มาพอ
บุรณ ขบวรถ้วนถี่ได้	สฤชด้วยพยายาม

(เอกสารเลขที่ ๒๖๖: ๑๔๔-๑๕๐)

บทปัจฉิมวัจนะในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน สำนวนที่ ๑ แต่งด้วยกาพย์ยานี ๑๑ มีจำนวนทั้งหมด ๒๒ บท และตอนท้ายของบทปัจฉิมวัจนะนี้กวีแต่งปิดท้ายด้วยโคลงกระทู้ ยืน ๒ บท สำหรับเนื้อหาที่บรรยายถึงวันเวลาในการแต่งพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน สำนวนที่ ๑ ว่าแต่งเสร็จวันจันทร์ ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๑๒ พ.ศ. ๒๔๐๘ ปีฉลู กวีเขียนความปรารถนาไว้หลายประการ ได้แก่ การขอให้มัสติปัญญาดี ขอให้สุขภาพดี ขอให้ไม่มีเกียรติยศเป็นที่เลื่องลือ ขอให้มีความปราบศัตรู ขอให้พบแต่บัณฑิตปราชญ์ อย่านำได้พบคนพาล ขอให้มีความสุขปราศจากความทุกข์ โศก โรคภัยอันตรายทั้งหมดสิ้นไป และได้บรรลุพระนิพพาน หหมดสิ้นกิเลสในที่สุด เป็นที่น่าสังเกตว่า กวีได้ตั้งความปรารถนาจากความต้องการอันเป็นโลกียสุขและสุดท้ายจึงตั้งความปรารถนาโลกุตระสุข ซึ่งเป็นความสุขที่ยั่งยืนและเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา

๑.๔ เนื้อเรื่องโดยสังเขป

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน สำนวนที่ ๑ กล่าวถึงเหตุการณ์เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าตั้งแต่พระพุทธเจ้าตรัสรู้จนถึงการถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ จากการศึกษาพบว่า เนื้อหาที่ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน สำนวนที่ ๑ ดังนี้

ลำดับพรรษาของพระพุทธเจ้า

กวีเริ่มต้นด้วยบทไหว้ครู จากนั้นกวีบรรยายถึงตอนที่พระพุทธเจ้าผจญมารแล้วตรัสรู้ อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณที่ควงไม้โพธิ์ แล้วเสด็จจำพรรษาที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เพื่อโปรด ปัญจวัคคีย์ ด้วยการแสดงธรรมจกกับปวัตตนสูตร ครั้นเสด็จไปจำพรรษาที่ ๒ ณ วัดเวฬุวัน ซึ่งเป็น วัดที่พระเจ้าพิมพิสารสร้างถวาย จำพรรษาที่วัดเวฬุวันนี้ ๓ พรรษา แล้วเสด็จไปจำพรรษาอยู่ใน กุฎาคาร ณ เมืองไพสาลี

อีกพรรษาหนึ่งพระพุทธเจ้าทรงจำพรรษา ณ มกุฏบรรพต เพื่อที่จะทรมานยักษ์ เทวา นาค มนุษย์ ครุฑ และคนธรรพ์, พรรษาที่ ๗ ทรงจำพรรษาที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อโปรดพุทธมารดา, พรรษาที่ ๘ จำพรรษา ณ เกสกลาวัน ใกล้เมืองสูงสูมารคีรี, พรรษาที่ ๙ ทรงจำพรรษา ณ วัดโฆษิตาราม เมืองโกสัมพี, พรรษาที่ ๑๐ ทรงจำพรรษา ณ ป่าปารีเลยยกะ, พรรษาที่ ๑๑ ทรงจำพรรษา ณ เจตีย์บรรพต ดังตัวอย่างความว่า

พรรษาคำรบแก้ว	จึงพระเจ้าเทียวโปรดสัตว์
ทังปวงให้สว่างลัด	ละจากวิภูสงสารฯ
สำเร็จพระอิริยา	บถมหาพระวิหาร
โฆสิตารามสำราญ	ใกล้ราชสถานโกสามพีฯ
พรรษาเมื่อสิบทิศ	พระหลีกลัดไปไพศาลี
อยู่แต่องค์เดียวมี	ในป่าลีโลยกะวันฯ
ครั้นพรรษาสิบเอ็ด	พระสรรเพชญ์ผู้จอมธรรม
อยู่ในเจตีย์บรร	พตมหันมहिมาฯ
สิบสองพรรษานั้น	เวรัญชะพรหมณา
อาราธน์พระสาชดา	จำพรรษาเมืองเวรัญชฯ
	(เอกสารเลขที่ ๒๖๗: ๑๓-๑๕)

จากนั้นกวีกล่าวถึงพรรษาที่ ๑๒ พระพุทธเจ้าทรงจำพรรษา ณ เมืองเวรัญชา, พรรษาที่ ๑๓ ทรงจำพรรษา ณ สะกะลาวัน, พรรษาที่ ๑๔ ทรงจำพรรษา ณ พระเชตวัน กรุงสาวัตถี, พรรษาที่ ๑๕ ทรงจำพรรษา ณ กรุงกบิลพัสดุ์, พรรษาที่ ๑๖ ทรงจำพรรษา ณ เมืองอาฬวี, พรรษาที่ ๑๗-๑๘ ทรงจำพรรษา ณ กรุงราชคฤห์, พรรษาที่ ๒๐ ทรงจำพรรษา ณ มะกุละติงชรรพพระวิหาร, พรรษาที่ ๒๑ ทรงจำพรรษา ณ ป่าเลไลย์, พรรษาที่ ๒๓-๒๕ ทรงจำพรรษา ณ เชตวันมหาวิหาร, พรรษาที่ ๒๖ ทรงจำพรรษา ณ เจตีย์บรรพตสถาน, พรรษาที่ ๒๗-๒๘ ทรงจำพรรษา ณ นิโครธาราม

เหตุการณ์ก่อนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ กล่าวถึงการจำพรรษาครั้งสุดท้าย ณ บ้านเวฬุคาม ในระหว่างพรรษานั้นมีเหตุการณ์สำคัญหลายอย่าง เช่น พระพุทธเจ้าประชวรอย่างหนัก มารกราบทูลอาราธนา ทรงปลงพระชนม์มายุสังขาร เป็นต้น

อยู่มาวันหนึ่งพระสารีบุตรเถระออกจากฌานสมาบัติแล้วทรงพิจารณาว่าพระพุทธรองค์กับเราใครจะนิพพานก่อนกัน พอทราบด้วยปัญญาญาณว่าตัวเองจะต้องนิพพานก่อน พระสารีบุตรเถระจึงทูลลาพระพุทธเจ้าเพื่อจะไปนิพพาน ณ บ้านนาลันทา เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอนุญาต พระสารีบุตรเถระจึงทำการประทักษิณ ๓ รอบแล้วพระพุทธเจ้าก็ให้พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายกราบลาพระสารีบุตรเถระและเดินไปส่งถึงหน้าวัดเชตวันมหาวิหาร

พระสารีบุตรเถระมุ่งสู่บ้านนาลันทาแล้วแสดงธรรมโปรดมารดาจนบรรลุโสดาบันและนิพพานในปัจฉิมราตรี ในวันขึ้น ๑๕ เดือน ๑๒ ส่วนพระโมคคัลลานเถระนั้นนิพพานวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ณ ถ้ำ กापศิลา แคว้นมคธ ดังตัวอย่างความว่า

ฝ่ายพระสารีบุตรบวร	พาสงฆ์นิกร
ออกจากนครสาวัตถีฯ	
ไต่เต้าตามบทธจรี	ภอเยนสุระศรี
ถึงที่นาลันทกะคามฯ	
สู่เรือนชนนีมีนาม	นางสารีพราหมะ
ณีกบสงฆ์บริวารฯ	
ในวันเมื่อจักนฤพาน	จึงแสดงธรรมทาน
แต่ท่านมารดาด้วยดีฯ	
แต่ประภถึงปัจฉิมราตรี	ยังนางพราหมณี
ให้ตั้งในที่โสดาฯ	
ครั้นปัจจุศโสมยเวลา	ลาสงฆ์คณา
สู่ศิวาโมกษนฤพานฯ	
ในเดือนสิบสองเพงวาร	จันทร์แจ่มคัคณานต์
ถึงกาลนักษัตรภคติกาย	
หนึ่งพระมะหาโมคคัลลา	นิพพานเหนือมะหา
กาพะสีลาอันดีฯ	
ในวันเดือนสิบสองติดถี	ข้างแรมอันมี
ในต้นฤดูเหมันต์ฯ	

(เอกสารเลขที่ ๒๖๗: ๔๓-๔๔)

จากตัวอย่างข้างต้นนี้ เป็นตอนที่พระสารีบุตรเถระลาพระพุทธเจ้าไปนิพพาน ณ บ้านนาลันทาและพระโมคคัลลานเถระนิพพานข้างถ้ำกาพศิลา จากนั้นก็กล่าวถึงตอนที่พระพุทธเจ้าทรงทอดพระเนตรเมืองเวสาลีครั้งสุดท้าย เรียกอีกอย่างว่า “นาคาวโลก” แปลว่า มองแบบนาค หรือมองแบบพญาช้าง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). ๒๕๕๒:๑๖๐) ทรงกระทำนิมิตโอกาส พระอานนท์เถระไม่ทราบนิมิตโอกาสนั้น เพราะพญามารดลใจ พญามารจึงได้โอกาสและทูลอาราธนาให้พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน และพระพุทธเจ้าได้ทรงปลงพระชนมายุสังขาร

ขณะที่พักอยู่ ณ กุฎาคาร เมืองสาวัตถี พระอานนท์เถระกำลังนวดให้พระพุทธเจ้านั้นสังเกตเห็นเส้นผมที่หงอกแล้วจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สมัยก่อนพระฉวีวรรณของพระ

พุทธองค์ผ่องใส พระรูปโฉมงามเลิศกว่าใคร มาบัดนี้มาทรุดโทรม ไม่สวยงามตั้งแต่ก่อน พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า สัตว์ทั้งหลายย่อมมีความแก่ชราเป็นธรรมดา

พอรุ่งเช้าพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ออกจากเมืองสาวัตถิมุ่งหน้าไปยัง เมืองไพสาลี ครั้นภษัตริย์ลิจฉวีทั้งหลายทราบข่าวการเสด็จมาถึงของพระพุทธเจ้าก็มีความเลื่อมใส ศรัทธาจึงเข้าไปนิมนต์พระพุทธเจ้าให้ฉันเช้า พอพระพุทธเจ้ารับนิมนต์ก็เตรียมภัตตาหาร รุ่งเช้า พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระภิกษุ ๕๐๐ รูปไปรับบิณฑบาต ฉันเสร็จพระพุทธเจ้าพร้อมพระภิกษุสงฆ์ จึงอนุโมทนาและแสดงพระธรรมเทศนา

จากนั้นพระพุทธเจ้าเสด็จไปยังสวนมะม่วงของนายจุนทกัมมารบุตร เมืองปาวา พอ นายจุนทกัมมารบุตรทราบข่าวว่าพระพุทธเจ้าได้ประทับอยู่ที่อัมพวัน จึงเข้าเฝ้าอาราธนาพระพุทธเจ้า พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ให้ไปรับบิณฑบาตพร้อมกับฉันในบ้านของตน ครั้นพระพุทธเจ้ารับนิมนต์ แล้วนายจุนทกัมมารบุตรจึงกลับไปเตรียมข้าวปลาอาหารตลอดทั้งคืน พอรุ่งเช้าพระพุทธเจ้า พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์จึงเสด็จไปยังอุทยานอันใหญ่ของนายจุนทกัมมารบุตร นายจุนทกัมมารบุตรก็อังกาสพระพุทธเจ้าด้วยสุกรมัททวะและถวายอาหารอันประณีตแก่พระภิกษุสงฆ์ พอพระพุทธเจ้าฉันเสร็จจึงให้นายจุนทกัมมารบุตรฝังสุกรมัททวะในส่วนที่เหลือ ดังตัวอย่างความว่า

อันว่ามังษุกรารมภ์	ที่ท่านนิยม
ประณีตบรรจงจัดแจงฯ	
ตะถาคตพิจารณ์เสาะแสวง	ในมนุษย์โลกย์แล
ทั้งทเวะโลกย์สากลฯ	
ไม่ควรรบริโภคลักษณะ	แต่เราศพล
เดี๋ยวนี้จะได้โดยถวิลฯ	
ผู้ใดมกมังษุกรกิน	จักเกิดโรคินทรีย์
ระกายจะเคื่องนานาฯ	
ถ้าเราฉันแล้วฝังฯ	เหลือจากนั้นมา
มากน้อยเท่าใดก็ดีฯ	
ยุคฝังเสียในปีตะพี	อย่าให้ใครมี
มากินจะเกิดโรคแรงฯ	

(เอกสารเลขที่ ๒๖๗: ๙๐)

พระพุทธเจ้าทรงอนุโมทนาและทรงแสดงพระธรรมเทศนาแก่นายจุนทกัมมารบุตร จาก การที่พระพุทธเจ้าเสวยสุกรมัททวะทำให้โรคปากคันธิกพาธเกิดกำเริบ การเสวยสุกรมัททวะทำให้ พระพุทธเจ้าเกิดอาพาธอย่างรุนแรง แต่ทรงอดกลั้นได้ด้วยพลังของฌานสมาบัติ

พระพุทธเจ้าเสด็จไปสู่เมืองกุสินาราและทรงแวะพักระหว่างทางแล้วให้พระอานนท์เถระไป หาน้ำมาเสวย พระอานนท์เถระรับบาตรเพื่อจะไปตักน้ำในลำธารเล็กๆ แต่ว่าวันนั้นมีโคลากเกวียน ๕๐๐ ตัวเดินผ่านจึงทำให้ลำธารนั้นขุ่น พระอานนท์เถระมาเห็นจึงกลับไปบาตรเปล่าและกราบทูล ตามความเป็นจริง พอพระพุทธเจ้าให้ไปรอบสอง พระอานนท์เถระไปแล้วกลับมากราบทูลอย่างเดิม

และทูลแนะนำให้พระพุทธเจ้าอดทนเสด็จไปยังแม่น้ำกุชานที่อันเป็นแม่น้ำใหญ่ แต่พระพุทธเจ้าให้ไปครั้งที่สามจึงได้น้ำที่สะอาดจนเป็นที่อัศจรรย์ พระอานนท์เถระจึงตักน้ำแล้วนำไปถวายพระพุทธเจ้า นอกจากนี้ กวียังเล่าเรื่องบุพกรรมของพระพุทธเจ้าความว่า

คือส่งได้ฟังมา	ว่าพระองค์ทรงวรภาคย์
ปางเปนบุรุษยาก	ทพลภาพเข็ญใจ
วันหนึ่งเทียมโคเกวียน	เข็ญขับเจียรจวนสุริย์ไส
แสวงกล้านภาไลย	จึงปลดไปสควาวิปลันฯ
แล้วจูงเอาลงไป	เพื่อจให้กินน้ำนั้น
ส่วนว่าควาวิครัน	เหนน้ำนั้นก็จะกินฯ
บุรุษนั้นเหนน้ำ	ขุนค้ำค่นเปนมณฑิน
ชักไว้มิให้กิน	จะให้ไปถึงน้ำไสฯ
โคนั้นมันโกรธา	ไม่ได้มากินทันใจ
เปนก้ามได้ทำไว้	เท่านี้แลแต่ปางบรรพ์ฯ
ก้ามนั้นเปนปะรา	ปะวะเวษฐะนิยะกรรม
ติดตามพระมาทัน	ขณะเมื่อพระอานนท์ฯ
เสด็จลงไปตักน้ำ	จึงน้ำค้ำขุนมัวมล
ภายหลังจึงได้ชล	อันใสดีบริสุทธิ์ฯ
	(เอกสารเลขที่ ๒๖๗: ๑๑๑)

จากเนื้อความข้างต้นนี้ เป็นบุพกรรมของพระพุทธเจ้าที่ทรงเคยเป็นนายโคบาล เลี้ยงวัวอยู่มาวันหนึ่ง พาวัวเดินไปเพื่อจะให้ไปกินน้ำในแม่น้ำใหญ่ แต่ในระหว่างทางวัวหิวน้ำ แต่นายโคบาลห้ามเสีย ทำให้วัวทรมาณ ด้วยวิบากกรรมนั้นจึงทำให้พระพุทธเจ้าทรงลำบากในการเสวยน้ำในครั้งนี้ เป็นเรื่องเล่าเพื่อสอนคติธรรมเรื่องกรรม เพราะวิบากกรรมจะตามให้ผลอย่างแน่นอน เหมือนอย่างพระพุทธเจ้าที่ทรงได้รับผลของบาปกรรมแม้ชาติสุดท้าย

เหตุการณ์พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน

พระพุทธเจ้าเสด็จไปเมืองกุสินารา ทรงทำสีหไสยาหันพระศิระะไปทางทิศเหนือใต้ต้นสาละ ทรงแสดงมหาสุทฺถสสนสูตร ทรงอนุญาตให้มัลลกษัตริย์ทั้งหลายเข้าเฝ้าเป็นครั้งสุดท้าย อุปสมบทพระสุภัททปริพาชก ซึ่งเป็นพระพุทฺธสาวกรูปสุดท้ายที่ได้อุปสมบทด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา และกวีกล่าวถึงบุพกรรมในอดีตชาติของพระสุภัททปริพาชกความว่า

ส่วนสุภัทท์ผู้นองบมิปลง	จิตรพร้อมยอมลง
จะเอออำนาจไทยธรรมฯ	
ต่อเสร็จสิ้นกาลกระสิกรรม	ชนเข้ายังทำ
สำเร็จเสร็จแล้วเมื่อใดฯ	
จึงให้เข้าเปันทานไทย	ธรรมนี้แต่ใน
ครั้งนั้นครั้งหนึ่งพึงมีฯ	

กระทำกรรมทั้งปี
ก็ได้ให้ทานครั้งเดียวฯ
อำนาจผลทานนั้นเจียว
ที่สุดแห่งพุทธเวไนยฯ

เหน้อยยากมากมี
ให้ถึงกรรมเทียว

(เอกสารเลขที่ ๒๖๖: ๓๔-๔๒)

จากตัวอย่างข้างต้นนี้เป็นบุพกรรมของพระสุภัททปริพาชกและพระอัญญาโกณฑัญญเถระ
ก็เล่าไว้ว่าพระสุภัททปริพาชกและพระอัญญาโกณฑัญญเถระเคยเกิดเป็นพี่น้องกัน แต่มีทัศนคติไม่
ตรงกันในเรื่องการทำบุญ ดังนั้นจึงแบ่งนาเป็น ๒ ส่วน โดยที่พระอัญญาโกณฑัญญเถระทำบุญด้วย
ข้าวสาลีหลายครั้ง เช่น ก่อนหว่านดำข้าวสาลีก็นำบุญ ตอนข้าวสาลีตั้งท้องก็ทำบุญ ตอนเก็บเกี่ยว
ข้าวสาลีก็นำบุญ เป็นต้น ด้วยการทำบุญหลายครั้งเช่นนี้จึงส่งผลให้พระอัญญาโกณฑัญญเถระได้
เป็นพระปฐมสาวก ส่วนพระสุภัททปริพาชกนั้นทำบุญเพียงครั้งเดียวตอนเก็บเกี่ยวข้าวสาลีเท่านั้น
ผลบุญนั้นจึงส่งผลให้เป็นปัจฉิมสาวกหรือสาวกอุปสุดท้าย

จากนั้น พระพุทธเจ้าตรัสพระปัจฉิมวาจาเตือนไม่ให้พระภิกษุทั้งหลายตั้งอยู่ในความ
ประมาทแล้วจึงเสด็จดับขันธปรินิพพาน ดังตัวอย่างความว่า

ส่วนสมเด็จพระมหา	กรุณาสัตว์สมไสมย
เสด็จทรงชมมานไป	ไปมามากถอยนำหลังฯ
เปรียบดุจพุกอล	มีกิจตนจะไปตั้ง
จิตรหมายจะผ้ายยัง	ประเทศแคว้นแดนทางไกลฯ
แล้วสวมกอดหมู่ญาติ	อันพิศวาสเจริญใจ
สั่งเสียด้วยอาโลย	จะไกลเนตรทุเรศสถานฯ
เบื้องพระสรรรเพชญ	เสระจออกจากจตุตถกमान
แล้วเข้าสู่พระนฤพาน	ให้หว่างฉานที่สี่มีฯ

(เอกสารเลขที่ ๒๖๖: ๗๓-๗๔)

การปรินิพพานของพระพุทธเจ้านั้นมีพระอรุณรุทธเถระคอยติดตามวาระจิตของพระพุทธเจ้า
ด้วยทิพจักขุแล้วรายงานให้พุทธบริษัทฟังเป็นระยะๆ พอพระพุทธเจ้าปรินิพพานเรียบร้อยแล้วจึง
เกิดแผ่นดินไหว ดอกไม้มณฑลพอันเป็นดอกไม้สวรรค์ก็ตกลงมาเพื่อบูชา สาธุชนทั้งหลายผู้ยังไม่
สิ้นกิเลสพากันร้องไห้เสียใจ ส่วนพระอรหันต์ทั้งหลายปลงธรรมสังเวช

เหตุการณ์หลังการเสด็จดับขันธปรินิพพาน

พระอานนท์เถระแนะนำมัลลกะศรัยทั้งหลายจัดพระบรมศพของพระพุทธเจ้าเหมือนพระ
บรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิ มัลลกะศรัยทั้งหลายจัดแจงตามพระอานนท์เถระแนะนำทุกอย่าง
นอกจากนี้ก็ยิ่งกล่าวถึงการบูชาของเทวดาทั้งหลาย ดังตัวอย่างความว่า

บางเทพบูชา	ด้วยมาลาวิไลวรรณ
พิเศศพิสุทธพรรณ	แลสุคันธอบายช
บางเทพก็ชูฉัตร	แลธวัชธงชาย
ธงไชยพิไลลอย	พรรณรายเรื่องเมื่องแลฯ
บางเทพก็เป่าสังข์	แลประดังด้วยเสียงแตร
บ้างหันบรรตะแจ	ตั้งจับแต่จักดินโดยฯ
บ้างก็ทุ่มเกรีดี	เสนาะปีไฉโยไทย
แหมหวานแลครวญโรย	ชาวเวงวิเวกเวียงฯ

(เอกสารเลขที่ ๒๖๖:๙๓-๙๔)

พอบูชาพระสร้ระประมาณ ๗ วันแล้วมัลลกษัตริย์ทั้งหลายจึงอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุจะไปยังมกุฏพันธเจดีย์เลย แต่เคลื่อนพระบรมศพไปไม่ได้ จึงเข้าไปถามพระอนุรุธเถระ พระอนุรุธเถระจึงแจ้งความปรารถนาของเทวดาทั้งหลายที่ต้องการให้แห่พระบรมศพเข้าในท่ามกลางเมืองกุสินาราก่อนแล้วค่อยไปยังมกุฏพันธเจดีย์ ก็ได้เพิ่มจินตนาการของริ้วขบวนแห่พระบรมศพต่างๆ เช่น ขบวนของแตร ขบวนของฉัตรเงินฉัตรทอง ขบวนของกลองประเภทต่างๆ และขบวนธงนานาชนิด เป็นต้น ตั้งตัวอย่างความว่า

กระบวนนำธงทองๆ ศรี	ศรีต่างๆ มี
รูปสัตว์ๆ สิ่งสิ่งโตฯ	
ธงไชยเอกอัคๆ โข	โคมะพัตรๆ โอ
พารเลิศล้วนลายฉายฉนฯ	
ธงนามากหลายๆ พรรณ	พรรณหลายๆ กัน
บรรจิจรบรรเจิดฉิตฉายฯ	
ธงม้งกรงอนงามๆ พราย	พรายปลิงๆ ปลาย
ธงยับรยาบยรรยงฯ	
ธงตขามเขี้ยวฉายๆ รง	ธงทองๆ ผจง
พิจิตรพิพิธอำพนฯ	

(เอกสารเลขที่ ๒๖๖:๙๘-๙๙)

พอพระสร้ระของพระพุทธเจ้าถึงเชิงตะกอนเรียบร้อยแล้วมัลลกษัตริย์ทั้งหลายจึงถวายพระเพลิงแต่ว่าไฟกลับไม่ติดจึงเข้าไปถามพระอนุรุธเถระ พระอนุรุธเถระแจ้งความจำนงของเทวดาทั้งหลายที่ต้องการให้พระมหากัสสปเถระเข้าถวายสักการะเสียก่อน

ขณะนั้นพระมหากัสสปเถระพร้อมพระภิกษุ ๕๐๐ รูปกำลังเดินทางจากเมืองปาวาจะไปเมืองกุสินารา ในขณะที่เดินทางนั้นเป็นช่วงที่แดดร้อนมากจึงแวะพักระหว่างทาง ณ โคนต้นไม้แห่งหนึ่ง ขณะนั้นพระมหากัสสปเถระแลเห็นอาชีวกคนหนึ่งกำลังถือดอกมณฑารพวางกันแดด พอพระมหากัสสปเถระเห็นดอกไม้มณฑารพครั้งแรกจึงเกิดความสงสัยและคิดว่า ดอกไม้สวรรค์นี้จะตกในเหตุการณ์สำคัญเท่านั้น ได้แก่ ครั้งหนึ่งตอนปฏิสนธิของพระโพธิสัตว์ ครั้งสองคือตอนแสดงธรรมจกกับปวัตตนิสูตร ครั้งที่สามคือตอนปลงอายุสังขาร และครั้งที่สี่คือตอนปรินิพพาน ตั้งตัวอย่างความว่า

เสด็จมาลง	หนึ่งคือพระองค์
หนึ่งเมื่อประสูติ	ผู้ครุรักษ์นั้น
หนึ่งเมื่อได้ศรี	พระองค์อีกที
	สรรเพชญ์โพธิญาณ
	หนึ่งเมื่อพระตรัส
ธรรมจักรปวัตน์	อริยสัจย์พิสดาร
หนึ่งเมื่อกระทำ	ยมกปราฏิหาร
อิกสาชดาจารย์	เสร็จจากสุราช
	หนึ่งคือเมื่อปลง
สังฆารพระองค์	หนึ่งเมื่อจะมา
ปรีนิพาน	แก้ประการพรรณา
ตั้งนี้มีปรา	กฎแล้วแปดประการ
	ยังครั้งหนึ่งมณฑา
จะตกลงมา	เมื่อพระนฤพาน
หลากใจหนักหนา	ด้วยสาชดาจารย์
ทรงชราการ	คร่ำคร่าหนักหนา
	(เอกสารเลขที่ ๒๖๖: ๑๑๕-๑๑๗)

ก่อนที่พระมหากัสสปเถระจะถามนั้น ได้กระทำอัญชลีเพื่อแสดงความเคารพเมื่อจะเอ่ยพระนามของพระพุทธเจ้า จากนั้นพระมหากัสสปเถระจึงถามข่าวเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า พออาชีวกแจ้งข่าวการปรีนิพานของพระพุทธเจ้า พระภิกษุทั้งหลายที่ยังไม่สิ้นกิเลสพากันร้องไห้เสียใจ ส่วนพระชีณาสพทั้งหลายได้ปลงธรรมสังเวช ในขณะที่ยังมีพระสุภัททวุฒบรพชิตผู้บวชใหม่รูปหนึ่งกล่าวห้ามด้วยวาจาล่วงเกินพระบรมศาสดา

จากนั้น พระมหากัสสปเถระพร้อมด้วยพระภิกษุหมู่ใหญ่จึงเดินทางไปสู่เมืองกุสินารา พอไปถึงเชิงตะกอนทำความเคารพพระบรมศพของพระพุทธเจ้า กวีบรรยายถึงความในใจของพระมหากัสสปเถระไว้ต่าง ๆ เช่น พระมหากัสสปเถระนั้นอุปสมบทกับพระพุทธเจ้าด้วยโอวาท ๓ ประการ ซึ่งวิธีอุปสมบทแบบนี้พระพุทธเจ้าประทานให้กับพระมหากัสสปเถระผู้เดียวเท่านั้น และสมัยหนึ่งพระมหากัสสปเถระเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วพระพุทธเจ้าเห็นผ้าสังฆาฏิเก่าคร่ำคร่า พระพุทธเจ้าจึงประทานผ้าสังฆาฏิของพระองค์แลกเปลี่ยนกับผ้าสังฆาฏิของพระมหากัสสปเถระ ซึ่งเป็นรางวัลที่พระพุทธเจ้าประทานให้พระมหากัสสปเถระผู้เดียวเท่านั้น เป็นต้น (บรรจบ บรรณรุจิ. ๒๕๓๖: ๗๙-๘๐) ดังความว่า

ปางก่อนพระองค์เคยทรง	สอนข้าบาทบงษ์
แล้วทรงประทานบรรชษา	
ให้แก่ข้าบาทมหา	กศสปีไตณา
บุตรนิโครทไพศาลฯ	
ตั้งไว้ในที่อคะถาน	แล้วทรงประทาน
ซึ่งบางหมู่กุลจีวรฯ	
เคยทรงกรุณาอาทร	แก่ข้าแต่ก่อน
แต่ไรฉันใดก็ดีฯ	

(เอกสารเลขที่ ๒๖๖: ๑๓๒-๑๓๓)

พระมหากศสปีเถระอธิษฐานให้พระบาทของพระพุทธเจ้ายื่นออกมารับการถวายอภิวัตของตน พระบาททั้งสองของพระพุทธเจ้าจึงยื่นออกนอกหีบทอง พอพระมหากศสปีเถระทำสักการะเรียบร้อยแล้วพระบาทหดกลับดังเดิม ลำดับนั้นไฟก็ลุกติดขึ้นมาเอง เผาพระสรีระของพระพุทธเจ้าอย่างน่าอัศจรรย์ ดังตัวอย่างความว่า

ขณะนั้นจึงบันดาลมี	เพลิงธาตุจี้
จำเรณูรุ่งโรจโชตนาฯ	
สังหาญพระบรมสพสาชดา	พร้อมด้วยเทวา
นุภาพให้ย่อยยับลงฯ	

(เอกสารเลขที่ ๒๖๖: ๑๓๖-๑๓๗)

นอกจากนี้ กวียังกล่าวถึงพระบรมสารีริกธาตุ ได้แก่ พระเขี้ยวแก้ว ๔ องค์ พระรากขวัญ ๒ องค์ และพระอุณหิส พระบรมสารีริกธาตุใหญ่ที่สุดเท่ากับเมล็ดข้าวสารหักบ้าง เท้าเมล็ดผักกาดบ้าง หรือเท่ากับเมล็ดถั่วเขียวบ้าง ตอนท้ายพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๑ มีปัจฉิมบท ซึ่งกวีตั้งความปรารถนาว่าขอให้บรรลूसัมโพธิญาณในอนาคตกาล

จากการศึกษาเนื้อหาพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๑ พบว่าเนื้อหาส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลมาจากมหาปรินิพนพานสูตร โดยกวีต้องการนำเสนอการเสด็จดับขันธปรินิพนพานของพระพุทธเจ้า เพื่อสอนคติธรรมเรื่องไตรลักษณ์ มรณธรรม และความไม่ประมาท นอกจากนี้ยังพบว่ามี การแต่งเนื้อหาเพิ่มเติม เช่น บุพกรรมต่างๆ เป็นต้น เพื่อเป็นเหตุรองรับผลที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน โดยนำเรื่องราวในอดีตชาติมาอธิบายความสงสัย ซึ่งเชื่อมโยงกับเรื่องการทำกรรมเก่า เพื่อเป็นคติสอนไม่ให้ทำความชั่ว ควรทำแต่ความดี

๑.๕ หลักธรรมที่ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑

“หลักธรรม” หรือเรียกอีกอย่างว่า “ธรรม” แปลว่า สภาพที่ทรงไว้, ธรรมดา, ธรรมชาติ, สภาวะธรรม, สัจธรรม, เหตุ, ปรากฏการณ์, ธรรมารมณ, คุณธรรม, หลักการ, แบบแผน, ธรรมเนียม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต). ๒๕๕๒: ๑๔๑-๑๔๒) ฉะนั้น “ธรรม” หมายถึง หลักการแห่งความเป็นจริง ความถูกต้องดีงามที่เป็นไปตามเหตุและมีผลของกฎธรรมชาติแท้ๆ ตลอดจนหลักการที่มนุษย์เอามาบัญญัติขึ้นในสังคม อีกประการหนึ่ง “ธรรม” หมายถึง คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งค้นพบและแสดงธรรมให้ปรากฏขึ้น บุคคลผู้ต้องการความเจริญจะนำไปปฏิบัติเพื่อความผาสุกในชีวิตประจำวัน จากการศึกษาพบว่าหลักธรรมที่ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ ดังนี้

๑.๕.๑ ไตรลักษณ์

ไตรลักษณ์ คือ ลักษณะอาการที่เป็นเครื่องกำหนด ลักษณะที่เสมอกันแก่สังขารทั้งปวง เป็นกฎอย่างหนึ่งในธรรมชาติที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบ เรียกอีกอย่างว่า “สามัญญลักษณะ” หรือ “กฎไตรลักษณ์” กฎนี้ทำให้รู้ถึงความจริงของสภาวธรรมทั้งหลาย เป็นกฎที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสรรพสิ่งในโลกนี้ ซึ่งเป็นไปตามธรรมชาติ มี ๓ ประการ ได้แก่

- ๑.อนิจจัง ความเป็นของไม่เที่ยง
- ๒.ทุกขัง ความเป็นทุกข์
- ๓.อนัตตา ความเป็นของไม่ใช่ตน (ส.สพ.๑๘/๑/๑)

หลักไตรลักษณ์นี้ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ ดังตัวอย่างความว่า

แก่ข้าผู้จักพิจารณา	ตำเนรินทาน
นิพพานสูตรโดยประสงค์ฯ	
ให้เห็นสังเวทวังปลง	ปัญหาหยั่งคง
ให้สัตตชีวิตรสสังขารฯ	
โดยไนยไตรลักษณ์ญาณ	นี่คือแก่นสาร
แก่ผู้สดับตรับฟังฯ	
อัปปรมาทธรรมจะบัง	เกิดเพื่อเห็นสัง
ขารนั้นย่อมผวนปรวนแปรฯ	

(เอกสารเลขที่ ๒๖๗: ๕-๖)

หลักไตรลักษณ์ที่ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ กวีกล่าวถึงชื่อหลักธรรมเรื่องไตรลักษณ์ไว้โดยไม่ได้อธิบายมากนัก แต่มีการเชื่อมโยงหลักธรรมเรื่องไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา กับหลักธรรมเรื่องความไม่ประมาท (อัปปรมาทธรรม) เพื่อให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังได้เห็นถึงความไม่เที่ยงและความเปลี่ยนแปลงของสังขารทั้งหลาย

๑.๕.๒ มรณธรรม

มรณธรรม แปลว่า ธรรมคือความตาย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). ๒๕๕๒: ๒๙๘) ความตายจัดว่าเป็นมารที่คอยเบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งความตายนั้นเป็นผลมาจากกฎไตรลักษณ์ เป็นการทำงานร่วมกันของกฎธรรมชาติ ในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๑ กล่าวถึงมรณธรรมว่า

หนึ่งเกิดกับตายนั้น	เป็นมันคงอย่าสงสัย
เกิดแล้วก็บรรลัย	เป็นที่สุดอย่าสงกาย
ความแก่แลความตาย	ไม่เว้นวายผู้ใดนา
ไม่เห็นแก่หน้าตา	ว่าเขมูใจไพร่ผู้ดีฯ
บางก่อนพระกายา	ตะถาคตย่อมนสดีศรี
บริสุทธโสภี	บัดนี้มาชะราลงฯ

(เอกสารเลขที่ ๒๖๗, ๒๖๖: ๕๓, ๗๔)

จากเนื้อความข้างต้นนี้ เป็นตอนที่กวีสอนคติธรรมเกี่ยวกับมรณธรรม โดยกวีพรรณนาว่า ทุกคนต้องตาย ความตายไม่เห็นแก่ใครไม่ว่าจะเป็นคนเชื้อใจหรือผู้ดี ไม่เว้นแม้แต่พระพุทธเจ้ายังชราและปรินิพพาน การที่กวีนำเรื่องมรณธรรมมาแต่งไว้ในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๑ เพื่อเตือนสติให้ผู้อ่านตระหนักถึงมรณธรรมจะได้ไม่ประมาท

๑.๕.๓ อัมปมาทธรรม

อัมปมาทธรรม คือ ความไม่ประมาท หมายถึง ความระวังตัว ความไม่เลินเล่อเผลอสติ ไม่ลืมหัด มัวเมา ขาดสติ ขาดความยั้งคิด ระวังจิตมิให้กำหนด มิให้ขัดเคืองมิให้หลง มิให้มัวเมาในอารมณ์ที่สามารถถึงจิตให้กำหนด ขัดเคือง หลงหรือมัวเมา ประคองจิตให้ระลึกรู้ตัวอยู่เสมอ (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). ๒๕๕๑: ๑๓๒๓) หลักธรรมเรื่องความไม่ประมาทนั้น เป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงเน้นย้ำตลอดระยะเวลาที่ทรงมีพระชนม์อยู่ แม้พระพุทธเจ้าจะปรินิพพานยังตรัสเตือนไม่ให้พระภิกษุสงฆ์ประมาท ดังตัวอย่างในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๑ ความว่า

ประมาทคือตัวเมา	เป็นเจ้ากำมั้นทำเขมู
ชะราปรากฏเปน	ประจกตาจึงรู้ตัวฯ
	ฯลฯ
ท่านทั้งหลายอุษสาหะ	วิจารณ์อย่าประวัง
ทำใจอย่าไหวติง	ต่อสิ่งซึ่งเปนแก่นสารฯ
ไม่ประมาทไว้เบื้องนา	ปัญญาสติตรองการ
วิริยาศัทธาธาร	ให้สมานเสมอไปฯ
อัมฤตยธรรม์	ก็จะบันดาลเกิดใน
สันดานราญราคโกษย	เกษมสันมนทินรุสึฯ
สมเด็จพระสุคต	ประทานรควาที่
เปนปัจฉิมะจี	ที่สุดธรรมอำลาสงฆ์ฯ
	(เอกสารเลขที่ ๒๖๗: ๕๒-๖๙)

จากเนื้อความข้างต้นนี้ เป็นตอนที่พระพุทธเจ้าตรัสพระปัจฉิมวาจา โดยกวีอธิบายไว้ว่า “ประมาทคือตัวเมา” ที่คอยสนับสนุนให้ทำสิ่งที่ไม่ดี การที่กวีเขียนเรื่องปัจฉิมวาจาเพื่อให้ผู้อ่านมีสติระลึกถึงความไม่ประมาทและให้ตระหนักรู้เรื่องอุปมาพหุธรรมนี้ เป็นที่น่าสังเกตว่าความประมาทนั้นเชื่อมโยงกับความมัวเมาทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นการดื่มสุรา การเสพสิ่งเสพติด ฯลฯ สิ่งเหล่านี้เป็นที่ตั้งของความประมาททั้งสิ้น ดังนั้นกวีจึงเปรียบเทียบความประมาทเหมือนความเมา

๑.๕.๔ ทาน

การให้ทานนี้เป็นหลักธรรมที่กวีพยายามนำเสนอ “ทาน” หมายถึง การให้ สิ่งที่ให้ ให้ของ ที่ควรให้แก่คนที่ควรให้เพื่อประโยชน์แก่เขา สละให้ปันสิ่งของ ๆ ตนเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). ๒๕๔๖: ๗๕) การให้ทานนี้ปรากฏในหลักธรรมหลายหัวข้อด้วยกัน เช่น หลักสัพปุริสบัญญัติ หลักบุญกิริยาวัตถุ หลักอริยทรัพย์ เป็นต้น การให้ทานนี้มุ่งเอาการให้เพื่อ กำจัดกิเลส คือ ความโลภ ออยากได้ของของคนอื่นเขาในทางที่ไม่ถูกต้อง กำจัดมัจฉริยะ ความตระหนี่ออกไปจากใจ พระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ กล่าวถึงการให้ทาน ความว่า

นายจุนท์น้ำจิตรเพิ่มภูล	เพียงจันทร์วันบูรณ
จ่ารัฐจรัสเวฬุ	ถวายไททศพล
จึ่งนำภัตตเลิศรสคนธ์	ฯลฯ
ทั้งสงฆ์ทั้งสันหม่อมมา	ใครทำนั้นไม่เสื่อมสูญ
บุญก่ามีก็เหมือนกัน	เหมือนม่อเต็มด้วยหยาดฝนฯ
ทีละน้อยค่อยเพิ่มภูล	สิ่งซึ่งเปนกุศลผล
ควรจะแสวงเช่น	จะพลันพันภพสงสารฯ
มาใส่ในตัวตน	จะลีลาหลีกกันดาร
ไม่ประมาทเปนมรรคา	พระนฤพานอันนฤไทยฯ
พลันถึงซึ่งสถาน	(เอกสารเลขที่ ๒๖๗: ๘๘-๑๑๒)

จากตัวอย่างข้างต้นนี้ เป็นตอนที่นายจุนท์กัมมารบุตรถวายสุกรมัททวะแก่พระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นทานครั้งสุดท้ายก่อนที่พระพุทธเจ้าจะปรินิพพาน เป็นตัวอย่างของการถวายสังฆทานโดยมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข เพราะการถวายแก่หมู่สงฆ์จะมีอานิสงส์มาก กวียังสอนว่าบุญกุศลนั้นควรทำสะสมไว้ เหมือนกับน้ำที่หยดลงในหม้อสักวันต้องเต็ม และให้ผลอย่างแน่นอน เป็นการเตรียมตัวสำหรับความตายตลอดเวลาไม่ประมาท

การที่กวีแทรกเรื่องการทำบุญให้ทานไว้ในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ นี้ เพื่อให้รับทำคุณงามความดีสะสมไว้ เพราะทานเป็นหลักธรรมขั้นพื้นฐานที่ทุกคนสามารถทำได้ เป็นหลักธรรมเบื้องต้นเพื่อขัดเกลากิเลสออกจากใจ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต).

๒๕๕๔: ๑๔) เมื่อให้ทานความตระหนี่ยอมลดลง ซึ่งความตระหนี่เป็นกิเลสอันหยาบออกไปจากใจ แล้วค่อยศึกษาหลักธรรมด้านอื่นเพิ่มเติมเพื่อพ้นจากวิภวสังสาร ฉะนั้นจึงใช้หลักการให้ทานเพื่อไม่ให้เกิดความโลภ ลดความตระหนี่ ความอยากที่ไม่จำเป็นสำหรับการดำรงอยู่ของชีวิต

๑.๕.๕ โลกธรรม

พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ได้ให้ความหมายของ “โลกธรรม” ไว้ว่า “ธรรมดาของโลก ความเป็นไปตามคติธรรมดา หมุนเวียนมาหาสัตว์โลกและสัตว์โลกก็หมุนเวียนตามมันไป” (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). ๒๕๔๖: ๒๑๗) มี ๘ ประการ ได้แก่

๑. ลาภ คือ ได้ลาภ มีลาภ	๒. อลาภ คือ เสื่อมลาภ สูญเสีย
๓. ยศ คือ ได้ยศ มียศ	๔. อยศ คือ เสื่อมยศ
๕. นิินทา คือ ติดเจียน	๖. ปลั่งสา คือ สรรเสริญ
๗. สุข คือ ความสุข	๘. ทุกข์ คือ ความทุกข์

จากการศึกษาพบว่าโลกธรรมปรากฏในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ ดังตัวอย่างความว่า

ทั้งแปดประจำ	หนึ่งเล่าโลกธรรม
ถ้าที่ได้ลาภ	อยู่ในโลไทย
หาลาภมิได้	เอมอามอ้มใจ
	ดาลเดือดอดูรุษ
	หนึ่งใช้ได้ยศ
ถานาปรากฏ	สมบัติในองหนู
ยินมลากยันดี	เปรมปรีดีไพรบูลย์
หายศไม่ถูกล	อาตุรแดดาลฯ
	นินทานั้นเล่า
ยังใจให้เศร้า	ร้อนร่ำรำคาน
ถ้าความสรรเสริญ	จำเริญสำราญ
สบสัตวสงสาร	สันดาลหวั่นไหวฯ
	ได้ความผาศุก
สนานสนุกนี้	เริ่งรื่นชื่นใจ
ถึงที่ไม่สุข	เกิดทุกข์เกิดโภย
ร้อนร่ำเหตุไทย	ทั่วทุกชายหญิงฯ
	โลกธรรมแปดนี้
แม้บังเกิดมี	ถูกต้องตนจริง
ไม่เห็นผู้ใด	จะไม่ไหวติง
เป็นที่อ้างอิง	ล้วนสิ่งแกนสารฯ

(เอกสารเลขที่ ๒๖๖: ๕๓-๕๕)

จากตัวอย่างข้างต้นนี้ เป็นตอนที่กวีสอนคติธรรมเรื่องโลกธรรม โดยพรรณนาถึงองค์ประกอบของโลกธรรมครบทั้งหมด แสดงให้เห็นว่ากวีต้องการที่จะสอนคติธรรมเรื่องนี้โดยตรง การที่กวีนำโลกธรรมมาสอนนี้ เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจชีวิตที่มีทั้งเรื่องที่น่าพอใจและเรื่องที่ไม่น่าพอใจ ซึ่งเป็นของคู่กัน ช่วยให้รู้จักชีวิตตามความเป็นจริงและอาจจะสามารถแก้ปัญหาชีวิตเมื่อประสบกับโลกธรรมที่ไม่น่าพอใจ

๑.๕.๖ โปธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ

โปธิปักขิยธรรม หมายถึง ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งความตรัสรู้ เป็นธรรมที่เกื้อหนุนแก่ อริยมรรค (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). ๒๕๔๖: ๑๖๗) เป็นธรรมที่อุปถัมภ์เกื้อหนุนให้บรรลุ โลกุตระธรรม เป็นธรรมที่ทำให้ปุถุชนคนธรรมดาหลุดพ้นจากกิเลส เข้าถึงความเป็นอริยบุคคล เป็นหลักธรรมที่เกี่ยวเนื่องกันคอยช่วยกันและกัน พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อเป็น เครื่องมือในการทำลายกิเลส มีอยู่ ๓๗ ประการ ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔, สัมมัปปธาน ๔, อธิบาส ๔, อินทรีย์ ๕, พละ ๕, โพชฌงค์ ๗ และอริยมรรคมีองค์ ๘ ดังที่ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๑ ความว่า

ปฏิบัติธรรมอย่างนี้	จึงควรที่พุทธพจนานา
อย่างนี้ไม่ควรรา	ผิดชอบมาได้แจ้งใจ
เท่านี้สติปัฏฐาน	สละปะธานสี่โดยไนย
อธิบาสเท่านี้ไซ้	อินทรีย์ได้แจ้งจดจำ
เท่านี้แลพะละ	อัมฐังคิกะมรรคธรรม์
นี่คือโพชฌงค์ห้า	หนดได้ในมโนอินทรีย์
	(เอกสารเลขที่ ๒๖๖: ๖๓)

จากเนื้อความข้างต้นนี้ เป็นตอนที่พระพุทธเจ้าแสดงธรรมก่อนจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน โดยกวีบรรยายถึงหลักโปธิปักขิยธรรมแทรกไว้ในเนื้อหาส่วนนี้ ซึ่งโปธิปักขิยธรรมจัดเป็นหัวข้อธรรมที่เป็นสาระแก่นสารแห่งพระพุทธศาสนาทั้งหมด จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อริยแปดทิศธรรม หมายถึงธรรมที่พระอริยะคือพระพุทธเจ้าทรงประกาศไว้แล้วทรงแนะนำสั่งสอนไว้แล้ว (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). ๒๕๕๑: ๗๐๙)

โปธิปักขิยธรรมนี้เป็นหลักธรรมชั้นสูงที่เหมาะสมสำหรับผู้ต้องการหลุดพ้นจากกิเลส เพราะมีหลักธรรมหลายประการที่จะคอยกำจัดกิเลสแต่ละตัวให้ออกไปจากใจ องค์ธรรม ๓๗ ประการนี้ เมื่อสามัคคีพร้อมเพรียงกันแล้ว ย่อมเป็นหนทางนำผู้ปฏิบัติให้บรรลุมรรคผลได้อย่างแน่นอน ดังนั้น โปธิปักขิยธรรมนี้จึงเป็นเหมือนขุนพลของพระพุทธเจ้าที่จะคอยฆ่ากิเลสให้หมดสิ้นไป การที่กวีนำ โปธิปักขิยธรรมมาแทรกไว้ในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๑ เพื่อต้องการให้ผู้อ่านรู้แนวทางแห่งการหลุดพ้นจากกิเลสและบรรลุเป็นพระอริยบุคคล

จากการศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในพระนิพนทานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ พบว่ามีหลักธรรม ๗ หมวด ได้แก่ ไตรลักษณ์, มรณธรรม, อัปมาท, ทาน, โลกธรรม และโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ซึ่งไตรลักษณ์เป็นหลักธรรมที่เปลี่ยนแปลงนำไปสู่การตาย เมื่อรู้ว่าตาย ฉะนั้นก็จึงเตือนสติไม่ให้ประมาท โดยก็นำให้สร้างบุญกุศล เพราะไม่รู้ว่าตายเมื่อไร หลักธรรมทั้ง ๔ หมวดแรกเป็นหลักธรรมเชื่อมโยงกันโดยสภาวะของตัวมันเอง เป็นไปตามธรรมชาติที่เชื่อมโยงกับการเสด็จดับขันธปรินิพพาน ส่วนโลกธรรมนั้นเป็นธรรมที่อยู่คู่กับชาวโลก ทุกคนต้องได้พบเจอหลักโลกธรรมและควรเรียนรู้ปรับตัวกับโลกธรรมที่จะเกิดขึ้น สำหรับโพธิปักขิยธรรมเป็นหลักธรรมขั้นสูงเหมาะสำหรับผู้ที่จะหลุดพ้นจากกิเลส

จากการศึกษาพระนิพนทานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ พบว่าไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง แต่มีการระบุว่าแต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๘ ในสมัยรัชกาลที่ ๔ แต่งด้วยรูปแบบคำประพันธ์ประเภทกาพย์ คือ กาพย์ยานี ๑๑ กาพย์ฉับ ๑๖ กาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ และปิดท้ายด้วยโคลงสี่สุภาพ มีปรากฏขนบในการประพันธ์คือ บทปณามพจน์และปัจฉิมวจาเน เนื้อความกล่าวถึงตั้งแต่เหตุการณ์ก่อนการปรินิพพานจนถึงหลังปรินิพพาน นอกจากนี้ยังมีการนำเสนอหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญหลายหมวด คือ ไตรลักษณ์, มรณธรรม, อัปมาท, ทาน, โลกธรรม และโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ

๒. พระนิพนทานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒

พระนิพนทานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ มีชื่อเรียกในสมุดไทยหลายชื่อ ได้แก่ พระเจ้าเข้าสู่นิพพาน พระเจ้าเข้านิพพาน พระเจ้านิพพาน และนิพพานสูตร ถึงแม้จะมีชื่อแตกต่างกันแต่เป็นเรื่องเดียวกัน ซึ่งประกอบด้วยเอกสารสมุดไทย ๕ เล่มดังนี้

๑) พระเจ้าเข้าสู่พระนิพพาน หมวดวรรณคดี หมู่กาพย์ (กลอนสวด) เอกสารเลขที่ ๓๔๙ ประเภท สข มัดที่ ๔๒ หนังสือสมุดไทยขาว อักษรไทย ภาษาไทย เส้นหมึก ม.ป.ป. ๑๕๒ หน้า

๒) พระเจ้าเข้านิพพาน หมวดวรรณคดี หมู่กาพย์ (กลอนสวด) เอกสารเลขที่ ๓๕๐ ประเภท สข มัดที่ ๔๒ หนังสือสมุดไทยขาว อักษรไทย ภาษาไทย เส้นหมึก ม.ป.ป. ๑๔๔ หน้า มีประวัติว่าหอสมุดชื่อไว้พุทธศักราช ๒๔๖๔

๓) พระเจ้าเข้าสู่นิพพาน หมวดวรรณคดี หมู่กาพย์ (กลอนสวด) เอกสารเลขที่ ๓๕๑ ประเภท สข มัดที่ ๔๒ หนังสือสมุดไทยขาว อักษรไทย ภาษาไทย เส้นหมึก ม.ป.ป. ๑๔๘ หน้า มีประวัติว่าหอสมุดชื่อไว้พุทธศักราช ๒๔๕๐

๔) พระเจ้าเข้านิพพาน หมวดวรรณคดี หมู่กาพย์ (กลอนสวด) เอกสารเลขที่ ๓๕๒ ประเภท สข มัดที่ ๔๒ หนังสือสมุดไทยขาว อักษรไทย ภาษาไทย เส้นหมึก ม.ป.ป. ๘๐ หน้า มีประวัติว่าหอสมุดชื่อไว้พุทธศักราช ๒๔๕๐

๕) พระเจ้านิพพาน หมวดวรรณคดี หมู่กาพย์ (กลอนสวด) เอกสารเลขที่ ๓๕๓ ประเภท สข มัดที่ ๔๒ หนังสือสมุดไทยขาว อักษรไทย ภาษาไทย เส้นหมึก ม.ป.ป. ๑๐๐ หน้า มีประวัติว่า ทายาทหลวงจรุณกิจวิทรให้หอสมุดแห่งชาติวันที่ ๑๒ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๘

จากการศึกษาเอกสารสมุดไทยทั้ง ๕ เล่มมีเนื้อหาและรูปแบบคำประพันธ์เหมือนกัน ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะศึกษาเอกสารเลขที่ ๓๕๑ เป็นหลัก เพราะมีเนื้อหาครบสมบูรณ์ ส่วนเอกสาร ย่อยเล่มอื่นนั้นผู้วิจัยจะใช้ประกอบการศึกษา

๒.๑ ผู้แต่งและวันเดือนปีที่แต่ง

จากการศึกษาพบว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ ไม่ได้ระบุชื่อ ผู้แต่งและวันเดือนปีที่แต่ง

๒.๒ รูปแบบคำประพันธ์

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ นิยมแต่งด้วยกาพย์ ๓ ชนิด ได้แก่ กาพย์ยานี ๑๑ กาพย์ฉับ ๑๖ และกาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

กาพย์ยานี ๑๑ หรือ กาพย์ยานีมีปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ ดังตัวอย่างความว่า

พระยามารเหมือนแม่เยียว	มาตามเจียวพ่อแม่เรา
ร้องไห้เสียใยเปล่า	เข้าพิศเพงเลงคองค้ำ
จักว่ายังหมีไป	ในพระไทให้ไหลหลง
อานนเข้าพิศวง	คอยคองค้ำพระพี่ยาฯ
เจ้าคอยน้อมตัวลง	คอยประจงดูภักตรา
ตัวน้องกินน้ำตา	พระพี่ยาไม่ยอมไลยฯ
	(เอกสารเลขที่ ๓๕๐: ๒๕-๒๖)

ในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ มีกาพย์ยานี จำนวนทั้งหมด ๔๔๕ บท ซึ่งถือว่าเป็นรูปแบบคำประพันธ์ที่กวีใช้มากที่สุด โดยกวีใช้กาพย์ยานีนี้สลับกับกาพย์ชนิดอื่นไปมา และนิยมเรียกกาพย์ยานี ๑๑ ว่า “ญาติ” ซึ่งกวีเขียนไว้ก่อนที่จะแต่งด้วยกาพย์ชนิดนี้ทุกครั้ง

กาพย์ฉับ ๑๖ หรือ กาพย์ฉับ มีปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ ดังตัวอย่างความว่า

บัดนั้นท่านท้าวอินตรา	กราบไหว้วันทา
ลั่นลาไปสู่ไพโรสนฯ	
เมียรักษพระองค์ทั้งสี่คัล	รู้ว่าจระดล
ถึงที่พื้มลเรื่องฉาย	
รู้ว่าผัวขวันผันผาย	นั่งแทนเรื่องฉาย
พีปรายก็ฉลองพลัน	
ข้าแต่พระผู้ทรงธรรม์	เหตุผลทั้งนั้น
ทำร้ายจะเป็นประการใดๆ	

(เอกสารเลขที่ ๓๕๑: ๔๐)

ในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ นิยมเรียกกาพย์ฉบับ ๑๖ ว่า “ฉบับง” หรือ “ฉบับ” โดยกวีเขียนไว้ข้างต้นของเนื้อหาที่จะใช้รูปแบบคำประพันธ์นี้ และเป็นรูปแบบคำประพันธ์ที่กวีใช้น้อยที่สุด คือมีจำนวนทั้งหมด ๒๖ บท

กาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กาพย์ ๒๘ มีปรากฏในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ ดังตัวอย่างความว่า

ตรัสออกวาจา	พระเจ้าเทศนา
เจ้าจงเทศนา	แก่พระอาณน
สำแดงอาณน	ให้รู้เหตุผล
	ทำจริงเข้าใจ
พระอาณนน้องแก้ว	เรือนเก่าเศร้าแล้ว
จะส้อมจะแปลง	จะคาคยังไร
เราสำแดงไป	หฤหฤจะสร้างปลุกไม
	ทารทูลขึ้นมา
เรือนเก่าเศร้าหมอง	พระอาณนทูลฉลอง
พระเลงสับพันญ	ล้างเสียเทิดรา
อณุญาตพระตัดธา	รู้ด้วยปัญญา
	จะลानीฤพานฯ

(เอกสารเลขที่ ๓๕๑: ๒๗-๒๘)

ในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ เรียกกาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ ว่า “พิลาบ” หรือ “พิลาพ” โดยกวีเขียนไว้ข้างต้นของเนื้อหาที่จะใช้รูปแบบคำประพันธ์นี้ ซึ่งกาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ นี้กวีใช้แต่งทั้งหมดจำนวน ๓๔๘ บท เป็นรูปคำประพันธ์ที่กวีใช้มากเป็นอันดับสองรองจากกาพย์ยานี โดยมากกวีจะใช้แต่งเพื่อแสดงความโศกเศร้าของสรรพสัตว์ทั้งหลาย

ดังนั้นจึงพอจะสรุปได้ว่า พระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ นิยมแต่งด้วยกาพย์ยานีมากที่สุดคือจำนวน ๔๔๕ บท กาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ กวีใช้แต่งรองลงมาคือจำนวน ๓๔๘ บท และกาพย์ฉบับ ๑๖ กวีใช้น้อยที่สุดคือจำนวน ๒๖ บท

๒.๓ ขนบนิยม

จากการศึกษาพระนิพนธ์สุตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ พบว่ามีแคบทยปถนามพจน์เท่านั้น เพราะมีเนื้อหาน้อยและเขียนรวมไว้กับกลอนสวดเรื่องอื่น ได้แก่ มหามายาสูตร, สวัสดิรักษา, สุภาสิตสอนชายหญิง และพาลีสอนน้อง ดังนั้นจึงไม่มีบทขนบนิยมอื่นๆ

บทปถนามพจน์ที่ปรากฏในพระนิพนธ์สุตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ ความว่า

ไหว้พระพุทธรูปเจ้า
ไหว้ทั้งพระสงฆ์
พระคุณเลิศล้ำ

ข้าขอน้อมเกล้า
ทั้งพระธรรม
อันภักหลามล้ำ
ทั่วทั้งแดนไตรฯ
(เอกสารเลขที่ ๓๕๑: ๑)

บทปถนามพจน์ของพระนิพนธ์สุตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ แต่งด้วยกาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ มีความยาวเพียง ๑ บท โดยกวีสรรเสริญเพียงคุณพระรัตนตรัยเท่านั้น คือ พระพุทธรูปเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ อาจเป็นเพราะพระนิพนธ์สุตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ นี้มีเนื้อหาน้อย ดังนั้นกวีจึงจำเป็นต้องเขียนบทปถนามพจน์นี้ให้กระชับ ซึ่งถ้านำไปเปรียบเทียบกับบทปถนามพจน์ในพระนิพนธ์สุตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียนส่วนวันที่ ๑ และพระนิพนธ์สุตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์แล้วถือว่าน้อยที่สุด

๒.๔ เนื้อเรื่องโดยสังเขป

พระนิพนธ์สุตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ กวีเริ่มต้นด้วยบทไหว้ครู ได้แก่ การนอบน้อมต่อพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ ดิน น้ำ ลม ไฟ จากนั้นกวีเล่าย้อนถึงพุทธกิจเล็กน้อย ตั้งแต่ตอนที่พระพุทธรูปเสด็จขึ้นไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพื่อแสดงพระธรรมเทศนา เพื่อให้สรรพสัตว์ทั้งหลายเร่งทำคุณงามความดี ควรให้ทานตามกาล

ขณะนั้นพระพุทธรูปเจ้าใกล้จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ทรงพิจารณาไตรลักษณ์แล้วตรัสกับพระสงฆ์สาวกทั้งหลายให้ทำทานสมาธิแล้วจะบรรลุนิพพานตามไป ทรงปลอบใจพระอานนท์เถระไม่ให้เศร้าโศกเสียใจแล้วทรงพยากรณ์ว่าจะบรรลุนิพพานในวันข้างหน้า ทรงฝากพระศาสนา กับพระสารีบุตรเถระ พระโมคคัลลานเถระ ทรงสอนให้รับสร้างคุณงามความดี อย่าทำอกุศลกรรม เมื่อตายไปจะตกนรก ผงสัตว์เล็กน้อยไม่ว่าจะเป็นเต่า ปลา ปู หอย แมลงผึ้ง นก อย่าโศกเศร้าให้รับทำกุศลจะได้เกิดเป็นคน เมื่อเกิดเป็นคนแล้วให้รับชวนชวายเป็นบุญกุศลจะบรรลุนิพพาน หรืออาจได้พบศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรย จากนั้นพระพุทธรูปเจ้าทรงกำหนดลมหายใจสำรวมเข้าสู่ภวังค์นิพพาน และเสด็จดับขันธปรินิพพาน เมื่อวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ วันอังคาร ปีมะเส็ง ดังตัวอย่างความว่า

ชักรูปถมฉิ่งอม	พระเจ้าสำรวม
วิลญาสะมาทิ	ลงสู่พระวัง
อยู่ที่อะระหัง	ปรกกระตียบยั้ง
	ได้แล้วบริบูรราช
ขะตีควรวุ่นถึ	ทำรทำวโกสิ
พระเจ้านิถาพาน	บ้นรอนทอนคุณ
เดือนหกพร้อมมูล	ปีมะเสงบอริบูรณ
	วันอังคารพอจวนฯ
	(เอกสารเลขที่ ๓๕๑: ๙-๑๑)

พระสารีบุตรเถระและพระโมคคัลลานเถระมีความโศกเศร้าเสียใจจนต้องร้องไห้หลังจาก พระพุทธเจ้าปรินิพพาน กวียังบรรยายถึงความโศกเศร้าของเทพเจ้าทั้งหลายที่เสียใจกับการเสด็จดับ ขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้า แต่เป็นเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ เช่น พระพิฆเนศวร พระอินทร์ พระอิศวร พระนารายณ์ พระพาย พระพรหม พระอาทิตย์ พระจันทร์ เป็นต้น ดังเนื้อความใน พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ ความว่า

อินทสวณะระราย	พระพิเนตรพินาย
พระพรหมมยักษ์	ผู้มีฤทธา
ฝูงเทพเทวา	ร่ำร่ำกษัตติถา
	ท้าวทั้งสากลย
ทำรทำวนาคกระเวน	ทำรฝากสินเคน
ฝ่ายพระสามลราช	ทวนทุกตัวคล
สิ้นทุกตัวคล	อันใจกุศล
	เมื่อจะเข้านิถาพานฯ
	(เอกสารเลขที่ ๓๕๑: ๒๑)

เนื้อความข้างต้นนี้เป็นตอนที่กวีบรรยายย้อนถึงอดีต ตั้งแต่ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จขึ้น มา แสดงธรรมแก่พระพุทธรมาตาและก่อนจะเสด็จกลับยังโลกมนุษย์ พระพุทธเจ้าทรงฝากพระศาสนากับ เทวดาช่วยกันคุ้มครองไม่ให้สูญสิ้น

กวีบรรยายถึงความโศกเศร้าของบุคคลสำคัญที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะ พระพุทธรมาตา ซึ่งสวรรคตหลังจากพระพุทธเจ้าประสูติได้ ๗ วัน บังเกิดเป็นเทพบุตรอยู่ในสวรรค์ ชั้นดุสิต โดยกวีเล่าตั้งแต่พระพุทธรมาตาทราบข่าวการปรินิพพานแล้วร้องไห้โหยหวน

จากนั้น เทพบุตรพุทธรมาตารำพันถึงอดีตเมื่อครั้งพระพุทธเจ้าเสด็จขึ้นไปแสดงธรรมบน สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ โดยครั้งนั้นพระพุทธเจ้านำนิทานความผูกพันในอดีตคราวที่เป็นแม่ลูกกันหลายๆ ชาติ ชาติหนึ่งเคยเกิดเป็นเศรษฐีมีบุตรเติบโตใหญ่คบชู้ให้ฆ่าลูกเสีย ด้วยการฆ่าลูก ทำให้ตกนรก ขึ้นต้นงิ้ว ๑๐,๐๐๐ ปี เลือดย่อยไหลทั่วตัว ดังความว่า

ครึ่งเปนเสรจู้	มีบุตรเติบโตใหญ่
ขบขมาไว้	ให้ข้าลูกเสีย
ลูกรู้ถึงกลชายชั่วมีดมล	มักฟังคำเมีย
หลงด้วยตันหา	ให้ฆ่าลูกเสีย
ชายชั่วกลัวเมีย	คลเสียบัตขรี
ตัวของมารดา	สิ้นชาติมรณา
ตายไปเมืองผี	ยมพะบานท่านใช้
ขึ้นจัวฉิมพะลี	ได้ถึงหมื่นปี
เลือดย่อยอาบไหล	ทำผิดคิดชั่ว
ทำนอกใจผิว	ไม่กลัวเกรงใคร
เห็นชายหมดหน้า	ทอดตาปราไส

(เอกสารเลขที่ ๓๕๑: ๕๒-๕๓)

อีกชาติหนึ่งเกิดมาเป็นแม่ลูกกัน บิดาตายตั้งแต่เล็ก พระโพธิสัตว์จึงอาศัยอยู่กับแม่สองคน พอโตขึ้นก็บวชบิณฑบาตเลี้ยงแม่ จนแม่แก่ชราจึงสึกออกมาทำการทำงานเลี้ยงแม่ทุกวัน เป็นคนศรัทธาในพระพุทธศาสนา แม่พยายามจะหาภรรยาให้ แต่พระโพธิสัตว์ไม่ปรารถนา เพราะกลัวจะได้ภรรยาชั่ว ปากร้าย ชอบด่ามารดาบิดา ตั้งเนื้อความในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๒ ความว่า

ครันได้เมียชั่ว	เจ้าคิดถึงตัว
ด่าโทษกนึ่ง	ปากร้ายมารยา
หญิงร้ายปากกล้า	วางถึงมารดา
	ไม่มาเกรงขาม
	โทษเผาเหล่ากอ
ยาติกาแม่พ่อ	ด่าว่าลามปาม
ไม่ด่าแต่ตัว	หญิงชั่วซ้ำสาม
ด่าสิ้นโทษปราน	ทำรพลอยยับไป

(เอกสารเลขที่ ๓๕๑: ๖๖-๖๗)

กวีบรรยายถึงคุณลักษณะของการมีภรรยาชั่ว บอกลักษณะของหญิงที่ไม่ดี เช่น ชอบด่า เป็นต้น กวีการบรรยายคุณลักษณะของผู้หญิงแพศยาไว้อย่างละเอียด ผู้หญิงประเภทนี้ไม่เหมาะจะเป็นภรรยา การบรรยายของกวีในตัวอย่างข้างต้นนี้เป็นเหมือนตัวอย่างของภรรยาที่ไม่ดี

นอกจากนี้กวียังกล่าวถึงผู้หญิงที่ดี โดยยกย่องนางไอยกาดว่าเป็นภรรยาที่ดี เช่น พรณิบัติแม่สามี เป็นคนนอบน้อม เกรงใจสามี พัดวี บัดพูกบุผ่า เป็นต้น เป็นการบรรยายถึงหน้าที่ภรรยาในอุดมคติ เหมือนกับเป็นสุภาภิตสอนหญิง พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๒ กล่าวบรรยายถึงความโศกเศร้าของเทพบุตรพุทธมารดาโดยเล่าเรื่องในอดีตชาติแล้ว สอนคติธรรมหรือยกตัวอย่างของการทำคุณงามความดี จากการศึกษาไม่ทราบว่อดีตชาติเหล่านั้น กวีนำโครงเรื่องมาจากคัมภีร์ไหน เพราะว่ากวีไม่ได้บอกตัวละครที่ชัดเจนพอที่จะให้ค้นคว้าไปยัง

คัมภีร์เดิมได้ แต่เนื้อเรื่องส่วนมากก็ต้องการเชื่อมโยงคติธรรม เช่น เรื่องนางไวยภาค เป็นต้น เป็นเรื่องที่ต้องการให้เห็นตัวอย่างของการเป็นภรรยาที่ดี

จากการศึกษาวิเคราะห์พระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ ทำให้ทราบว่ากวีนำเค้าโครงมาจากมหาปรินิพนพานสูตรเพียงตอนเดียว ได้แก่เรื่องการปรินิพนพานของพระพุทธเจ้าเท่านั้น จากนั้นจึงเป็นการพรรณนาถึงความโศกเศร้าเสียใจของบุคคลต่างๆ โดยกล่าวเรียงลำดับจากพระภิกษุไปจนถึงเทพบุตรพุทธมารดา เป็นการผูกเรื่องราวจากประวัติของบุคคลเหล่านั้นในคัมภีร์พุทธศาสนาแล้วสอนคติธรรมพร้อมสลับการเล่าย้อนไปในอดีตชาติเพื่อให้เห็นความผูกพันในอดีตระหว่างพระพุทธเจ้ากับบุคคลที่กวีบรรยายถึง ทำให้ผู้อ่านรับรู้ความโศกเศร้ากับการปรินิพนพานนั่นเอง

๒.๕ หลักธรรมที่ปรากฏในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒

“ธรรม” แปลว่า สภาพที่ทรงไว้, สิ่งดี, คุณความดี, ความจริง, ความถูกต้อง, สิ่งของที่ดีและเป็นหลักปฏิบัติของศาสนา (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). ๒๕๕๑: ๓๔๕) ฉะนั้นคำว่า “ธรรม” นั้นมีความหมายที่กว้างมากและธรรมเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าค้นพบและทรงสั่งสอนเพื่อให้นำไปปฏิบัติเพื่อความผาสุกและเพื่อความหลุดพ้นจากกิเลส จากการศึกษาพบว่าหลักธรรมที่ปรากฏในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ ดังนี้

๒.๕.๑ ไตรลักษณ์

ไตรลักษณ์ หมายถึง ลักษณะหรือข้อกำหนดหรือสิ่งที่มีประจำอยู่ในตัวของสังขารทั้งปวง อันให้รู้ถึงความจริงของสภาวะธรรมทั้งหลาย ๓ อย่าง ได้แก่

- ๑.อนิจจตา ความไม่เที่ยง ความเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา
- ๒.ทุกขตา ความเป็นทุกข์คือทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้
- ๓.อนัตตตา ความเป็นของมิใช่ตัวตน ความปราศจากอัตตา

ในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ กล่าวถึงหลักไตรลักษณ์เพียงประการเดียวเท่านั้น คือ อนิจจัง ดังความว่า

	สิ่งใดรักนัก
เงินทองของรัก	เร่งให้ชวนขาย
ให้ทานจงได้	อย่าไว้กับตน
สิ่งนี้เป็นผล	เพราะเหนอะนิจจัง
	(เอกสารเลขที่ ๓๕๑: ๒-๓)

จากเนื้อหาข้างต้นนี้ เป็นตอนพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมไม่ให้ยึดติดกับเงินทอง เพราะทุกอย่างตั้งอยู่ในความอนิจจัง คือมีการเปลี่ยนแปลงตลอด ฉะนั้นควรแบ่งปันด้วยการให้ทานช่วยเหลือคนอื่นหรือสงเคราะห์ญาติ เป็นการเตรียมตัวรับมือกับความไม่เที่ยงแท้ ซึ่งก็เป็นแนวคิดที่

ทำให้ผู้อ่านเข้าใจหลักธรรมชาติที่ต้องมีการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา เป็นที่น่าสังเกตว่ากวีไม่ได้กล่าววงศ์ธรรมของหลักไตรลักษณ์ครบทั้งสามประการ แต่กวีมุ่งนำเสนอหลักธรรมเรื่อง “อนิจจตา” หรือ “อนิจจัง” เท่านั้น อาจเป็นเพราะความไม่แน่นอนนั้นผู้อ่านเคยประสบในชีวิตประจำวัน ดังนั้นกวีจึงนำองค์ธรรมเรื่องความไม่เที่ยงนี้มาถ่ายทอดไว้ เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจง่ายขึ้น

๒.๕.๒ มรณธรรม

มรณธรรม คือ ความตาย เป็นหลักธรรมที่เมื่อระลึกแล้วจะทำให้เห็นสามัญญลักษณะชัดเจน ก่อให้เกิดสติ ทำให้ปล่อยวาง ไม่กลัวความตาย จากการศึกษาพบว่ามรณธรรมปรากฏในพระนิพนธ์สุตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ ดังตัวอย่างความว่า

ชะดีควรทวนก็	ทำรทำวโกสี
พระเจ้านิถาพาน	บันรอนทอนคุณ
เดือนหกพร้อมมูล	ปีมะเสงบอริบูรณ
	วันอังคารพอจวนข
	ฯลฯ
สันชาติมรณา	ตัวของมารดา
ยมพะบานท่านไซ้	ตายไปเมืองผี
ไต่ถึงหมื่นปี	ขึ้นจิวิมพะลี
	เลือดย่อยอาบไหลฯ
	(เอกสารเลขที่ ๓๕๑: ๙-๕๓)

ตัวอย่างข้างต้นนี้เป็นตอนที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานและตอนอดีตชาติของพระพุทธมารดาที่เคยทำชั่วด้วยการนอกใจสามีเมื่อตายไปจึงตกนรก การที่กวีนำเรื่องการปรินิพพานของพระพุทธเจ้ามาถ่ายทอดไว้เพื่อให้ผู้อ่านตระหนักในเรื่องมรณธรรม เป็นการสอนคติธรรมโดยอ้อมอีกประการหนึ่ง การที่กวีนำเรื่องมรณธรรมเขียนไว้เพื่อให้เตือนสติให้ทราบว่าคุณคนต้องตายเป็นธรรมดา ดังนั้นก่อนตายควรที่จะสร้างบุญกุศล ถ้าไม่เช่นนั้นจะเป็นดังพระพุทธมารดาที่ทำบาปกรรมและตกนรกเมื่อละโลกนี้ไปแล้ว ดังนั้นตัวอย่างข้างต้นนี้ทำให้ทราบว่าความตายมีสองแบบ ได้แก่ แบบอริยชนกับปุกุชนผู้มีกิเลส

๒.๕.๓ อัปมาทธรรม

อัปมาทะ หมายถึง ความไม่เลินเล่อเผลอสติ ไม่ลืมหิวเมาด้วยขาดสติขาดความยังคิดระวังจิตมิให้กำเนิด มิให้ขัดเคือง มิให้หลง มิให้มัวเมา ในอารมณ์ที่สามารถตั้งจิตให้กำหนด ขัดเคืองหลง หรือมัวเมา ประคองจิตให้ระลึกรู้ได้และรู้สึกตัวอยู่เสมอว่าจะทำ พุด คิด อัปมาทธรรมในทางปฏิบัติก็คือ สติ เพื่อเป็นเครื่องในการเตือนไม่ให้ประมาท

อัปมาทธรรมเป็นหัวใจหรือเป็นคำสรุปรวบยอดของคำสอนทั้งหมด เป็นที่รวมของคำสอนทั้งหมด กล่าวคือ ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสอนทั้งปวงรวมลงในอัปมาทธรรมนี้ทั้งสิ้น ในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนหน้าที่ ๒ กล่าวถึงอัปมาทธรรม ดังความว่า

น้ำใจใสสูตร	เกิดเป็นมนุษย์
อย่าได้พลังพลาด	แรงสั่งกุศล
เดชกุศล	ประมาตลืมนตน
	จะได้หนีภพาน
	(เอกสารเลขที่ ๓๕๑: ๙)

จากเนื้อความข้างต้นนี้ เป็นตอนพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเตือนผู้คนไม่ให้ตั้งอยู่ในความประมาทให้รีบสร้างบุญกุศลเพื่อจะนิพพาน กวีแทรกคติธรรมสอนว่า “เกิดเป็นมนุษย์ควรสร้างแต่คุณงามความดี อย่าประมาทลืมนตน” การสอนเรื่องความไม่ประมาทนี้ เพื่อให้ผู้อ่านตระหนักถึงอัปมาทธรรม ไม่เลินเล่อเปลออสติ ไม่ทำความผิดพลาดเสียหายและไม่ละเลยโอกาสที่จะทำคุณงามความดี

๒.๕.๔ ทาน

การทำทาน ได้แก่การสละทรัพย์สินของสมบัติของตนที่มีอยู่ให้แก่ผู้อื่น โดยมุ่งหวังจะจุนเจือให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์และความสุขด้วยเมตตาจิตของตน การให้ทานเป็นสิ่งของย่อมเป็นที่รักของคนทั่วไป มีแต่คนอยากคบค้าสมาคม มีชื่อเสียงเกียรติคุณพุ่งขจรไป มีความมองอาจในสังคม ตายไปแล้วเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ส่วนธรรมทานทำให้ได้ความเข้าใจ ความรื่นเริง ความอึดเอิบในธรรม มีความสงบกายและใจ มีจิตตั้งมั่นโดยง่าย

จากการศึกษาพบว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนหน้าที่ ๒ กล่าวถึงหลักธรรมเรื่องการให้ทานความว่า

ประเสริฐเลิศจึง	มีคุณที่ยิ่ง
หมิ่นให้ทำบาป	ทุกสิ่งเป็นผล
นอพระทศพล	สร้างแต่กุศล
	ใครเลยจะปานปุน
	ฯลฯ
ไว้เป็นต้นทุน	ให้ทานทำบุญ
ใครมีปัญญา	ไม่รู้ฉิบหาย
บ้ลยาเพรีตพราย	สัทธาชวนชวย
	ไปเกิดในสวรรค์ฯ
	(เอกสารเลขที่ ๓๕๐: ๑๔-๔๖)

ตัวอย่างข้างต้นนี้เป็นบทพรรณนาที่กวีสอนคติธรรมเรื่องการให้ทาน โดยกวีสอนไม่ให้ทำบาป ให้สร้างแต่กุศล การให้ทานตรงกับโอวาทของพระพุทธเจ้าที่สอนว่าให้ทำคุณงามความดีหรือทำแต่กุศลกรรม (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. ๒๕๕๒: ๓๐) นอกจากนี้การ

ให้ท่านเป็นเหมือนต้นทุนบุญที่ทำให้ได้ขึ้นสวรรค์ เพราะบุญกุศลเป็นเหมือนกัลยาณมิตรที่ติดตามตัวเราไปเมื่อละโลกนี้ไปแล้ว ฉะนั้นก็จึงต้องการให้ผู้อ่านรู้จักชวนชวายแสวงหาบุญกุศลเพื่อจะได้นำไปเป็นเสบียงในการเดินทางไปสู่ภพหน้า เพราะท่านนั้นเป็นวิธีการสร้างบุญกุศลขั้นพื้นฐานสำหรับชาวพุทธ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). ๒๕๕๔: ๑๔) เป็นเรื่องที่ทำได้ง่ายเพียงแค่ว่าให้สิ่งของหรือให้ความรู้ที่จัดว่าเป็นทาน

๒.๕.๕ เบญจศีล

เบญจศีล หรือ ศีลห้า คือ ความประพฤติดีทางกายและวาจา การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม การรักษากายวาจาตามระเบียบวินัย ปกติมารยาทที่ปราศจากโทษ ข้อปฏิบัติในการฝึกหัดกายวาจาให้ดียิ่งขึ้น ความสุจริตทางกายวาจาและอาชีพ (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). ๒๕๔๖: ๒๕๔) ศีลมี ๓ ระดับ คือ ระดับต้น คือนิจศีล หรือศีล ๕ ซึ่งเป็นศีลของคนทั่วไป ระดับกลาง คือศีล ๘ ของอุบาสกอุบาสิกา และศีล ๑๐ ของสามเณร ระดับสูง คือ ศีล ๒๒๗ ของพระภิกษุ และศีล ๓๑๑ ของภิกษุณี (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). ๒๕๕๑: ๙๖๖) ศีลเป็นเหตุให้คนอยู่ในสังคมอย่างปกติสุข ไม่เบียดเบียนกัน ไม่ฆ่ากัน ไม่ลักขโมยของกันและกัน ศีลปรากฏในหลักธรรมหลายหัวข้อ เช่น บุญกิริยาวัตถุ ๖ ไตรสิกขา ทศพิธราชธรรม เป็นต้น ศีลเรียกอีกอย่างว่าเป็นมนุษยธรรม เพราะเป็นหลักธรรมพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ ในพระนิพนธ์สนธิไตรปิฎกอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ กล่าวถึงการรักษาเบญจศีล หรือ ศีลห้า แต่กล่าวถึงองค์ธรรมไม่ครบทุกข้อ ดังตัวอย่างความว่า

อย่าร่วมประเวณี	ผู้ชายก็ดี
ลูกพี่เขยมี	ฝ่ายทางต้นหา
เจ้าพี่เขยว่า	เกิดโทษหนักหนา
	แค้นเคืองน้ำใจ
	ฯลฯ
สุราว่าเล่า	อย่ากินน้ำเมา
เถรเนรนางชี	มันไม่เป็นผล
ขอทรัพย์อลว	อย่าทำใส่ตน
	ทำผู้มีสินฯ
	(เอกสารเลขที่ ๓๕๓: ๒๓)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นบทพรรณนาที่กวีสอนคติธรรมเรื่องศีล โดยกวีห้ามมีเพศสัมพันธ์กับผู้ที่มีเชื้อครองของตน ซึ่งตรงกับศีลข้อที่ ๓ เว้นจากการร่วมประเวณีกับชายอื่นหญิงอื่นที่ไม่ใช่สามีหรือภรรยา ห้ามไม่ให้ดื่มสุราซึ่งตรงกับศีลข้อ ๕ และห้ามลักทรัพย์ ซึ่งตรงกับศีลข้อที่ ๒ เพื่อเป็นการขัดเกลากิเลสให้ลดน้อยลง การที่กวีแทรกคติธรรมเรื่องศีลนี้ไว้ในพระนิพนธ์สนธิไตรปิฎกอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ นี้เพื่อให้ผู้อ่านตระหนักถึงการรักษาศีลอันเปรียบเหมือนกฎกติกาของสังคมที่ควบคุมความประพฤติของคนทั้งหลายให้ตั้งอยู่ในคุณงามความดี อีกอย่างหนึ่งศีลเป็นหลักธรรมที่พัฒนามนุษย์และเป็นพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ที่ดี

จากการศึกษาพระนิพนธ์พระสุตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ พบว่ามีหลักธรรมทั้งหมด ๕ หมวด ได้แก่ ไตรลักษณ์, มรณธรรม, อปฺปมาทธรรม, ทานและศีล ซึ่งหลักไตรลักษณ์, มรณธรรม และอปฺปมาทธรรมเป็นหลักธรรมที่เชื่อมโยงกันโดยสภาวะธรรม ซึ่งก็ยกตัวอย่างการปฏิบัติของพระพุทธเจ้า เพื่อเตือนสติไม่ให้ตั้งอยู่ในความประมาทและให้ทำคุณงามความดี มีการให้ทานรักษาศีล เป็นการเสนอแนวทางให้ตั้งอยู่ในกุศลกรรม

พระนิพนธ์พระสุตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งและวันเวลาที่แต่งด้วยรูปแบบคำประพันธ์ประเภทกาพย์ ๓ ชนิดคือ กาพย์ยานี ๑๑ กาพย์ฉับ ๑๖ และกาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ ขบถนิยมที่ปรากฏมีเพียงอย่างเดียวคือปณามพจน์ เนื้อความกล่าวถึงการปฏิบัติของพระพุทธเจ้าแล้วกล่าวถึงการพรรณนาคร่ำครวญของบุคคลต่างๆ เมื่อพระพุทธเจ้าปฏิบัติพระนิพนธ์เช่น พระสาวก เทวดา พระพุทธมารดา เป็นต้น หลักธรรมที่ปรากฏในเรื่องนี้มีหลายหมวด ได้แก่ ไตรลักษณ์, มรณธรรม, อปฺปมาทธรรม, ทานและศีล แสดงให้เห็นว่าวรรณกรรมเรื่องนี้ นอกจากความงามทางภาษาแล้วก็ต้องการใช้สั่งสอนหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาด้วย

๓. พระนิพนธ์พระสุตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์

พระนิพนธ์พระสุตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์นี้ประกอบด้วยเอกสาร ๒ ฉบับ ดังนี้

๑. พระนิพนธ์พระสุตรกลอนสวด ฉบับที่พิมพ์เป็นธรรมบรรณาการ ในการบำเพ็ญกุศลทักษิณานุสรณ์และฝังศพหลวงสิริกิติ์จนเสวก (ฮั่วเจียบ สิริกิติ์จน)

๒. ปฐมสมโพธิ (นิพนธ์พระสุตร) เล่ม ๑ หมวดวรรณคดี หมูกาพย์ (กลอนสวด) เอกสารเลขที่ ๓๐๐ ประเภท สข มัดที่ ๓๖ หนังสือสมุดไทย อักษรไทย ภาษาไทย เส้นหมึก ม.ป.ป. ๑๔๒ หน้า มีประวัติว่าหอสมุดซื้อ พุทธศักราช ๒๔๕๐ ถ่ายไมโครฟิล์ม ๒๘ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๔๘

จากการศึกษาเอกสารทั้งสองฉบับมีเนื้อหาและรูปแบบคำประพันธ์ แต่เอกสารเลขที่ ๓๐๐ นี้มีเนื้อหาไม่สมบูรณ์ เพราะมีปรากฏในหอสมุดแห่งชาติเพียงฉบับเดียว ดังนั้นผู้วิจัยจึงใช้พระนิพนธ์พระสุตรกลอนสวด ฉบับที่พิมพ์เป็นธรรมบรรณาการ ในการบำเพ็ญกุศลทักษิณานุสรณ์และฝังศพหลวงสิริกิติ์จนเสวก (ฮั่วเจียบ สิริกิติ์จน) เป็นหลักในการวิจัยครั้งนี้ ส่วนเอกสารเลขที่ ๓๐๐ จะใช้ประกอบการวิจัยเท่านั้น

๓.๑ ผู้แต่งและวันเดือนปีที่แต่ง

พระนิพนธ์พระสุตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ เป็นหนังสือที่ถูกพิมพ์ในการบำเพ็ญกุศลทักษิณานุสรณ์และฝังศพหลวงสิริกิติ์จนเสวก (ฮั่วเจียบ สิริกิติ์จน) พิมพ์ในปี พ.ศ.๒๕๐๑ เพื่อเป็นธรรมบรรณาการ พระนิพนธ์พระสุตรกลอนสวดเล่มนี้เป็นหนังสือเก่าที่หลวงสิริกิติ์จนเสวก (ฮั่วเจียบ สิริกิติ์จน) สะสมไว้ แต่เนื่องจากว่าพระนิพนธ์พระสุตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์นี้มีเนื้อหาและลักษณะคำประพันธ์ที่สอดคล้องกับเอกสารเลขที่ ๓๐๐ ซึ่งมีบรรณานุกรมระบุว่าหอสมุดซื้อไว้เมื่อพ.ศ.๒๔๕๐ ฉะนั้นสันนิษฐานได้ว่าพระนิพนธ์พระสุตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์นี้ต้องมีความเก่าแก่ตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๕๐ ส่วนผู้แต่งไม่ปรากฏว่าเป็นผู้ใด

๓.๒ รูปแบบคำประพันธ์

พระนิพนทานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์แต่งด้วยกาพย์ ๓ ชนิด ได้แก่ กาพย์ยานี ๑๑, กาพย์ฉับ ๑๖ และกาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

กาพย์ยานี ๑๑ เรียกอีกอย่างว่า กาพย์ยานี มีปรากฏในพระนิพนทานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ นิยมใช้ในการเล่าเรื่อง ดังตัวอย่างความว่า

สุภัทพังเทศนา มีศรัทธาเลื่อมใสสานต์ ปราโมทสมนาการ จิตเบิกบานปานดอกบัว ช่ม
ทราบในอินทรียี้ ดังวารีมารดหัว เยือกเย็นไปทั้งตัว กลัวเสาวคนธ์ปนปรุ่งดี สิบนิ้วยกประนม ตั้ง
บังคมเหนือเกศี ทูลว่าพระโมฬี โปรดข้านี้ขอบรรพชา

(พระนิพนทานสูตร. ๒๕๐๑: ๓๓)

ตัวอย่างข้างต้นนี้ เป็นตอนสุภัททปริพาชกกำลังจะอุปสมบทเป็นพระภิกษุ จากการศึกษาพระนิพนทานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ พบว่ากวีไม่ได้เขียนบอกชื่อรูปแบบคำประพันธ์ แต่เมื่อตรวจสอบเอกสารเลขที่ ๓๐๐ ซึ่งใช้ประกอบการศึกษาพบว่านิยมเรียกกาพย์ยานี ๑๑ ว่า “ฉาณิ” โดยกวีเขียนไว้ข้างต้นของเนื้อหาที่จะใช้รูปแบบคำประพันธ์นี้ ในพระนิพนทานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ มีกาพย์ยานี ๑๑ จำนวนทั้งหมด ๔๐๗ บท

กาพย์ฉับ ๑๖ เรียกอีกอย่างว่า “กาพย์ฉับ” มีปรากฏในพระนิพนทานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ ดังตัวอย่างความว่า

เมื่อนั้นสมเด็จพระเจ้า เห็นท้าวโกสีย์ มีพระเสาวนีย์ถามไป ดูก่อนเจ้าฟ้าตรีรงค์ตรัย ธุระเป็นไฉน
จึงขึ้นมาหาอาตมา ท่านจงบอกเราอย่าช้า เรารังวิญญูณณ์ นำที่จะมีเหตุภัย โกสีย์กราบทูลทันใด ข้า
ไปเมืองใต้ ได้ความทูลบาทา

(พระนิพนทานสูตร. ๒๕๐๑: ๔๓)

ตัวอย่างข้างต้นนี้เป็นตอนพระอินทร์โศกเศร้าเสียใจหลังจากทราบข่าวการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า จากการศึกษาพระนิพนทานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ พบว่ากวีไม่ได้เขียนบอกชื่อรูปแบบคำประพันธ์ แต่เมื่อตรวจสอบเอกสารเลขที่ ๓๐๐ ซึ่งใช้ประกอบการศึกษาพบว่ามีกรเรียกกาพย์ฉับ ๑๖ ว่า “ฉับง” โดยกวีเขียนไว้ข้างต้นของเนื้อหาที่จะใช้รูปแบบคำประพันธ์นี้ ในพระนิพนทานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ มีกาพย์ฉับ ๑๖ จำนวนทั้งหมด ๓๑๙ บท

กาพย์ ๒๘ เรียกอีกอย่างว่า “กาพย์สุรางคนางค์ ๒๘” มีปรากฏในพระนิพนทานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ ดังตัวอย่างความว่า

ล้อมพระองค์ไป ออกจาเวียงไชย ถึงประตูบุรี องค์พระกรุณา บ่ายพักตร์กลับมา สั่งไพสาลี ตรีศวาตารา พระนครโสภี ตั้งแต่วันนี้ เป็นที่สุดกัน ไหนเลยตถา จะได้กลับมา เหมือนอย่างทุกวัน ร้อยปีพันปี มิได้เห็นกัน อย่างพึงสำคัญว่าจะเห็นต่อไป โอ้ไพสาลี พระตถาคตนี้ จะลาครรรไล เข้าสู่ นิพพาน

(พระนิพพานสูตร. ๒๕๐๑: ๕-๖)

ตัวอย่างข้างต้นนี้ เป็นตอนพระพุทธรเจ้าทรงทอดพระเนตรแบบนาควาโลก ภาพยี่ สุธรางคณางค์ ๒๘ นี้ก็ไม่ได้เขียนบอกชื่อรูปแบบคำประพันธ์ แต่เมื่อตรวจสอบเอกสารเลขที่ ๓๐๐ ซึ่งใช้ประกอบการศึกษาพบว่ากวีเรียกภาพยี่สุธรางคณางค์ ๒๘ ว่า “สุธรางคณาง” หรือ “พิลาพ” โดยกวี เขียนไว้ข้างต้นของเนื้อหาที่จะใช้รูปแบบคำประพันธ์นี้ เป็นที่น่าสังเกตว่ากวีนิยมแต่งด้วยภาพยี่ สุธรางคณางค์ ๒๘ มากที่สุด จำนวนทั้งหมด ๑,๕๕๒ บท ภาพยี่ยานี ๑๑ เป็นรูปแบบคำประพันธ์ที่กวี ใช้ในการแต่งพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์รองลงมาคือ มีจำนวนทั้งหมด ๔๐๗ บท และ ภาพยี่ฉบั้ง ๑๖ เป็นรูปแบบคำประพันธ์ที่กวีใช้น้อยที่สุด มีจำนวนทั้งหมด ๓๑๙ บท โดยกวีจะสลับ รูปแบบคำประพันธ์ตามแต่เหตุการณ์ที่เหมาะสม

เนื่องจากพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ เป็นกลอนสวดที่เน้นความโศกเศร้าอัน เกิดจากการเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธรเจ้า ฉะนั้นรูปแบบคำประพันธ์ส่วนใหญ่จึงเป็น ภาพยี่สุธรางคณางค์ ๒๘ เพราะภาพยี่สุธรางคณางค์มีลีลาที่เนิบช้ามักใช้บรรยายเหตุการณ์ที่มี บรรยากาสเศร้า อีกประการหนึ่ง สาเหตุที่กวีนิยมแต่งพระนิพพานสูตรกลอนสวดทุกฉบับเป็นภาพยี่ เพราะภาพยี่เป็นรูปคำประพันธ์ที่แต่งง่าย อ่านง่าย สวดง่าย และเข้าถึงจิตใจผู้อ่านผู้ฟังได้ง่ายกว่าคำ ประพันธ์ประเภทอื่น (มณี พยอมยงค์. ๒๕๑๙: ๘๖)

๓.๓ ขนบนิยม

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์มีเนื้อหามากและมีเรื่องราวที่กล่าวถึงเหตุการณ์ ต่างๆ ไว้มาก ดังนั้นจึงมีขนบนิยมมากกว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวดฉบับอื่น ดังจะศึกษาวิเคราะห์ ต่อไปนี้

บทปณามพจน์ที่ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ ความว่า

ขอประนมกัมเศียร ต่างรูปประทีปเทียน นบบาทพระศาสดา อันเป็นจอมเจ้า ปิ่นเกล้าโลกา ทรงพระกรุณา โปรดสัตว์นับแสน อนึ่งข้าบังคม พระธรรมอุดม เลิศเหลือดินแดน สั่งสอนผู้สัตว์ สารพัดเป็นแก่น สิ่งใดขาดแคลน ช่วยเพิ่มเติมตาม อนึ่งข้าวันทา ทักขิไฉนสังฆา ปัญญาอันงาม ทรมานอินทรีย์ มีเพียรพยายาม ให้เรื่องอร่าม บำรุงศาสนา ข้าไหว้บิตุเรศ มารดาเกิดเกศ คุณเหลือ พรรณนา พี่ป้ายายาย ได้เลี้ยงรักษา คุณท่านถ้วนหน้า ข้าขอบังคม ข้าไหว้คุณครู สารพัดได้รู้ ควรไว้ เหนือผม ถึงใจไม่รัก ชักให้นิยม จิตเต็มหวานนม ได้รู้เพราะครู

(พระนิพพานสูตร. ๒๕๐๑: ๑)

กวีแต่งบทปณามพจน์ด้วยกาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ จำนวน ๕ บท มีเนื้อหาสรรเสริญคุณของพระรัตนตรัย โดยกวีพรรณนาไว้อย่างละเอียด เช่น พระพุทธเจ้าผู้ที่มีพระมหากรุณาธิคุณ ที่สั่งสอนสัตว์ให้พ้นทุกข์นับเป็นแสน เป็นต้น จากนั้นก็แสดงความนอบน้อมต่อคุณบิดามารดาและญาติทั้งหลายที่เคยมีบุญคุณต่อกวี ได้แก่ พี่ ป้า ย่า ยาย ซึ่งการแสดงความเคารพต่อญาติทั้งหลายเหล่านี้เป็นลักษณะเฉพาะที่ปรากฏในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์เท่านั้น นอกจากนี้กวียังแสดงความเคารพต่อครูผู้สอนวิชาความรู้ทั้งหลาย ซึ่งบุพการีเหล่านี้กวีได้พรรณนาคุณลักษณะเด่นของแต่ละบุคคลอย่างละเอียด

บทปัจฉิมวัจนะที่ปรากฏในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์มีความว่า

ซึ่งข้อจะตอกกล่าว ยังยึดยาวในคดี กำหนดดคดี ตัดวิธีพอควรการ ว่าจบยังไม่ได้ ตนทำย
ไซร์มีอีกนาน บอกดูให้รู้การ ท่านผู้อ่านจงแจ้งใจ ฉันทัดประดิษฐ์ถ้อย ปัญญาน้อยขอภัย ผิดพจน์
ตรงบทใด โปรดแก้ไขตามว่าที่ สุรางคนางค์ตั้ง บทฉบับบทยานี้ ตามกลอนอักษรศรี โดยคติกล่าวนุ
สนธิ์ แม้นได้ไปไว้อ่าน จะเกิดการสถาผล สวัสดิมงคล อยู่กับตนทุกเวลา ฟังเทศน์ไม่ใครรู้ ได้อ่านดู
แจ้งอุรา เพราะแก้แปลกันมา จากคาถาพระคัมภีร์ ตัดบ้างและต่อบ้าง แม้นผิดพลั้งโปรดเกศี ยุติแต่
เพียงนี้ เหมือนพาทีธิบายเอ่ย

(พระนิพนพานสูตร. ๒๕๐๑: ๑๖๓)

พระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์แต่งบทปัจฉิมวัจนะด้วยกาพย์ยานี ๑๑ จำนวน ๗ บท มีเนื้อหากล่าวถึงการแต่งพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์นี้ นำมาจากคัมภีร์ แต่ก็อาจตัดบ้าง แต่งเนื้อหาเพิ่มเติมบ้าง อาจมีข้อผิดพลาด ดังนั้นกวีจึงขอภัยไว้ ณ ที่นี้ เป็นการแสดงความอ่อนน้อมต่อมตนของกวี ไม่กล้าไต่ถามความรู้ ความสามารถของตนเอง และตอนท้ายกวีกล่าวถึงรูปแบบการประพันธ์ที่ใช้ในการแต่งพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ว่าแต่งด้วยกาพย์ ๓ ชนิด ได้แก่ กาพย์สุรางคนางค์ ๒๘, กาพย์ฉบับ ๑๖ และกาพย์ยานี ๑๑ นอกจากนี้กวียังแนะนำว่าถ้าผู้ใดฟังเทศน์แล้วไม่เข้าใจ ให้มาอ่านเรื่องนี้ลองดู อาจจะเข้าใจ เพราะแปลมาจากคัมภีร์

บทชมปลา เป็นบทชมปลาที่กล่าวถึงชื่อของสัตว์น้ำแต่ละชนิดที่แหวกว่ายอยู่รอบพระวรกายของพระพุทธเจ้า ในตอนที่พระพุทธเจ้าทรงสงรับน้ำในแม่น้ำกุชธานี ดังตัวอย่างในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์มีความว่า

ฝูงปลาทั้งหลาย ล้อมเคียงเรียงราย รอบพระชินศรี ตะโกกกดนา สาระพรรณจะมี ส้อยชิว
กะดี เหมือนหมาปลาพาพ กุ้งกั้งมังกร กะเบนบู่สลอน ล้วนสัตว์ชลธาร สากชิวกริวกราว คิวขาวหุยาน
เกยก่ายว่ายพล่าน เงือกงูชูดอ กะโห้โลมา เทโพเทพา เหราเพียนทอง คางเบื่อนปลาภา ว้ายแหวก
ถกถา เป็นพวกๆ มา ในแนวชลธิ มัจฉาทั้งหลาย ที่รำพันไว้ ยังไม่ถ้วนถี่ เอาแต่ใจความ ต้องตาม
พระบาลี

(พระนิพนพานสูตร. ๒๕๐๑: ๑๖)

จากเนื้อความข้างต้นนี้ เป็นบทชมปลาหรือสัตว์น้ำ มีสัตว์น้ำหลายชนิดที่ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ ปลากต ปลาชิว ปลากะตี่ ปลาวาฬ กุ้ง กั้ง ปลากระเบน ปลากระโทง ปลาโลมา ปลาเทโพ เป็นต้น การแต่งบทชมปลานี้ทำให้เห็นว่ากวีมีความรอบรู้เรื่องสัตว์น้ำ ซึ่งกวีพยายามเพิ่มเติมแทรกไว้ตามจินตนาการ เพื่อความเพลิดเพลินของผู้อ่านในเวลาที่พระพุทธเจ้าทรงนำ ทำให้เห็นพระมหากรุณาของพระพุทธเจ้าที่แม้แต่สัตว์ยังรับรู้โดยการล้อมรอบพระวรกายเมื่อคราวทรงนำ

บทชมนก เป็นบทที่กวีพรรณนาเกี่ยวกับเรื่องนกอย่างละเอียด ซึ่งนกแต่ละชนิดนั้นได้แสดงกิริยาอาการต่าง ๆ กันไป ดังตัวอย่างที่ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ความว่า

ชมหมู่ปีกษา นานหลายพรรณ บ้างบินผินผัน จับพฤษ์เจระจา ขุนทองพร้องเพรียก เต็นมองร้องเรียก คุณพ่อเจ้าชา สำเนียงเสียงหวาน แล้วผ่านโศคลา ลงจากต้นหว้า โลมาดังนิล โนรีสีแสง ปากสดในแดง จับต้นกระถิน ขนปีกสลับ ขยับไผบิน ไปจับต้นอิน ด้วยตื่นตกใจ ขมิ้นเหลืองอ่อน คาบเหยื่อมาป้อนลูกแล้วครไร กระแวนหางบ่วง จับพวกใบใหญ่ นกแก้วบินไป จับต้นทองกวาวนกกเอี้ยง ค้างคอง ไผ่ออกจากโพรง เถียงกันเกรียวกราว นกบ่างรอกหมู จับอยู่หางยาว ปักซี่ตัวขาว เรียกนกกระยาง กระตัวแขกเต้า นกคัล้านกเขา จับกิ่งหูกวาง กะลิงบินวน จับต้นมะขาง กินผลมะปราง ผุ่งนกกระไน กะเต็นเต็นอยู่ บินไปเป็นคู่ จับต้นมะไฟ ปากแดงขนเขียว แล้วเที่ยวบินไป พบพืงน้ำใส ลงคอยมองปลา นกเหยี่ยวนกรุ่ง หมูนกกระทุง แลนกกระสา ซ้อนหอยขอซ้าง หลายอย่างนานา อ้ายจ้าวตัวกล้า เทียวหาเหยื่อกิน นกคุ่มนกกวก เสียงร้องกวีๆ ริ่งอยู่ตามดินกระทาคู่ป้อ เทียวก่อหา กิน เห็นตัวเมียผิน ร้องปีกกะทา อีลุ่มลุ่มพู่ นกเงือกมองดู เห็นปูบินคลา กะเรียนร่าร้อง ก็กักองพนา มยุเรศโกญจา ไก่ฟ้าขงงาม ตัดคำรำพัน กล่าวต่อชื่อนั้น จะเยิ่นเกินความ เพราะนกในป่า พนาตรงรรม ล้วนที่มีนาม มากมายหลายพรรณ กล่าวไว้แต่ย่อ สำเนาแต่พอ รู้ทั่วตัวกัน เนื้อความบาลี

(พระนิพพานสูตร. ๒๕๐๑: ๗๒-๗๓)

จากเนื้อความข้างต้นนี้ เป็นตอนที่พระเจ้าอชาตศัตรูเสด็จไปรับพระบรมสารีริกธาตุ กวีแต่งบทชมนกนี้เพื่อสร้างความเพลิดเพลินในการเดินทางไปยังเมืองกุสินารา ซึ่งนกที่ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์นี้มีจำนวนทั้งหมด ๑๙ ชนิด ได้แก่ นกขุนทอง นกขมิ้น นกกระแวก นกแก้ว นกเอี้ยง นกบ่าง นกกระยาง นกแขกเต้า นกเขา นกกระไน นกกระเต็น นกเหยี่ยว นกรุ่ง นกกระทุง นกกระสา นกคุ่ม นกกวก นกกระทา และนกไก่ฟ้า

จะสังเกตเห็นว่ากวีพรรณนากิริยาอาการของนกแต่ละชนิดอย่างชัดเจน เช่น ขุนทองพร้องเพรียก เต็นมองร้องเรียก คุณพ่อเจ้าชา สำเนียงเสียงหวาน แล้วผ่านโศคลา ลงจากต้นหว้า เป็นต้น ซึ่งการพรรณนาคุณลักษณะเด่นของนกขุนทองที่มักชอบพูดเลียนแบบเสียงของมนุษย์ ได้แก่ คำว่า “คุณพ่อเจ้าชา” ทำให้ผู้อ่านจินตนาการเห็นภาพของนกขุนทองชัดเจนขึ้น นอกจากนี้ บทชมนกนี้ยังเป็นการแทรกความรู้หรือข้อมูลเกี่ยวกับนกในยุคสมัยของกวีผู้แต่งไว้อีกด้วย

บทชมกระบวนทัพ เป็นการพรรณนาถึงการจัดกระบวนทัพและกล่าวถึงการแต่งตั้งของเหล่าทหารทั้งหลายอย่างละเอียด ดังตัวอย่างที่ปรากฏในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ความว่า

บ้างไปสู่คลัง เบิกบัญชีตั้ง เสื้อแดงหมวกแดง เสื้อเขียวเสื้อลาย ด้วยหลายตำแหน่ง เบิกแล้วมาแต่ง แจกทั่วตัวกัน บ้างเบิกอาวุธ ดาบซบคาบซุด เลือกคัตจัดสรร หอกดาบหน้าไม้ แลนหลาว เกาทัณฑ์ ทวนจ้าวอนันต์ เบิกกันขึ้นมา จำตามหมวดกอง โล่ตั้งเขนทอง เครื่องยุทธนา พวกลครบมือ ล้วนถือศาดรา ปีกซ้ายปีกขวา ปีกหน้าปีกหลัง กองพลหอกซัด ขึ้นขี่กัณฐ์ศิวี พันหนึ่งโดยหวังพลดาบสองมือ จิตต้อจริงจัง พลโล่พลตั้ง ตั้งตามกระบวน ยกเป็นกองหน้า ถัดนั้นเข้ามา ถึงกองถือทวน บัญชีตรวจจบ ครบในจำนวน ถัดกองถือทวน พลจ้าวยารวี ถัดจ้าวเข้ามา กำซาบปืนยา เสื้อหมวกต่างสี หัวหมื่นหัวพัน พร้อมกันถ้วนถี่ เรียงตามบัญชี ปีกซ้ายปีกขวา สลับดับคั้ง ปีกหน้าปีกหลัง บัญชีตรวจตรา ฝ่ายเจ้ากรมรถ แต่งรถโสภา กระจิงระย้า ม่านราวสุวรรณ ที่ไหนชำรุด แต่งให้ผ่องผุดงานเลิศเจิดจัน งามรงสามชาย ระบายสุวรรณ เสร็จสรรพฉบับพลัน แล้วเทียบอาษา ล้วนเครื่องมณี สลับสับสี ดวงดาวโมรา ครบถึงแปดคู่ แลดูโสภา แลเลื่อนรา เทียบกับเกยชัย เจ้ากรมกฤษร สวมปกองางอน แต่งเครื่องอำไพ ผ้าคลุมกระพอง พื้นทองแจ่มใส ระย้าตาข่าย ล้วนแก้วโกเมน ภูสองซอของหาง ลวดลายหลายอย่าง ดอกปักตั้งเป็น ลวดทองประดับ สลับทุกเส้น ช่างสำหรับเป็น ที่นั่งทรงธรรม พระยากำแพง เป็นคนแข็งแรง ความญ่ท่ายแข็งขัน ตั้งเศวตฉัตร ผูกรัดเครื่องมั่น จากโรงมาพลัน สู่เกยหัตถิ ช่างเครื่องเสบียง สำหรับไปเลี้ยง พวกลโยธิ ช่างเครื่องห้ำร้อย เตรียมคอยอยู่ที่ ยังเกวียนอีกมี ครบถ้วนถึงพัน จัดแล้วสรรพเสร็จ คอยรับเสร็จ พระองค์ทรงธรรม์ เรียงรายกำยกอง เนื่องนองอนันต์ พร้อมในสองวัน ตั้งพระโองการ

(พระนิพนพานสูตร. ๒๕๐๑: ๗๐)

จากเนื้อความข้างต้นนี้ เป็นตอนที่พระเจ้าอชาตศัตรูสั่งให้จัดทัพเพื่อไปขอพระบรมสารีริกธาตุ กวีพรรณนาการเตรียมตัวของเหล่าทหารทั้งหลายอย่างละเอียด เริ่มตั้งแต่การเบิกสิ่งของจากคลัง ได้แก่ การเบิกเสื้อผ้า เช่น เสื้อแดง หมวกแดง เสื้อเขียว เสื้อลาย เป็นต้น เบิกอาวุธทั้งหลาย เช่น หอก ดาบ หน้า ไม้ หลาว เกาทัณฑ์ ทวน จ้าว เป็นต้น มีการจัดกระบวนทัพ เช่น แบ่งเป็นปีกซ้ายปีกขวา ปีกหน้าปีกหลัง กองหน้า เป็นต้น การแบ่งกำลังพล เช่น กองพลหอกซัด กองพลดาบสองมือ กองพลถือทวน เป็นต้น ฯลฯ

จะสังเกตเห็นว่ากวีอธิบายถึงรายละเอียดของการจัดกระบวนทัพไว้อย่างละเอียด เพื่อให้ผู้อ่านเห็นความเกรียงไกรของกองทัพ ซึ่งเป็นกองทัพเพื่อจะทำสงครามแย่งชิงพระบรมสารีริกธาตุ ถ้ามีลภษัตริย์ไม่ยอมแบ่งพระอัฐิตั้งเนื้อความในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ที่ระบุว่า “แม้สามลราช ไม่ให้พระธาตุ เราจะชิงชัย” (พระนิพนพานสูตร. ๒๕๐๑: ๗๕) ทำให้ผู้อ่านจินตนาการเห็นภาพจำนวนของทหารและขบวนกองทัพของพระเจ้าอชาตศัตรูอันยิ่งใหญ่ นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงภูมิความรู้ของกวีผู้แต่งที่สามารถอธิบายขบวนการจัดทัพได้อย่างดี

บทชมการร้อยดอกไม้ การเขียนบรรยายถึงการร้อยดอกไม้เป็นรูปต่างๆ ซึ่งร้อยออกมาแล้วสวยงามมาก ดังตัวอย่างที่ปรากฏในพระนิพนธ์สุนทรภู่กลอนสวด ฉบับพิมพ์ความว่า

กองร้อยดอกไม้ เป็นหมู่ๆ กัน ซึ่งพวกบุปผา ล้วนดอกไม้ผ้า นานาต่างพรรณ ชาวเหลืองแดงเขียว ก้านเกี่ยวเครือวัลย์ กลีบเป็นชั้นๆ สลับกลีบสี ร้อยพวงระย้า อูบะจำปา อูบะจำปี ร้อยโคมตาข่าย เข้าใจลึ้นที่ ล้วนฝีมือดี ร้อยต่างอย่างกัน ร้อยเป็นปักชิน กางปีกจะบิน โผผินผายผัน นกยางนกเหยี่ยว หน้าเหลืองหากัน นกยูงอรหัน หงส์ห่านไก่อกา ร้อยรูปกินนร สองแขนแอ่นอ่อน เหมือนร้อยโคลคลลา ปีกหาอย่างจริง เหมือนหญิงโสภา สลับบุปผา ทำสร้อยสังวาล ร้อยรูปตรีเนตร ถือศรวพิเศษ ทรงคชสาร สามเศียรหงา ที่ท่าทะยาน ด้วยมือชานาญ ร้อยการทั้งหลาย ร้อยเป็นสิงโต ร้อยเป็นรูปโค รูปเสือตัวลาย รูปราชสีห์ ท่วงทีตะกาย ร้อยรูปนารายณ์ เมื่อทรงสุบรรณ ร้อยรูปพระเพลิง ทรงแรดแรงเริง รูปทศกัณฐ์ รูปยักษ์รูปลิง รูปสิงห์ครบครัน รูปเทพเทวัญ รูปเทพอัปสร ร้อยกันนานา หมดรูปสัตว์ป่า อาชากฤษร ละครมั่งกระจง สัตว์ดงสัตว์ดอน ยังสัตว์สาคร กล่าวข้อต่อไป แม่กองมีชื่อ กำกับลูกมือ พันหนึ่งโดยนัย ร้อยรูปมังกร คาบแก้วแววไว ประดับดอกไม้ เกร็ดต่างๆ สี ร้อยรูปเงือกน้อย เบื้องล่างเป็นหอย หลายๆ มากมี ตัวเป็นมนุษย์ เหลือสุดจะดี ร้อยรูปกุมภีร์ บ้างร้อยเหรา ร้อยเป็นรูปคน เพียงเอวกึ่งตน เบื้องต่ำเป็นปลา ตัวนั้นเป็นกึ่ง หน้าเป็นยักษ์ ตัวเป็นลิงป่า เป็นปลาอยู่ห่าง รูปสัตว์มีจนา กะให้โลมา ครีบกางหูกาง ปลาวาพจนาก มากมายหลายอย่าง นานาต่างๆ นับร้อยนับพัน รูปนางมีจนา อ่อนแอ่นโสภา นัยน์ตาเป็นมัน แม่น้อย่างกับจริง เพราะพริ้งคอมสัน ทรงเครื่องเจดจันงามสิ้นอินทรีย์ รูปสัตว์ในน้อยน้ำ ช่างร้อยช่างทำ แปลกๆ แทรกสี กลัวจะไม่ทัน

(พระนิพนธ์สุนทร. ๒๕๐๑: ๑๔๖-๑๔๗)

การเขียนบทชมการร้อยดอกไม้นี้เกิดจากจินตนาการของกวีที่พยายามแทรกรายละเอียดในตอนที่พระเจ้าอโศกมหาราชกำลังจะเฉลิมฉลองพระสถูป ๘๔,๐๐๐ แห่ง ดังนั้นจึงมีการตระเตรียมงานต่างๆ ซึ่งหนึ่งในนั้นก็คือการร้อยดอกไม้เพื่อบูชาพระบรมสารีริกธาตุ กวีพรรณนาถึงรายละเอียดของการร้อยดอกไม้ว่าสวยงามมากและมีการร้อยดอกไม้เป็นวัตถุสิ่งของทั้งหลาย ได้แก่ การร้อยเป็นรูปนกยาง เป็นรูปนกเหยี่ยว เป็นรูปนกยูง เป็นรูปหงส์ เป็นรูปห่าน เป็นรูปไก่ เป็นรูปสิงโต เป็นรูปโค เป็นรูปเสือ เป็นรูปราชสีห์ เป็นรูปนารายณ์ทรงสุบรรณ เป็นรูปทศกัณฐ์ ฯลฯ

การร้อยดอกไม้เป็นรูปต่างๆ เหล่านี้กวีอธิบายว่ายังเหมือนกับมีชีวิตจริงๆ และกวีพรรณนาอากัปกริยาของรูปสัตว์เหล่านี้ไว้อย่างละเอียด เช่น รูปนางมีจนา อ่อนแอ่นโสภา นัยน์ตาเป็นมัน แม่น้อย่างกับจริง เพราะพริ้งคอมสัน ทรงเครื่องเจดจัน งามสิ้นอินทรีย์ เป็นต้น ทำให้ผู้อ่านจินตนาการถึงความสวยงามในการร้อยดอกไม้และความสมจริงของการร้อยดอกไม้ นั้น เป็นที่น่าสังเกตว่าดอกไม้ที่ใช้ในการร้อยครั้งนี้มี ๒ ชนิด ได้แก่ ดอกจำปาและดอกจำปี ซึ่งเป็นดอกไม้ที่นิยมปลูกในประเทศไทยและคนไทยรู้จักเป็นอย่างดี อีกประการหนึ่ง ดอกไม้ทั้งสองชนิดนี้สามารถที่จะใช้ในการร้อยเป็นมัลย์ในรูปแบบต่างๆ ได้ดีและมีกลิ่นหอมเหมาะแก่การบูชาพระบรมสารีริกธาตุ

๓.๔ เนื้อเรื่องโดยสังเขป

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ มีเนื้อหาเริ่มต้นด้วยบทไหว้ครูและการขอโอกาสในการแต่งของกวี ซึ่งมีจุดมุ่งหมายในการแต่งเพื่อให้ผู้อ่านตระหนักถึงความตาย จากนั้นจึงเริ่มกล่าวถึงเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า

เหตุการณ์ก่อนการเสด็จดับขันธปรินิพพาน

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ กล่าวถึงเหตุการณ์ก่อนการปรินิพพานของพระพุทธเจ้าโดยกล่าวถึงการเข้าจำพรรษาครั้งสุดท้ายเมื่อมีพระชนมายุ ๘๐ พรรษา และเรื่องราวการนิพพานของพระอัครสาวกคือ พระสารีบุตรเถระ และพระโมคคัลลานเถระ ดังเนื้อหาที่ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ความว่า

ข้าแต่ปิ่นเกล้า สารีบุตรนี้เล่า จะสิ้นสังขาร ลาพระร่มเกล้า เข้าสู่ครา เมืองแก้วมหา นครนิพพาน พระองค์อนุญาต พระธรรมจอมปราชญ์ ลาเพรวรญาณ เข้าฌานเหาะไป บัดใจถึงสถาน เรือนมารดาท่าน ที่คลอจากครรรค์ เข้าสู่นิพพาน ที่ประสูตรแห่งท่าน นั้นเป็นสำคัญ แต่พระโมคลา ผู้จอมอรหันต์ ตั้งแต่โจรรัน ท่านเข้านิพพาน โจรมาไม่น้อย นับได้ห้าร้อย ดีเป็นข้าวสาร อุส่าห์พากาย มาถึงวรญาณ ลาไปนิพพาน เหนือมโนศิลา พระโมคคะลาเจ้า นิพพานไปแล้ว ก่อนหน้าเบื้องขวา พระมหาสารีบุตร ผู้เรื่องปัญญา จึงค่อยลิลลา นิพพานตามไป

(พระนิพพานสูตร. ๒๕๐๑: ๒-๓)

หลังจากนั้นกวีกล่าวถึงเหตุการณ์ที่เสด็จออกจากเมืองเวสาลี และเหลียวกลับไปมองเมืองเวสาลีเป็นครั้งสุดท้าย หรือเรียกอีกอย่างว่า “นาคาวโลก” ต่อมาจึงกล่าวถึงพระพุทธเจ้าทรงแสดงนิมิตโอภาส แต่พระอานนท์เถระถูกพญามารดลใจจึงไม่ทราบนัยของนิมิตโอภาสนั้น จึงทำให้พญามารได้โอกาสกราบทูลให้พระพุทธเจ้าปรินิพพาน และพระพุทธเจ้าทรงปลงพระชนมายุสังขารในที่สุด

จากนั้น พระพุทธเจ้าเสด็จไปยังเมืองปาวา นายจุนทกัมมารบุตรถวายสุกรมัททวะ ซึ่งเป็นพระกระยาหารมื้อสุดท้ายก่อนที่จะปรินิพพาน แล้วจึงเสด็จออกไปยังเมืองกุสินารา ระหว่างทางทรงรับสั่งขอน้ำดื่ม ซึ่งได้รับความลำบากในการเสวยน้ำในครั้งนั้น ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าเสด็จดำเนินต่อไปยังแม่น้ำกุกุชานที พระพุทธเจ้าตรัสกับพระอานนท์เถระให้นำผ้าอาบน้ำมาถวาย ขณะที่พระพุทธเจ้าทรงนำน้ำนั้นผู้ปลาล้อมเคียงเรียงรายรอบพระวรกายพระพุทธองค์ นอกจากนี้กวียังแทรกบทชมปลาและเพิ่มเติมนิทานชาดกเรื่องกบฟังธรรม ดังความว่า

ยังกบหนึ่งเล่า เทียวเดินไต่เต้า ตามแนวพฤษษา เป็นบุญของเขา ได้พบภควา พาพระสงฆ์ มา เจริญพุทธมนต์ หมอบฟังตั้งหู จิตเขาผูกอยู่ในกองกุศล มีนายโคบาล ชมซานชุกช่น เทียวหาโคตน อันลี้หนึ่หาย กะตักถือท้าว ค่อยเดินค่อยก้าว ตาลอดสอดสาย ไม่ดูทางเดิน มองเมินมุ่งหมาย เหลียวขวาแลซ้าย หัวว้างแห่งตน เอากะตักท้าวพบ ถูกต้องกายกบ นั้นวอดวายชนม์ สิ้นชาติเดรฉานไปเกิดเมืองบน เสวยทิพย์โสภณ เป็นเจ้าวิมาน

(พระนิพพานสูตร. ๒๕๐๑: ๑๗)

ครั้นสร้งน้ำเสร็จแล้วพระพุทธรเจ้าทรงผลัดผ้ากาสาหวัดพัสดริรมแม่หน้า โดยมีพระอานนท์เถระ อยู่ใกล้ๆ และให้พระจุนทเถระปุที่บรรทมพระพุทธรเจ้าจึงเสด็จจำวัดชั่วขณะเหนือผ้าสังฆาฏิ เมื่อตื่น บรรทมจึงตรัสกับพระอานนท์เถระว่า เราจะไปยังเมืองกุสินารา

เหตุการณ์การเสด็จดับขันธปรินิพพาน

ลำดับนั้น พระพุทธรเจ้าเสด็จไปยังควงไม้สาละ ทรงทำสียไสยาหันพระเศียรไปทางทิศอุดร ซึ่งกวีแต่งเนื้อหาเพิ่มเติม เช่น มีผ้าม่านในที่พระพุทธรเจ้าบรรทมบริเวณไม้รังทั้งคู่ มีพระเชนยหมอนอิง มีการผูกผ้าเพดาน เป็นต้น พระอานนท์เถระทูลถามเกี่ยวกับสถานที่ปรินิพพานว่าเหตุใด พระพุทธรเจ้าต้องเลือกเมืองกุสินารา พระพุทธรเจ้าจึงทรงแสดงมหาสุทฺธสนสูตรและเปิดโอกาสให้ มัลลกษัตริย์ถวายเป็นถวายพระพุทธรเจ้าครั้งสุดท้าย ซึ่งพระพุทธรเจ้าทรงแสดงธรรมแก่มัลลกษัตริย์ทั้งหลาย โดยกวีแทรกเรื่องมิตตวินทุเปรตไว้ในพระธรรมเทศนา เพื่อเตือนสติพระราชโอรสและพระราชธิดาไม่ให้ก่อตัฏญต่อพระราชมารดาและพระราชบิดา เพราะถ้าใครเป็นคนอกตัญญูจะเกิดเป็นเปรตมีจักรพัดศีรษะตลอดเวลา ดังความว่า

เหมือนมิตตวินทุ บุรุษจันทาล ไม่รู้คุณท่าน บาบเห็นทันตา ดังว่าจะรู้ เจ้ามิตตวินทุ จะไป นาวา มารดาห้ามปราม ไม่ตามวาทา ผลักให้มารดา เซซวนล้มลง กรรมทำมารดา ครั้นลงเกตรา เล่น ไปโดยจง เรือต้องพายุ อับปางจมลง วายน้ำเวียนหวง หลายคืนหลายวัน ครึ่งขึ้นฝั่งได้ ชุกชนตันไป ใน ป่าไพรสณฑ์เห็นเปรตตนหนึ่ง ทนทุกข์ฉกรรจ์ กงจักรพัดผัน เห็นอเกล้าเกศา เลือดไหลโทรมกาย ตั้งแต่ร้องให้ ทนทุกข์เวทนา เจ้ามิตตวินทุ เห็นงามโสภา กรรมผลักมารดา ให้เห็นเป็นดี เลือดหนอง เสลด อยู่ที่กายเปรต ดังสร้อยมีศรี กงจักรพัดหัว ว่าเครื่องอย่างดี เวียนขอเข้าชี้ ท่านจงเมตตา ข้าขอ เครื่องทรง เป็นวงเป็นกง อยู่เหนือเกศา แห่งท่านนั้นไซ้ ขอให้เถิดรา ข้ารักนักหนา อยากได้ใส่ดู เปรตฟังวาทา มิตตวินทุว่า สำคัญเข้าหู คิดอยู่ในใจ ว่าสิ้นกรรมกู เจ้านี้มาดู ให้เห็นเป็นงาม เปรตมี วาทา เจ้าเอ๋ยขอบตา จะเอาก็ตาม จะใส่ให้ท่าน ดูเล่นงามๆ ครั้นเรา ห้ามปราม ท่านไม่ฟังเรา ว่าแล้ว เปตา ปลดจากเกศา ยื่นให้โดยเดา เปรตได้ความสุข ทุกข์ร้อนบรรเทา หายคลายโศกเศร้า สิ้นกรรมทำ มา ฝ่ายมิตตวินทุ เป็นคนมุทะลุ ผลักใสมารดา เอากงจักรรด วางเหนือเกศา จักพัดเวทนา เลือดไหล โขมกาย

(พระนิพพานสูตร. ๒๕๐๑: ๒๘-๒๙)

จากเนื้อความข้างต้นนี้ จะเห็นว่ามิตตวินทุเคยเกิดเป็นมนุษย์ แต่ไม่เชื่อฟังมารดา เป็นคน มุทะลุ เมื่อตายไปจึงเป็นเปรต โดยมีจักรพัดศีรษะ เพราะมองเห็นกงจักรเป็นของสวยงาม เหมือน สุภาษิตที่ว่าเห็นกงจักรเป็นดอกบัว เรื่องนี้ปรากฏในมิตตวินทุกชาดก ขุททกนิกาย พระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๗ (ขุ. ชา. ๒๗/๗๙๓-๗๙๗) จากนั้น กวีกล่าวถึงการอุปสมบทของพระสุภัททปริพาชก ซึ่งเป็นสาวกรูปสุดท้ายที่อุปสมบทด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา พระพุทธรเจ้ากล่าวปัจฉิมโอวาทถึงการ เตือนไม่ให้ประมาท และเสด็จดับขันธปรินิพพานโดยมีพระอนุรุทธเถระคอยรายงาน และประกาศให้ รู้ว่าพระพุทธรเจ้าปรินิพพานแล้วในระหว่างฉานที่สี่และที่ห้า

เหตุการณ์หลังเสด็จดับขันธปรินิพพาน

หลังจากการเสด็จดับขันธปรินิพพาน บุคคลทั้งหลายพากันแสดงความเคารพพระพุทธรูป โดยการนำดอกไม้และของหอมมาบูชา กวียังพรรณนาถึงการเตรียมงานพระบรมศพอย่างสมพระเกียรติ เช่น มัลลกะศัตรีทั้งหลายสั่งให้เสนาสร้างเมรุทองมีลวดลายต่างๆ สวยงามมาก มีประตู ๘ มีโคมไฟ มีรูปเสื่อ สิงห์ นรสิงห์ แรด กวาง ม้า วัว ควาย คอยเฝ้าประตู ชั้นนอกเขียนลวดลายเรื่องหนังล้วนๆ ชั้นนอกถัดมาก็มีหิ้ง มีโขน โรงจิว โรงเพลง โรงชาติรี โรงเทศน์ โรงละคร ปลูกเป็นแถวยาว เป็นต้น

เมื่อถึงเวลาสมควรจึงถวายพระเพลิงพระพุทธรูปพร้อมกันแต่ไฟไม่ติดอย่างน่าอัศจรรย์ พระอนุรุทธเถระแจ้งความประสงค์ของเทวดาที่ต้องการให้พระมหากัสสปเถระผู้เฒ่าเข้ามาถวายสักการะพระพุทธรูปเสียก่อน

ขณะนั้น พระมหากัสสปเถระยังไม่ทราบข่าวการปรินิพพานและคิดถึงพระพุทธรูปเจ้าจึงบอกพระภิกษุสงฆ์ทั้ง ๕๐๐ รูปว่าจะไปเฝ้าพระพุทธรูปเจ้า จึงมุ่งหน้าไปสู่เมืองกุสินารา ระหว่างทางพบนิครนถ์คนหนึ่งถือดอกมณฑาามาแต่ไกล พระมหากัสสปเถระถามข่าวพระพุทธรูปเจ้า พอทราบข่าวการปรินิพพานของพระพุทธรูปเจ้าได้ ๗ วันแล้วพระขีณาสพพากันปลงสังเวช ส่วนพระภิกษุผู้เป็นปุถุชนพากันร้องไห้เสียใจ ยังมีพระสุภัททวุฒบรพชิตที่กล่าวร้ายต่อพระพุทธรูปเจ้า และกล่าวถึงเหตุการณ์การถวายพระเพลิงพระพุทธรูปรวมทั้งการเก็บพระบรมสารีริกธาตุอย่างยิ่งใหญ่ ดังตัวอย่างความว่า

ท้าวสามลราชกุมาร สังกรมทหาร คอยการพิทักษ์รักษา แล้วตรัสสั่งกับหมู่มาตยา ปลูกโรจนานา จัดหาการเล่นเต็นรำ ราชวัติฉัตรธงจงทำ ปักไว้ประจำ จะทำสักการบูชา ฉลองพระธาตุพระศาสดา ธิเบตจัดหา อยาซ่าให้เสร็จเจ็ดวัน ฯลฯ ฝ่ายโขนชักรอก เมื่อพระรามออก ต่ออยู่ครึ่งซีก กับเจ้าลังกา โยธาเหลือใจ สองทัพขันไพรี เข้าบุกกรุกราม หุ่นเล่นตามจิต เมื่ออินทรชิต ฆ่าสุขาจาร พระลักษมณ์คิดว่า สีดาวายปรารถน กลับพลทวยหาร ทูลพระเชษฐา ละครโรงใหญ่ เรื่องพระอภัย หลงรูปวัลลา กองทัพหลายอย่าง ...โรงเพลง ปรบไป แก่กันไป ล้วนคำสำคัญ คนดูถ้วนหน้า เสียงฮาพร้อมกัน ชายแก่ไม่ทัน ยืนนั่งใจ ...สิงโตพะมู ฉาบกลองก้องหู เสียงดังตุงฉ่า กระโดดโลดเล่น วิ่งเต็นไปมา คนดูหนีซ่า ...รำจ้าวรำทวน กระบี่กระบอง ไม้สั้นกับพลอง เล่นตามกระบวน คู่รวมมวยปล้ำ เกือบค่ำพอจวน

(พระนิพพานสูตร. ๒๕๐๑: ๕๘-๖๑)

เมื่ออำมาตย์รับราชโองการเรียบร้อยจึงสั่งให้บุรุษทั้งหลายช่วยกันสร้างโรงมหรสพต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นโรงละครใหญ่ โรงเพลง โรงโขน เป็นต้น ทุกโรงประดับประดาอย่างสวยงามเมื่อเสร็จตามกำหนดแล้วจึงเชิญให้ท้าวสามลราชทอดพระเนตร พอถึงวันงานท้าวสามลราชทอดพระเนตรและฟังเสียงดนตรีการแสดงทุกโรงจนบรรทมหลับ ฝ่ายเทวดาที่อยู่บนสวรรค์ก็ลงมาบนน้อมสักการะพระบรมสารีริกธาตุอยู่มากมาย แต่ชาวนครไม่เห็นกายหมู่เทวดา งานเฉลิมฉลองพระบรมสารีริกธาตุมี ๗ วัน ๗ คืน

จากเนื้อความข้างต้นนี้ทำให้เห็นว่ามีการเล่นต่างๆ เพื่อบูชาพระบรมสารีริกธาตุที่หลงเหลือจากการถวายพระเพลิง เป็นการแทรกวัฒนธรรมไทยเขียนไว้ในตัวบท เช่น การกล่าวถึงการเล่นต่างๆ เช่น โขนชักรอก การแสดงละคร การเล่นเพลงปรบไก่อ การเล่นสิงโตจีน กระจับกระจับ และมวยปล้ำ เป็นต้น ซึ่งเป็นการแสดงที่สามารถพบได้ในงานพระเมรุสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์

จากนั้น กวีกล่าวถึงเหตุการณ์โทณพราหมณ์แบ่งพระบรมสารีริกธาตุ และนำพระบรมสารีริกธาตุบางส่วนไปซ่อน ดังตัวอย่างความว่า

ฝ่ายโทณพราหมณ์ เห็นองค์ทรงนาม ทั้งแปดเวียงชัย ล้มกลิ้งนั่งซบ สลบไสสแกแลดูใน โศก
พระศาสดา เห็นพระเขี้ยวแก้ว หยิบเอามาแล้ว ไสมวยเกศา กระทบอ้อมใจ ฯลฯ ท่านท้าวตรีเนตร
พินิจสังเกต เห็นพราหมณ์พดณา หยิบซ่อนไว้แล้ว เขี้ยวแก้วเบื้องขวา ในมวยเกศา อินทราแจ้งใจ ทรง
จินตนา ซึ่งพราหมณ์นั้นคิดว่า ซ่อนเหน็บเก็บไว้ ไม่สมไม่ควร ต้องต่วนคลาไคล เชิญขึ้นมาไว้ ชั้นฟ้า
จึงดี คิดแล้วมิหนาน ออกจากวิมาน เร็วพลันทันที ถือผอบทิพย์ ลอยลิบเมฆี ลงไปสู่ที่ ดวงธาตุศาสดา
ใครห่อนเห็นกาย เสด็จคลาดคล้าย สู่พราหมณ์พดณา เชิญพระเขี้ยวแก้ว ที่มวยเกศา ลงผอบผ่า เหาะ
คลาทันที เร็วไวไม่ช้า ขึ้นถึงชั้นฟ้า อินทรายนดี บรรจุไว้พระ จุฬามณี สำหรับเป็นที่ สักการบูชา

(พระนิพนพานสูตร. ๒๕๐๑: ๗๓-๗๔)

เมื่อกษัตริย์ทั้งหลายได้รับพระบรมสารีริกธาตุเรียบร้อยแล้วอัญเชิญกลับเมืองของตน สร้างพระเจดีย์และสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ บางเมืองใช้เวลาในการเฉลิมฉลองเป็นเวลานาน คงเหลือแต่พระเจ้าอชาตศัตรูเท่านั้นที่ยังไม่ได้เสด็จกลับเมืองราชคฤห์ เนื่องด้วยพระเจ้าอชาตศัตรู ทรงต้องการสร้างบุญกุศลด้วยการแห่พระบรมสารีริกธาตุเพิ่มเติม จึงมีการจัดริ้วขบวนตั้งแต่เมืองกุสินาราถึงเมืองราชคฤห์ โดยมีข้าราชการบริวารประมาณ ๗๐๐,๐๐๐ กว่าคนเข้าร่วมขบวนแห่ ตรีสสั่งให้คนทำถนนหนทาง สถานที่ลุ่มเป็นหลุมเป็นบ่อให้ถมเสีย แม้เป็นแม่น้ำก็ให้สร้างสะพาน กลบเปลือกตม ตัดต้นไม้กีดขวาง ขุดตัดถางให้ดี ตกแต่งให้ดูสวยงาม ฝ่ายหมู่อำมาตย์น้อมรับราชโองการแล้วดำเนินการตามพระราชดำรัสอย่างรีบด่วน กวีบรรยายการทำงานของหมู่อำมาตย์ไว้อย่างละเอียด

เมื่ออำมาตย์ทำงานเสร็จแล้วพระเจ้าอชาตศัตรูจึงตรีสสั่งอำมาตย์เชิญโกศพระบรมสารีริกธาตุ ตั้งขบวนยাত্রา พระเจ้าอชาตศัตรูทูลลาท้าวสามลราชโสภาปราศรัยกันพอสมควรแล้ว เสด็จขึ้นอาสน์ทองคำห้อมล้อมด้วยอำมาตย์น้อยใหญ่ สั่งเสนาให้ออกเดินทางแต่อย่ารีบเร่ง พอเดินทางได้ไม่ไกลนักก็มีงานฉลองสมโภชพระบรมสารีริกธาตุครบ ๗ วันแล้วค่อยเดินทางต่อไปตามพระทัยของพระเจ้าอชาตศัตรูที่ทรงคิดว่า จะค่อยๆ ไปจนครบ ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน

นอกจากนี้กวียังกล่าวถึงเหตุการณ์หลังจากการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ คือ เหตุการณ์การปลุ่มสังคายนา เรื่องพระอานนท์บรรลุนิพพาน เรื่องพระเจ้าอโศกมหาราชสร้างบารมี เรื่องพระอุปลุตเถระ และเรื่องพญามาร

จากการศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ กวีกล่าวถึงพุทธประวัติช่วงวาระสุดท้ายของพระพุทธเจ้าอย่างละเอียด รวมถึงแต่งเหตุการณ์เพิ่มเติมที่มาจากคัมภีร์อื่นตลอดจนสอดแทรกวัฒนธรรมไทย หรือจินตนาการของกวีไว้อย่างกลมกลืน

๓.๒ หลักธรรมที่ปรากฏในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์

“ธรรม” คือ ความจริง เป็นแก่นของโลก เป็นสภาพตามความเป็นจริง เป็นอย่างไรก็ต้องเป็นอย่างนั้น เป็นธรรมชาติของสรรพสิ่ง เช่น ชรา พยาธิ มรณะ เป็นธรรมทั้งนั้น เรียก ชาติธรรม ชราธรรม พยาธิธรรม มรณธรรม เป็นต้น จากการศึกษาศาสนาพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ พบว่ามีหลักธรรมดังนี้

๓.๒.๑ ไตรลักษณ์

ไตรลักษณ์ แปลว่า ลักษณะ ๓ ประการ หมายถึง สามัญลักษณ์ คือ กฎธรรมดาของสรรพสิ่งทั้งปวง (ส. สพ. ๑๘/๑/๑) อันได้แก่

๑. อนิจจลักษณะ ความไม่เที่ยง หมายถึง ทุกสิ่งในโลกย่อมมีการแปรเปลี่ยนไปเป็นธรรมดา

๒. ทุกขลักษณะ ความเป็นทุกข์ หมายถึง มีความบีบคั้นด้วยอำนาจของธรรมชาติทำให้ทุกสิ่งไม่สามารถทนอยู่ในสภาพเดิมได้ตลอดไป

๓. อนัตตลักษณะ ไม่มีตัวตน หมายถึง ความที่ทุกสิ่งไม่สามารถบังคับบัญชาให้เป็นไปตามต้องการได้ ไม่สามารถบังคับให้ชีวิตยั่งยืนอยู่ได้ตลอดไป ดังตัวอย่างที่ปรากฏในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ความว่า

พระผู้รู้หลัก เอาพระไตรลักษณ์ บาทตันทุกขัง ซึ่งสัตว์น้อยใหญ่เกิดใน โลกั ง เหลือจะประทัง ซึ่งกองทุกข์า ความทุกข์นี้ไซ้ร้ ทุกข์ไม่เว้นใคร ทุกข์ทับอุรา มีจนหอนสุข เกิดทุกข์อัตรา เศรษฐีพระยากี่มาทุกข์ภัย เกิดมาเป็นคน ซึ่งความทุกข์ทน ไม่พ้นทุกข์ใจ ทุกข์ทั่วโลกา ไม่ว่าผู้ใด ความทุกข์นี้ไซ้ร้ มีในโลกั งองค์พระสัมมา ตรัสเทศนา ว่ากองทุกข์ัง...พระอนิจจัง ท่านตั้งไว้หนา อนิจจังนี้ ในคำบาลี ตรัสเทศนา กล่าวไว้ไม่เที่ยง เอียงไปเอียงมา จะถือความว่า ตรงไปอย่างไร เกิดในชั้นฟ้า แล้วกลับลงมาเป็นคนเข็ญใจ เกิดเป็นเศรษฐี ชาตินี้แล้วไซ้ร้ บางทีกลับไพร่ เป็นคนจันฑาล คนภูมภิรา บางที่ชาติหน้า รวยทรัพย์ศฤงคาร มั่งมีศรีสุข ยศศักดิ์บริวาร บางทีจันฑาล เป็นขัตติยา ฯลฯ แท้เที่ยงยังไร ซึ่งอนิจจัง โอษฐ์อัครัตริสสัง สอนสังเวไนย สมเด็จพระเจ้า ตั้งคำมูลไว้ เป็นเที่ยงไม่ได้...อีกข้อหนึ่งไซ้ร้ โปรดสัตว์ตรัสไว้ กองอนัตตา เครื่องไม่เป็นมูล ของสญนั กหนา รูปักขันธา รูปักขันโธ เกิดมาเป็นคนถือยศถือตน ตั้งบ้านใหญ่โต เครื่องสัมภาระ มือเนโก ถืออาดโม ไม่เห็นทุกข์ภัย ห่อนรู้จักว่า พระอนัตตา ฯลฯ ซึ่งสังขารา ฌมพื้นธรณี โสโครกลันที ไม่เป็นแก่นสาร ทรัพย์สินเงินทอง หาไว้กายกองเป็นอรธาน เปรียบเหมือนดังควัน ไม่ทันอยู่นาน ล้มนั้นบันดาล กระจายหายไป

(พระนิพนพานสูตร. ๒๕๐๑: ๑๐๐-๑๐๒)

จากตัวอย่างข้างต้นนี้ทำให้เห็นว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์กล่าวถึงกฎไตรลักษณ์ไว้อย่างละเอียด รวมถึงยกตัวอย่างประกอบเพื่อให้ผู้ฟังมีความเข้าใจยิ่งขึ้น โดยเฉพาะต้องการเน้นย้ำให้เห็นถึงสรรพสิ่งในโลกนี้มีการเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมดา มีเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปเป็นธรรมดา ฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสเรื่องไตรลักษณ์นี้เพื่อเตือนสติให้ผู้อ่านอย่าประมาทในชีวิตและเรียนรู้เพื่อเตรียมตัวรับมือกับการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา การที่กวีนำกฎไตรลักษณ์นี้มาเขียนไว้เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจธรรมชาติของสรรพสิ่งว่ามีการแปรเปลี่ยน เป็นทุกข์ และไม่มีตัวตนอยู่จริง ซึ่งเป็นกฎของธรรมชาติ

๓.๒.๒ มรณธรรม

มรณธรรม แปลว่า ธรรมคือความตาย เพราะทุกคนมีความตายเป็นเรื่องธรรมดา ดังนั้นพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์จึงนำเรื่องการปรินิพพานของพระพุทธเจ้ามาสอนคติธรรมเรื่องมรณธรรม เพื่อให้ผู้อ่านตระหนักถึงความตาย ดังตัวอย่างความว่า

ชวนกันคิดดู แต่พระสัพพัญญู ยังเข้านิพพาน เราท่านนี้ไซ้ไร จะหาอะไร ว่าเป็นแก่นสาร ความตายย่อมมี ไม่จีรังกาล เร่งคิดเร่งอ่าน หลีกเสี่ยงละเลย มัจจุราของค์นี้ มิได้ยินดี สิ่งใดท่านเอ๋ย แก้วแหวนเงินทอง

(พระนิพพานสูตร. ๒๕๐๑: ๑)

จากตัวอย่างข้างต้นนี้ กวีพรรณนาถึงความตายโดยการเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้าเป็นตัวอย่าง เป็นที่น่าสังเกตว่ากวีต้องการสอนคติธรรมเรื่องความตายนี้โดยตรง จึงอธิบายไว้ว่า “มัจจุราของค์นี้ มิได้ยินดี สิ่งใดท่านเอ๋ย แก้วแหวนเงินทอง” ททรัพย์ทั้งหลายไม่สามารถยื้อเวลาของความตายได้ มนุษย์ทุกคนไม่ทราบว่าจะมาถึงเมื่อไร แต่ทุกชีวิตต้องตายเป็นเรื่องธรรมดา ความตายเป็นเหมือนฉากสุดท้ายของชีวิต ดังนั้นกวีจึงให้ “เร่งคิดเร่งอ่าน” หมายความว่าให้ทำคุณงามความดีอย่าประมาท

๓.๒.๓ อัปปรมาทธรรม

อัปปรมาทธรรม คือ ความไม่ประมาท หมายความว่า การเป็นอยู่โดยไม่ขาดสติ ดังตัวอย่างที่ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ความว่า

อย่าลืมละวาง จะเสวยจะสรอง ตั้งพักตร์จงตรง ต่อเบื้องบูรพางค์ จะคุ้มโพยภัย อันตรายทุกอย่าง สวัสดิ์ส้าอาจ จะมีแก่ตน จะถ่ายอุจจาระ และปัสสาวะ ร้อยครั้งพันหน อย่าได้ประมาท พลังพลาด ลืมตน ฯลฯ อย่าได้รวนเร เร่งเพียรเป็นเล่ห์ เห็นทางนิพพาน ตถาคตสอนไว้ จงเร่งขวนขวาย จะเป็นแก่นสาร อย่าได้ประมาท พลังพลาดเกินการ หนทางนิพพาน เร่งตามตถา ทรงตรัสเท่านั้น ให้เป็นสำคัญ สุตพุทธฎีกา เนตรหลับหับโอรุ์

(พระนิพพานสูตร. ๒๕๐๑: ๒๙-๓๙)

จากเนื้อความข้างต้นนี้ เป็นตอนพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเกี่ยวกับความไม่ประมาท และตอนพระพุทธเจ้าตรัสพระปัจฉิมวาจาเตือนพระภิกษุทั้งหลายไม่ให้ตั้งอยู่ในความประมาท หมั่นประพฤติธรรมจะได้บรรลุพระนิพพาน อันเป็นหนทางแห่งการหมดกิเลสอย่างสิ้นเชิง จะสังเกตเห็นว่าภิกษุพยายามสอนเรื่องความประมาทนี้โดยตรง เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความตระหนักรู้และจะได้ไม่ประมาท หมั่นในการประกอบกุศลกรรม

๓.๒.๔ ทศพิธราชธรรม

ทศพิธราชธรรม แปลว่า ธรรมของพระราชา ธรรมของข้าราชการ ๑๐ ประการ หมายถึง คุณธรรมหรือพระจริยาวัตรสำหรับพระเจ้าแผ่นดิน คุณธรรมสำหรับข้าราชการ สำหรับนักปกครอง เรียกราชธรรมก็มี (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). ๒๕๕๑: ๒๙๗) เป็นคุณธรรมประจำตนของผู้ปกครองบ้านเมือง ให้มีความเป็นไปโดยธรรมและยังประโยชน์สุขให้เกิดแก่ประชาชนจนเกิดความชื่นชมยินดี พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) อธิบายทศพิธราชธรรมอย่างละเอียดไว้ว่า

๑. ทาน การให้ คือสละทรัพย์สิ่งของ บำรุงเลี้ยง ช่วยเหลือประชาราษฎร์ และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์

๒. ศีล ความประพฤติดีงาม คือ สำรวมกายและวจีหวาร ประกอบแต่การสุจริต รักษากิตติคุณให้ควรเป็นตัวอย่าง และเป็นทีเคารพนับถือของประชาราษฎร์ มิให้มีข้อที่ใครจะดูแคลน

๓. ปริจจาคะ การบริจาคน คือ เสียสละความสุขสำราญ เป็นต้น ตลอดจนชีวิตของตน เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

๔. อาชชวะ ความซื่อตรง คือ ซื่อตรงทรงสัตย์ไรรมารยา ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน

๕. มัททวะ ความอ่อนโยน คือ มีอัธยาศัย ไม่เย่อหยิ่งหยาบคายกระด้างถือองศ์ มีความงามสง่าเกิดแต่ท่วงทีกิริยาสุภาพนุ่มนวล ละมุนละไม ให้ได้รับความรักภักดี แต่มีชาติความยำเกรง

๖. ตปะ ความทรงเดช คือ แผดเผากิเลสตัณหา มิให้เข้ามาครอบงำอำยัยจิต ระวังยับยั้งข่มใจได้ ไม่ยอมให้หลงไหลหมกมุ่นในความสุขสำราญและความปรนเปรอ มีความเป็นอยู่สม่ำเสมอหรืออย่างสามัญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียร ทำกิจให้บริบูรณ์

๗. อักโกธะ ความไม่โกรธ คือ ไม่กริ้วกราดลุอำนาจความโกรธ จนเป็นเหตุให้วินิจฉัยความและกระทำการต่างๆ ผิดพลาดเสียธรรม มีเมตตาประจำใจไว้ระงับความเคืองชุน วินิจฉัยความและกระทำการด้วยจิตอันราบเรียบเป็นตัวของตนเอง

๘. อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน คือ ไม่บีบบังคับกดขี่ เช่น เก็บภาษี ขูดรีด หรือเกณฑ์แรงงานเกินขนาด ไม่หลงระเริงอำนาจ ขาดความกรุณา หาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาชญาแก่ประชาราษฎร์ผู้ใด เพราะอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง

๙. ขันติ ความอดทน คือ อดทนต่องานที่ตรากตรำ ถึงจะลำบากกายเหนื่อยหน่ายเพียงไรก็ไม่ทอดถอย ถึงจะถูกขู่ข่มด้วยคำเสียดสีถากถางอย่างไรก็ไม่หมดกำลังใจ ไม่ยอมละทิ้งกรณี์ที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม

๑๐. อวิโรธนะ ความไม่คลาดธรรมดา คือ วางองค์เป็นหลักหนักแน่นในธรรม คงที่ไม่มี ความเอนเอียงหันไหวเพราะถ้อยคำที่ร้าย ลามสักการะ หรืออิฏฐารมณ์ อนิฏฐารมณ์ใดๆ สถิตมั่นในธรรม ทั้งส่วนยุคิธรรม คือ ความเที่ยงธรรม นิติธรรม คือระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม ไม่ประพฤดิให้เคลื่อนคลาดวิบัติไป

(พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). ๒๕๔๖: ๓๒๖)

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์กล่าวถึงทศพิธราชธรรม ดังตัวอย่างความว่า

เจริญทั้งปวง เจริญทศพิธ อย่าให้ผิดกิจ กษัตริย์เมืองหลวง จงเอาใจใส่ แก่ไพร่ทั้งปวง อย่าได้ละล้ง วัตถุประสงค์ จงให้ยศศักดิ์ แก่ลูกเมียรัก วงศาเหลนหลาน เป็นรั้วล้อมวงศ์ แห่งองค์ ภูบาล จะไต่ยืนานาน ไม่มีอันตรายจะเลี้ยงเสนา จงดูกริยา แห่งคนทั้งหลาย ผู้ใดซื่อสัตย์ ตรงต่อเจ้านาย มิได้แยบคาย มีศีลสัจจา ไม่โลภไม่ตระหนี่ ปัญญาพอมิ ตรีภคตรองนานา ไม่สอไม่เสียด เบียดเบียน ริษยา ฯลฯ จาริตกษัตริย์ จะครองสมบัติ เป็นสัตยา ชั้นดีตัวหนึ่ง เป็นกษัตรา อดใจเมตตา อย่าได้ ละวาง เมตตาตัวนี้ ควรพึงยินดี อย่าได้เห็นห่าง

(พระนิพพานสูตร. ๒๕๐๑: ๒๗)

จากเนื้อหาข้างต้นนี้ เป็นตอนที่พระพุทธเจ้าทรงเตือนให้มัลลกษัตริย์ทั้งหลายตั้งอยู่ใน ทศพิธราชธรรม กวีพรรณนาถึงองค์ธรรมของทศพิธราชธรรมไว้อย่างละเอียดพอสมควร คือ ศีล ชั้นดี และเมตตา นอกจากนี้กวียังแทรกหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาหัวข้ออื่นอีกด้วย เช่น วัตถุประสงค์ ประการ ปัญญา ความสัตย์ เป็นต้น

๓.๒.๕ ทิศ ๖

พระพุทธศาสนามีหลักทิศ ๖ นี้เพื่อเป็นหลักในการปฏิบัติของฆราวาส ในพระนิพพานสูตร กลอนสวด ฉบับพิมพ์กล่าวถึงหลักปัจฉิมทิศ อันเป็นทิศเบื้องหลัง คือ ทิศตะวันตก ได้แก่ ภรรยา เพราะมีขึ้นภายหลังและคอยเป็นกำลังสนับสนุนอยู่ข้างหลัง ซึ่งภรรยาควรอนุเคราะห์สามีด้วยสถาน ๕ ได้แก่

๑. จัดงานบ้านให้เรียบร้อย
๒. สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี
๓. ไม่นอกใจ
๔. รักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้
๕. ขยันไม่เกียจคร้านในงานทั้งปวง (ที.ปาฎิ. ๑๑/๒๐๔)

ดังตัวอย่างที่ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ความว่า

ผู้เป็นมเหสี พินิจจงดี อย่าได้ทะนง ละลี้มราชกิจ พินิจจงตรง ต่อจอมจตุรงค์ ผู้เป็นภัสตา องค์หญิงมีสาม ท่านจงทำตาม พระพุทธฎีกา คือมีศรีศีล ปรนนิบัติภัสตา ทำตามบัญชา เรียกว่าสตรี ถ้าหญิงคนใด มีองค์สามไซ้ร์ เป็นเลิศสตรี ประสงค์เป็นชาย คงได้ด้วยดี บุญอื่นไม่มี ที่จะเหมือนกัน หญิงใดใจชั่วไม่ตรงต่อผัว ไม่มีสัจธรรม ตายตนรก แสนกับแปนกับแปน เหมือนนางหนึ่งนั้น เมียกระหาชย

(พระนิพพานสูตร.๒๕๐๑:๒๗)

จากเนื้อความข้างต้นนี้ เป็นตอนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่มลลิกษัตริย์ทั้งหลาย โดยกวีต้องการที่จะใช้สอนภรรยาที่ควรปฏิบัติต่อสามีจึงแทรกหลักปัจฉิมทศนี้ไว้ แต่กวีอาจนำหลักธรรมหัวข้ออื่นมาประยุกต์ให้เข้ากับสังคมไทย เช่น ศีล สัจจะ เป็นต้น ดังนั้นจึงไม่ตรงกับหลักของปัจฉิมทศทั้งหมด การแทรกหลักปัจฉิมทศนี้ไว้ในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ เพื่อให้ผู้อ่านทราบข้อปฏิบัติของการเป็นภรรยาที่ดี

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์มีหลายประการ ได้แก่ ไตรลักษณ์ มรณธรรม อปปมาทธรรม ทศพิชราชธรรม และทศ ๖

จากที่กล่าวมาจึงอาจสรุปได้ว่า พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง และวันเวลาที่แต่ง แต่จากการศึกษาเนื้อหาหลายอย่างแสดงให้เห็นว่าเรื่องนี้น่าจะแต่งขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รูปแบบคำประพันธ์ที่ใช้เป็นกาพย์ ประกอบด้วย กาพย์ยานี ๑๑ กาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ และกาพย์ฉับ ๑๖ ขนบนิยมที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องนี้มีหลายอย่าง ได้แก่ บทพณามพจน์ ปัจฉิมวจนะ และบทชมความงามต่างๆ คือ บทชมปลา บทชมนก บทชมกระบวนทัพ และบทชมการร้อยดอกไม้ เนื้อหากล่าวถึงตั้งแต่พระพุทธเจ้าประทับ ณ เวฬุคาม จนถึงพระเจ้าอโศกมหาราชสร้างสถูป ๘๔,๐๐๐ แห่ง หลักธรรมที่ปรากฏในเรื่องมีหลายหมวด ได้แก่ ไตรลักษณ์ มรณธรรม อปปมาทธรรม ทศ ๖ และทศพิชราชธรรม

บทที่ ๔

การศึกษาเปรียบเทียบมหาปรีนิพพานสูตร กับพระนิพพานสูตรประเภทกลอนสวด

มหาปรีนิพพานสูตรเป็นพระสูตรขนาดยาว บันทึกประมวลลำดับเหตุการณ์และพระธรรมเทศนาในขบวนเสด็จจาริกธรรมครั้งสุดท้ายของพระพุทธเจ้า ตลอดจนเหตุการณ์ในวันเสด็จดับขันธปรินิพพาน การถวายพระเพลิงและการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ รวมทั้งการสร้างสถูปเป็นพระสูตรที่มีความสำคัญมาก มีเหตุการณ์ที่มีความสำคัญต่อการประดิษฐานของพระพุทธศาสนา ภายหลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน เช่น มูลเหตุปฐมสังคายนา การแต่งตั้งพระธรรมวินัยเป็นเหมือนพระศาสดา การวางท่าทีเกี่ยวกับผู้หญิงสำหรับพระภิกษุ เป็นต้น ดังนั้นมหาปรีนิพพานสูตรจึงมีเรื่องราวที่เข้มข้นและน่าศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

มหาปรีนิพพานสูตรปรากฏในพระสุตตันตปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ฉนิกาย มหาวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๐ เป็นพระสูตรที่เกี่ยวกับการเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้า มีการเล่าเรื่องแบบพรรณนาโวหารมากกว่าการใช้บทสนทนาหรือภาษิต โดยประมวลเหตุการณ์และพระธรรมเทศนาที่เกิดขึ้นในขบวนเสด็จจาริกแสดงธรรมครั้งสุดท้ายมารวมไว้ตั้งแต่พระพุทธเจ้าทรงประทับอยู่ในกรุงราชคฤห์ และเสด็จไปทางทิศเหนือ ผ่านเมืองใหญ่น้อย ทรงแวะพัก ณ สถานที่สำคัญหลายแห่ง จนกระทั่งเสด็จเข้าจำพรรษาสุดท้าย ณ เวฬุคาม ทรงประชวรหนัก ทรงแสดงนิมิตโอภาสทำให้มารทูลอาราธนาให้พระพุทธเจ้าปรินิพพาน พระพุทธเจ้าทรงปลงพระชนมายุสังขารว่าจะปรินิพพานภายใน ๓ เดือน เมื่อออกพรรษาแล้วทรงรับนิมนต์ฉันที่คฤหาสน์ของนายจุนทกัมมารบุตรแล้วประชวรหนักจึงเสด็จไปยังเมืองกุสินารา จนกระทั่งปรินิพพานที่นั่นโดยมีมัลลกะศรัยเป็นเจ้าภาพในการถวายพระเพลิง การแบ่งและแจกจ่ายพระบรมสารีริกธาตุออกเป็น ๘ ส่วนให้แก่กษัตริย์เมืองต่างๆ นำไปสร้างสถูปบูชา เทวดาได้อัญเชิญพระทันตธาตุและพระเกศาธาตุไปประดิษฐานไว้ในจักรวาล

คณะผู้จัดทำพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยแบ่งมหาปรีนิพพานสูตรย่อยเป็น ๔๔ ตอน ได้แก่

- ตอนที่ ๑ วัสสการพราหมณ์
- ตอนที่ ๒ ราชขอปริกานียธรรม
- ตอนที่ ๓ ภิกขุขอปริหานียธรรม
- ตอนที่ ๔ ท่านพระสารีบุตรบั่นลือสีหนาท
- ตอนที่ ๕ โทษของคนทุศีล ๕ ประการ
- ตอนที่ ๖ อานิสงส์ของคนมีศีล ๕ ประการ
- ตอนที่ ๗ การสร้างเมืองปาฏลีบุตร
- ตอนที่ ๘ เรื่องอริยสัง ๔ ประการ

- ตอนที่ ๙ ความไม่หวนกลับมาและจะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า
- ตอนที่ ๑๐ หลักธรรมที่มีชื่อว่าแฉกธรรม
- ตอนที่ ๑๑ นางอัมพาลีคณิกา
- ตอนที่ ๑๒ ทรงเข้าจำพรรษาในเวฬุคาม
- ตอนที่ ๑๓ ว่าด้วยนิมิตโอภาส
- ตอนที่ ๑๔ มารกราบทูลให้ปรินิพพาน
- ตอนที่ ๑๕ ทรงปลงพระชนมายุสังขาร
- ตอนที่ ๑๖ เหตุที่ทำให้เกิดแผ่นดินไหวอย่างรุนแรง ๘ ประการ
- ตอนที่ ๑๗ บริษัท ๘ จำพวก
- ตอนที่ ๑๘ อภิภายตนะ ๘ ประการ
- ตอนที่ ๑๙ วิโมกข์ ๘ ประการ
- ตอนที่ ๒๐ ทรงเล่าเรื่องมาร
- ตอนที่ ๒๑ พระอานนท์กราบทูลอาราธนา
- ตอนที่ ๒๒ ทรงแสดงอานุภาพของอิทธิบาท ๔ ประการ
- ตอนที่ ๒๓ สังเวชนียธรรม (ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความสังเวช)
- ตอนที่ ๒๔ การทอดพระเนตรกรุงเวสาลีอย่างช้างมอม
- ตอนที่ ๒๕ มหาปเทศ ๔ ประการ
- ตอนที่ ๒๖ เรื่องนายจุนทกัมมารบุตร (บุตรช่างทอง)
- ตอนที่ ๒๗ รับสั่งขอน้ำดื่ม
- ตอนที่ ๒๘ เรื่องปุกกุสมัลลบุตร
- ตอนที่ ๒๙ เสด็จไปยังควงไม้สาละทั้งคู่
- ตอนที่ ๓๐ เรื่องพระอุปัฏฐากเถระ
- ตอนที่ ๓๑ สังเวชนียสถาน ๔ ตำบล
- ตอนที่ ๓๒ เรื่องคำถามพระอานนท์
- ตอนที่ ๓๓ ฎปารหุคคล
- ตอนที่ ๓๔ เรื่องความเป็นอัจฉริยะของพระอานนท์
- ตอนที่ ๓๕ ทรงแสดงมหาสุทฺถสนสูตร
- ตอนที่ ๓๖ การถวายอภิวาทของเจ้ามัลละ
- ตอนที่ ๓๗ เรื่องสุภัททปริพาชก
- ตอนที่ ๓๘ พระปัจฉิมวาจาของพระตถาคต
- ตอนที่ ๓๙ เรื่องพุทธปรินิพพาน
- ตอนที่ ๔๐ บุษบาพระพุทธรีระ
- ตอนที่ ๔๑ เรื่องพระมหากัสสปเถระ
- ตอนที่ ๔๒ การถวายพระเพลิงพระพุทธรีระ

ตอนที่ ๔๓ แจกพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า

ตอนที่ ๔๔ บุษยาพระบรมธาตุและสร้างพระสถูป

เนื้อหาแบ่งย่อยเป็น ๔๔ ตอนนี้มีปรากฏเฉพาะในมหาปรินิพพานสูตรฉบับแปลเท่านั้น มหาปรินิพพานสูตรฉบับบาลีแบ่งไว้เพียง ๔๐ ตอน เนื่องด้วยคณะบรรณกรเห็นว่าบางตอนมีหลายเรื่อง จึงแยกออกเพื่อให้เห็นเด่นชัด เช่น ตอนที่พระอานนท์เถระทูลอาราธนาให้ดำรงพระชนม์ชีพต่อไปอีก ๑ กัป แยกเป็น ๓ ตอน ได้แก่ ตอนพระอานนท์เถระทูลอาราธนา ตอนแสดงอานุภาพของอิทธิบาท และตอนทรงแสดงสังเวชนียธรรม ตอนพระมหากัสสปเถระแยกเป็น ๒ ตอน ได้แก่ เพิ่มตอนถวายพระเพลิงขึ้น นอกจากนี้ยังเพิ่มตอนทรงเล่าเรื่องพญามารทูลอาราธนาให้ปรินิพพานขึ้นอีก ๑ ตอนระหว่างตอนที่ว่าด้วยวิโมกข์ ๘ กับตอนที่ว่าด้วยพระอานนท์เถระทูลอาราธนา เมื่อมองภาพรวมแล้วจะพบว่ามหาปรินิพพานสูตรนี้เป็นบันทึกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับพุทธศาสนิกชน (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙: ๓๔) สรุปลงในภาณวารได้ดังนี้

ภาณวารที่ ๑ ตั้งแต่ตอนที่ ๑-๗ คือ ตอนที่ ๑ วัสสการพราหมณ์ ตอนที่ ๒ ราชอธิปหานิยธรรม ตอนที่ ๓ ภิกขุอธิปหานิยธรรม ตอนที่ ๔ ทานพระสารีบุตรบันลือสีหนาท ตอนที่ ๕ โทษของคนทุศีล ๕ ประการ ตอนที่ ๖ อานิสงส์ของคนมีศีล ๕ ประการ ตอนที่ ๗ การสร้างเมืองปาฏลีบุตร

ภาณวารที่ ๒ ตั้งแต่ตอนที่ ๘-๑๒ คือ ตอนที่ ๘ เรื่องอริยสัจ ๔ ประการ ตอนที่ ๙ ความไม่หวนกลับมาและจะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า ตอนที่ ๑๐ หลักธรรมที่มีชื่อว่าเวฬุธรรม ตอนที่ ๑๑ นางอัมพาลีคณิกา ตอนที่ ๑๒ ทรงเข้าจำพรรษาในเวฬุคาม

ภาณวารที่ ๓ ตั้งแต่ตอนที่ ๑๓-๒๓ คือ ตอนที่ ๑๓ ว่าด้วยนิมิตโสภาส ตอนที่ ๑๔ มารกราบทูลให้ปรินิพพาน ตอนที่ ๑๕ ทรงปลงพระชนมายุสังขาร ตอนที่ ๑๖ เหตุที่ทำให้เกิดแผ่นดินไหวอย่างรุนแรง ๘ ประการ ตอนที่ ๑๗ บริษัท ๘ จำพวก ตอนที่ ๑๘ อภิภายตนะ ๘ ประการ ตอนที่ ๑๙ วิโมกข์ ๘ ประการ ตอนที่ ๒๐ ทรงเล่าเรื่องมาร ตอนที่ ๒๑ พระอานนท์กราบทูลอาราธนา ตอนที่ ๒๒ ทรงแสดงอานุภาพของอิทธิบาท ๔ ประการ ตอนที่ ๒๓ สังเวชนียธรรม (ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความสังเวช)

ภาณวารที่ ๔ ตั้งแต่ตอนที่ ๒๔-๒๘ คือ ตอนที่ ๒๔ การทอดพระเนตรกรุงเวสาลีอย่างซ่างมอง ตอนที่ ๒๕ มหาปเทศ ๔ ประการ ตอนที่ ๒๖ เรื่องนายจุนทกัมมารบุตร (บุตรช่างทอง) ตอนที่ ๒๗ รับสั่งขอน้ำดื่ม ตอนที่ ๒๘ เรื่องปุกกุสมัลลบุตร

ภาณวารที่ ๕ ตั้งแต่ตอนที่ ๒๙-๓๗ ตอนที่ ๒๙ เสด็จไปยังควงไม้สาละทั้งคู่ ตอนที่ ๓๐ เรื่องพระอุพวาณเถระ ตอนที่ ๓๑ สังเวชนียสถาน ๔ ตำบล ตอนที่ ๓๒ เรื่องคำถามพระอานนท์ ตอนที่ ๓๓ ฎปรารหุบุคคล ตอนที่ ๓๔ เรื่องความเป็นอัจฉริยะของพระอานนท์ ตอนที่ ๓๕ ทรงแสดงมหาสุทฺถสนสูตร ตอนที่ ๓๖ การถวายอภิวัตของเจ้ามัลละ ตอนที่ ๓๗ เรื่องสุภัททปริพาชก

ภาณวารที่ ๖ ตั้งแต่ตอนที่ ๓๘-๔๔ คือ ตอนที่ ๓๘ พระปัจฉิมวาจาของพระตถาคต ตอนที่ ๓๙ เรื่องพุทธปรินิพพาน ตอนที่ ๔๐ บุษยาพระพุทธสรีระ ตอนที่ ๔๑ เรื่องพระมหากัสสปเถระ

ตอนที่ ๔๒ การถวายพระเพลิงพระพุทธรูกระ ตอนที่ ๔๓ แจกพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า
ตอนที่ ๔๔ บุษบาพระบรมธาตุและสร้างพระสถูป

ภาณวาร หมายถึงหมวดหนึ่งหรือตอนหนึ่งแห่งข้อความ เพื่อสะดวกในการกำหนดหรือใน
การสวดสาธยาย (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). ๒๕๕๑: ๗๒๒) สำหรับการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัย
จะนำเอาเหตุการณ์ทั้ง ๔๔ ตอนเป็นหลักในการศึกษาวิจัยเพื่อความละเอียดในการเปรียบเทียบ
มหาปริณิพพานสูตรกับพระนิพพานสูตรกลอนสวด

สันนิษฐานว่ามหาปริณิพพานสูตรมีตั้งแต่ครั้งแรกในการสังคายนาของพระธรรม
สังคายนาคณาจารย์ทั้งหลาย การทำปฐมสังคายนานั้นมีพระมหากัสสปเถระเป็นประธานและเป็นผู้
สอบถาม พระอุบาลีเถระเป็นผู้ตอบข้อซักถามทางวินัย พระอานนท์เถระเป็นผู้ตอบข้อซักถามทาง
ธรรม ซึ่งธรรมต่อมาได้แยกเป็น ๒ ปิฎกคือพระสุตตันตปิฎกและพระอภิธรรมปิฎก ปฐมสังคายนา
กระทำภายหลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานได้ ๓ เดือน ปรารภเหตุพระสุภัททพ
บรรพชิต (สุชีวะ ปุณฺณานุภาพ. ๒๕๓๙: ๘-๑๐)

ดังนั้นมหาปริณิพพานสูตรที่ปรากฏในมหาวรรค ทีฆนิกาย พระสุตตันตปิฎก จึงถูกเล่าโดย
ผ่านมุมมองของพระอานนท์เถระ ดังคำขึ้นต้นของมหาปริณิพพานสูตรว่า “ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่าง
นี้” (ที. ม. ๑๐/๑๓๑/๑๑๑) คำว่า “ข้าพเจ้า” ในที่นี้หมายถึงพระอานนท์เถระ (ที. สี. อ. ๑/๒๖) ดังนั้น
จึงสันนิษฐานได้ว่ามหาปริณิพพานสูตรเล่าครั้งแรกโดยพระอานนท์เถระ หลังจากพระพุทธเจ้า
ปรินิพพานได้ ๓ เดือน

สำหรับพระนิพพานสูตรกลอนสวดนั้นเป็นวรรณกรรมประเภทกลอนสวดที่ได้รับอิทธิพลมา
จากมหาปริณิพพานสูตร มีเนื้อหาหลักเพื่อนำเสนอเรื่องราวการเสด็จดับขันธปรินิพพานของ
พระพุทธเจ้า แต่มีบางประเด็นที่กวีอาจแต่งเสริมหรือลดทอนตามจินตนาการ

ในบทนี้ผู้วิจัยจะศึกษาเปรียบเทียบมหาปริณิพพานสูตรกับพระนิพพานสูตรกลอนสวดฉบับ
ต่างๆ ว่ามีความเหมือนและความต่างกันอย่างไร โดยจะศึกษาใน ๓ ด้าน ดังต่อไปนี้

๑. การศึกษาเปรียบเทียบด้านเนื้อหา
๒. การศึกษาเปรียบเทียบด้านหลักธรรม
๓. การเปรียบเทียบกลวิธีทางวรรณศิลป์เพื่อสร้างอารมณ์สะท้อนใจและอธิบายธรรม

๑. การศึกษาเปรียบเทียบด้านเนื้อหา

การศึกษาเปรียบเทียบด้านเนื้อหาของมหาปริณิพพานสูตรกับพระนิพพานสูตรกลอนสวดมี
ความน่าสนใจ เนื่องจากมหาปริณิพพานสูตรเป็นพระสูตรในพระไตรปิฎก ส่วนพระนิพพานสูตร
กลอนสวดเป็นวรรณกรรมที่มีการนำเรื่องราวจากมหาปริณิพพานสูตรมาเป็นโครงเรื่องในการแต่ง
ดังนั้นการศึกษาเปรียบเทียบเนื้อหาของมหาปริณิพพานสูตรกับพระนิพพานสูตรกลอนสวดจึงน่าจะ
ช่วยให้เห็นถึงความเหมือนและความแตกต่างของตัวบทที่มีการดัดแปลงจากพระสูตรซึ่งเป็นคำสอน
ทางพระพุทธศาสนาไปเป็นวรรณกรรมได้อย่างชัดเจนมากขึ้น

จากการศึกษาพบว่าพระนิพนพานสูตรกลอนสวดทุกฉบับมีเนื้อหาเหมือนและความต่างกับมหาปรินิพนพานสูตร ดังนั้นผู้วิจัยจึงแบ่งเป็น ๒ ประเด็น ดังนี้

- ๑.๑ เนื้อหาที่มหาปรินิพนพานสูตรตรงกับพระนิพนพานสูตรกลอนสวด
- ๑.๒ เนื้อหาที่มหาปรินิพนพานสูตรแตกต่างจากพระนิพนพานสูตรกลอนสวด

๑.๑ เนื้อหาที่มหาปรินิพนพานสูตรตรงกับพระนิพนพานสูตรกลอนสวด

จากการศึกษาเปรียบเทียบมหาปรินิพนพานสูตรกับพระนิพนพานสูตรกลอนสวดแต่ละฉบับพบว่าเนื้อหามีทั้งที่เหมือนกันและแตกต่างกัน สำหรับเนื้อหาในส่วนที่ตรงกันนั้นส่วนใหญ่เป็นเหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติ ทำให้จำเป็นต้องอ้างอิงให้สอดคล้องกับมหาปรินิพนพานสูตร ดังจะศึกษาเปรียบเทียบต่อไปนี้

- ๑.๑.๑ เหตุการณ์ก่อนการเสด็จดับขันธปรินิพนพาน
- ๑.๑.๒ เหตุการณ์วันเสด็จดับขันธปรินิพนพาน
- ๑.๑.๓ เหตุการณ์หลังการเสด็จดับขันธปรินิพนพาน

๑.๑.๑ เหตุการณ์ก่อนการเสด็จดับขันธปรินิพนพาน

จากการศึกษาเหตุการณ์ก่อนการเสด็จดับขันธปรินิพนพานที่พระนิพนพานสูตรกลอนสวดตรงกับมหาปรินิพนพานสูตร ๗ เหตุการณ์ ได้แก่

- ๑.๑.๑.๑ การเข้าจำพรรษาครั้งสุดท้าย
- ๑.๑.๑.๒ พระพุทธเจ้าทรงแสดงนิมิตโอภาส
- ๑.๑.๑.๓ มารกราบทูลให้ปรินิพนพาน
- ๑.๑.๑.๔ พระพุทธเจ้าทรงปลงพระชนมายุสังขาร
- ๑.๑.๑.๕ พระพุทธเจ้าทอดพระเนตรมองเมืองเวสาลีแบบนาคาวโลก
- ๑.๑.๑.๖ นายจุนทกัมมารบุตรถวายสุกรมัททวะ
- ๑.๑.๑.๗ พระพุทธเจ้ารับสั่งขอน้ำดื่ม

๑.๑.๑.๑ การเข้าจำพรรษาครั้งสุดท้าย

การจำพรรษาครั้งสุดท้ายถือเป็นจุดเริ่มต้นที่เข้าสู่เรื่องการเสด็จดับขันธปรินิพนพานในระหว่างพรรษานั้นมีเหตุการณ์สำคัญหลายประการ เช่น พระพุทธเจ้าประชวรอย่างหนัก ทรงปลงพระชนมายุสังขาร เป็นต้น

จากการศึกษาพบว่า การเข้าจำพรรษาครั้งสุดท้ายนี้ปรากฏในมหาปรินิพนพานสูตรและพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ๒ ฉบับ ได้แก่ พระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๑ และพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ ดังจะศึกษาเปรียบเทียบต่อไปนี้

**มหาปริณิพพานสูตรกล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทรงเข้าพรรษาใน
เวฬุคาม ดังตัวอย่างความว่า**

พวกภิกษุทุลรับนองพระดำรัสแล้วจำพรรษารอบกรุงเวสาลีตามที่ที่มีเพื่อนตามที่ที่มีคนเคย
พบเห็นกัน ตามที่ที่มีคนเคยคบกัน ส่วนพระผู้มีพระภาคทรงจำพรรษาในเวฬุคามนั้น

ครั้นพระผู้มีพระภาคทรงจำพรรษา ได้เกิดอาการพระประชวรอย่างรุนแรงมีทุกขเวทนาอย่าง
แสนสาหัสจนเจียนจะปรินิพพาน พระองค์ทรงมีสติสัมปชัญญะ ฯลฯ พระผู้มีพระภาคทรงใช้ความเพียร
ขับไล่อาการพระประชวรนั้น

(ที. ม. ๑๐/๑๖๓-๑๖๔/๑๐๙)

จากการศึกษามหาปริณิพพานสูตรพบว่า เหตุการณ์สำคัญ ๓ เหตุการณ์ ได้แก่
พระภิกษุทั้งหลายจำพรรษาบริเวณรอบเมืองเวสาลี, ในระหว่างพรรษาพระพุทธเจ้าทรงประชวร
อย่างหนัก และทรงระงับอาการประชวรด้วยการบำเพ็ญเพียร การที่กวีเขียนถึงการเข้าจำพรรษาครั้ง
สุดท้ายของพระพุทธเจ้าทำให้ทราบพุทธประวัติและเหตุการณ์สำคัญก่อนที่จะเสด็จดับขันธ
ปรินิพพานและทำให้ผู้อ่านเห็นอาการเจ็บป่วยของพระพุทธเจ้าที่เหมือนกับมนุษย์ธรรมดาทั่วไป

นอกจากนี้ มหาปริณิพพานสูตรยังกล่าวถึงพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่พระภิกษุ
ทั้งหลายไว้มากมาย เช่น ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มี
สัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชชาและโทมนัสในโลกได้ (ที. ม. ๑๐/๑๖๔/๑๑๒) เป็นต้น ดังนั้นมหา
ปริณิพพานสูตรจึงมีการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นเนื้อหาสำคัญอย่างหนึ่ง

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนหน้า ๑ เมื่อพิจารณาเนื้อหา กล่าวถึง
ตอนพระพุทธเจ้าทรงเข้าจำพรรษาในเวฬุคามตรงกับที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตร ดังตัวอย่าง
ความว่า

พระศรีสรรเพชญ์	เมื่อองค์สมเด็จพระ
อยู่ในเวฬุคาม	โลกนาคมนี่
โรคาบายี	โดยนามอันมี
	บิชาพระกายฯ
	บังเกิดเรี่ยวแรง
หยาบซำกล้าแขง	เสียบแทงถาวาย
พระวรสกนธ์	ทศพลฤาษาย
หย่างนั้นห่อนคลาย	หนายจากกระดูณฯ
	พระองค์จึงจัด
เอาพระสะมาบัติ	สิบสี่โดยตรา
ต่างพระโอสถ	รินรศโอชา
เปนแพทย์รักษา	โรคาพระองค์ฯ
	(เอกสารเลขที่ ๒๖๗: ๒๑-๒๒)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทรงเข้าจำพรรษา ณ เวฬุคาม จากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๑ มีเนื้อหาตรงกับมหาปริณิพพานสูตร ๓ เหตุการณ์ ได้แก่ สถานที่จำพรรษาคือเวฬุคาม, ในระหว่างเข้าพรรษานั้นเกิดการประชวรอย่างรุนแรง และรักษาโรคด้วยพระองค์เอง เนื้อหาในส่วนนี้มีความสำคัญ ดังนั้นกวีพยายามคงรักษาเค้าโครงให้เหมือนกับมหาปริณิพพานสูตร

อย่างไรก็ตามยังมีเนื้อหาที่กวีแต่งเพิ่มเติมไว้ในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๑ ได้แก่ การเขียนชื่อสถานที่จำพรรษาครั้งสุดท้ายไว้ว่า “เวฬุคาม” ซึ่งแตกต่างจากมหาปริณิพพานสูตรที่ระบุว่า “เวฬุคาม” แต่ผู้อ่านสามารถรับรู้ได้ว่าเป็นสถานที่เดียวกัน อีกประการหนึ่ง การระงับอาการประชวรของพระพุทธเจ้าที่ไม่เหมือนกัน ในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๑ ระบุว่าระงับด้วย “ฌานสมาบัติ” ส่วนมหาปริณิพพานสูตรระงับด้วย “ความเพียร” ประเด็นที่แตกต่างเหล่านี้เป็นเพียงรายละเอียดเล็กน้อยเท่านั้นอันเกิดจากจินตนาการของกวี

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทรงเข้าพรรษาในเวฬุคามตรงกับมหาปริณิพพานสูตร ดังตัวอย่างความว่า

กำหนดพระชนม์ แปดสิบโดยปลาย มีพระวรกาย ชราลงครัน พระโรคย่ายี พระโรคทั้งนั้น
 ค่อยทุเลาเบาบาง ดังคนกลืนขี้ เอน้ำหอมกลั้ว ให้ทั่วสารพวงค์ ค่อยเงือดเหือดหาย กลิ่นกายจืดจาง
 มิได้ระคาย เพราะรสสุคนธ์ อันหนึ่งเปรียบไว้ เหมือนนายลำกาย ชำนาญพระมนต์ ระงับพิษงู อันอยู่ใน
 ดน ให้อ่อนผ่อนปรน ด้วยเรื่องวิทยา ดังพระภควันต์ ระงับโรคัน ด้วยพระสมา สำราญพระทัย อยู่ในวิ
 หาร์ อาศัยคาม บ้านเวฬุคาม ครั้นออกพรรษา องค์พระกรุณา ดำเนินอันงาม แวดล้อมด้วยสงฆ์
 แห่งห้อมล้อมตามออกจากเวฬุคาม ถึงกรุงสาวัตถี เสด็จเข้าอาศัย พระเชตุพนใน สำราญอินทรีย์

(พระนิพพานสูตร. ๒๕๐๑: ๒)

จากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์มีเนื้อหาเหมือนกับมหาปริณิพพานสูตร ๔ เหตุการณ์ ได้แก่ พระพุทธเจ้าพระชนมายุ ๘๐ พรรษา, ทรงจำพรรษา ณ เวฬุคาม, ทรงประชวร และทรงรักษาโรคด้วยพระองค์เอง เหตุการณ์ทั้งสี่นี้เป็นเนื้อหาสำคัญ ดังนั้นกวีจึงคงรักษาให้เหมือนกับมหาปริณิพพานสูตร

สำหรับความแตกต่างนั้นมีเพียงเล็กน้อย ได้แก่ สถานที่จำพรรษาครั้งสุดท้ายในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ระบุว่า “เวฬุคาม” ซึ่งแตกต่างจากมหาปริณิพพานสูตรที่ระบุว่า “เวฬุคาม” นอกจากนี้ พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ระบุว่า “พอพระพุทธเจ้าออกจากเวฬุคามแล้วเสด็จไปยังกรุงสาวัตถีประทับอยู่ ณ วัดเชตวันมหาวิหาร” ซึ่งแตกต่างจากมหาปริณิพพานสูตรที่ระบุว่า “พอออกพรรษาแล้วพระพุทธเจ้าเสด็จไปยังภัณฑุคาม เมืองเวสาลี” (ที. ม. ๑๐/๑๖๔, ๑๘๖/๑๐๙, ๑๓๒) อีกประการหนึ่ง พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ระบุว่า “พระพุทธเจ้าระงับอาการประชวรด้วยฌานสมาบัติ” แต่ในมหาปริณิพพานสูตรระบุว่า “พระผู้มีพระภาคทรงใช้ความเพียรขับไล่อาการพระประชวรนั้น” (ที. ม. ๑๐/๑๖๓-๑๖๔/๑๐๙) ความแตกต่างเหล่านี้เป็นเพียง

รายละเอียดเล็กน้อยเท่านั้นที่กวีแต่งเพิ่มเติมจากจินตนาการของตนเอง ดังนั้นจึงมีรายละเอียดที่ไม่ตรงกับมหาปริณิพพานสูตรมากนัก

จากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ และพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ยังคงรักษาเค้าโครงเดิมที่มาจากมหาปริณิพพานสูตร ดังนั้นจึงทำให้เนื้อหาในตอนเข้าจำพรรษาครั้งสุดท้ายนี้มีความคล้ายคลึงกัน แต่พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์กล่าวถึงรายละเอียดมากกว่า เช่น การระบุว่า “กำหนดพระชนม์ แปดสิบโดยปลายมีพระวรกาย ชราลงครัน พระโรคยาอี” ซึ่งสอดคล้องกับพระดำรัสของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตรความว่า “เราเป็นผู้ชรา แก่ เฒ่า ล่วงกาลมานาน ผ่านวันมามาก เรามีวัย ๘๐ ปี” (ที่. ม. ๑๐/๑๖๕/๑๑๐) กวีต้องการให้ผู้อ่านทราบว่าขณะนั้นพระพุทธเจ้ามีพระชนมายุมากและถูกโรคเบียดเบียน ฉะนั้นจึงต้องเขียนไว้ในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์อย่างละเอียด

๑.๑.๑.๒ พระพุทธเจ้าทรงแสดงนิमितโอกาส

การแสดงนิमितโอกาส หมายถึง การที่พระพุทธเจ้าตรัสพระดำรัสเป็นนัย เพื่อเปิดโอกาสให้พระอานนท์เถระหรือผู้อื่นกราบทูลวิงวอนให้ทรงดำรงพระชนม์อยู่ต่อไป มิให้เสด็จดับขันธ ปริณิพพานก่อน เรียกว่าทำนิमितโอกาส (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) . ๒๕๕๑: ๔๑๘)

จากการศึกษาพบว่าเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทรงแสดงนิमितโอกาสนี้ ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวดจำนวน ๒ ฉบับ ได้แก่ พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑, พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ ดังจะศึกษาเปรียบเทียบต่อไปนี้

มหาปริณิพพานสูตรกล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทรงแสดงนิमितโอกาส ดังตัวอย่างความว่า

แม้ครั้งที่ ๓ พระผู้มีพระภาคก็ได้ตรัสกับพระอานนท์ดังนี้ว่า “อานนท์กรุงเวสาลีนี้ร่มเย็น อุเทนเจดีย์นารีนรมย์ โคตมกเจดีย์นารีนรมย์ สัตตัมพเจดีย์นารีนรมย์ พุทฺตเจดีย์นารีนรมย์ สารันทเจดีย์นารีนรมย์ ปาวาลเจดีย์นารีนรมย์อิทธิบาท ๔ ผู้ใดผู้หนึ่งเจริญ ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดูจยานแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สัมสมแล้ว ปรารภดีแล้ว ผู้นั้นเมื่อมุ่งหวัง พึงดำรงอยู่ได้ ๑ กัป หรือเกินกว่า ๑ กัป อิทธิบาท ๔ ตถาคตเจริญ ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดูจยานแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สัมสมแล้ว ปรารภดีแล้ว ตถาคตเมื่อมุ่งหวัง พึงดำรงอยู่ได้ ๑ กัป หรือเกินกว่า ๑ กัป”

เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงทำนิमितที่ชัดแจ้ง ทรงทำโอกาสที่ชัดเจนแม้อย่างนี้ ท่านพระอานนท์ก็ไม่อาจจะรู้ทัน ฯลฯ เพราะท่านพระอานนท์ถูกมารตลใจ ฯลฯ พระอานนท์ทูลรับสนองพระดำรัสแล้วถูกจากอาสนะถวายอภิเวทพระผู้มี พระภาคทำประทักษิณแล้วนั่งที่โคนไม้แห่งหนึ่งในที่ไม่ไกล

(ที่. ม. ๑๐/๑๖๖-๑๖๗/๑๑๒-๑๑๓)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทรงแสดงนิมิตโอภาส จากการศึกษา มหาปรินิพพานสูตรพบเหตุการณ์สำคัญ ๖ เหตุการณ์ ได้แก่ พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ ปาวาลเจดีย์ เมืองเวสาลี, ทรงแสดงหลักอิทธิบาทสี่, อายุยืนเป็นกัป, พระพุทธเจ้าทรงแสดงนิมิตโอภาส ๓ ครั้ง, มารดลใจพระอานนท์เถระ และพระอานนท์เถระหลักไปนั่งที่โคนต้นไม้แห่งหนึ่ง จะสังเกตเห็นว่าพระพุทธเจ้ายังตรัสถึงเจดีย์ต่างๆ จนถึงปาวาลเจดีย์ เป็นการเรียงลำดับเหตุการณ์การแสดงนิมิตโอภาสเพื่อให้พระอานนท์ทราบว่ามีหลายครั้งแล้ว แต่ทุกครั้งพระอานนท์ไม่ทราบนัยของนิมิตโอภาสนั้น จึงเป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงปลงอายุสังขารในเวลาต่อมา

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทรงแสดงนิมิตโอภาสที่มีเนื้อหาส่วนใหญ่ตรงกับมหาปรินิพพานสูตร ดังตัวอย่างความว่า

ครั้นถึงจึงสมเด็จ	สรรเพชญ์มุณี
นั่งเหนืออาสน์รูจี	มีพจนาก่ออานนท์ฯ
ว่าเมืองไพสาลี	นี่เป็นที่กอบเกิดผล
แก่สาธุรชน	ด้วยตำบลทั้งสองมีฯ
โคตมเจดีย์สถาน	แลปาวาละเจดีย์
ทั้งสองตำบลนี้	เป็นที่ถ่านสำราญรมย์ฯ
ควรแก่เจริญสุข	มะณะธรรมอันอุดม
ผู้ใดใจนิยม	เป็นอารมณ์จำเริญนานฯ
ซึ่งอิทธิบาทมี	ทั้งสี่มั่นในสันดาน
ปรารถนาให้สังขาร	ยืนอยู่นานได้กัปกัลป์ฯ
หฤว่ายิ่งกว่ากัป	คะเนนับอเนกนันต์
จได้ตั้งใจอัน	หมายมั่นมาตปรารถนาฯ
	(เอกสารเลขที่ ๒๖๗: ๖๒-๖๓)

ตัวอย่างข้างต้นนี้ เป็นตอนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงนิมิตโอภาสแก่พระอานนท์เถระ จากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ มีเนื้อหาเหมือนกับมหาปรินิพพานสูตร ๕ เหตุการณ์ ได้แก่ การเสด็จประทับ ณ โคตมเจดีย์และปาวาลเจดีย์ ณ เมืองเวสาลี, กล่าวถึงหลักอิทธิบาทสี่, อายุยืนเป็นกัป, มารดลใจพระอานนท์เถระจนไม่ทราบนิมิตโอภาสนั้น และพระอานนท์เถระหลักไปในที่สุด เหตุการณ์ทั้งห้านี้เป็นโครงเรื่องสำคัญที่กวีพยายามรักษาไว้ให้เหมือนมหาปรินิพพานสูตร

อย่างไรก็ตามยังมีเนื้อหาที่กวีแต่งเพิ่มเติมไว้ในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ ได้แก่ มหาปรินิพพานสูตรกล่าวถึงชื่อเจดีย์ทั้งหมด ๖ แห่ง ซึ่งมากกว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ กล่าวไว้เพียง ๒ แห่งเท่านั้น และการแสดงนิมิตโอภาสในมหาปรินิพพานสูตรนั้นพระพุทธเจ้าตรัสถึงสามครั้ง ส่วนในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ ระบุว่าพระพุทธเจ้าตรัสเพียงครั้งเดียว ความแตกต่างเหล่านี้เกิดจากการตัดทอนเพื่อให้เนื้อความกระชับ

พระนิพนธ์สุนทรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทรงแสดงนิมิตโอภาสตรงกับมหาปริณิพพานสูตร ดังตัวอย่างความว่า

สมเด็จพระพุทธองค์ ตรัสแก่อนุชา ตูราอาณนทฺ์ ที่นี้ชอบกล แสนสนุกนักหนา คือวาลเจดีย์ สาลีพารา ควรรคนบูชา อยู่สำราญใจ อิทธิบาททั้งสี่ ผู้ไต่ยินดี สาลีพารา ควรรคนบูชา อยู่สำราญใจ อินทริบาททั้งสี่ ผู้ไต่ยินดี เจริญไวยๆ อย่าได้ละวาง ชำนาญในใจ ประสงค์สิ่งใด คงสมปรารถนา แม้นจะประสงค์ ให้อายุยง ยืนเกินกัลป์ คงให้สำเร็จ ลุโดยปรารถนา เหลืออุประมา พระคุณเลิศไกร ตถาคตนี้ ถ้าจะให้มี พระชนม์สืบไป จะไม่นิพพาน ก็ไม่เป็นไร กำลังนิไสย พระอิทธิบาทองค์พระปิ่นเกล้า ตรัสดังนี้เล่า สองคราสามครา จะให้พระอาณนทฺ์ กราบทูลอาราธนา องค์พระภควา ยังไม่นิพพาน พระมหาอาณนทฺ์ ไม่รู้ในกล องค์พระ วรญาณ ล้ำลึกมิได้ บังเกิดอันธการ ด้วยพระยามาร เข้าดลพระทัย ส่วนพระบรมครู ครั้นเห็นนั่งอยู่ ไม่ทูลสิ่งใด จึงตรัสประภาษ ออกมาทันใจ จงหลีกออกไป เกิดหนาอาณนทฺ์ ฝ่ายพระอนุชา รัับพุทธปฏิภา แห่งพระทศพล กราบลงบัดใจ ลุกไปบัตดล ครั้นเห็นว่าพ้น หนึ่งที่สมควร

(พระนิพนธ์สุนทร. ๒๕๐๑: ๖-๗)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทรงแสดงนิมิตโอภาส จากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่า**พระนิพนธ์สุนทรกลอนสวด ฉบับพิมพ์**มีเนื้อหาเหมือนกับมหาปริณิพพานสูตร ๖ เหตุการณ์ ได้แก่ การกล่าวถึงสถานที่คือเจดีย์เหมือนกัน, มีหลักอิทธิบาทสี่, การอายุยืนเป็นกัป, จำนวนครั้งของการแสดงนิมิตโอภาส, มารดลใจพระอาณนทฺ์เถระจนไม่ทราบนิมิตโอภาสนั้นและหลีกไปในที่สุด ทั้งหกเหตุการณ์เป็นโครงเรื่องหลักของตอนนี้ ดังนั้นกวีจึงคงเนื้อหาให้เหมือนกับมหาปริณิพพานสูตร

ส่วนเนื้อหาที่แตกต่างนั้นมีเพียงเล็กน้อย ได้แก่ กวีอาจเขียนชื่อสถานที่ไม่ตรงกับมหาปริณิพพานสูตรมากนัก เช่น “ปาวาลเจดีย์” กวีเขียนว่า “วาลเจดีย์”, “เมืองเวสาลี” กวีเขียนว่า “สาลี” ซึ่งชื่อเหล่านี้เป็นข้อแตกต่างเพียงเล็กน้อยเท่านั้น อันเกิดจากการตัดทอนเพื่อให้กระชับหรือเป็นไปตามหลักเกณฑ์ของฉันทลักษณ์ ซึ่งไม่ได้ทำให้สาระสำคัญของเหตุการณ์ตอนนี้เปลี่ยนไป เพราะผู้อ่านพอจะคาดคะเนได้ว่ากวีหมายถึง “ปาวาลเจดีย์” และ “เมืองเวสาลี”

จากการศึกษาเปรียบเทียบสรุปได้ว่าพระนิพนธ์สุนทรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑, พระนิพนธ์สุนทรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทรงแสดงนิมิตโอภาสตรงกับมหาปริณิพพานสูตร ซึ่งเนื้อหาในพระนิพนธ์สุนทรกลอนสวดแต่ละฉบับจะมีรายละเอียดแตกต่างบ้างเล็กน้อย การแสดงนิมิตโอภาสนี้เพื่อเกื้อกูลแก่ชนหมู่มาก เพราะพระพุทธเจ้าทำประโยชน์ของตนหมดแล้วและไม่ทรงชวนขยายในเรื่องการมีพระชนม์ชีพนี้แล้ว (เนตฺติ. อ. ๒๐/๙๑-๙๒) อีกประการหนึ่ง พระพุทธเจ้าเป็นตัวอย่างสำหรับผู้ที่เจริญอิทธิบาทครบสมบูรณ์ เพราะเป็นผู้ประสบความสำเร็จในเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาคือพระนิพพาน

๑.๑.๑.๓ มารกราบทูลให้ปรีนิพพาน

เรื่องราวตอนนี้ในมหาปรีนิพพานสูตรกล่าวว่า พญามารกราบทูลให้พระพุทธรเจ้าปรีนิพพาน พญามารตอนนี้ชื่อว่าวสวัตตีมาร อยู่บนสวรรค์ชั้นที่ ๖ คือ ปรนิมมิตวสวัตตี สวรรค์ชั้นนี้มีผู้ปกครอง ๒ ฝ่าย คือ เทวราชเรียกนามตามชื่อของสวรรค์ว่าปรนิมมิตวสวัตตี เทวราชปกครองอยู่ฝ่ายหนึ่ง ปกครองเทวดาที่ดี วสวัตตีมารปกครองอีกฝ่ายหนึ่งคือปกครองมารที่เป็นเทพด้วยกันหรือที่เรียกว่าเทวบุตรมาร (เสฐียรพงษ์ วรรณปก. ๒๕๕๒: ๖๙) วสวัตตีมารตอนนี้คอยหาโอกาสมาอาราธนาให้พระพุทธรเจ้าปรีนิพพาน แต่พระพุทธรเจ้าตรัสตอบเลียงมาโดยตลอด จนมารครั้งสุดท้ายนี้มารเข้ากราบทูลอาราธนาให้ปรีนิพพาน

จากการศึกษาพบว่าเรื่องราวตอนมารกราบทูลให้ปรีนิพพานนี้ปรากฏในมหาปรีนิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวด ๒ ฉบับได้แก่ พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑, พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ ดังจะศึกษาเปรียบเทียบต่อไปนี้

มหาปรีนิพพานสูตร กล่าวถึงตอนมารกราบทูลให้พระพุทธรเจ้าเสด็จดับขันธปรีนิพพานว่า

ครั้นเมื่อท่านพระอรหันต์จากไปไม่นาน มารผู้มีบาปได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ยืน ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พรหมจรรย์ของพระผู้มีพระภาคบริบูรณ์ กว้างขวาง แพร่หลาย รู้จักกันโดยมาก มั่นคงดี กระทั่งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายประกาศได้ดีแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคโปรดปรีนิพพานในบัดนี้ ขอพระสุคตโปรดปรีนิพพานเถิด เวลานี้เป็นเวลาปรีนิพพานของพระผู้มีพระภาค”

(ที. ม. ๑๐/๑๖๘/๑๑๓)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนมารอาราธนาพระพุทธรเจ้าให้เสด็จดับขันธปรีนิพพาน จากการศึกษามหาปรีนิพพานสูตรพบเหตุการณ์สำคัญอยู่หลายเหตุการณ์ ได้แก่ มารเคยกราบทูลอาราธนาพระพุทธรเจ้าแล้ว ๔ ครั้ง, พระพุทธรเจ้าทรงปฏิเสธทุกครั้งโดยอ้างเหตุผลว่า พระภิกษุ พระภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกายังไม่เข้าใจธรรมอย่างแจ่มแจ้งและศาสนายังไม่มั่นคง และพอครั้งที่ ๕ มารจึงกราบทูลอาราธนาให้พระพุทธรเจ้าปรีนิพพานอีกครั้ง ดังตัวอย่างข้างต้น

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ มีการกล่าวถึงเหตุการณ์ตอนมารกราบทูลให้ปรีนิพพานตรงกับมหาปรีนิพพานสูตร ดังตัวอย่างความว่า

มารผู้ใจบาป	เบื้องนั้นลุลาก
เมื่อพระอานนท์	สมดังปรารถนา
จากพระสาชดา	หลีกตนออกมา
	ไม่มาใคร่
	ได้ช่องคล่องแคล่ว
ผู้สำนักนี้พระแก้ว	แล้วทูลทันใจ
ว่าพระองค์เจ้า	ปิ่นเกล้าภพไตร
พระองค์ทรงไว	ชราอาการ
	จะอยู่ทำไม
ให้เนิ่นนานไป	พระกายทรमान
ลำบากพระสภนธ์	กระมลสันดาน
เชิญสู่ณฤพาน	สิ้นการกังวล
	(เอกสารเลขที่ ๒๖๗: ๖๗-๖๘)

จากเนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพญามารเข้ากราบทูลให้พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน จากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๑ มีเนื้อหาตรงกับมหาปรินิพพานสูตร ๒ เหตุการณ์ ได้แก่ พระอานนท์เถระหลีกไปและมารผู้ใจบาปเข้าเฝ้ากราบทูลอาราธนา ทั้งสองเหตุการณ์นี้เป็นโครงเรื่องสำคัญของตอนพญามารกราบทูลให้พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานนี้ ฉะนั้นก็จึงคงเนื้อหาในส่วนนี้ให้เหมือนกับมหาปรินิพพานสูตร

นอกจากนี้ก็ยังแต่งเนื้อหาเพิ่มเติมไว้ในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๑ ได้แก่ การเล่าย้อนหลังไปถึงการคอยหาโอกาสของพญามารตั้งแต่ตอนพระพุทธเจ้าตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณใหม่ๆ ซึ่งทูลอาราธนามาแล้วหลายครั้ง แต่พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธทุกครั้ง โดยอ้างว่าสรรพสัตว์ยังไม่เข้าใจหลักธรรมมากนัก การเล่าเรื่องลักษณะเช่นนี้ไม่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร แต่เกิดจากจินตนาการของกวีที่นำเค้าโครงเดิมจากพุทธประวัติมาแต่งเพิ่มเติมไว้ในตัวบททำให้เนื้อหา มีความแตกต่างกัน

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนมารกราบทูลให้พระพุทธเจ้าปรินิพพานตรงกับมหาปรินิพพานสูตร ดังตัวอย่างความว่า

กล่าวถึงขุนมารา เรื่องฤทธากว่าคนทั้งมวล ตามติดคิดรบกวน องค์ศาสดามาเนิ่นนาน ตั้งแต่ ละพารา หนีพิมพาแสนศฤงคาร ราหุลราชกุมาร อัครราพาหะไป โลกบาลสี่ทิศา เข้าชุมามโนมัย เทวามาไสว ล้วนอินทร์พรหมยมนา ฯลฯ วันนั้นพระทศพล ชับพระอานนท์ให้หลีกหนี มารร้ายได้ท่วงที่ ความยินดีคลานเข้าไป บังคมลงแทบบาท พระโลกนารถด้วยทันใจ ทูลว่าพระภูวไนย เชิญพระองค์เข้านิพพาน พระองค์ทรงพระชนม์ จะข้ามชนสัตว์สงสาร ให้ล่วงห่วงกัณดาร พันสงสารไปมากมาย แต่ชนเอาสัตว์ไป นับไม่ได้มากเหลือหลายขอพระองค์จงผันผาย เข้านิพพานตามมารทูล

(พระนิพพานสูตร. ๒๕๐๑: ๘)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพญามารทูลอาราธนาให้พระพุทธเจ้าปรินิพพานจากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์มีเนื้อหาเหมือนกับมหาปรินิพพานสูตร ๒ เหตุการณ์ ได้แก่ พระอนันท์เถระหนีไปและพญามารได้โอกาสจึงทูลอาราธนาทั้งสองเหตุการณ์นี้มีความสำคัญกับตอนนี้ ฉะนั้นก็จึงคงเนื้อหาไว้ให้เหมือนกับมหาปรินิพพานสูตร

ส่วนเนื้อหาที่เพิ่มเติมไว้ในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์นั้นพบว่ากวีพรรณนาเกี่ยวกับพญามารเริ่มตั้งแต่การขัดขวางไม่ให้พระพุทธเจ้าทรงผนวช, ยกพลเสนามารมาขัดขวางไม่ให้พระพุทธเจ้าตรัสรู้ จนได้โอกาสกราบทูลอาราธนาให้พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานในครั้งนี้ การเล่าย้อนประวัติของมารเช่นนี้ไม่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร แต่ปรากฏในพุทธประวัติตอนมารวิชัยและปรากฏในพระปฐมสมโพธิกถา ตอนมารวิชัยปวิวรรต ปรีเฉที่ ๙ กวีอาจนำข้อมูลเหล่านี้มาแต่งเพิ่มเติมไว้ในเนื้อหาของพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ ทำให้เนื้อหาในส่วนนี้ไม่เหมือนกับมหาปรินิพพานสูตร

จากการศึกษาเปรียบเทียบสรุปได้ว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑, พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพญามารกราบทูลให้พระพุทธเจ้าปรินิพพานตรงกับมหาปรินิพพานสูตร ๒ เหตุการณ์ ได้แก่ พระอนันท์เถระหนีไปและพญามารได้โอกาสจึงทูลอาราธนาให้พระพุทธเจ้าปรินิพพาน ทั้งสองเหตุการณ์นี้เป็นโครงเรื่องสำคัญของเหตุการณ์ตอนนี้ ดังนั้นกวีจึงรักษาเนื้อหาให้เหมือนกับมหาปรินิพพานสูตร แต่มีเนื้อหาที่แตกต่างบ้างเล็กน้อย ได้แก่ การเล่าย้อนประวัติของพญามารเกี่ยวกับการเบียดเบียนพระพุทธเจ้าตั้งแต่ต้นจนถึงการอาราธนาครั้งนี้ การเล่าเพิ่มเติมเนื้อหาในส่วนนี้ไม่ได้ทำให้สาระของเหตุการณ์นี้เสียไป แต่ทำให้ผู้อ่านเห็นความชั่วของพญามารที่คอยรังควานพระพุทธเจ้าอยู่ตลอดเวลา

การที่มารทูลให้พระพุทธเจ้าปรินิพพานนี้ทำให้ผู้อ่านเห็นความสำคัญของพระพุทธเจ้าที่ไม่เหมือนกับบุคคลทั่วไป ซึ่งบุคคลทั้งหลายไม่มีใครมาขอให้ตายก็ยอมตายเป็นไปตามกาลเวลา แต่สำหรับพระพุทธเจ้าเป็นบุคคลนำอัครรรยจึงต้องมีผู้อาราธนาให้ปรินิพพาน ดังนั้นการที่มารกราบทูลอาราธนาจึงเป็นการสรรเสริญพระพุทธเจ้าโดยอ้อมอีกด้วย นอกจากนี้ การที่พระพุทธเจ้าเปิดโอกาสให้มารทูลอาราธนาทำให้เห็นถึงพระมหากรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้าและทราบสาเหตุการเสด็จดับขันธปรินิพพานอีกนัยหนึ่งด้วย

๑.๑.๑.๔ พระพุทธเจ้าทรงปลงพระชนมายุสังขาร

การปลงพระชนมายุสังขาร หมายถึงสลัดปัจจัยเครื่องปรุงแต่งอายุ คือ ตกปลงพระทัยว่าจะปรินิพพาน (ที่. ม. ๑๐/๑๖๗/๑๕๙) จากการศึกษพบว่า การปลงพระชนมายุสังขารนี้ปรากฏใน มหาปรินิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวด ๒ ฉบับ ได้แก่ พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ และพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ ดังจะศึกษาเปรียบเทียบต่อไปนี้

มหาปริณิพพานสูตรกล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทรงปลงพระชนมายุสังขาร ดังตัวอย่างความว่า

เมื่อมารทูลอาราธนาอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคได้ตอบมารผู้มีบาปดังนี้ว่า “มารผู้มีบาป ท่านจงอย่ากังวลเลย อีกไม่นาน การปริณิพพานของตถาคตจะมีจากนี้ไปอีก ๓ เดือน ตถาคตจะปริณิพพาน”

เวลานั้น พระผู้มีพระภาคทรงมีสติสัมปชัญญะ ทรงปลงพระชนมายุสังขารแล้ว ณ ปาวาลเจดีย์ เมื่อพระองค์ทรงปลงพระชนมายุสังขารแล้ว ได้เกิดแผ่นดินไหวอย่างรุนแรงน่าสะพรึงกลัว ขนพองสยองเกล้า ทั้งกลองทิพย์ก็ดังกึกก้อง

(ที. ม. ๑๐/๑๖๘-๑๖๙/๑๑๖)

จากการศึกษามหาปริณิพพานสูตรพบเหตุการณ์สำคัญ ๕ เหตุการณ์ ได้แก่ พระพุทธเจ้าประทับ ณ ปาวาลเจดีย์, ทรงมีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์, ทรงปลงพระชนมายุสังขาร, แผ่นดินไหวอย่างรุนแรงและกลองทิพย์ดังกึกก้อง

การที่พระพุทธเจ้าทรงมีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์นั้นเป็นการเน้นย้ำให้ผู้อ่านทราบว่ามารไม่ได้ตั้งใจหรือเข้าครอบงำพระพุทธเจ้าให้ปลงพระชนมายุสังขาร แต่เป็นการตัดสินใจด้วยพระองค์เองที่ทรงเห็นด้วยกับคำอาราธนาของมารที่ทูลอาราธนาว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พรหมจรรย์ของพระผู้มีพระภาคบริบูรณ์ กว้างขวาง แพร่หลาย รู้จักกันโดยมาก มั่นคงดี ฯลฯ เวลานี้เป็นเวลาปริณิพพานของพระผู้มีพระภาค” (ที. ม. ๑๐/๑๖๘/๑๑๓) เพราะเวลานั้นกิจในศาสนามั่นคงดีแล้วและพุทธบริษัททั้ง ๔ เข้าใจในหลักคำสอนอย่างถ่องแท้ ฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงปลงพระชนมายุสังขารตามคำอาราธนาของมาร

การที่แผ่นดินไหวและกลองทิพย์ดังนี้ทำให้ผู้อ่านเห็นความสำคัญของการปลงพระชนมายุสังขารในครั้งนี้ ซึ่งไม่เพียงแต่มนุษย์เท่านั้นที่เศร้าโศก แต่ยังรวมถึงสรรพสิ่งทั้งหลาย เช่น ต้นไม้ เทวดา เป็นต้น เป็นการเพิ่มเรื่องอัศจรรย์เพื่อสรรเสริญพระพุทธเจ้าอีกด้วย

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน สำนวนที่ ๑ กล่าวถึงตอนพระพุทธเจ้าทรงปลงพระชนมายุสังขารตรงกับมหาปริณิพพานสูตร ดังตัวอย่างความว่า

จึงทรงกำหนด	เมื่อนั้นพระสุคต
ด้วยดวงวชิรา	พระชนสังขาร
ในพระสันดาน	คือปัญญาญาณ
	แจ้งการณสมพรพช
	ทรงกำหนดกาล
ในที่ปาวาล	เจดีย์ในวัน
เดือนสามเพชฌุบรรณ	จ้าวรูปดวงจันทร์
ปลั่งเปล่งเพงพรรณภาคพื้น	โทยมมานช
ขณะเมื่อพระทศพล	ปลงชนมายุศม์สังขาร
พื้นภพจักรพาพ	บงกเกิดการณโกลาหลช

ทรงหมิ่นโลกธาตุ
พื้นปฏพัตถ

ก็กรรปนาทอยู่อิงอน
จลาจลอนเลวๆ
(เอกสารเลขที่ ๒๖๗: ๗๗-๘๐)

เนื้อหาข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทรงปลงพระชนมายุสังขาร จากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ มีเนื้อหาตรงกับมหาปริณิพพานสูตร ๓ เหตุการณ์ ได้แก่ พระพุทธเจ้าประทับ ณ ปาวาลเจดีย์, ทรงปลงพระชนมายุสังขารว่า “อีกสามเดือนจะปรินิพพาน” และเกิดแผ่นดินไหวอย่างรุนแรง เหตุการณ์ทั้งสามนี้เป็นเนื้อหาสำคัญของตอนนี้ ดังนั้นกวีจึงพยายามรักษาไว้ให้เหมือนกับมหาปริณิพพานสูตร

แต่มีรายละเอียดปลีกย่อยที่กวีแต่งเพิ่มเติมไว้ ได้แก่ ในมหาปริณิพพานสูตรระบุว่า “พระพุทธเจ้าทรงมีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ แต่ในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ ระบุประมาณว่า “พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาด้วยปัญญาแล้วค่อยปลงสังขาร” และการพรรณนาถึงอาการตกใจและความเสียใจของสรรพสัตว์ทั้งหลายไว้อย่างละเอียด เช่น โค กระบือ เสือ ช้าง เป็นต้น การพรรณนาทั้งสองเหตุการณ์นี้ไม่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตร แต่เกิดจากจินตนาการของกวีที่แต่งเพิ่มไว้ในตัวบทเพื่อให้ผู้อ่านเห็นความโศกเศร้าเสียใจของสรรพสัตว์ทั้งหลายแล้วเกิดอารมณ์สะเทือนใจ

การปลงพระชนมายุสังขารนี้ทำให้ผู้อ่านเห็นความอัศจรรย์ของพระพุทธเจ้าที่สามารถกำหนดวันเวลาปรินิพพานได้ เป็นการสรรเสริญพระพุทธเจ้า อีกประการหนึ่ง การปลงพระชนมายุสังขารนี้ทำให้ผู้อ่านทราบว่าพระพุทธเจ้าต้องตายเหมือนกับบุคคลทั่วไปอย่างแน่นอน แต่พระพุทธเจ้าสามารถกำหนดเวลาตายได้เท่านั้นเอง

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าปลงพระชนมายุสังขารไว้เหมือนกับเนื้อหาที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตร ดังตัวอย่างความว่า

องค์พระอนันตรญาณ พังขุนมารมโหสิสุรย์ จึงมีพระบัณฑูร รับปฏิญาณมารทนต์ ไตรสว่าพระยามาร อย่ำร่าคาญเคื่องพระทัย ไม่ซ้าสักเท่าใด ตถาคตจะนิพพาน วันนีเพ็ญเดือนสาม ท่านจำความไม่เห็นนาน เดือนหกเป็นอวสาน จะนิพพานในวันเพ็ญ ไม่ซ้าดอกมารา สามเดือนตราท่านแลเล็ง เดือนหกในวันเพ็ญ เป็นกำหนดพระชนมา พระยามารฟังคดี พระชินศรีตรัสวจนา ชื่นชมโสมนัสสา บังคมลางยังวิมาร วันเมื่อพระชินวงศ์ กำหนดปลงพระสังขาร อัศจรรย์ก็บันดาล ก้องครั้นครั้นสนั่นไป พระสมุทเคยตีฟอง ดังว่าหนองน้ำมันใส สดกคลื่นรื้นราบไป ดังมีใจจะโคกา ฯลฯ ฟุ้งสัตว์ในหิมวา แสนโสกาเศร้าโศกศัลย์ ด้วยรักพระภควันต์ จะเสด็จเข้านิพพาน แมวขบคาบหนูดิน พอไต่ยिनพระวราญาณ จะปลงซึ่งสังขาร อ้าปากนึ่งไม่กัดกิน

(พระนิพพานสูตร. ๒๕๐๑: ๘-๙)

เนื้อหาข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าปลงพระชนมายุสังขาร จากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์มีเนื้อหาตรงกับมหาปริณิพพานสูตร ๒ เหตุการณ์ ได้แก่ พระพุทธเจ้าทรงปลงพระชนมายุสังขารว่า “อีกสามเดือนจะปรินิพพาน” และเกิด

แผ่นดินไหวอย่างรุนแรง ทั้งสองเหตุการณ์เป็นสาระสำคัญของเหตุการณ์ตอนพระพุทธรูปเจ้าทรงปลงพระชนมายุสังขารนี้ ดังนั้นกวีจึงต้องคงเนื้อหาไว้ให้เหมือนกับมหาปรีนิพพานสูตร

แต่กวีแต่งเนื้อหาเพิ่มเติมบางเหตุการณ์ ได้แก่ พระพุทธรูปเจ้าจะปรีนิพพานในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖, พญามารดีใจเมื่อเห็นพระพุทธรูปเจ้าทรงปลงพระชนมายุสังขาร กวีพรรณนาอาการโศกเศร้าของสรรพสัตว์ทั้งหลายไว้อย่างละเอียด เช่น เมื่อแมวได้ยินพระดำรัสปลงสังขารของพระพุทธรูปเจ้าไม่ยอมกัดแม้กระทั่งหนุที่อยู่ปาก เป็นต้น ทั้งสามเหตุการณ์นี้ไม่ปรากฏในมหาปรีนิพพานสูตร แต่ปรากฏในพระพุทธรูปประวัติและเกิดจากจินตนาการของกวี

การที่กวีระบุวันเวลาปรีนิพพานของพระพุทธรูปเจ้านี้เป็นการเพิ่มเรื่องอัศจรรย์เพื่อสรรเสริญพระพุทธรูปเจ้าว่าไม่ใช่มนุษย์ธรรมดา เพราะวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ได้แก่ วันวิสาขบูชา อันเป็นวันคล้ายวันประสูติ ตรัสรู้ ปรีนิพพาน ซึ่งผู้ที่เกิดและตายในวันเดียวนั้นเป็นเรื่องมหัศจรรย์มากในทัศนะของบุคคลทั่วไป ส่วนอาการดีใจของพญามารนั้นเป็นการเพิ่มคุณลักษณะของพญามารที่ดีใจเมื่อตนเองเบียดเบียนผู้อื่นได้สำเร็จ สำหรับอาการเสียใจของสรรพสัตว์นั้นกวีแต่งเพิ่มเติมเพื่อให้ผู้อ่านเห็นความโศกเศร้าอย่างมากเกี่ยวกับการปลงสังขารครั้งนี้

จากการศึกษาเปรียบเทียบสรุปได้ว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑, พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระพุทธรูปเจ้าปลงพระชนมายุสังขารเหมือนกับมหาปรีนิพพานสูตร ๓ เหตุการณ์ ได้แก่ พระพุทธรูปเจ้าประทับ ณ ปาวาลเจดีย์ เมืองเวสาลี, ทรงปลงพระชนมายุสังขารว่า “อีกสามเดือนจะปรีนิพพาน” และเกิดแผ่นดินไหวอย่างรุนแรง ทั้งสามเหตุการณ์นี้กวีมักจะคงไว้ให้เหมือนกับมหาปรีนิพพานสูตรเพื่อให้ผู้อ่านทราบเหตุการณ์ตอนนี้ได้ อย่างละเอียด ส่วนเนื้อหาที่แตกต่างนั้นมีบ้างเล็กน้อย ซึ่งเกิดจากจินตนาการของกวีที่นำเค้าโครงมาจากพุทธรูปประวัติ

๑.๑.๑.๕ พระพุทธรูปเจ้าทอดพระเนตรมองเมืองเวสาลีแบบนาคาวโลก

มหาปรีนิพพานสูตรกล่าวว่า หลังจากที่พระพุทธรูปเจ้าทรงปลงพระชนมายุสังขารแล้ว ทอดพระเนตรกรุงเวสาลีครั้งสุดท้าย เรียกว่า “นาคาวโลก” แปลว่า มองแบบนาค หรือมองแบบพญาช้าง หมายความว่า พญาช้างไม่อาจจะเอี้ยวคอมองข้างหลัง ต้องหันกลับทั้งตัวฉันใด พระพุทธรูปเจ้าก็ฉันนั้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). ๒๕๕๒: ๑๖๐)

จากการศึกษาพบว่าเหตุการณ์ตอนพระพุทธรูปเจ้าทอดพระเนตรมองเมืองเวสาลีแบบนาคาวโลกนี้ปรากฏในมหาปรีนิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวด ๒ ฉบับ ได้แก่ พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ และพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ ดังจะศึกษาเปรียบเทียบต่อไปนี้

มหาปรีนิพพานสูตรกล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระพุทธรูปเจ้าทอดพระเนตรเมืองเวสาลีแบบนาคาวโลก ดังตัวอย่างความว่า

ครั้นในเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคทรงครองอันตรวาสกถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปยังกรุงเวสาลีเพื่อบิณฑบาต เมื่อเสด็จกลับจากบิณฑบาต ภายหลังเสวยพระกระยาหารเสร็จแล้ว ทอดพระเนตรกรุงเวสาลีอย่างช่างมอง รับสั่งเรียกท่านพระอานนท์มาตรัสว่า “อานนท์ การเห็นกรุงเวสาลีครั้งนี้ เป็นครั้งสุดท้ายของตถาคต มาเถิด อานนท์ เราจะเข้าไปยังภัณฑุคามกัน”

(ที่. ม. ๑๐/๑๘๖/๑๓๒)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทอดพระเนตรกรุงเวสาลีแบบนาคาวโลก ซึ่งเหมือนเป็นการรำลือเมืองเวสาลีครั้งสุดท้าย การมองแบบนี้พระภิกษุในสมัยพุทธกาลคงมองเห็นเป็นเรื่องอัศจรรย์จึงบันทึกไว้ในมหาปรินิพพานสูตร เพื่อยกย่องพระพุทธเจ้าว่าไม่ใช่บุคคลธรรมดา เพราะพระพุทธเจ้าเป็นมหาบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ อีกประการหนึ่ง ช่างในภาษาบาลีใช้คำว่า “นาค” แปลอีกอย่างว่า “ผู้ประเสริฐ, ผู้ไม่มีทุกข์, ผู้ไม่ทำบาป” (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). ๒๕๕๑: ๓๙๕) ซึ่งอาจจะหมายถึง “พระพุทธเจ้า” เพราะเป็นผู้ประเสริฐ, ไม่มี ความทุกข์หลงเหลืออยู่ และเป็นผู้มีบาปอันลอยแล้ว

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทอดพระเนตรเมืองเวสาลีแบบนาคาวโลกไว้เหมือนกับมหาปรินิพพานสูตร ดังตัวอย่าง ความว่า

ตถาคตแต่นั้น	มิได้มาอาไศรยใน
ไพสาลีกรุงไกร	ดูจโนยดังหนหลังมา
จึงสำแดงบาทเจดีย์	ไว้แทบที่ทวาร
มีนามชื่อว่านา	ควะโลกะนะเจดีย์
เหตุด้วยว่าพระองค์	ทรงเหลียวหลังสั่งบุรี
ตั้งคชนาคี	ที่เหลียวหลังมาเลงแล
	(เอกสารเลขที่ ๒๖๗: ๕๙-๖๑)

เนื้อความข้างต้นนี้เป็นเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทรงทอดพระเนตรเมืองไพสาลีแบบนาคาวโลก ใน**พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑** เรียกว่า “ตั้งคชนาคี ที่เหลียวหลังมาเลงแล” ซึ่งก็คือเหตุการณ์นาคาวโลกนั่นเอง

จากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่า**พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑** มีเนื้อหาตรงกับมหาปรินิพพานสูตร ๒ เหตุการณ์ ได้แก่ ลักษณะการมองแบบพญาช่าง และสถานที่คือเมืองไพสาลี ทั้งสองเหตุการณ์นี้เป็นเค้าโครงสำคัญของตอนนาคาวโลกนี้ ฉะนั้นก็จำเป็นต้องรักษาเนื้อหาในส่วนนี้ให้เหมือนกับมหาปรินิพพานสูตร

แต่ใน**พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑** มีการเรียกชื่อสถานที่บริเวณพระพุทธเจ้าทอดพระเนตรเมืองเวสาลีครั้งสุดท้ายนี้ว่า “นาคาวโลกเจดีย์” การเรียกลักษณะเช่นนี้ไม่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร แต่ปรากฏในปฐมสมโพธิกถาตอนมหาปรินิพพานสูตรปริวรรตปริจเฉทที่ ๒๖ ความว่า

“ทรงแสดงซึ่งนาคาวโลกนาคการคือจะมีได้กลับมาเห็นอีกต่อไป แลที่อันนั้นไซ้รักได้นามปรากฏว่า
“นาคาวโลกเจดียฐาน”

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. ๒๕๓๙: ๒๒๗)

จะเห็นได้ว่าเนื้อความในปฐมสมโพธิกถานั้นมีการเรียกชื่อสถานที่พระพุทธเจ้าทอดพระเนตรครั้งสุดท้ายนั้นว่า “นาคาวโลกเจดียฐาน” ซึ่งสอดคล้องกับพระนิพนพานสูตรกลอนสวดฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๑ ที่ระบุว่า “นาคาวโลกเจดีย” อาจเป็นไปได้ว่ากวีนำเค้าโครงจากปฐมสมโพธิกถามาแต่งเพิ่มเติมเพื่อให้ผู้อ่านเห็นความยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้าที่ไม่ว่าจะทำอะไรย่อมเป็นที่สนใจของชนทั้งหลายจนได้สร้างเจดียเพื่อให้พุทธบริษัทได้สักการบูชา

พระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทอดพระเนตรเมืองเวสาลีแบบนาคาวโลกตรงกับมหาปรินิพนพานสูตร ดังตัวอย่างความว่า

เสด็จดำเนินมา ถึงพระทวารา ประตู่ชั้นใน พระสงฆ์แห่ห้อม ล้อมพระองค์ไปออกจากเวียงไชย
ถึงประตูบุรี องค์กรพระกรุณา บ่ายพักตร์กลับมา สั่งไพสาลี ตรีสวาตุรา พระนครโสภี ตั้งแต่นั้น เป็นที่สุด
กัน ไหนเลยตถา จะได้กลับมา เหมือนอย่างทุกวัน ร้อยปีพันปี มิได้เห็นกัน อย่างพึงสำคัญ ว่าจะเห็น
ต่อไป โอไพสาลี พระตถาคตนี้ จะลาครรรไล เข้าสู่นิพนพาน ตามพุทธวิสัย ท่านจงสุโข คุโฆโอรพาร จง
จำเริญไป ผู้คนทั้งหลาย อย่าได้อันตรธาน มั่งคั่งพรั่งพฐ ข้าวปลาอาหาร โรคภัยอย่าพาน คนในพารา
ศึกเสื่อเหนือได้ อย่าได้อันตรราย แก่ชันทเสมา สุขาปราโมทย์ ดั่งเมืองเทวา อย่าได้คร่ำคร่า วัฒนาเย็น
นาน ประตูบุรี เมืองไพสาลี เป็นที่มหาสถาน ชื่อนาคเจดีย เป็นที่นมัสการ ด้วยพระวระญาณ ยินสั่งพารา

(พระนิพนพานสูตร. ๒๕๐๑: ๕-๖)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทอดพระเนตรเมืองเวสาลีครั้งสุดท้ายแบบนาคาวโลก จากการศึกษาเปรียบเทียบว่า**พระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์**มีเนื้อหาตรงกับมหาปรินิพนพานสูตร ๒ เหตุการณ์ ได้แก่ ลักษณะการมองของพระพุทธเจ้า และสถานที่คือเมืองเวสาลี เนื้อหาทั้งสองเหตุการณ์นี้มีความสำคัญมาก ดังนั้นกวีจึงจำเป็นต้องคงเนื้อหาในส่วนนี้ไว้ให้เหมือนกับมหาปรินิพนพานสูตรเพื่อให้ผู้อ่านทราบเหตุการณ์ตอนนี้ได้อย่างชัดเจน

ส่วนเนื้อหาที่ปรากฏใน**พระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์**นั้น กวีได้เพิ่มบทพรรณนาเกี่ยวกับการมองเมืองเวสาลีในครั้งนี้แบบอาลัยอวรณ์ราวกับว่าเมืองเวสาลีมีชีวิต กวีแต่งเพิ่มเติมเพื่อให้ผู้อ่านทราบถึงความผูกพันระหว่างพระพุทธเจ้ากับเมืองเวสาลี และมีการสร้าง “นาคเจดีย” การพรรณนาเช่นนี้ไม่ปรากฏในมหาปรินิพนพานสูตร แต่ปรากฏในปฐมสมโพธิกถา แต่อาจเขียนชื่อสถานที่ต่างกัน โดยในปฐมสมโพธิกถาเขียนว่า “นาคาวโลกเจดียฐาน” แต่ในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์เขียนว่า “นาคเจดีย”

การเขียนถึง “นาคเจดีย” นี้ทำให้ผู้อ่านเห็นความศรัทธาของประชาชนในสมัยนั้นที่มีต่อพระพุทธเจ้า แม้แต่สถานที่ที่พระพุทธเจ้าเคยทอดพระเนตรแบบนาคาวโลกนี้ ประชาชนยังสร้างเจดียไว้เป็นที่ระลึกถึงพระพุทธเจ้าในคราวที่เสด็จมายังบริเวณนั้น นอกจากนี้นาคเจดียนี้ยังเป็นสถานที่ให้ชาวพุทธสักการบูชาเพื่อน้อมระลึกถึงคุณอันประเสริฐของพระพุทธเจ้าอีกด้วย

จากการศึกษาเปรียบเทียบสรุปได้ว่าพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ และพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทอดพระเนตรเมืองเวสาลีแบบนาคาวโลกตรงกับมหาปรินิพนพานสูตร ๒ เหตุการณ์ ได้แก่ ลักษณะการมองครั้งสุดท้ายที่เหมือนกับพญาช้าง และสถานที่คือเมืองเวสาลี ส่วนความแตกต่างนั้นมีบ้างเล็กน้อย ได้แก่ พระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ และพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์นั้นยังเขียนถึง “นาคาวโลกเจดีย์” “นาคเจดีย์” ไว้ในดับบทด้วย และพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์บรรยายให้เห็นจากการทอดพระเนตรของพระพุทธเจ้าแบบอาลัยอาวรณ์ที่ต้องจาก เมืองเวสาลี

เป็นที่น่าสังเกตว่า คำว่า “นาคาวโลกเจดีย์” และ “นาคเจดีย์” นี้ไม่ปรากฏในมหาปรินิพนพานสูตร แต่ปรากฏในปฐมสมโพธิกถา อาจเป็นไปได้ว่าเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทอดพระเนตรแบบนาคาวโลกนี้ก็วนำข้อมูลจากปฐมสมโพธิกถามาแต่งไว้ในดับบทของพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์นี้ ไม่ใช่วนำข้อมูลจากมหาปรินิพนพานสูตรโดยตรง

๑.๑.๑.๖ นายจุนทกัมมารบุตรถวายสุกรมัททวะ

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จประทับที่สวนมะม่วง ณ เมืองเวสาลี นายจุนทกัมมารบุตรถวาย สุกรมัททวะ อันเป็นภัตตาหารมื้อสุดท้ายของพระพุทธเจ้า ในอรรถกถาสุมังคลวิลาสินีให้ความหมายของสุกรมัททวะไว้ ๓ นัย ได้แก่ ๑. เนื้อสุกรอ่อน ๒. ข้าวหุงด้วยนมโคอย่างดี ๓. สมุนไพรชนิดหนึ่ง (ที. ม. อ. ๑๘๙/๑๗๒)

จากการศึกษาพบว่าเหตุการณ์ตอนนายจุนทกัมมารบุตรถวายสุกรมัททวะแก่พระพุทธเจ้านั้นปรากฏในมหาปรินิพนพานสูตรและพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ๒ ฉบับ ได้แก่ พระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ และพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ ดังจะศึกษาเปรียบเทียบต่อไปนี้

มหาปรินิพนพานสูตรกล่าวถึงเหตุการณ์ตอนนายจุนทกัมมารบุตรถวายทานด้วย สุกรมัททวะแก่พระพุทธเจ้า ดังตัวอย่างตอนที่พระพุทธเจ้าให้นายจุนทกัมมารบุตรฝังสุกรมัททวะที่เหลือความว่า

ครั้นแล้ว พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกนายจุนทกัมมารบุตรตรัสว่า “จุนทะ สุกรมัททวะที่เหลือของฝังลงในหลุม เรายังไม่เห็นใครในโลก พรหมเทวโลก มารโลก พรหมโลก และหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาหรือมนุษย์ ที่บริโภคนั้นแล้วจะย่อยได้ด้วยดี นอกจากตถาคต”

ฯลฯ

หลังจากพระผู้มีพระภาคเสวยพระกระยาหารของนายจุนทกัมมารบุตรได้เกิดอาการพระประชวรอย่างรุนแรง ลงพระบังคนหนักเป็นโลหิต ทรงมีทุกขเวทนาอย่างแสนสาหัส จวนเจียนจะปรินิพพาน พระองค์ทรงมีสติสัมปชัญญะทรงอดกลั้นทุกขเวทนาเหล่านั้นไว้ไม่พรั่นพริ้ง

(ที. ม. ๑๐/๑๘๙-๑๙๐/๑๓๘-๑๓๙)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระพุทธรูปเจ้าทรงให้นายจันทกัมมารบุตรนำสุกรมัททวะที่เหลือนำไปฝังดิน จากการศึกษามหาปรินิพพานสูตรพบว่ามีเหตุการณ์สำคัญ ๔ เหตุการณ์ ได้แก่ พระพุทธรูปเจ้าพร้อมด้วยสงฆ์หมู่ใหญ่ประทับอยู่ที่อัมพวัน เมืองปาวา, นายจันทกัมมารบุตรถวายสุกรมัททวะเจาะจงพระพุทธรูปเจ้าเพียงพระองค์เดียว, นายจันทกัมมารบุตรฝังสุกรมัททวะที่เหลือนำ และพระพุทธรูปเจ้าทรงประชวรอย่างรุนแรง

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนหนที่ ๑ กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนนายจันทกัมมารบุตรถวายสุกรมัททวะตรงกับมหาปรินิพพานสูตร ดังตัวอย่างความว่า

นายจันทกัมมารบุตรเพิ่มภูมิล	เพียงจันทร์วันบูรณ
จำรูลจำรัสเวฬุฯ	
จึงนำภัตตเลิศรสคนธ	ถวายไททศพล
ทั้งสงฆ์ทั้งสิ้นหมู่มาฯ	
ฯลฯ	
สมเด็จพระผู้ทรง	จับเดิมแต่องค์
สุกรมัททวะ	พระภาคยไปฉัน
ในพระกายนั้น	มาเกิดโรคนันต์
สดสดคืดคืด	หยาบซ้ากล้าหาญฯ
ด้วยพระพุทธรูป	ลงพระโลหิต
สูทนมทรมาน	ควรรนาสงสาร
	ทรงชะระกาล
	ลำบากพระกายฯ
	(เอกสารเลขที่ ๒๖๗: ๘๘-๘๒)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนนายจันทกัมมารบุตรถวายสุกรมัททวะแก่พระพุทธรูปเจ้า จากการศึกษเปรียบเทียบพบว่า**พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนหนที่ ๑** มีเนื้อหาตรงกับมหาปรินิพพานสูตร ๓ เหตุการณ์ ได้แก่ มีนายจันทกัมมารบุตรถวายสุกรมัททวะเจาะจงพระพุทธรูปเจ้าเพียงพระองค์เดียว, นายจันทกัมมารบุตรฝังสุกรมัททวะที่เหลือนำ และพระพุทธรูปเจ้าทรงประชวรอย่างหนัก ทั้งสามเหตุการณ์นี้เป็นเนื้อหาสำคัญที่ได้รับอิทธิพลจากมหาปรินิพพานสูตร ฉะนั้นจึงมีเนื้อหาเหมือนกัน

นอกจากนี้ **พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนหนที่ ๑** ยังได้นำเสนอความหมายของ “สุกรมัททวะ” ว่าเป็นเนื้อหมูอย่างเดียว ดังนั้นกวีจึงเขียนว่า “สุกรมัททวะ” ซึ่งแตกต่างจากมหาปรินิพพานสูตรที่ไม่ได้ให้ความหมายแคบเช่นนี้ โดยคัมภีร์อรรถกถาของมหาปรินิพพานสูตรให้ความหมายของคำว่า “สุกรมัททวะ” เป็น ๓ นัยตามที่อธิบายไว้แล้ว แต่การพรรณนาเช่นนี้ทำให้ผู้อ่านเข้าใจง่ายและจินตนาการเห็นภาพของเนื้อสุกรชัดเจนมากยิ่งขึ้น

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนนายจันทกัมมารบุตรถวายสุกรมัททวะแก่พระพุทธรูปเจ้าตรงกับมหาปรินิพพานสูตร ดังตัวอย่างความว่า

ครั้นซื้อได้แล้ว มีจิตผ่องแผ้ว ระรื่นชื่นบาน จึงเอาสุกร มาแกงมิหนาน เพื่อนคิดเพื่ออ่าน
ปรับปรุงมือเอง ต้มแกงบั้งจี มีให้อิ่งมี...บ้างเอาทิพรส โอชาปรากฏ มาโรยโปรยใส่ ในแกงสุกร หอมรื่น
ชื่นใจ...นายจูลนำจันทน์ เข้าถวายสังฆา มีพระกรุณา นิ่งเป็นประธาน สมเด็จพระพิชิต ทำภัตตาภิ
กับสงฆ์บริวาร ครั้นทรงฉันแล้ว พระมหาวรญาณ มีพุทธโองการ ตรัสสั่งด้วยพลัน ดุราอุบาทก ทำง
มายก สุกรเหลือฉัน ไปฝังซ่อนเสีย ให้หมดด้วยกัน พระสงฆ์นอกนั้น อย่ายำให้ฉันต่อไป นายจูลโสภ ำ
พุทธฎีกา พาไปด้วยไว ขุดหลุมฝังเสีย ไม่ให้ผู้ใด ครั้นแล้วกลับไป ยังเรือนแห่งตน องค์พระชินวร แต่
ฉันสุกร พระโรคในสภนธ์ ทวีมากมาย กระจายกระวน บั้มพระทศพล จะไม่ทรงกาย ลงพระโลหิต องค์
พระพิชิต รัสระสาย โลหิตเป็นลิ่ม ออกจากพระกาย

(พระนิพนพานสูตร. ๒๕๐๑: ๑๐-๑๑)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนนายจุนท์กัมมารบุตรถวายสุกรมัททวะ จาก
การศึกษาเปรียบเทียบพบว่าพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์มีเนื้อหาตรงกับมหา
ปรินิพนพานสูตร ๔ เหตุการณ์ ได้แก่ พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยสงฆ์หมู่ใหญ่ประทับอยู่ที่อัมพวัน เมือง
ปาวา, นายจุนท์กัมมารบุตรถวายสุกรมัททวะเจาะจงพระพุทธเจ้าเพียงพระองค์เดียว, นายจุนท์
กัมมารบุตรฝังสุกรมัททวะที่เหลือ และพระพุทธเจ้าทรงประชวรอย่างหนัก ทั้งสี่เหตุการณ์นี้เป็นเค้า
โครงสำคัญของเหตุการณ์เสวยสุกรมัททวะนี้ ทำให้วิจิตรต้องรักษาเนื้อหาในส่วนนี้ให้เหมือนกับมหา
ปรินิพนพานสูตร

อย่างไรก็ดีพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์กล่าวถึงชื่อผู้ถวายต่างกันบ้าง
ในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์อาจเขียนว่า “นายจูล” ส่วนในมหาปรินิพนพานสูตรเขียนว่า
“นายจุนท์กัมมารบุตร” ผู้อ่านรู้ได้ว่าเป็นบุคคลคนเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีข้อแตกต่างที่เกิดจาก
จินตนาการของกวี ได้แก่ วิธีการปรุงอาหารของนายจุนท์กัมมารบุตรที่กวีพรรณนาไว้ว่ามี “การต้ม
แกงบั้งจีสุกร” การพรรณนาเช่นนี้ไม่ปรากฏในมหาปรินิพนพานสูตร แต่กวีเขียนเพิ่มเพื่อให้ผู้อ่าน
จินตนาการเห็นภาพในการทำอาหารถวายพระพุทธเจ้าชัดเจนยิ่งขึ้น

อีกประการหนึ่ง การที่เทวดาทั้งหลายโรยรสอันเป็นทิพย์ในอาหารที่นายจุนท์กัมมารบุตร
ทำ เพื่อให้อาหารมีรสดียิ่งขึ้นนั้น เนื้อความนี้ไม่มีในมหาปรินิพนพานสูตร แต่เกิดจากจินตนาการของ
กวีที่แต่งเพิ่มเพื่อให้ผู้อ่านเห็นความอัศจรรย์เกิดขึ้นกับอาหารที่จะถวายพระพุทธเจ้า

จากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่าพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๑
และพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนนายจุนท์กัมมารบุตรถวายสุ
กรมัททวะตรงกับมหาปรินิพนพานสูตรหลายเหตุการณ์ เช่น นายจุนท์กัมมารบุตรเป็นผู้ถวายสุ
กรมัททวะ, พระพุทธเจ้าเสวยพระโลหิต, ฝังสุกรมัททวะ เป็นต้น แต่มีเนื้อหาแตกต่างกันบ้างเล็กน้อย
ได้แก่ พระนิพนพานสูตรกลอนสวดทั้ง ๒ ฉบับพยายามสื่อว่าสุกรมัททวะคือเนื้อสุกรเพียงอย่างเดียว
ซึ่งอาจไม่ตรงนักกับคำว่า “สุกรมัททวะ” ในมหาปรินิพนพานสูตรที่ไม่ได้แปลเจาะจงว่าต้องเป็นเนื้อ
สุกรอย่างเดียวเท่านั้น

๑.๑.๑.๗ พระพุทธเจ้ารับสั่งขอน้ำดื่ม

มหาปริณิพพานสูตร กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้ารับสั่งขอน้ำดื่มไว้ว่าในระหว่างการเสด็จไปยังเมืองกุสินารา เนื่องจากพระวรกายของพระพุทธเจ้าทรงอ่อนล้ากับการเดินทาง อีกทั้งก่อนหน้านั้นพระพุทธเจ้าทรงประชวรด้วยโรคปัสสาวะหลังจากเสวยสุกรมัททวะทำให้เสียพระโลหิตมาก ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงรับสั่งขอน้ำดื่ม ดังตัวอย่างความว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เกวียนประมาณ ๕๐๐ เล่มเพิ่งข้ามไป เมื่อคืนนี้ น้ำนั้นน้อย uly”

แม้ครั้งที่ ๓ พระผู้มีพระภาคก็รับสั่งเรียกท่านพระอานนท์มาตรัสว่า “อานนท์เธอช่วยไปนำน้ำดื่มมา เรากระหายจะดื่มน้ำ” ท่านพระอานนท์จึงทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว ถือบาตรเดินเข้าไปยังลำธารนั้น ขณะนั้น ลำธารนั้น มีน้ำน้อย ถูกล้อเกวียนย่ำจนชุ่มเป็นตมไหลไป แต่เมื่อท่านพระอานนท์เข้าไปใกล้ก็กลับใสสะอาด ไม่ชุ่ม ไหลไป ท่านพระอานนท์จึงคิดว่า “น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ พระตถาคต ทรงมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก ลำธารนี้มีน้ำน้อย ถูกล้อเกวียนย่ำจนชุ่มเป็นตมไหลไป เมื่อเราเข้ามาใกล้ ก็กลับใสสะอาด ไม่ชุ่ม ไหลไป จึงใช้บาตรตักน้ำแล้วเข้าไปเฝ้า พระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับแล้วกราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ พระตถาคตทรงมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากเดี๋ยวนี้เอง ลำธารนี้มีน้ำน้อย ถูกล้อเกวียนย่ำจนชุ่มเป็นตมไหลไป เมื่อข้าพระองค์เดินเข้าไปใกล้ ก็กลับใสสะอาด ไม่ชุ่ม ไหลไป ขอพระผู้มีพระภาคทรงดื่มน้ำเถิด ขอพระสुकตทรงดื่มน้ำเถิด” ลำดับ พระผู้มีพระภาคทรงดื่มน้ำแล้ว

(ที. ม. ๑๐/๑๙๑/๑๓๙-๑๔๐)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทรงรับสั่งให้พระอานนท์เถระไปตักน้ำครั้งที่สาม เพราะสองครั้งแรกน้ำชุ่มมากจนพระอานนท์เถระไม่ตักน้ำให้พระพุทธเจ้า จากการศึกษา **มหาปริณิพพานสูตร** พบเนื้อหาสำคัญ ๕ เหตุการณ์ ได้แก่ พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งให้พระอานนท์เถระปลูสงฆาฎิ ๔ ชั้นและประทับนั่ง, รับสั่งให้พระอานนท์เถระไปตักน้ำ, พระอานนท์เถระกราบทูลเรื่องเกวียน ๕๐๐ เล่มเพิ่งข้ามแม่น้ำ, พระพุทธเจ้ารับสั่งขอน้ำดื่ม ๓ ครั้ง และเกิดความอัศจรรย์น้ำกลับใสสะอาด

การตรัสสั่งขอน้ำดื่มสองครั้งนั้นทำให้ผู้อ่านเห็นว่าทุกขเวทนาที่เกิดจากสังขารของพระพุทธเจ้า คือ มีการเจ็บปวด กระหายน้ำ uly เพราะร่างกายนี้มีความพร่องอยู่เป็นนิตย์

ส่วนการตรัสสั่งขอน้ำดื่มครั้งที่สามนี้ทำให้ผู้อ่านเห็นความอัศจรรย์เกี่ยวกับการไสขของน้ำ สมดังข้อความที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตรที่ระบุว่า “น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ พระตถาคต ทรงมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก” เป็นการยกย่องพระพุทธเจ้าในเรื่องอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์

จากการศึกษาพบว่าพระพุทธเจ้ารับสั่งขอน้ำดื่มนี้ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวด ๒ ฉบับ ได้แก่ พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนตอนที่ ๑ และพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ ดังจะศึกษาเปรียบเทียบต่อไปนี้

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนตอนที่ ๑ กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้ารับสั่งขอน้ำดื่มตรงกับมหาปริณิพพานสูตร ดังตัวอย่างความว่า

บาตรมาตักน้ำ	ปางก่อนเรานำ
บัดนี้มาใส	ขุนคลังหนักหนา
ด้วยพระเดชา	สอาดอากาศ
	นุภาพพระองค์ฯ
	เป็นอัครรรยนัก
เหลือปัญญาจัก	พินิจพิศพร
จึงตักน้ำใส	ตั้งใจจำนง
นำน้อมถวายองค์	ทรงภาคย์พิมลฯ
	บพิตรพระเจ้า
จึงทรงรับเอา	น้ำจากอานนท์
มาเสวยค่อยคลาย	กระวายกระวน
กระหายร้อนรน	พระสภนทร์ไทยฯ
	(เอกสารเลขที่ ๒๖๗: ๑๐๐-๑๐๘)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระอานนท์เฝ้าเห็นความอัศจรรย์ของน้ำชุนกลับใสสะอาดและตักน้ำนำไปถวายพระพุทธเจ้า จากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ มีเนื้อหาตรงกับมหาปรินิพพานสูตร ๓ เหตุการณ์ ได้แก่ พระพุทธเจ้าทรงหยุดพักและรับสั่งให้พระอานนท์เฝ้าไปตักน้ำ, พ้อคำเกวียน ๕๐๐ เล่มเดินผ่านน้ำจนทำให้น้ำชุน และเกิดความอัศจรรย์น้ำกลับใสสะอาด ทั้งสามเหตุการณ์นี้มีความสำคัญในเหตุการณ์นี้ ดังนั้นจึงต้องเขียนให้เหมือนกับมหาปรินิพพานสูตร

อย่างไรก็ตามในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ กวีไม่ได้ระบุว่าพระพุทธเจ้าตรัสสั่งขอน้ำดื่มเพียงสองครั้งเท่านั้นน้ำก็สะอาด ซึ่งแตกต่างจากมหาปรินิพพานสูตรที่ระบุว่าพระพุทธเจ้าตรัสสั่งขอน้ำดื่มถึงสามครั้งน้ำจึงสะอาด กวีอาจเห็นว่าจำนวนครั้งของการขอน้ำดื่มนี้ไม่มีความสำคัญเท่าที่ควรจึงได้ตัดออก อีกประการหนึ่งเนื้อหาในการรับสั่งขอน้ำดื่มทั้งสองครั้งนั้นครบสมบูรณ์อยู่แล้ว

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้ารับสั่งขอน้ำดื่มตรงกับมหาปรินิพพานสูตร ดังตัวอย่างความว่า

ร่มรังสำนักร เสด็จเข้าหยุดพัก พระให้มัวหมอง อานนท์อยู่งาน คลานเข้าประครอง พระสงฆ์ทั้ง
มอง เปลี่ยนผลัดพัดวี องค์พระภะคะวา ตรัสธรรมเทศนา ตรัสสั่งด้วยดี ดูก่อนอานนท์ เร่งเร็วไปที่ สู่ท่า
วารี รับผิดชอบทัก มาให้ภะคะวันต์ จะได้ทรงฉัน พอมีกำลัง จึงจะไปได้ไป ฯลฯ ให้เห็นเวทนา มีพวก
พ้อคำ ขับเกวียนข้ามชล เกวียนมาไม่น้อย นับได้ห้าร้อย พร้อมด้วยโคคน บ้างอาบบ้างกิน ฯลฯ พระ
มหาชินสุรย์ ฟังอานนท์ทูล มีพุทธฎีกา ตูราอานนท์ เหลือทนอาตมา จะทรงกายา ไปกุฎนที่ อานนท์
เอ็นดู ให้พระสัพพัญญู ได้ฉันวารี จะพ้อทรงกาย ไม่เป็นไรมี อานนท์ไปที่ รับผิดชอบไป เหวทัน
สัพพัญญู อานนท์ไปดู บัดนี้ใส ได้ฉันอุทกั ค่อยประทังไป ไม่พ้อเป็นไร ถึงโกสินาราย จึงพระ
อานนท์ รับสั่งทศพล จับาตรผันผาย ถึงท่าวารี ที่โคอันตราย ที่ชุนชั้นหาย บริสุทธิ์ใสดี ตักได้อุทกั

รีบเดินเซซัง วางบาตรวี หมอบยอบเกศิ ถวายพระกรุณา องค์พระภูวเณนทร์ ทรงรับประเคน จากพระ
อนุชา ได้ฉันทุทัง ยังพระหัตถยา ชื่นมื่นนักหนา เกิดกำลัง

(พระนิพนพานสูตร. ๒๕๐๑: ๑๔-๑๕)

จากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่า พระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์มีเนื้อหาตรงกับมหาปรินิพนพานสูตร ๓ เหตุการณ์ ได้แก่ พระพุทธเจ้าหยุดพักและตรัสสั่งให้พระอานนท์เถระไปตักน้ำ, มีพ่อค้าเกวียน ๕๐๐ คนเดินผ่านจนทำให้น้ำขุ่น และเกิดความน่าอัศจรรย์ในระหว่างที่พระอานนท์เถระตักน้ำ

อย่างไรก็ตามกวีระบุไว้ในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ว่าพระพุทธเจ้าตรัสสั่งขอน้ำดื่มเพียงสองครั้งเท่านั้นน้ำก็ใสสะอาด ซึ่งแตกต่างจากมหาปรินิพนพานสูตรที่ระบุว่าพระพุทธเจ้าตรัสถึงสามครั้งน้ำจึงใสสะอาดอย่างน่าอัศจรรย์ นอกจากนี้กวีแต่งบทชมไม้และบทชมนกไว้ในตัวบทพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ ซึ่งบทชมเหล่านี้ไม่ปรากฏในมหาปรินิพนพานสูตร แต่เกิดจากจินตนาการของกวีเพื่อให้ผู้อ่านเกิดความเพลิดเพลินและความไพเราะในการอ่านมากยิ่งขึ้น

จากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่าพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ และพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้ารับสั่งขอน้ำดื่ม สอดคล้องกับมหาปรินิพนพานสูตร ๓ เหตุการณ์ ได้แก่ พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งให้พระอานนท์เถระไปตักน้ำ, เกวียน ๕๐๐ เล่มที่ทำให้น้ำขุ่น และเกิดความอัศจรรย์กับพระอานนท์เถระ อย่างไรก็ตามกวียังแต่งเนื้อหาเพิ่มเติม ได้แก่ พระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ยังมีบทชมไม้และบทชมนกในตัวบท เพื่อให้เกิดความเพลิดเพลินในขณะที่อ่านกลอนสวด ซึ่งบทชมเหล่านี้ไม่ปรากฏในมหาปรินิพนพานสูตร นอกจากนี้กวียังตัดเนื้อหาให้กระชับอีกด้วย ได้แก่ พระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ และพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ พรรณาถึงการตรัสสั่งขอน้ำดื่มเพียงสองครั้ง ซึ่งแตกต่างจากมหาปรินิพนพานสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสสั่งขอน้ำดื่มถึงสามครั้ง

จากการศึกษาเปรียบเทียบเหตุการณ์ก่อนการเสด็จดับขันธปรินิพนพานสรุปได้ว่า พระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ และพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์มีเนื้อหาตรงกับมหาปรินิพนพานสูตร ๗ เหตุการณ์ ได้แก่ พระพุทธเจ้าทรงจำพรรษาครั้งสุดท้าย, พระพุทธเจ้าทรงแสดงนิมิตโอภาส, มารกราบทูลให้ปรินิพนพาน, พระพุทธเจ้าทรงปลงพระชนมายุสังขาร, พระพุทธเจ้าทอดพระเนตรเมืองเวสาลีแบบนาคาวโลก, นายจุนทกัมมารบุตร ถวายสุกรมัททวะ และพระพุทธเจ้าทรงรับสั่งขอน้ำดื่ม เนื้อหาทั้งหมดนี้เป็นเหตุการณ์ก่อนพระพุทธเจ้าจะปรินิพนพาน กวีนำมาเขียนใหม่ด้วยจินตนาการของตนเอง ดังนั้นเนื้อหาจึงมีรายละเอียดแตกต่างจากมหาปรินิพนพานสูตรเล็กน้อย แต่กวีพยายามรักษาเค้าโครงจากมหาปรินิพนพานสูตร เพื่อเป็นการเน้นย้ำข้อมูลเดิมนำมาเขียนเป็นร้อยกรอง ส่งผลให้เนื้อหาในส่วนนี้มีความเหมือนกับมหาปรินิพนพานสูตร

๑.๑.๒ เหตุการณ์วันเสด็จดับขันธปรินิพพาน

จากการศึกษาเหตุการณ์วันเสด็จดับขันธปรินิพพานที่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวดพบ ๖ เหตุการณ์ต่อไปนี้

- ๑.๑.๒.๑ พระพุทธเจ้าเสด็จไปยังควงไม้สาละทั้งคู้
- ๑.๑.๒.๒ พระพุทธเจ้าทรงแสดงมหาสุทิสสนสูตร
- ๑.๑.๒.๓ การถวายอภิวาทครั้งสุดท้ายของมัลลกะศรัย
- ๑.๑.๒.๔ พระพุทธเจ้าทรงอุปสมบทสภากัททปริพาชก
- ๑.๑.๒.๕ พระพุทธเจ้าตรัสพระปัจฉิมวาจา
- ๑.๑.๒.๖ พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน

๑.๑.๒.๑ พระพุทธเจ้าเสด็จไปยังควงไม้สาละทั้งคู้

มหาปรินิพพานสูตรกล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จไปยังควงไม้สาละทั้งคู้จากนั้นทรงทำการสืงไสยาเพื่อเตรียมตัวเสด็จดับขันธปรินิพพาน ซึ่งเป็นสถานที่ที่มีอยู่ในสวนสาละโนทยานแห่งเมืองกุสินารา ดังตัวอย่างความว่า

ท่านพระอานนท์ทูลรับสนองพระดำรัสแล้วตั้งเตียงระหว่างต้นสาละทั้งคู้หันด้านพระเศียรไปทางทิศเหนือ

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงสำเร็จสืงไสยาโดยพระปรศ์วเบื้องขวา ทรงซ้อนพระบาท เหลื่อมพระบาท ทรงมีสติสัมปชัญญะ

เวลานั้น ต้นสาละทั้งคู้ผลิดอกนอกฤดูกาลบานสะพรั่งเต็มต้น ดอกสาละเหล่านั้นร่วงหล่นโปรดปรายตกต้องพระสรีระของพระตถาคตเพื่อบูชาพระตถาคตดอกมณฑารพอันเป็นทิพย์ก็ร่วงหล่นจากอากาศโปรยปรายตกต้องพระสรีระของพระตถาคตเพื่อบูชาพระตถาคต จุณแห่งจันทร์อันเป็นทิพย์ก็ร่วงหล่นจากอากาศโปรยปรายตกต้องพระสรีระของพระตถาคตเพื่อบูชาพระตถาคต ดนตรีทิพย์ก็บรรเลง ในอากาศเพื่อบูชาพระตถาคต ทั้งสังคีตทิพย์ก็บรรเลงในอากาศเพื่อบูชาพระตถาคต ตถาคตจะชื่อว่าอันปริษัทสัการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อม ด้วยเครื่องสักการะเพียงเท่านี้ก็หาไม่ ผู้ใดไม่ว่าจะเป็นภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก หรืออุบาสิกา เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่กรรม ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติตามธรรมอยู่ ผู้นั้นชื่อว่าสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อม ด้วยการบูชาอย่างยอดเยี่ยม

(ที. ม. ๑๐/๑๙๘/๑๔๗-๑๔๘)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทรงทำสืงไสยาบริเวณใต้ต้นไม้สาละทั้งคู้ จากการศึกษามหาปรินิพพานสูตรพบเนื้อหาสำคัญ ๖ เหตุการณ์ ได้แก่ พระพุทธเจ้าข้ามแม่น้ำหิริญญวดี, ทรงให้พระอานนท์เถระตั้งเตียง, พระพุทธเจ้าทรงทำสืงไสยาใต้ต้นไม้สาละทั้งคู้, ดอกไม้ทั้งหลายตกเพื่อบูชาพระสรีระ, กลองทิพย์ดังขึ้น และพระพุทธเจ้าทรงชื่นชมผู้ปฏิบัติบูชามากกว่า อามิสบูชา

การบรรทมของพระพุทธเจ้าเหมือนกับราชสีห์นอนนี้เรียกว่า “สีห์ไสยา” แปลว่า นอนแบบราชสีห์ หมายถึง การนอนตะแคงข้างขวา เท้าซ้ายทับเท้าขวา เหลื่อมกันนิดหน่อย มีสติสัมปชัญญะกำหนดใจ เป็นการนอนของพระอรหันต์ (พระธรรมกถึกติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) . ๒๕๕๑: ๑๑๓๙) การเสด็จไปยังไม้สาละทั้งคู่นี้เป็นการเลือกสถานที่ปรินิพพานแบบเรียบง่าย เป็นตัวอย่างสำหรับชาวพุทธทั้งหลายในการใช้ชีวิตอยู่กับธรรมชาติ

นอกจากนี้การที่ดอกไม้ทั้งหลายตกนอกฤดูฤดูกาลและดนตรีอันเป็นทิพย์ทำให้ผู้อ่านเห็นความสำคัญของพระพุทธเจ้าและความอัศจรรย์ที่เกิดขึ้น เป็นการสรรเสริญพุทธคุณอีกด้วย เพราะแม้แต่ต้นไม้หรือเทวดายังกราบไหว้บูชาพระพุทธเจ้า

จากการศึกษาพบว่าเหตุการณ์พระพุทธเจ้าเสด็จไปยังคองไม้สาละทั้งคู่นี้ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวด ๒ ฉบับ ได้แก่ พระนิพพานสูตรกลอนสวดฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ และพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ ดังจะศึกษาเปรียบเทียบต่อไปนี้

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จไปยังคองไม้สาละทั้งคู่ตรงกับมหาปรินิพพานสูตร ดังตัวอย่างความว่า

อยู่หว่างคูนางรังระหง	เป็นที่ประภาษทรง
แห่งมลราชราชา	
	ฯลฯ
บัดนั้นพระธรรมิศรา	เสด็จยังมหา
บรรลิ่งกัสีลาถาวร	
เอนองค์อ่อนมูรธาธร	โดยทิศอุดร
เอียดอ่อนพระกายกึ่งกลาง	
ซ้ายซร่อนยบัวบาทขวาเฉลา	การพาดเพลอา
ไกรสรไสยาศน์สมญา	
ทรงพระมะนะสิการา	อุษฐานะสัญญา
แล้วเสร็จนิทรถาวร	

(เอกสารเลขที่ ๒๖๗: ๑๑๙-๑๒๓)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทรงทำสีห์ไสยาหันพระเศียระไปทางทิศเหนือใต้ต้นสาละ จากการศึกษเปรียบเทียบพบว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ มีเนื้อหาตรงกับมหาปรินิพพานสูตร ๔ เหตุการณ์ ได้แก่ พระพุทธเจ้าทรงทำสีห์ไสยาใต้ต้นไม้สาละทั้งคู่, ดอกไม้ทิพย์ตกลงมา, กลองสวรรค์ดังกึกก้อง และการกล่าวยกย่องปฏิบัติบูชามากกว่าอามิสบูชา ทั้งสี่เหตุการณ์นี้กวีพยายามคงไว้ให้เหมือนมหาปรินิพพานสูตร

อย่างไรก็ตามแม้โครงเรื่องหลักจะตรงกัน แต่กวีผู้แต่ง **พระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวนที่ ๑** ได้เพิ่มการบรรยายถึงผิวพรรณของพระพุทธเจ้าก่อนปรินิพพาน, การปูผ้าปัจฉิมแล้ววางม่านมิดชิดในระหว่างต้นไม้สาละ และการพรรณนาถึงเทวดาทั้งหลายมีพระอินทร์ เป็นต้น ได้สักการบูชาพระพุทธเจ้า การพรรณนาเช่นนี้ไม่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร

พระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จไปยังคหวไม้สาละทั้งคู่ตรงกับมหาปรินิพพานสูตร ดังตัวอย่างความว่า

พระร่มเกล้าสัตว์ เสด็จจำวัด เหนือผ้าสังฆาฏี บรรทมหน้อยหนึ่ง พอได้เวลา ตื่นจากนิทรารัสเรียกอานนท์ ฯลฯ ตถาคตนี้ ลำบากอินทรีย์ ด้วยหยุดหลายแห่ง อุสาห์รับสั่ง ละล้าละล้ง สั่งสงฆ์เถรา ทำที่บรรทม ถวายศาสดา ไตร่มพฤษภา ต้นรังทั้งสอง อนุชาอานนท์ ทำที่ทศพล งดงามสมปอง ยี่ภู่ปูลาด อาสน์รับรอง เป็นเชิงชั้นช่อง ห้อยย้อยมาลา ทำที่มนเทียร ที่วางพระเศียร ไปอุตรทิศา พระเขนยหมอนอิง พาดพิงซ้ายขวา เบื้องบนเวหา ผูกผ้าเพดาน ที่สวยที่สร่ง ที่ลงบังคน พร้อมทุกประการ แล้วผูกวิสูตร รูดปิดสำราญ เบื้องสูงเพดาน ร่มรังบังบน ร่มรังทั้งคู่เมื่อพิศแลดู ดั่งจักรโสมภณ ไบกำงขึ้นมีน พื้นเสวคนธ์ ราบรอบขอบกล มิดชิดติดบตี ครั้นเชยชินศรี ให้เสด็จไสยาสน์ เหนืออาสน์รูจี อานนท์เคียงที่ พัดวีสำราญ พระจอมโมฬี บรรทมเหนือที่ อานนท์ภูบาล เสด็จทรงไสยาสน์ เป็นที่สถาน เบื้องสูงวรรณาน บ่ายไปอุตร เอาบาทเมืองขวา ทับเบื้องบาทา ข้างซ้ายถาวร เสด็จทรงไสยาสน์ ดังพระยาไกรสร พระสติแน่นอน กำหนดปลดปลง ฯลฯ บ้างได้ยี่โต โคมุทบุษบง บ้างได้พะยง มาโรยบูชา บ้างได้มะลิวัน มะลิลาสารพัน อัญชันนานา ช่อนชู้มีกลิ่น กะถินจำปา พุดตานกะดั่งงา

(พระนิพนพานสูตร. ๒๕๐๑: ๑๘-๑๙)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จไปยังคหวไม้สาละ จากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่า**พระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์**มีเนื้อหาหลักตรงกับมหาปรินิพพานสูตร ๔ เหตุการณ์ ได้แก่ พระพุทธเจ้าทรงทำสีหไสยาใต้ต้นไม้สาละทั้งคู่, ดอกไม้ทั้งหลายตกเพื่อบูชาพระศรีระ, กลองทิพย์ดั่งขึ้น และพระพุทธเจ้าทรงชื่นชมผู้ปฏิบัติบูชามากกว่าอามิสบูชา ทั้งสี่เหตุการณ์นี้กวีพยายามคงเนื้อหาไว้ให้เหมือนกับมหาปรินิพพานสูตร

ส่วน**พระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์**ได้มีการเพิ่มเติมรายละเอียดบางอย่าง เช่น การที่กวีกล่าวถึงการจำวัดของพระพุทธเจ้า, การมีม่านปิดอย่างมิดชิดในแท่นบรรทม, ชื่อดอกไม้ที่ร่วงลงมาบูชาพระพุทธเจ้า บทชมไม้และบทพิลาปของพระอานนท์เถระ การพรรณนาเช่นนี้ไม่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร แต่เกิดจากจินตนาการของกวีที่แต่งเพิ่ม อย่างเช่น ดอกมะลิ ดอกจำปา ดอกอัญชัน ฯลฯ เพื่อให้ผู้อ่านจินตนาการเห็นภาพต้นไม้เหล่านี้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

จากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่า**พระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวนที่ ๑** และ**พระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์**กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จไปยังคหวไม้สาละทั้งคู่ตรงกับมหาปรินิพพานสูตร ๔ เหตุการณ์ ได้แก่ เสด็จไปยังไม้สาละทั้งคู่, ทรงทำสีหไสยา, ดอกไม้อันเป็นทิพย์ตกลงมา และกลองสวรรค์ดังกึกก้อง รวมทั้งการกล่าวยกย่องปฏิบัติบูชามากกว่าอามิสบูชา แต่มีข้อแตกต่างกันบ้างเล็กน้อย เช่น ชื่อเทวดา มีบทชมไม้ มีบทพิลาป เป็นต้น การ

พรรณนาเช่นนี้เกิดจากจินตนาการของกวีเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อหาง่ายขึ้นและเกิดความเพลิดเพลินในขณะที่อ่านหรือสวด

๑.๑.๒.๒ พระพุทธเจ้าทรงแสดงมหาสุทฺถสสนสูตร

มหาสุทฺถสสนสูตร เป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระเจ้าจักรพรรดิในอดีตชาติของพระพุทธเจ้าที่เคยปกครองเมืองกุสาวดีอันเป็นเมืองใหญ่ในอดีต แต่สมัยปัจฉิมโพธิกาลคือเมืองกุสินารา ซึ่งเป็นเมืองเล็กที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน การแสดงมหาสุทฺถสสนสูตรนี้เป็นการตอบข้อสงสัยของพระอานนท์เถระที่มีความสงสัยว่าทำไมพระพุทธเจ้าไม่เสด็จไปปรินิพพานที่เมืองมหาอำนาจ เช่น เมืองสาวัตถี เมืองราชคฤห์ เมืองโกสัมพี เป็นต้น

มหาปรินิพพานสูตรกล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทรงแสดงมหาสุทฺถสสนสูตร ดังตัวอย่างความว่า

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อานนท์ เธออยากกล่าวอย่างนั้น อย่าพูดอย่างนั้นว่า กุสินาราเป็นเมืองเล็ก เมืองดอน เมืองกิ่ง

อานนท์ เรื่องเคยมีมาแล้ว ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิพระนามว่า มหาสุทฺถสสนะ ผู้ทรงธรรมครองราชย์โดยธรรม ทรงเป็นใหญ่ในแผ่นดินมีมหาสมุทรทั้งสี่เป็นขอบเขต ทรงได้รับชัยชนะ มีพระราชอาณาจักรมั่นคง สมบูรณ์ด้วยรัตนะ ๗ ประการ กรุงกุสินารานี้มีนามว่ากรุงกุสาวดี ได้เป็นราชธานีของ พระเจ้ามหาสุทฺถสสนะ ด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกยาว ๑๒ โยชน์ ด้านทิศเหนือและทิศใต้กว้าง ๗ โยชน์ กรุงกุสาวดีเป็นราชธานีที่เจริญรุ่งเรือง มีประชากรมาก มีพลเมืองหนาแน่น เศรษฐกิจดี เหมือนกับกรุงอาพกมันทา ซึ่งเป็นราชธานีของทวยเทพที่เจริญรุ่งเรือง มีประชากรมาก มียักษ์หนาแน่น เศรษฐกิจดี อานนท์ กรุงกุสาวดีเป็นราชธานีที่อึกทึกครึกโครม เพราะเสียง ๑๐ ชนิด ทั้งวันทั้งคืน ได้แก่ เสียงช้าง เสียงม้า เสียงรถ เสียงกลอง เสียงตะโพน เสียงพิณ เสียงขบรัอง เสียงกังสดาล เสียงประโคมดนตรี และเสียงว่า ‘ท่านทั้งหลายโปรดบริโภคน้ำดื่ม เคี้ยวกิน’

(ที่. ม. ๑๐/๒๑๐/๑๕๘)

ตัวอย่างข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทรงแสดงมหาสุทฺถสสนสูตรให้พระอานนท์เถระฟัง จากการศึกษามหาปรินิพพานสูตรพบเนื้อหาสำคัญ ๓ เหตุการณ์ ได้แก่ พระอานนท์เถระมีความสงสัยว่าทำไมพระพุทธเจ้าจึงทรงเลือกเมืองกุสินาราซึ่งเป็นเมืองชนบท, กล่าวถึงชื่อ ๖ เมืองใหญ่ คือ กรุงจัมปา กรุงราชคฤห์ กรุงสาวัตถี เมืองสาเกต กรุงโกสัมพี กรุงพาราณสี และพระพุทธเจ้าทรงแสดงสุทฺถสสนสูตร

การแสดงมหาสุทฺถสสนสูตรนี้ทำให้เห็นความยิ่งใหญ่ของพระเจ้าจักรพรรดิพระนามว่า “สุทฺถสสนะ” ซึ่งก็คือพระพุทธเจ้า เป็นการสรรเสริญพระพุทธเจ้าเทียบเท่าพระเจ้าจักรพรรดิ รวมทั้งยังทำให้ผู้อ่านคลายความสงสัยในเหตุการณ์การเลือกสถานที่ปรินิพพานของพระพุทธเจ้าอีกด้วย

อีกประการหนึ่ง การเล่าเรื่องมหาสุทฺถสสนสูตรนี้ทำให้ผู้อ่านเห็นความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของเมืองกุสินาราที่ในอดีตเคยยิ่งใหญ่ แต่กาลเวลาผ่านไปกลับกลายเป็นเมืองเล็ก นอกจากนี้ ยังทำ

ให้เห็นความผูกพันของพระพุทธเจ้ากับเมืองกุสินาราในอดีต อาจเป็นเพราะความผูกพันนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงเลือกเมืองกุสินาราเป็นสถานที่ปรินิพพาน

จากการศึกษาพบว่าพระพุทธเจ้าทรงแสดงมหาสุตฺตสนฺสูตรนี้มีปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวด ๒ ฉบับ ได้แก่ พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๑ และพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ ดังจะศึกษาเปรียบเทียบต่อไปนี้

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๑ กล่าวถึงเหตุการณ์ตอน พระพุทธเจ้าทรงแสดงมหาสุตฺตสนฺสูตรตรงกับมหาปรินิพพานสูตร ดังตัวอย่างความว่า

ปางไสมยเมื่อเรายัง	แสวงหวังพระโพธิญาณ
ได้มาอุบัติกาล	เป็นจอมจักรพรรตราชา
ทรงนามว่าสุทนต์	จักรพรรดิราชา
เสวยสวัสดิศวรรรยา	ทรงธรรมาทศพิช
กองแก้วเจ็ดประการ	เกิดบันดาลด้วยบุญฤทธิ์
มีพระอาญาสิทธิ	อันพรายแพร่แผ่ไพศาลฯ
ในทวีปทั้งสี่นั้น	มีสองพันแปดบริวาร
พระเดชดังสุริย์การ	ไพรินทร์ราญไม่รอรชา
ครองกรุงไกรโกสี	นารายณ์แต่โพ้นมา
ชื่อว่าเมืองกุสา	เวดีราชธานีฯ
สิบสองโยชน์ยาวอ้าง	หกโยชน์กว้างกับเศศมี
สี่ร้อยเส้นโสภี	มีปราการประกอบกันฯ
	(เอกสารเลขที่ ๒๖๗: ๑๓๔-๑๓๕)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทรงแสดงมหาสุตฺตสนฺสูตร จากการศึกษเปรียบเทียบพบว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๑ มีเนื้อหาตรงกับมหาปรินิพพานสูตร ๓ เหตุการณ์ ได้แก่ ความสงสัยของพระอานนท์เถระ, การกล่าวถึงชื่อเมืองต่าง ๆ เช่น เมืองสาวตติ เมืองราชคฤห์ เป็นต้น และพระพุทธเจ้าทรงแสดงมหาสุตฺตสนฺสูตร เหตุการณ์ทั้งสามนี้เป็นเนื้อหาสำคัญ ดังนั้นก็จึงคงไว้เหมือนกับมหาปรินิพพานสูตร

นอกจากนี้ ยังมีเนื้อหาในส่วนที่เป็นรายละเอียด ซึ่งกวีแต่งเพิ่มเติมไว้ในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๑ ได้แก่ กวีเขียนชื่อเมืองกุสินารา เป็น “โกสินาราย”, การพรรณนาถึงรายละเอียดในเมืองกุสาวัตติไม่เหมือนในมหาปรินิพพานสูตร เช่น มีตำแหน่งออกญาพระยา มีทหารถือปืนเฝ้าประตูเมือง เป็นต้น ความแตกต่างเหล่านี้เกิดจากจินตนาการของกวีที่นำข้อมูลในยุคนั้นมาเขียนไว้ด้วย

การเล่าเรื่องมหาสุตฺตสนฺสูตรนี้ทำให้ผู้อ่านทราบว่าพระพุทธเจ้าเคยเป็นพระเจ้าจักรพรรดิที่ยิ่งใหญ่ เป็นการยกย่องพระพุทธเจ้าโดยอ้อมและเป็นการเล่าความผูกพันในอดีตของพระพุทธเจ้าที่มีต่อเมืองกุสินารา อีกประการหนึ่ง เป็นการคลายความสงสัยของพระอานนท์เถระและผู้อ่าน

พระนิพนทานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระพุทธรเจ้าทรงแสดงมหาสุทิสสนสูตรตรงกับมหาปรินิพพานสูตร ดังตัวอย่างความว่า

เมรุทิพย์เมรุทอง เมรุนากเรือรอน เมรุแก้วมณี จำทำใส่ศพ แห่งพระชินศรี จัตรขจรูจี มีสารพัน ฯลฯ องค์พระทศพล ทรงฟังอาณนที มีพุทธรูฎีกา ดูก่อนอาณนที ผู้มีปัญญา ท่านอย่าหนีหา เมืองโกสินราย ว่ากิ่งบุรี ไม่มีเศรษฐี มหาศาลทั้งหลาย อาณนทีจงฟัง พุทธาธิบาย จะแจ้งบรรยาย เรื่องราวแต่หลัง แต่ก่อนเมืองนี้ เป็นราชธานี มหาเขตคั่น กว้างขวางใหญ่โตตั้งอยู่ในรินทร์ ผู้คนทั้งนั้น อัดแอแซไป ไโคระบือช่างม้า รถรถหัตถา พรั่งพร้อมไสว มหาศาลเศรษฐี มีทรัพย์พันใจ กว้างขวางอะไร หกโยชนโดยตรา มีตึกสะคราญ พวงแพเรือ่นร้าน สนุกสนานนานา มีปราสาทปราสาท ราชสถานโอฬาร โรงช้างโรงม้า โรงรถชไกร กำแพงเจ็ดชั้น คุ้มมล้อมกัน ข้าศึกโจรภัย ครั้นนั้นเมืองนี้ เป็นธานีใหญ่ปรากฏชื่อไว้ กุสาวดี ผู้จอมกษัตริย์ มหาจักรพรรดิ ครองเมืองเรืองศรี ทรงนามชื่อว่า สุทิสันธิบดี เป็นจอมบุรี มีแล้วเจ็ดประการ ขุนพลขุนคลัง ม้าช้างพระที่นั่ง นางแก้วนงคราญ พ่อครัวและจักร สำหรับศฤงคาร แล้วเจ็ดประการ ของจักรพรรดตรา กรุงทัศนจักร มีบุญมากนัก ล้ำเลิศเทวา ไม่ใช่อื่นไกล คือองค์ศาสดา เป็นจักรพรรดตรา ครอบครองศฤงคาร อาณนทีอย่าหมาย ว่าโกสินราย ไซ่ถิ่นไซ่ฐาน ตถาคตเคยอยู่ ฯลฯ อนิจจาอาณนที วันนี้ทศพล จะลาอนุชา เข้าสู่ินพพาน จวนแจ้งสุริยา มิได้เห็นหน้า อาณนทีสืบไป เคยหวดเคยพัน เคยติดตามกัน ไปไหนมาไหน เคยถามเล็กน้อย ในข้อสงสัย ชี้บอกออกให้ จำไว้มันคง

(พระนิพนทานสูตร. ๒๕๐๑: ๒๓-๒๔)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระพุทธรเจ้าทรงแสดงมหาสุทิสสนสูตร จากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่า**พระนิพนทานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์**มีเนื้อหาตรงกับมหาปรินิพพานสูตร ๓ เหตุการณ์ ได้แก่ ความสงสัยของพระอาณนทีเถระ, มีชื่อเมืองต่างๆ เช่น เมืองสาวัตถี โกสัมพี ราชคฤห์ เป็นต้น และพระพุทธรเจ้าทรงแสดงมหาสุทิสสนสูตรเพื่อให้พระอาณนทีเถระเข้าใจเหตุการณ์ทั้งสามนี้เป็นเนื้อหาหลักของตอนนี้ ดังนั้นก็จึงคงไว้เหมือนกับมหาปรินิพพานสูตร

ส่วนเนื้อหาที่**พระนิพนทานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์**เพิ่มเติม ได้แก่ การพรรณนาถึงความสำคัญในการปรินิพพานในเมืองใหญ่ เช่น จะมีเมรุนาก เมรุแก้วมณี เมรุทอง มีจักรอย่างสมพระเกียรติ และพระญาติจะได้สักการบูชาได้ง่าย เป็นต้น, การเรียกชื่อเมืองกุสินาราเป็นเมือง“โกสินราย”, การพรรณนาเมืองกุสาวดีที่เกิดจากจินตนาการของกวี เช่น มีตึก มีโรงช้าง โรงม้า โรงรถ เป็นต้น, พระอาณนทีเถระเคยหวด เคยปรนนิบัติ ซึ่งเป็นรายละเอียดที่ไม่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร แต่เกิดจากความรู้อันเชื่อมโยงความผูกพันของพระพุทธรเจ้าและพระอาณนทีเถระเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจได้ง่ายขึ้น เพราะพระพุทธรเจ้าและพระอาณนทีเถระมีความผูกพันทางสายโลหิต รวมทั้งยังเป็นสหชาติ คือประสูติวันเดียวกับพระพุทธรเจ้า (บรรจบ บรรณรุจี. ๒๕๓๖: ๑๔๖)

จากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่าพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ และพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระพุทธรูปเจ้าทรงแสดง มหาสุทิสสนสูตรตรงกับมหาปรินิพนพานสูตร ๓ เหตุการณ์ ได้แก่ พระอานนท์เถระมีความสงสัย, กวี กล่าวถึงชื่อเมืองต่าง ๆ เช่น เมืองสววัตถิ โกสัมพี ราชคฤห์ เป็นต้น และพระพุทธรูปเจ้าทรงแสดงมหา สุทิสสนสูตร ทั้งสามเหตุการณ์นี้เป็นเนื้อหาสำคัญของเหตุการณ์ตอนพระพุทธรูปเจ้าทรงแสดงมหาสุทิส สนสูตร ดังนั้นกวีจึงคงไว้ให้เหมือนกับมหาปรินิพนพานสูตร ส่วนเนื้อหาที่แตกต่างนั้นมีเพียงเล็กน้อย ซึ่งเกิดจากจินตนาการของกวีที่ต้องการให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อหาง่ายขึ้น

การแสดงมหาสุทิสสนสูตรนี้เป็นการตอบข้อสงสัยของพระอานนท์เถระและเป็นการยก ย่องพระพุทธรูปเจ้าว่าเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ เพราะพระเจ้าจักรพรรดิที่ชื่อว่า “สุทิสสนะ” นั่นก็คือ พระพุทธรูปเจ้า นอกจากนี้ยังทำให้ผู้อ่านเห็นความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของเมืองกุสินาราดีจากอดีตที่เคย ยิ่งใหญ่แต่เวลาผ่านไปกลับกลายเป็นเมืองชนบทที่มีชื่อว่า “กุสินารา” รวมทั้งทำให้เห็นความผูกพัน ในอดีตชาติของพระพุทธรูปเจ้ากับเมืองกุสินารานี้

อีกประการหนึ่ง สาเหตุที่พระพุทธรูปเจ้าทรงเลือกเมืองกุสินาราเป็นสถานที่เสด็จดับ ขันธปรินิพพานนั้น เป็นพุทธรูปเจ้าที่ไม่อยากให้เกิดสงครามแย่งชิงพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งหาก พระพุทธรูปเจ้าปรินิพพานที่เมืองใหญ่ที่เป็นมหาอำนาจ เมืองเหล่านั้นจะไม่ยอมแบ่ง พระบรมสารีริกธาตุ เมืองเล็กๆ ไม่กล้ามาขอพระบรมสารีริกธาตุ ถึงแม้มาขอเมืองมหาอำนาจก็คง ไม่ให้ ถ้าอยากได้ก็คงทำสงครามแย่งชิงกัน ซึ่งจะทำให้คนตายไปจำนวนมากทีเดียว (จำนงค์ ทองประเสริฐ. ๒๕๕๑: ๑๙๖-๑๙๗) ฉะนั้นการที่พระพุทธรูปเจ้าทรงเลือกเมืองกุสินารานี้จึงเป็น กุศโลบายที่ไม่ต้องการให้พุทธบริษัทแย่งชิงพระบรมสารีริกธาตุกัน

๑.๑.๒.๓ มัลลกษัตริย์ถวายอภิวาทพระพุทธรูปเจ้าครั้งสุดท้าย

มัลลกษัตริย์ถวายอภิวาทพระพุทธรูปเจ้าครั้งสุดท้ายเป็นเหตุการณ์สำคัญตอนหนึ่งในช่วง วาระสุดท้ายของพระพุทธรูปเจ้าในมหาปรินิพนพานสูตร มัลลกษัตริย์เป็นเจ้าผู้ปกครองเมืองกุสินารา แคว้นมัลละ หรือเรียกอีกอย่างว่า มัลลชนบท มีการปกครองแบบคณาธิปไตย หรือสามัคคีธรรม แคว้น มัลละนี้มีเมืองหลวงอยู่ที่กุสินารา อีกส่วนหนึ่งอยู่ที่เมืองปาวา (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). ๒๕๔๖: ๑๙๓)

มหาปรินิพนพานสูตรกล่าวถึงเหตุการณ์ตอนมัลลกษัตริย์ถวายอภิวาทพระพุทธรูปเจ้าครั้ง สุดท้าย ดังตัวอย่างความว่า

ขณะนั้น พวกเจ้ามัลละผู้ครองกรุงกุสินารา กำลังประชุมกัน...ท่านพระอานนท์เข้ายังที่สังฆา การของพวกเจ้ามัลละถวายพระพรว่า “วาเสฏฐะทั้งหลาย พระตถาคตจะปรินิพพานในปัจฉิมยามแห่ง ราตรีนี้ ฯลฯ

พวกเจ้ามัลละ โอรส สุนิสา และปชาบดีของพวกเจ้ามัลละพอสดับคำของท่านพระอานนท์ ทรงเศร้าเสียพระทัย เปี่ยมไปด้วยโทมนัส บางพวกสยายพระเกศา ทรงประคองพระพาหา กันแสงคร่ำ ครวญ ล้มเกลือกไปมา เหมือนคนเท้าขาด ทรงเพ้อรำพัน ฯลฯ

ครั้งนั้น ท่านพระอานนท์คิดดังนี้ว่า “ถ้าเราจะให้เจ้ามัลละทั้งหลายผู้ครองกรุงกุสินาราทวายอภิวัตพระผู้มีพระภาคทีละองค์ ๆ จะถวายอภิวัตไม่ทั่วกัน ราตรีจะสว่างก่อน ทางที่ดี เราควรให้ได้ถวายอภิวัตตามลำดับตระกูล โดยกราบทูลว่า ‘ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เจ้ามัลละมีชื่อนี้พร้อมโอรส ชายา บริษัท และอำมาตย์ขอถวายอภิวัตพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคด้วยพระเศียร’ แล้วจึงจัดให้เจ้า

(ที. ม. ๑๐/๒๑๑/๑๕๙-๑๖๐)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนมัลลกษัตริย์ทั้งหลายถวายอภิวัตพระพุทธรเจ้าตามลำดับตระกูล จากการศึกษามหาปรินิพพานสูตรพบว่ามีเหตุการณ์สำคัญ ๔ เหตุการณ์ ได้แก่ พระอานนท์เถระแจ้งข่าวการปรินิพพานของพระพุทธรเจ้าเย็นนี้, ขณะนั้นพวกเจ้ามัลละกำลังประชุม, มัลลกษัตริย์ทั้งหลายเมื่อทราบข่าวจึงโศกเศร้าเสียใจ และพระอานนท์เถระจัดให้มัลลกษัตริย์ทั้งหลายเข้าเฝ้าแต่ละตระกูล

การที่พระพุทธรเจ้าให้พระอานนท์เถระไปแจ้งแก่มัลลกษัตริย์ทั้งหลาย เพื่อให้มัลลกษัตริย์ผู้ครองนครรัฐทราบเกี่ยวกับการปรินิพพานและเข้าเฝ้าจะได้ไม่เสียใจภายหลังว่าไม่ได้เฝ้าพระพุทธรเจ้าครั้งสุดท้าย ดังข้อความในมหาปรินิพพานสูตรที่ระบุว่า “พระตถาคตปรินิพพานในเขตบ้านเมืองของพวกเรา พวกเรา (กลับ) ไม่ได้เฝ้าพระตถาคตเป็นครั้งสุดท้าย” (ที. ม. ๑๐/๒๑๐/๑๕๙) ส่วนการจัดลำดับตระกูลนั้นทำให้ผู้อ่านเห็นความเป็นพระอุปัฏฐากที่ดีและเห็นความฉลาดของพระอานนท์เถระ ดังพระพุทธรพจน์ของพระพุทธรเจ้าที่ตรัสชมพระอานนท์เถระว่า “ภิกษุทั้งหลาย ความเป็นอัจฉริยะ มีอยู่ในอานนท์” (ที. ม. ๑๐/๒๐๘/๑๕๗)

จากการศึกษาพบว่ามัลลกษัตริย์ถวายอภิวัตพระพุทธรเจ้าครั้งสุดท้ายมีปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวด ๒ ฉบับ ได้แก่ พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนตอนที่ ๑, พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ ดังจะศึกษาเปรียบเทียบต่อไปนี้

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนตอนที่ ๑ กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนมัลลกษัตริย์ถวายอภิวัตพระพุทธรเจ้าครั้งสุดท้ายตรงกับมหาปรินิพพานสูตร ดังตัวอย่างความว่า

มลราชทั้งนั้น	ครั้นเสื่อมส่างคัล
เทียนรูปบุปผา	จึงจัดสุคนธ์
นानารศคนธ์	มาลาอุบล
	รินร่าเอาใจช
	นำไปสักการ
นรเทพยาจารย์	ด้วยเสนาใน
ราชบุตรบุตรี	มเหสีศรีใส
บัตบรรลุน	ป่าไม้รังรมย์ช
	(เอกสารเลขที่ ๒๖๖: ๑๒-๑๓)

จากเนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนมัลลกษัตริย์ทั้งหลายนำดอกไม้ธูปเทียนเข้าถวายอภิวัตพระพุทธรเจ้าเป็นครั้งสุดท้าย จากการศึกษเปรียบเทียบพบว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนตอนที่ ๑ มีเนื้อหาตรงกับมหาปรินิพพานสูตร ๓ เหตุการณ์ ได้แก่ การที่พระ

อาณนทีเถระเข้าไปแจ้งข่าวการปรินิพพานให้มัลลกษัตริย์ทราบ, มัลลกษัตริย์โศกเศร้าเสียใจ และการจัดเรียงลำดับการเข้าเฝ้าของพระอาณนทีเถระ ทั้งสามเหตุการณ์นี้เป็นเนื้อหาสำคัญของ เหตุการณ์มัลลกษัตริย์ถวายอภิวาทพระพุทธรูปเจ้าครั้งสุดท้ายนี้ ฉะนั้นกวีจึงคงเนื้อหาในส่วนนี้ เหมือนกับมหาปรินิพพานสูตร

เนื้อหาที่**พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๑** แตกต่างจาก มหาปรินิพพานสูตรเล็กน้อย คือ พระนามของมัลลกษัตริย์ที่กวีเขียนว่า “มลราช” นอกจากนี้ยังมีการ เพิ่มบทพิลาปของมัลลกษัตริย์, การเตรียมของสักการบูชา เช่น รูปเทียน ดอกไม้ น้ำหอม ฯลฯ การพรรณนาเช่นนี้ไม่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร แต่เกิดจากจินตนาการของกวีที่ต้องการให้ ผู้อ่านจินตนาการเห็นภาพได้ชัดเจนขึ้น

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์กล่าวถึงตอนมัลลกษัตริย์ถวายอภิวาท พระพุทธรูปเจ้าครั้งสุดท้ายตรงกับมหาปรินิพพานสูตร ดังตัวอย่างความว่า

พระยาสามล เห็นพระอาณนที โศกาหมอศรี ตะลึงอึ้งไป จิตใจไม่มี จะถามคดี ไห้งงวยไป ฝ่ายพระอาณนที จะบอกยุบล แก่เจ้าภพไตร พุดไม้ใครออก ถวายพรค้ำไป ด้วยความอาลัยในพระ สัพพัญญู อ้าปากออกว่า มหาราชา เท่านั้นนั่งอยู่ สองครั้งสามครั้ง ว่าพระบรมครู เสด็จมาอยู่ ในสวน อุทยาน แล้วกลับนั่งไป น้ำเนตรลามไหล ฯลฯ

เมื่อนั้นเป็นเกล้า พระสรรเพชญเจ้า เป็นอนพัคร์มาตุ เห็นพระยาสามล มาหมอบเฝ้าอยู่ คับคั่ง พรั่งพร้อม บุตรีบุตรา ตรัสว่าบพิตร จงอยู่สถิต ครอบครองพารา ตถาคตนี้ วันนี้จะลา ดับชาติสังขาร เข้าสู่ นิพพานค้อยอยู่จงดี ทั้งพระมเหสี บุตรีสงสาร สิ้นทั้งพระวงศ์ ดำรงศฤงคาร สมบัติพิสดาน เจริญทั้งปวง เจริญทศพิช อย่าให้ผิดกิจ กษัตริย์เมืองหลวง จงเอาใจใส่ แก่ไพร่ทั้งปวง อย่าได้ละล่วง วัตถุสี่ประการ จงให้ยศศักดิ์ แก่ลูกเมียรัก วงศาคณาญาติ เป็นรั้วล้อมวงค์ แห่งองค์ภูบาล จะไต่ย็นนาน ไม่มีอันตราย จะเลี้ยงเสนา จงดูกิจการ แห่งคนทั้งหลาย ผู้ใดซื่อสัตย์ ตรงต่อเจ้านาย มิได้แยบคาย มีศีลสังจา ไม่โลภ ไม่ตระหนี่ ปัญญาพ้อมี ตรีกตรองนานา ไม่ส่อไม่เสียด เบียดเบียนริษยา ฯลฯ จาริตกษัตริย์ จะครอง สมบัติ เป็นสัตยา ชั้นดีตัวหนึ่ง เป็นกษัตรา อดใจเมตตา อย่าได้ละวาง เมตตาตัวนี้ ควรพึงยินดี อย่าได้ เห็นห่าง

(พระนิพพานสูตร. ๒๕๐๑: ๒๗)

ตัวอย่างข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนมัลลกษัตริย์เข้าเฝ้าพระพุทธรูปเจ้าเพื่อถวายอภิวาท เป็นครั้งสุดท้ายและพระพุทธรูปเจ้าทรงแสดงธรรมให้ฟัง จากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่า**พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์**มีเนื้อหาตรงกับมหาปรินิพพานสูตร ๓ เหตุการณ์ ได้แก่ การที่ พระอาณนทีเถระเข้าไปแจ้งข่าวการปรินิพพานให้มัลลกษัตริย์ทราบ, มัลลกษัตริย์โศกเศร้าเสียใจ และการจัดเรียงลำดับการเข้าเฝ้าของพระอาณนทีเถระ ทั้งสามเหตุการณ์นี้เป็นเนื้อหาสำคัญ ดังนั้นกวีจึงต้องเขียนเนื้อหาในส่วนนี้ให้เหมือนกับที่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร

อย่างไรก็ตาม **พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์**เรียกเจ้าผู้ครองเมืองกุสินารว่า “พระยาสามล” ส่วนในมหาปรินิพพานสูตรเรียกว่า “เจ้ามัลละ”, การเพิ่มบทพรรณนาให้เห็นอาการ โศกเศร้าของพระอาณนทีเถระตอนที่เข้าไปแจ้งข่าว, ความโศกเศร้าของมัลลกษัตริย์ที่กวีพรรณนาไว้

มาก, และการแทรกคติธรรมคำสอน เช่น สัจจะ ชันติ เมตตา เป็นต้น รายละเอียดเหล่านี้ไม่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร แต่เกิดจากจินตนาการของกวีที่แต่งเพิ่มเพื่อให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์สะท้อนใจเมื่อเห็นความโศกเศร้าของพระอานนท์เถระและมัลลกษัตริย์

จากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๑ และพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์กล่าวถึงเหตุการณ์มัลลกษัตริย์ถวายอภิวัตพระพุทธรูปครั้งสุดท้าย เหมือนกับมหาปรินิพพานสูตร แต่มีเนื้อหาในส่วนที่เป็นรายละเอียดแตกต่างกันเล็กน้อย เช่น พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์พรรณนาถึงหลักทศพิธราชธรรม เพื่อสอนมัลลกษัตริย์ลักษณะการพรรณนาเช่นนี้ไม่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๑ เป็นต้น การเล่าเรื่องอภิวัตของมัลลกษัตริย์นี้ทำให้ผู้อ่านเห็นความศรัทธาของกษัตริย์ผู้ครองเมืองที่มีต่อพระพุทธรูป

๑.๑.๒.๔ พระพุทธรูปทรงอุปสมบทสุภัททปริพาชก

เหตุการณ์ตอนพระพุทธรูปทรงอุปสมบทสุภัททปริพาชก เป็นเหตุการณ์สำคัญตอนหนึ่งในมหาปรินิพพานสูตร กล่าวถึง พระสุภัททปริพาชก เป็นพระพุทธรูปทรงสาวกรูปสุดท้ายที่ได้อุปสมบทด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา หมายความว่า วิธีที่พระพุทธรูปทรงสาวกรูปสุดท้ายให้ในสมัยพุทธกาลยุคต้นๆ โดยพระพุทธรูปทรงสาวกรูปสุดท้าย “เอหิ ภิกขุ” แปลว่า เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด พระพุทธรูปทรงสาวกรูปสุดท้าย บุคคลผู้นั้นก็เป็นภิกษุแล้ว เพราะคำตรัสขึ้นต้นว่า “เอหิ ภิกขุ” จึงเรียกการอุปสมบทแบบนี้ว่า “เอหิภิกขุอุปสัมปทา” (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). ๒๕๕๑: ๑๔๒๓) การอุปสมบทนี้ใช้กับพระสุภัททปริพาชกเป็นรูปสุดท้าย

มหาปรินิพพานสูตรกล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระพุทธรูปทรงอุปสมบทสุภัททปริพาชก ดังตัวอย่างความว่า

สมัยนั้น สุภัททปริพาชกอาศัยอยู่ในกรุงกุสินารา ได้ทราบข่าวว่า “พระสมณโคดมจะปรินิพพานในปัจฉิมยามแห่งราตรีวันนี้” ฯลฯ “ข้าพเจ้าเลื่อมใสพระสมณโคดมอย่างนี้ว่า “พระสมณโคดมจะแสดงธรรมให้ข้าพเจ้าละความสงสัยนี้ได้” ขอโอกาสให้ข้าพเจ้าได้เฝ้าพระสมณโคดมเถิด”

แม้ครั้งที่ ๓ ท่านพระอานนท์ก็กล่าวกับสุภัททปริพาชกดังนี้ว่า “อย่าเลยสุภัททเทผู้มีอายุ ท่านอย่ารบกวณพระตถาคตเลย พระผู้มีพระภาคทรงเห็นดีเห็นชอบแล้ว”

สุภัททปริพาชก ได้การบรรพชา ได้การอุปสมบทในสำนักของ พระผู้มีพระภาคแล้วแล เมื่อท่านสุภัททเทได้บรรพชาอุปสมบทแล้วไม่นาน หลีกออกไปอยู่ผู้เดียวไม่ประมาทมีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่ ไม่นานนักก็ทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ที่เหล่ากุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบันรู้ชัดว่า ‘ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป’ จึงเป็นอันว่าท่านสุภัททเทได้เป็นพระอรหันตองค์หนึ่งในบรรดาพระอรหันตทั้งหลายท่านได้เป็นสักขีสาวก องค์สุดท้ายของพระผู้มีพระภาค

(ที. ม. ๑๐/๒๑๒-๒๑๗/๑๖๐-๑๖๔)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าอุปสมบทให้สุภัททปริพาชกและได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ในที่สุด เป็นสาวกที่ทันเห็นพระพุทธเจ้ารูปสุดท้าย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). ๒๕๔๗: ๒๖๔) เรียกอีกอย่างว่า “สิกขีสาวก” จากการศึกษามหาปรินิพพานสูตรพบเนื้อหาสำคัญ ๗ เหตุการณ์ ได้แก่ สุภัททปริพาชกทราบว่าพระพุทธเจ้าจะปรินิพพาน, จึงมีความปรารถนาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อถามปัญหา, พระอานนท์เถระห้ามไม่ให้เข้าเฝ้า ๓ ครั้ง, เมื่อพระพุทธเจ้าได้ยินเสียงจึงทรงอนุญาต, สุภัททปริพาชกถามอภัยกตปัญหา, พระพุทธเจ้าไม่ทรงตอบปัญหาแต่ทรงแสดงธรรม และสุภัททปริพาชกอุปสมบท

จากการศึกษาพบว่าเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทรงอุปสมบทสุภัททปริพาชกนี้ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวด ๒ ฉบับ ได้แก่ พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ และพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ ดังจะศึกษาเปรียบเทียบต่อไปนี้

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทรงอุปสมบทพระสุภัททปริพาชกตรงกับมหาปรินิพพานสูตร ดังตัวอย่างความว่า

จึงโปรดสุภัททพุทฺธเวณีย์	ให้บรรชาเปน
เอหิภิกขุสำเร็จ	
พร้อมด้วยบริวารสังฆมู	สังฆาภูบาตรเสร็จ
มาสวมบมาทรงองค์เองฯ	
ดูจพระเถรมีพรรษาเพง	สิบทศเลิศเลง
ปลั่งเปล่งเคร่งครองผ่องไสย	
เปนปัจฉาพุทฺธเวไนย	แล้วพระจอมไตร
ก็ให้ซึ่งธรรมกรรมฐานฯ	
พระสุภัทฺธิเรียนธรรมทันกาล	หยั่งปัญญาญาณ
ยกจิตสูไตรลักษณ์าย	
ลุกแก่อะระหัตถรรพมา	ปะฏิสัมภิตา
ทั้งสี่ในราตรีกาลฯ	

(เอกสารเลขที่ ๒๖๖: ๒๓-๓๓)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทรงอุปสมบทให้แก่สุภัททปริพาชกจากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ มีเนื้อหาตรงกับมหาปรินิพพานสูตร ๗ เหตุการณ์ ได้แก่ สถานที่อยู่ของสุภัททปริพาชกคือเมืองกุสินารา, สุภัททปริพาชกพยายามเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อถามปัญหา, พระอานนท์เถระห้ามไม่ให้เข้าเฝ้า ๓ ครั้ง, สุภัททปริพาชกถามอภัยกตปัญหา, พระพุทธเจ้าไม่ทรงตอบแต่ทรงแสดงธรรมแทน, อุปสมบทในพระพุทธศาสนา และบรรลุเป็นพระอรหันต์ในที่สุด

ส่วนพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ มีการให้รายละเอียดที่แตกต่างไปเล็กน้อย ได้แก่ การเขียนชื่อต่าง ๆ เช่น “สุภัทธ” “เมืองโกสินาราย” เป็นต้น ชื่อเหล่านี้มีความแตกต่างจากมหาปรินิพพานสูตร, การพรรณนาถึงการโต้เถียงกันระหว่างสุภัททปริพาชกกับ

พระอานนท์เถระจนพระพุทธรูปเจ้าทรงสดับ, พระพุทธรูปเจ้าตรัสบอกเหตุผลที่เสด็จมาปรินิพพานที่เมืองกุสินารานี้ เพื่อโปรดสุภททปริพาชก ดังพระดำรัสของพระพุทธรูปเจ้าที่ตรัสไว้ว่า “อานนท์อย่าได้หัดทานให้มาอย่าหน่วงนาน การจะด่วนจนในสมัย ตถาคตอุชสาห์มา โกสินาราเพื่อใด เพราะสุภททเวโหนย นี้แลใช้ในจินดาฯ” (เอกสารเลขที่ ๒๖๖: ๒๒), การที่กวีพรรณนาถึงพระธรรมเทศนาของพระพุทธรูปเจ้าโดยบรรยายไว้ถึงหัวข้อธรรมต่าง ๆ ไว้ในตัวบท

นอกจากนี้ก็ยังพรรณนาถึงการเป็นพระอรหันต์ของพระสุภททปริพาชกว่าบรรลุปริพร้อมทั้งปฏิสัมภิทา แตกต่างจากมหาปรินิพพานสูตรที่ระบุว่า “พระสุภททปริพาชกบรรลุปริพร้อมทั้งอรหันต์องค์หนึ่ง” (ที. ม. ๑๐/๒๑๗/๑๖๔) เป็นการบรรยายถึงคุณสมบัติของพระอรหันต์ที่ต่างกัน เพราะพระอรหันต์ที่บรรลุปริพร้อมด้วยปฏิสัมภิทานั้นจะมีความสามารถมากกว่าพระอรหันต์ทั่วไป

อีกประการหนึ่ง กวีกล่าวว่าหลังจากอุปสมบทแล้วพระสุภททปริพาชกเหมือนกับมหาเถระผู้มีพรรษามาก เหตุการณ์เหล่านี้ไม่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร แต่เกิดจากจินตนาการของกวี เพื่อให้ผู้อ่านมองเห็นภาพในแต่ละช่วงได้อย่างชัดเจนขึ้นและเลื่อมใสศรัทธาในพระสุภททปริพาชก

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระพุทธรูปเจ้าทรงอุปสมบทพระสุภททปริพาชกตรงกับมหาปรินิพพานสูตร ดังตัวอย่างความว่า

เมื่อนั้นยังมีตา พราหมณ์ชราตัวสำคัญ ไม่ถือในพรหมจรรย์ ใจถ่อมมันทั้งหกครุ เรียกว่าตาสุภท
ชลช สุภทพึงเทศนา มีศรัทธาเลื่อมใสสานต์ ปราโมทสมุณนาการ จิตเบิกบานปานดอกบัว ชุ่มทราบใน
อินทรีย์ ดังวารีมารดหัว เยือกเย็นไปทั้งตัว กลัวเสาวคนธ์ปนปรุ้งดี สิบนิ้วยกประนม ตั้งบังคมเหนือเกศี
ทูลว่าพระโมฬี โปรดข้านี้ขอบรรพชาสมเด็จพระปิ่นเกล้า พึงพราหมณ์เฝ้าาทรงกรุณา โปรดให้บรรพชา
เป็นเอหิภิกขุพลัน สุภททภิกษุเฝ้าฯ ได้เล่าเรียนเพียรขยัน สำเร็จเป็นอรหันต์ ได้อรหันต์สัมภิทา

(พระนิพพานสูตร. ๒๕๐๑: ๓๑-๓๓)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระพุทธรูปเจ้าทรงอุปสมบทให้พระสุภททปริพาชก จากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่า**พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์**มีเนื้อหาตรงกับมหาปรินิพพานสูตร ๖ เหตุการณ์ ได้แก่ สถานที่ที่อยู่ของสุภททปริพาชกคือเมืองกุสินารา, สุภททปริพาชกพยายามเข้าเฝ้าพระพุทธรูปเจ้าเพื่อถามปัญหาแต่ถูกพระอานนท์เถระห้ามไว้, กล่าวถึงอภัยกตปัญหา, พระพุทธรูปเจ้าไม่ทรงตอบแต่ทรงแสดงธรรมแทน, อุปสมบทในพระพุทธรูปศาสนา และบรรลุปริพร้อมทั้งอรหันต์ในที่สุด

อย่างไรก็ตาม**พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์** กล่าวถึงการบรรลุปริพร้อมทั้งอรหันต์พร้อมทั้งปฏิสัมภิทา ซึ่งมหาปรินิพพานสูตรระบุว่าพระสุภททปริพาชกบรรลุปริพร้อมทั้งอรหันต์เท่านั้น ไม่ได้กล่าวถึงคุณลักษณะพิเศษเหมือนกับพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์และปฏิสัมภิทาเป็นคุณลักษณะพิเศษที่ไม่มีกับพระอรหันต์ทุกรูป

อีกประการหนึ่ง กวียังพรรณนาถึงครูทั้งหก ดังเนื้อความว่า “ฝ่ายพราหมณ์ทั้งหกครุ อ่างอวดรู้ในสนาม ถือตัวว่าภวานาม เป็นสมณะทุกโลกา” (พระนิพพานสูตร. ๒๕๐๑: ๓๒) สอดคล้องกับเนื้อความที่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรว่า “เจ้าลัทธิตีที่ประชาชนยกย่องว่าเป็นคนดี ได้แก่ ปุณณะ

กัสสปะ, มักขลิ โคศาล, อชิตะ เกสกัมพล, ปกุธะ กัจจายนะ, สัญชัย เวลัญจบุตฺต, นิครธน์ นาฏบุตฺต” (ที. ม. ๑๐/๒๑๓/๑๖๑) จะสังเกตเห็นว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ไม่ได้กล่าวถึงรายละเอียดเท่ากับเนื้อความในมหาปรินิพพานสูตรที่กล่าวถึงชื่อของเจ้าลัทธิตั้งหกคน หรือเรียกอีกอย่างว่า “ครูทั้งหก” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). ๒๕๕๓: ๓๙) การที่กวีเขียนถึงครูทั้งหกเหล่านี้ เพื่อให้ทราบว่าเป็นสมัยพุทธกาล มีเจ้าลัทธิตี่ได้รับการยกย่องและถือตนว่าเป็นผู้รู้เหมือนกับพระพุทธเจ้า โดยครูทั้งหกนี้สร้างความสงสัยให้แก่ประชาชนในสมัยนั้นว่าลัทธิตี่ไหนที่พบสัจธรรมอันแท้จริงกันแน่

นอกจากนี้ พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ยังมีบทพิลาปของพระอานนท์เถระที่แสดงความโศกเศร้ากับการจะเสด็จดับขันธปรินิพพานและเสียใจที่พระสุภัททปริพาชกบรรลุประอรหันต์ก่อนตนเอง การเล่าเรื่องลักษณะเช่นนี้ไม่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร แต่เกิดจากจินตนาการของกวีที่ต้องการให้ผู้อ่านเข้าใจในเหตุการณ์เหล่านี้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

จากการศึกษาเปรียบเทียบสรุปได้ว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ และพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทรงอุปสมบทพระสุภัททปริพาชกตรงกับมหาปรินิพพานสูตร ๖ เหตุการณ์ ได้แก่ กวีกล่าวถึงเมืองกุสินารา, สุภัททปริพาชกพยายามเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อถามปัญหาแต่ถูกพระอานนท์เถระห้ามไว้, กล่าวถึงอภัยกตปัญหา, พระพุทธเจ้าไม่ทรงตอบแต่ทรงแสดงธรรมแทน, อุปสมบทในพระพุทธศาสนา และบรรลุประอรหันต์ในที่สุด

ส่วนเนื้อหาที่แตกต่างนั้นพบว่าโดยมากพระนิพพานสูตรกลอนสวดทั้ง ๒ ฉบับมีเนื้อหาที่ไม่ตรงกับมหาปรินิพพานสูตรเพียงเล็กน้อยเท่านั้น แต่อาจมีบ้างที่กวีพยายามจะอธิบายให้ผู้อ่านเข้าใจบริบทของเหตุการณ์ตอนพระสุภัททปริพาชกอุปสมบทชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์มีข้อแตกต่างมากที่สุด เพราะมีบทต่าง ๆ มากมาย เช่น บทพิลาป บทพรรณนาถึงครูทั้งหก เป็นต้น

การที่กวีนำเรื่องพระสุภัททปริพาชกมาเล่าไว้ในนี้ทำให้ทราบว่าพระพุทธเจ้านั้นทำเพื่อประโยชน์บุคคลอื่นเป็นหลัก เพราะประโยชน์ตนเองนั้นเสร็จสิ้นหมดแล้ว (ขุ. จุ. ๓๐/๖๖๗/๓๒๒) แม้ขณะที่พระพุทธเจ้าทรงนอนสหัสไสยาจะวนจะปรินิพพานก็ยังทรงแสดงธรรมแก่สุภัททปริพาชกและอุปสมบทจนบรรลุประอรหันต์ในที่สุด เพราะพระพุทธเจ้าถือว่าเป็นบรมครู ดังสุภาษิตที่ปรากฏในพุทธคุณ ๙ ว่า “สตถุตา เทวมนุสฺसान” แปลว่า เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). ๒๕๔๖: ๒๒๒) ดังนั้นแม้พระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพานแต่ยังคงทำหน้าที่ของครูให้แก่พระสุภัททปริพาชกผู้เป็นสาวก

๑.๑.๒.๕ พระพุทธเจ้าตรัสพระปัจฉิมวาจา

มหาปริณิพพานสูตร กล่าวถึงเหตุการณ์สำคัญตอนพระพุทธเจ้าตรัสพระปัจฉิมวาจาไว้ด้วย พระปัจฉิมวาจา แปลว่า วาจาครั้งสุดท้าย หมายถึงพระวาจาประโยคสุดท้ายที่พระพุทธเจ้าตรัส ก่อนที่เสด็จดับขันธปรินิพพาน (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). ๒๕๕๑: ๕๗๐) เป็นคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงเตือนภิกษุทั้งหลายไม่ให้ตั้งอยู่ในความประมาท เพราะความไม่ประมาท ทำให้ระมัดระวังตัว ป้องกันไม่ให้พลาดตกไปในทางชั่ว คอยยับยั้ง เตือนไม่ให้เพเลิดเพลิน (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). ๒๕๔๖: ๘๐๔) ดังตัวอย่างความว่า

ต่อมา พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกท่านพระอานนท์มาตรัสว่า “อานนท์บางที่พวกเขาอาจจะคิดว่า ‘ปาพจน์มีพระศาสดาล่วงลับไปแล้ว พวกเราไม่มีพระศาสดา’ ข้อนี้นั้นพวกเขาไม่พึงเห็นอย่างนั้น ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไป ก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย ฯลฯ”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนเธอทั้งหลาย สังฆารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดาเธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด” นี่เป็นพระปัจฉิมวาจาของพระตถาคต

(ที. ม. ๑๐/๒๑๖-๒๑๘/๑๖๔-๑๖๖)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทรงตรัสพระปัจฉิมวาจา โดยที่พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องความเปลี่ยนแปลงของสังฆารทั้งหลายเพื่อไม่ให้ตั้งอยู่ในความประมาท ให้ใช้สติสัมปชัญญะ เป็นเสมือนเครื่องมือในการควบคุมไม่ให้ประมาท จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าตรัสธรรมนั้นเป็นการเรียงลำดับตามสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นและมีการเชื่อมโยงกัน ได้แก่ บางครั้งเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงย่อมก่อให้เกิดความทุกข์ ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงเตือนให้ดำเนินชีวิตอย่างมีสติ ไม่ควรประมาท

จากการศึกษาพบว่าพระปัจฉิมวาจาปรากฏในมหาปริณิพพานสูตรและพระนิพพานสูตร กลอนสวด ๒ ฉบับ ได้แก่ พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวนที่ ๑ และพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ ดังจะศึกษาเปรียบเทียบต่อไปนี้

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวนที่ ๑ กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าตรัสพระปัจฉิมวาจาตรงกับมหาปริณิพพานสูตร ดังตัวอย่างความว่า

ตะถาคตนฤพานแล้ว

ทั้งแปดหมื่นสี่พัน

ฯลฯ

ท่านทั้งหลายอุษสาหะ

ทำใจอย่าไหวติง

ไม่ประมาทไว้เบื้องหน้า

วิริยาคัทธาธาร

ยังแต่แก้วพระทีปธรรม

ธรรมชั้นนั้นจะเปนครูฯ

วิจารณ์อย่าประวิง

ต่อสิ่งซึ่งเปนแก่นสารฯ

ปัญญาสติตรองการ

ให้สมานเสมอไปฯ

อามฤตยธรรม์	ก็จะบันดาลเกิดใน
สันดานราญราศโกษย	เกษมสันมนทินรุสีย
สมเด็จพระสุคต	ประทานรศวาทิ
เป็นปัจฉิมะจี	ที่สุทธธรรมอามาสงษ์ฯ
	(เอกสารเลขที่ ๒๖๖: ๖๒-๖๙)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าตรัสพระปัจฉิมวาจา จากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ มีเนื้อหาตรงกับมหาปริณิพพานสูตร ๒ เหตุการณ์ ได้แก่ เหตุการณ์แต่งตั้งพระธรรมวินัยเป็นศาสนาแทนพระองค์ และพระพุทธเจ้าตรัสพระปัจฉิมวาจา ทั้งสองเหตุการณ์มีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาอย่างมาก เพราะการแต่งตั้งพระธรรมวินัยเป็นศาสนาแทนพระพุทธเจ้านั้น เป็นการดำริของพระพุทธเจ้าที่ไม่ต้องการให้พุทธบริษัทเกิดการแย่งชิงอำนาจการปกครองหรือความเป็นใหญ่ในศาสนาพุทธ แต่ต้องการให้พุทธบริษัทรำลึกถึงพระธรรมวินัยและประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้อง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). ๒๕๕๒: ๒๖๕) สอดคล้องกับพุทธภาษิตที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเท่ากับได้เห็นตถาคต” (บรรจบ บรรณรุจิ. ๒๕๓๖: ๑๑๐) ดังนั้นก็อาจมองเห็นความสำคัญนี้จึงเขียนไว้ในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ เพื่อให้ผู้อ่านรับรู้เกี่ยวกับการแต่งตั้งพระธรรมวินัยเป็นศาสนาและอาจได้พบกับพระพุทธเจ้าที่เป็นธรรมกาย เพราะรูปกายของพระพุทธเจ้านั้นเสด็จดับขันธปรินิพพานนานมาแล้ว คงเหลือแต่ธรรมกายของพระพุทธเจ้าเท่านั้นที่คงอยู่คู่กับพระพุทธศาสนาต่อไป

ส่วนพระปัจฉิมวาจานั้นมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะพระพุทธเจ้าทรงเป็นศาสดาและเป็นเหมือนกับมารดาบิดาของพุทธบริษัททั้งหลาย ดังนั้นพระปัจฉิมวาจาจึงเป็นเหมือนคำสั่งเสียของบุพการีที่เตือนไม่ให้ประมาท อีกประการหนึ่ง หลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนมา ๔๕ พรรษามีทั้งหมด ๘๘,๐๐๐ พระธรรมชั้นสรุปลงในความไม่ประมาท ความไม่ประมาทจึงครอบคลุมเหมือนเป็นรอยเท้าช้างที่ครอบคลุมรอยเท้าของสัตว์เหล่าอื่น เพราะทำให้ธรรมทุกข้อจะมีผลแห่งการปฏิบัติ ต้องประกอบด้วยความไม่ประมาทเท่านั้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). ๒๕๕๒: ๓๗๗) ด้วยความสำคัญเช่นนี้พระปัจฉิมวาจาจึงถูกกวีเขียนไว้ในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ ฉะนั้นเหตุการณ์การแต่งตั้งพระธรรมวินัยเป็นศาสนาแทนพระองค์และพระปัจฉิมวาจาจึงตรงกับมหาปริณิพพานสูตร

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ ได้เพิ่มการพรรณนาถึงหลักธรรม เช่น “จริงแท้แต่ทุกข์สัตว์ อริยตรัสเปนสัจจัง ย่อมมีแก่สัตว์ทั้ง ปวงเกิดมีเปนนี้อีกองฯ คือชาติทุกข์า แลชราทุกข์ที่สอง อีกพยาธิทุกข์รอง มรณะกองทุกข์อุกฤษฐ์ ฯ (เอกสารเลขที่ ๒๖๖: ๖๗) เป็นต้น เหตุการณ์นี้กวีอธิบายถึงหลักอริยสัจสี่เพื่อเชื่อมโยงกับความตาย การพรรณนาเช่นนี้ไม่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตร แต่เกิดจากความปรารถนาของกวีที่ต้องการสอนคติธรรมเรื่องความไม่ประมาทตามสาระสำคัญของพระปัจฉิมวาจา

พระนิพนทานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าตรัสพระปัจฉิมวาจาตรงกับมหาปรินิพพานสูตร ดังตัวอย่างความว่า

เทพเจ้าทุกสถาน อินทร์พรหมยมกภาพ มาเฝ้าพร้อมกัน ตรัสฝากศาสนา ทุกเทพเทวา มาแต่
สวรรค์ ช่วงห้องเหวผา...เสร็จฝากศาสนา บ่ายพระพักตร์มา ตรัสว่าก็ยาม พระสงฆ์กราบทูล ว่าเกินยาม
สาม ล่วงเข้าสู่ยาม จวนเจียนเวลา ทรงฟังสงฆ์ มีพระบัณฑูร ตรัสธรรมเทศนา สั่งสอนพระสงฆ์ สุตพุทธ
ฎีกา ว่า**อามันตะยา มิโวภิกขเว** แปลในคถา ว่าสงฆ์ทั้งเพ อุส่าห์ตั้งใจ อย่าได้รวนเร เร่งเพียรเป็น
เล่ห์ เห็นทางนิพพาน ตถาคตสอนไว้ จงเร่งชวนชวาย จะเป็นแก่นสาร อย่าได้ประมาท พลังพลาดเกิน
การ หนทางนิพพาน เร่งตามตถา ทรงตรัสเท่านั้น ให้เป็นสำคัญ สุตพุทธฎีกา เนตรหลับหับโอษฐ์

(พระนิพนทานสูตร. ๒๕๐๑: ๓๗-๓๘)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าตรัสพระปัจฉิมวาจา จากการศึกษา
เปรียบเทียบพบว่า**พระนิพนทานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์**มีเนื้อหาตรงกับมหาปรินิพพานสูตร คือ
เหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าตรัสพระปัจฉิมวาจาเท่านั้น กวีเห็นความสำคัญของพระปัจฉิมวาจาจึง
ได้รับการเนื้อหาให้เหมือนกับมหาปรินิพพานสูตร

นอกจากนี้ กวียังใช้ภาษาบาลีในการประพันธ์ความว่า “อามันตะยา มิโวภิกขเว” มาจาก
พระบาลีที่ว่า “หนุททานิ ภิกขเว อามนุตยามิ โว วยชมุมา สงฺขารา อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ” (ที. ม.
๑๐/๑๔๓/๑๘๐) แปลความว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ เราขอเตือนเธอทั้งหลาย สังขารทั้งหลายมีความ
เสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด” (ที. ม. ๑๐/๒๑๘/
๑๖๖) การใช้ภาษาบาลีในเหตุการณ์ตอนพระปัจฉิมวาจาเป็นการเลือกคำที่เหมาะสม เพื่อให้ผู้อ่าน
ได้สัมผัสกับพระพุทธพจน์ดั้งเดิมที่เป็นภาษาบาลี ถึงแม้จะไม่ครบหรือไม่ตรงตามต้นฉบับเดิมก็ตาม
แต่แสดงให้เห็นภูมิความรู้เกี่ยวกับเรื่องพระบาลีของกวีเองด้วย

อย่างไรก็ตาม **พระนิพนทานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์** ได้เพิ่มเรื่องราวการที่
พระพุทธเจ้าฝากพระศาสนากับเทพเจ้าทั้งหลายและเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทรงถามเรื่องเวลา
ก่อนจะปรินิพพาน ทั้งสองเหตุการณ์ไม่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร แต่เกิดจากจินตนาการของกวี
ที่แต่งเพิ่มเติมเพื่อให้ผู้อ่านเกิดความศรัทธาและเข้าใจในเหตุการณ์นี้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น เพราะเป็น
เรื่องอัศจรรย์ที่พระพุทธเจ้าสามารถตรัสกับเทวดาทั้งหลาย

จากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่าพระนิพนทานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวนที่ ๑
และพระนิพนทานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าตรัสพระปัจฉิมวาจา
เหมือนกับมหาปรินิพพานสูตรเหตุการณ์เดียว ได้แก่ เหตุการณ์ขณะที่พระพุทธเจ้าตรัสพระปัจฉิม
วาจาเท่านั้น ส่วนเหตุการณ์แต่งตั้งพระธรรมวินัยเป็นศาสนาแทนพระพุทธเจ้านั้นปรากฏในพระ
นิพนทานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวนที่ ๑ และปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร สำหรับเนื้อหา
ที่แตกต่างนั้นพบเพียงเล็กน้อย อันเกิดจากจินตนาการของกวีที่แต่งเพิ่มเติมเพื่อให้ผู้อ่านทราบบริบท
ของเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าตรัสพระปัจฉิมวาจาชัดเจนยิ่งขึ้น

การที่กวีนำเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าตรัสพระปัจฉิมวาจามาเขียนไว้ในพระนิพพานสูตร กลอนสวดทั้ง ๒ ฉบับเพื่อให้ผู้อ่านทราบถึงพระพุทธพจน์สุดท้ายก่อนจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน อีกประการหนึ่ง พระปัจฉิมวาจาที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะหลักธรรมทั้งมวลสรุปลงในอัมปมาทธรรม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). ๒๕๕๒: ๓๗๗) ซึ่งความไม่ประมาทเป็นยอดของธรรมทั้งหลายและเป็นรากฐานของกุศลธรรมทั้งปวง (อง. ทสก. ๒๔/๑๕/๒๓) กวีจึงถ่ายทอดไว้เพื่อให้ผู้อ่านตระหนักถึงความไม่ประมาท

๑.๑.๒.๖ พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน

มหาปรินิพพานสูตรกล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ซึ่งเป็นเนื้อหาส่วนที่สำคัญที่สุดของพระสูตรเรื่องนี้ โดยบรรยายอย่างละเอียดเริ่มตั้งแต่พระพุทธเจ้าทรงเข้าปฐมฌาน จนถึงการกล่าวไว้อาลัยของบุคคลทั้งหลาย ดังตัวอย่างความว่า

ขณะนั้น ท่านพระอานนท์เรียนถามท่านพระอรุทระดังนี้ว่า “ท่าน อรุทระผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคปรินิพพานแล้วหรือ”

ท่านพระอรุทระตอบว่า “ท่านอานนท์ผู้มีอายุ พระผู้มีพระภาคยังไม่ปรินิพพาน ทรงเข้าสัญญาเวทียิตินิโรธอยู่”

ต่อจากนั้น พระผู้มีพระภาคออกจากสัญญาเวทียิตินิโรธสมาบัติ ทรงเข้าเนวสัญญานาสัญญาตณสมาบัติ ฯลฯ ทรงเข้าจตุตถฌาน ออกจากจตุตถฌานแล้วได้เสด็จดับขันธปรินิพพานในลำดับถัดมา

เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ได้เกิดแผ่นดินไหวอย่างรุนแรงน่ากลัว ขนพองสยองเกล้า ทั้งกลองทิพย์ก็ดังกึกก้องขึ้นพร้อมกับการเสด็จดับขันธปรินิพพาน ฯลฯ

เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว บรรดาภิกษุเหล่านั้น พวกที่ยังมีราคะ พากันประคองแขนคร่ำครวญ ล้มกลิ้งเกลือกไปมา เหมือนคนเฝ้าขาด เพื่อรำพัน...ส่วนภิกษุผู้ไม่มีราคะ มีสติสัมปชัญญะ ก็อดกลั้นไว้ว่า “สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ เหล่าสัตว์จะพึงหาได้อะไรจากที่ไหนในสังขารนี้”

(ที. ม. ๑๐/๒๑๙-๒๒๔/๑๖๗-๑๖๙)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน โดยการเข้ามาสมาบัติและปรินิพพานในระหว่างฌานที่สี่กับที่ห้า เป็นวิธีการตายของพระอริยบุคคลที่มีลำดับญาณก่อนที่จะดับจิตในที่สุด จะเห็นได้ว่ามีเหตุการณ์สำคัญต่างๆ มากมาย เช่น เกิดแผ่นดินไหวอย่างรุนแรง กลองทิพย์ดังขึ้น และบทบาทสำคัญของพระอรุทระเถระ เป็นต้น เหตุการณ์เหล่านี้เป็นเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน เป็นการเพิ่มความอัศจรรย์และเป็นการสรรเสริญความยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้า

จากการศึกษาพบว่าเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานนี้ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวดทุกฉบับ ดังจะศึกษาเปรียบเทียบต่อไปนี้

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนตอนที่ ๑ กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานตรงกับมหาปรินิพพานสูตร ดังตัวอย่างความว่า

แล้วเสด็จเข้าสู่ประณม
ถึงจตุตถฌานทรง
เข้าสู่อากาสา
ทั้งสี่หมีทันนาน
ออกจากเนวะสัญญา
จึงเสด็จเข้ายังสัญญา
อันอัคสาสะปัสสาค
ตั้งหนึ่งพระสัมโพธิ์

ฌานอนุกรมโดยจำนง
แล้วพระองค์ออกจตุตถฌานฯ
บัญญัติยะตะนะโดยการ
เป็นลำดับด้วยฉับพลันฯ
นาสัญญายะตะนะนั้น
ญาเวทะยิตะนิโรธฯ
ชาดลมสองนาสิกโสด
สัมพุทธรณะฤพานฯ

ฯลฯ

เบื้องพระสรรเพชญ
แล้วเข้าสู่พระนฤพาน

เสด็จออกจากจตุตถฌาน
ให้หว่างฌานที่สี่มีฯ
(เอกสารเลขที่ ๒๖๖: ๖๙-๗๔)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน จากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ มีเนื้อหาตรงกับมหาปรินิพพานสูตร ๖ เหตุการณ์ ได้แก่ การลำดับฌานสมาบัติ, พระอานนท์เถระสงสัย, พระอนุรุทธเถระคอยรายงาน, การปรินิพพานในระหว่างฌานที่สี่และฌานที่ห้า, แผ่นดินไหวอย่างรุนแรงและความโศกเศร้าของบุคคลทั้งหลาย ทั้งหกเหตุการณ์นี้มีความสำคัญ ดังนั้นกวีจึงต้องคงไว้ให้เหมือนกับมหาปรินิพพานสูตร

อย่างไรก็ตามพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ มีเนื้อหาที่แตกต่างเล็กน้อย ได้แก่ การลำดับญาณของพระพุทธเจ้า กวีไม่อธิบายอย่างละเอียดเหมือนมหาปรินิพพานสูตร การพรรณนาความโศกเศร้าของสรรพสัตว์ทั้งหลาย (บทพิลาป) เนื้อความเหล่านี้ไม่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร แต่เกิดจากจินตนาการของกวีเพื่อให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์สะเทือนใจเกี่ยวกับการเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้า

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานตรงกับมหาปรินิพพานสูตร ดังตัวอย่างความว่า

ชักปัดมัจฉอม
วิลญาสะมาที
อยู่ที่อะระหัง

ชะดีควรทวนกี
พระเจ้านิฤพาน
เดือนหกพร้อมมูล

พระเจ้าส้ารวม
ลงสู่พระวัง
ปรกกระตียับยัง
ได้แล้วบริบูรฯ
ท้าวท้าวโกสี
บ่นรอนทอนคุณ
ปีมะเสงบริบูรณ
วันอังคารพอจวนฯ
(เอกสารเลขที่ ๓๕๑: ๙)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน จากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ มีเนื้อหาตรงกับมหาปรินิพพานสูตรเพียงเหตุการณ์เดียว ได้แก่ พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานเท่านั้น เหตุการณ์นี้เป็นเค้าโครงที่สำคัญที่สุด ฉะนั้นกวีจึงต้องรักษาเนื้อหาในส่วนนี้ให้เหมือนกับมหาปรินิพพานสูตร จากการศึกษาพบว่ากวีพยายามนำเสนอความร่าฟันและความโศกเศร้าเสียใจของบุคคลสำคัญทั้งหลายตลอดทั้งเล่ม ดังกวีพรรณนาถึงความเสียใจของพระสาวกว่า

สาวกพระอรหันต์	วิงผอนผันมัลลนลาน
กราบไหว้ฉมัทศการ	ร้องอื้ออึงทั้งจกรม
ทอดองค์ลงกลิ้งเกลือก	ร้องไห้เสือกเสียงระงม
เอ็นดูแต่เกล้าผม	ก้มลงกราบสาระพาง
ทำรหฺนี้เราจริง ๆ	ทำรแกล้งทั้งเสือกกลางทาง
ทั้งไว้อย่างว่าง	ตัดช่องน้อยแต่พ่องค์
นิพานหนีลูกไป	ละลูไปให้พิศวง
เซตตุพลไว้กลางดง	จักเหลียวเปล่าเศร้าสร้อยใจ
แต่พิศจะปลุก	พอรักษลูกแล้วหนีไป
แต่นี้จะเห็นใคร	ทูลกราบเกล้าเกษาย
แต่นี้ใครจะสอน	ให้บินรอนข้ามคงคา
ไม่เบือนพระภักตรา	ท่านไปหน้าเข้านิฤพาน
	(เอกสารเลขที่ ๓๕๑: ๓๕-๓๖)

จากตัวอย่างข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ที่กวีพรรณนาถึงพระสาวกผู้เป็นพระอรหันต์แสดงความเสียใจกับการเสด็จดับขันธปรินิพพาน เป็นที่น่าสังเกตว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ มุ่งเน้นให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์สะเทือนใจ ฉะนั้นจึงมีบทพิลาปหรือบทราพันของบุคคลสำคัญ เช่น พระอัครสาวก พระอานนท์ พระภิกษุณี พระอินทร์ พระพุทธมารดา เป็นต้น สลับกับการสอนคติธรรมต่าง ๆ จึงทำให้พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ มีเนื้อหาตรงกับมหาปรินิพพานสูตรเพียงตอนเดียว ได้แก่ เหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานเท่านั้น

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ ไม่ได้กล่าวถึงการเข้าฌานสมาบัติ เพียงระบุว่าพระพุทธเจ้าส้ารวมเข้าสมาธิเท่านั้นและพระอินทร์เป็นผู้รายงานว่าพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ วันอังคาร ปีมะเส็ง กวีไม่ได้พรรณนาถึงรายละเอียดของการลำดับฌานเหมือนกับมหาปรินิพพานสูตร แต่กวีพยายามนำเสนอเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานเพื่อให้อ่านตระหนักถึงความตายและเชื่อมโยงกับความโศกเศร้าเสียใจของบุคคลทั้งหลายเพื่อให้อ่านเกิดความสะเทือนใจ

อีกประการหนึ่ง การที่กวีระบุวันเสด็จดับขันธปรินิพพานนี้เป็นการสรรเสริญพระพุทธเจ้า โดยอ้อม เพราะวันดังกล่าวตรงกับวันประสูติและตรัสรู้ด้วย ซึ่งเป็นสิ่งน่าอัศจรรย์สำหรับบุคคลทั่วไป เมื่อทราบว่าวันตายและวันเกิดตรงกัน ดังนั้นจึงเป็นการเพิ่มความศรัทธาในพระพุทธเจ้ามากยิ่งขึ้น

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไว้เหมือนกับมหาปรินิพพานสูตร ดังตัวอย่างความว่า

ทรงตรัสเท่านั้น ให้เป็นสำคัญ สุตพุทธฎีกา เนตรหลับหับโอษฐ์ ไม่โปรดต่อมา ปลงพระ
 วิญญูญาณ ไม่ส่องค์มาน เป็นฉานประถม ปลงพระอารมณ์ ชมทุติยฉาน สองวาร์สามวาร์ ออกฉาน
 ประถม เข้าสู่ทุติยฉาน ชมทุติยฉาน สองวาร์สามวาร์ ดุจดั่งพรรณนา แล้วเข้านิโรธ ระวังวาทา อัดอั้น
 นาสา สาสสูญสิ้นไปอานนท์เถรา เห็นพระกรุณา แหน่หนึ่งไม่ไหว งามพระอนุรุทธ พระเจ้าเป็นไฉน
 นิพพานฤาไร ไม่ไหวสงขาร์ ระวังวาทา บอกแล้วเข้าฉาน ตามพระกรุณา องค์พระชินรัตน์ ออกจาก
 สมบัติ ทรงดับสังขาร์ เข้าสู่นิพพาน หว่างฉานสี่ห้า แหน่หนึ่งกายา วิญญูญาณสาบสูญ พอลิ้นพระชนม์
 เบื้องล่างเบื้องบน... ฝนพริ้มซึ่มซาบ ฟ้าแลบแปลบปลาบ วัชวาลแวววาม เปรี๊ยะๆ เสียงไกล เป็นไฟ
 แพลมพลาม รัศมีสีงาม จวัดเจวียนเวียนวง เขาแก้วสัจจพันธ์ จำปีมะละวัลย์ ครินครันโครมลง ระทม
 ล้มทับ ยุบยับเป็นผง สะท้านพุ่มพวง สัตว์สิ่งหึ่งหึ่งชอน...สงสารอานนท์ เห็นพระทศพล ดั่งสิ้นชีวัง
 กลิ้งเกลือกกับบาท พระมหากรุณัง ชุ่นเคืองคับคั่ง ด้วยความโศกา กลุ่มกลัดขัดจิต ดั่งจะสิ้นชีวิท ลง
 กับบาทา น้ำเนตรพรากๆ จากคลองนัยนา ร่ำว่าภควา แกล้งมาหนีไป

(พระนิพพานสูตร. ๒๕๐๑: ๓๘-๓๙)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน จากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่า**พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์**มีเนื้อหาตรงกับมหาปรินิพพานสูตร ๖ เหตุการณ์ ได้แก่ การลำดับฉานสมบัติ, พระอานนท์เถระสงสัย, พระอนุรุทธเถระรายงานการปรินิพพานให้ทราบ, พระพุทธเจ้าปรินิพพานในระหว่างฉานที่สี่และที่ห้า, แผ่นดินไหวอย่างรุนแรง และความโศกเศร้าของบุคคลทั้งหลาย ทั้งหกเหตุการณ์นี้เป็นสาระสำคัญในเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ฉะนั้นกวีจึงคงรักษาเนื้อหาให้เหมือนกับมหาปรินิพพานสูตร

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ได้มีการเพิ่มรายละเอียดมากกว่ามหาปรินิพพานสูตร ได้แก่ การพรรณนาเหตุการณ์แผ่นดินไหวที่กวีบรรยายไว้เหมือนเป็นการเลียนแบบเสียงของธรรมชาติ เช่น เสียงฟ้าร้อง เสียงสัตว์ เป็นต้น ดังความว่า “ฝนพริ้มซึ่มซาบ ฟ้าแลบแปลบปลาบ วัชวาลแวววาม เปรี๊ยะๆ เสียงไกล เป็นไฟแพลมพลาม” การพรรณนาความโศกเศร้าของสรรพสัตว์ทั้งหลายไว้อย่างละเอียด (บทพิลาป) เช่น ความเสียใจของพระอานนท์เถระ เป็นต้น ดังความว่า “สงสารอานนท์ เห็นพระทศพล ดั่งสิ้นชีวัง กลิ้งเกลือกกับบาท พระมหากรุณัง ชุ่นเคืองคับคั่ง ด้วยความโศกา กลุ่มกลัดขัดจิต” การพรรณนาเช่นนี้ไม่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร แต่เกิดจากจินตนาการของกวีที่แต่งเพิ่มเติมเพื่อให้ผู้อ่านจินตนาการเห็นภาพชัดเจนขึ้นเกี่ยวกับแผ่นดินไหวอย่างรุนแรงและเกิดอารมณ์สะเทือนใจกับเหตุการณ์การเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้า

จากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่าพระนิพนพานสูตรกลอนสวดทุกฉบับมีเหตุการณ์ตอน พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานตรงกับมหาปรินิพพานสูตรเหตุการณ์เดียว ได้แก่ พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน เพราะพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ เน้นอารมณ์ ความสะเทือนใจเป็นสำคัญ ดังนั้นกวีจึงยึดเหตุการณ์การเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้า แล้วแต่งเนื้อหาเชื่อมโยงกับความโศกของบุคคลทั้งหลาย ฉะนั้นเมื่อนำไปศึกษาเปรียบเทียบกันทุกฉบับจึงมีเนื้อหาเหมือนกันแค่เหตุการณ์เดียว

แต่ถ้าศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ และพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์พบว่ามีเนื้อหาเหมือนกับมหาปรินิพพานสูตร ๖ เหตุการณ์ ได้แก่ การลำดับฌานสมาบัติ, พระอานนท์เระมีความสงสัย, พระอนุรุทธเระติดตามวาระจิตของพระพุทธเจ้าแล้วแจ้งให้ทราบ, พระพุทธเจ้าปรินิพพานในระหว่างฉานที่สี่และที่ห้า, แผ่นดินไหวอย่างรุนแรง และความโศกเศร้าของบุคคลทั้งหลาย ทั้งหกเหตุการณ์นี้มีความสำคัญ ดังนั้นกวีจึงถ่ายทอดไว้ให้เหมือนกับมหาปรินิพพานสูตร ส่งผลให้พระนิพนพานสูตรกลอนสวดทั้งสองฉบับมีเนื้อหากการเสด็จดับขันธปรินิพพานอย่างละเอียด

จากการศึกษาเปรียบเทียบเหตุการณ์วันเสด็จดับขันธปรินิพพานพบว่าพระนิพนพานสูตรกลอนสวดมีเนื้อหาตรงกับมหาปรินิพพานสูตร ๖ เหตุการณ์ ได้แก่ พระพุทธเจ้าเสด็จไปยังควงไม้สาละทั้งคู่, พระพุทธเจ้าทรงแสดงมหาสุทฺถสนสูตร, มัลลกษัตริย์ถวายอภิวาทพระพุทธเจ้าครั้งสุดท้าย, พระพุทธเจ้าทรงอุปสมบทพระสุภัททปริพาชก, พระพุทธเจ้าตรัสพระปัจฉิมวาจา และพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระนิพนพานสูตรกลอนสวดทุกฉบับต้องมีเหตุการณ์ตอน พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน เพราะเป็นเหตุการณ์สำคัญที่สุด ดังนั้นกวีจึงยึดเหตุการณ์ตอนนี้นำมาถ่ายทอดไว้ในพระนิพนพานสูตรกลอนสวดทุกฉบับ

ส่วนห้าเหตุการณ์ ได้แก่ พระพุทธเจ้าเสด็จไปยังควงไม้สาละทั้งคู่, พระพุทธเจ้าทรงแสดงมหาสุทฺถสนสูตร, มัลลกษัตริย์ถวายอภิวาทพระพุทธเจ้าครั้งสุดท้าย, พระพุทธเจ้าทรงอุปสมบทพระสุภัททปริพาชก, พระพุทธเจ้าตรัสพระปัจฉิมวาจา ทั้งห้าเหตุการณ์มีปรากฏในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ และพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ ซึ่งเป็นเหตุการณ์ตรงกับมหาปรินิพพานสูตร

๑.๑.๓ เหตุการณ์หลังการเสด็จดับขันธปรินิพพาน

จากการศึกษาเหตุการณ์หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานที่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรและพระนิพนพานสูตรกลอนสวดพบ ๕ เหตุการณ์ ดังต่อไปนี้

- ๑.๑.๓.๑ บุคคลทั้งหลายบูชาพระพุทธศรีระ
- ๑.๑.๓.๒ พระสุภัททวุฑฒบรพชิตกล่าวล่วงเกินพระพุทธเจ้า
- ๑.๑.๓.๓ เหตุการณ์การถวายพระเพลิงพระพุทธศรีระ

๑.๑.๓.๔ เหตุการณ์ตอนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ

๑.๑.๓.๕ เหตุการณ์ตอนกษัตริย์ทั้งหลายสร้างพระสถูป

๑.๑.๓.๑ บุคคลทั้งหลายบูชาพระพุทธศรีระ

หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน บุคคลทั้งหลายจึงบูชาพระพุทธศรีระ เพื่อแสดงความเคารพ มัลลกษัตริย์ทั้งหลายทรงเตรียมงานพระบรมศพของพระพุทธเจ้า มหาปรินิพพานสูตรกล่าวถึงเหตุการณ์ตอนบุคคลทั้งหลายบูชาพระพุทธศรีระ ดังตัวอย่างความว่า

ลำดับนั้น พวกเจ้ามัลละผู้ครองกรุงกุสินารารับสั่งข้าราชการบริพารว่า “พนาย ถ้าอย่างนั้น ท่านทั้งหลายจงเตรียมของหอมระเบียบดอกไม้และเครื่องดนตรีทุกอย่างที่มีในกรุงกุสินาราไว้ให้พร้อม” แล้วทรงถือเอาของหอมระเบียบดอกไม้เครื่องดนตรีทุกอย่างและผ้า ๕๐๐ กู่ เสด็จเข้าไปยังศาลวันของพวกเจ้ามัลละซึ่งเป็นทางเข้าเมือง ตรงไปยังพระพุทธศรีระแล้ว ทรงสักการะ เคารพ นบনอบ บูชา พระศรีระของพระผู้มีพระภาคด้วยการพ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรีระเบียบดอกไม้และของหอม ทรงคาดเพดานผ้า ตกแต่งมณฑลมาลาอาสน์ ฯลฯ ให้วันนั้นหมดไปด้วยกิจกรรมอย่างนี้ ฯลฯ ให้เวลาวันที่ ๒ วันที่ ๓ วันที่ ๔ วันที่ ๕ วันที่ ๖ หมดไป พอวันที่ ๗ ฯลฯ

ก็ในเวลานั้น ท้าวกรุงกุสินาราระท่งชอกเรื้อน ท่อน้ำทิ้งและกองขยะดารดาษไปด้วยดอกมณฑารพ อย่างต่ำสูงถึงเข้า พวกเทวดาและพวกเจ้ามัลละ พวกนั้นสักการะ เคารพ นบนอบ บูชา พระศรีระของพระผู้มีพระภาค

(ที. ม. ๑๐/๒๒๗-๒๒๘/๑๗๐-๑๗๒)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นตอนการบูชาพระพุทธศรีระ จากการศึกษามหาปรินิพพานสูตร พบเนื้อหาสำคัญ ๖ เหตุการณ์ ได้แก่ มัลลกษัตริย์เตรียมงานพระบรมศพของพระพุทธเจ้า, พระอานนท์เถระแนะนำมัลลกษัตริย์ทั้งหลายจัดพระบรมศพของพระพุทธเจ้าเหมือนพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิ, ทำการบูชาพระพุทธศรีระตลอด ๗ วัน, ดอกมณฑารพตกลงมาเพื่อบูชาพระพุทธศรีระ, ความประสงค์ของเทวดาทั้งหลาย และอัญเชิญพระบรมศพไปยังจิตกาธาน (มกุฏพันธเจดีย์)

การบูชาพระพุทธศรีระนี้ทำให้เห็นวิธีการจัดพระบรมศพของพระพุทธเจ้าที่คล้ายกับพระเจ้าจักรพรรดิ อีกประการหนึ่ง การที่ดอกมณฑารพตกนี้ทำให้เห็นความน่าอัศจรรย์เกี่ยวกับการตกของดอกไม้สวรรค์ชนิดนี้ ทำให้ผู้อ่านเกิดความศรัทธาในพระพุทธเจ้ามากยิ่งขึ้น

จากการศึกษาพบว่าเหตุการณ์ตอนบุคคลทั้งหลายบูชาพระพุทธศรีระนี้ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวด ๒ ฉบับ ได้แก่ พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ และพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ ดังจะศึกษาเปรียบเทียบต่อไป

พระนิพนธ์สาธิตกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๑ กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนบุคคล
ทั้งหลายบูชาพระพุทธศรีระตรงกับมหาปริณิพพานสูตร ดังตัวอย่างความว่า

ฝ่ายพระบรมบาท	มลราชรังสรรค์
ครั้นคลายวายจาบัลย์	แล้วชวนกันเข้าจัดแจงฯ
ชำระพระบรมศพ	ด้วยน้ำอบบรรคแรง
น้ำมันจันทร์จุ่มแจจ	กลิ่นแก้งปรุงฟุ้งสุนทรีย์ฯ

ฯลฯ

บางเทพบูชา	ด้วยมาลาวิไลวรรณ
พิเศศพิสุทธพรรณ	แลสุคันธอบายฯ
บางเทพก็ชูฉัตร	แลธวัชธงชาย
ธงไชยพิไลลาย	พรรณรายเรื่องเมื่องแลฯ

ฯลฯ

กระบวนนำธงทองฯ ศรี	ศรีต่างๆ มี
รูปสัตว์ฯ สิงห์สิงโตฯ	
ธงไชยเอกอักฯ โข	ไข่มะพัตรฯ โอ
พารเลศล้วนลายฉายฉินฯ	
ธงนาคมากมายฯ พรรณ	พรรณหลากฯ กัน
บรรจิจิตรบรรเจิดเนติฉายฯ	

(เอกสารเลขที่ ๒๖๖: ๘๘-๘๙)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนบุคคลทั้งหลายบูชาพระพุทธศรีระ จากการศึกษา
เปรียบเทียบพบว่าพระนิพนธ์สาธิตกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๑ มีเนื้อหาตรงกับ
มหาปริณิพพานสูตร ๖ เหตุการณ์ ได้แก่ มัลลกะษัตริย์เตรียมงานพระบรมศพของพระพุทธเจ้า,
มีผ้า ๕๐๐ คู่หอบพระบรมศพ ดังความว่า “แล้วจึงตราสังฆรัต ด้วยทุกุลพัตรภูษา ห้าร้อยชั้นคัณหา
อันชุ่มด้วยน้ำมันหอมฯ” (เอกสารเลขที่ ๒๖๖: ๘๘), พระอานนท์เถระแนะนำเจ้ามัลละทั้งหลายจัด
พระบรมศพของพระพุทธเจ้าเหมือนพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิ, ทำการบูชาพระพุทธศรีระ
ตลอด ๗ วัน, ดอกมณฑปตกลงมาเพื่อบูชาพระพุทธศรีระ, ความประสงค์ของเทวดา และอัญเชิญ
พระบรมศพไปยังมกุฏพันธเจดีย์

นอกจากนี้ กวียังแต่งเนื้อหาเพิ่มเติมไว้ในพระนิพนธ์สาธิตกลอนสวด ฉบับตัวเขียน
ส่วนที่ ๑ ได้แก่ การเรียกชื่อกษัตริย์ผู้ครองเมืองกุสินาราว่า “มลราช” เพิ่มชื่อวัตถุและสถานที่เช่น
เมรุ น้ำมันจันทร์หอม กางกัณฐิสูตร เป็นต้น, การพรรณนาถึงการบูชาของเทพเจ้าทั้งหลายที่กวีแจก
แจงไว้อย่างละเอียด การพรรณนาถึงขบวนธงทั้งหลายอย่างละเอียดเช่นเดียวกัน การพรรณนาเช่นนี้
ไม่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตร แต่เกิดจากจินตนาการของกวีที่แต่งเพิ่มเติมเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจง่าย
ขึ้นและเกิดความเพลิดเพลินแก่ผู้อ่าน

พระนิพนธ์สุนทรกลอนสวด ฉบับพิมพ์กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนบุคคลทั้งหลายบูชาพระพุทธรูประดังกับมหาปรีนิพนธ์สุนทร ดังตัวอย่างว่า

นำดอกไม้มาลัย เสนาน้อยใหญ่ วังวนอลหม่าน บ้างวิ่งเข้าไป เอาแม่ขันใหญ่ มาใส่ชชนธรา บ้างได้น้ำหอม พร้อมสิ้นทุกประการ ออกจากราชฐาน พากันเดินมา สำหรับได้รอง สรงน้ำศาสดา บ้างหยิบสองน้ำ บ้างหิ้วขันบา บ้างดันเดินมา ถึงสวนอุทยาน สมเด็จพระจอมพล กับพระอานนท์ มหาเถรบริวาร พระมหาอุปราช พระอนุรุธาจารย์ ทั้งสงฆ์บริวาร มาพร้อมมูลกัน เชิญศพชินวงศ์ ทรงนั่งตั้งองค์เหนือถาดสุวรรณ สรงด้วยน้ำหอม พร้อมด้วยจุน กระแจะจันทร์ น้ำอบน้ำกลั่น น้ำดอกมาลัย ครั้นสรเสร็จดี เอาผ้าสังฆาฏี ห่อเข้าทันใจ แล้วเอาผ้าอื่น แต่ละผืนอย่างใหญ่ ห่อทับเข้า อีกห้าร้อยตรา ห่อเสร็จสรรพเสร็จ เชิญศพพระสรรพชญ เข้าหีบรจนา แล้วทำแท่นทอง ร่องหีบโสภา เพชรนิลจินดา เอามาประดับรอง เพดานม่านวง ห้อยย้อยบุษบง โคมแก้วโคมทอง ให้ประโคมตีตี ดนตรีฆ้องกลอง ครึกโครมกึ่งก้อง ในสวนอุทยาน เจ้าพิภพธรณี พาพระมเหสี เข้ายังราชฐาน ทรงคิดรำพึง ถึงพระวรวงญาณ สั่งข้างราชการ ให้ทำเมรุทอง...โอ้อ่าภควา เจ้ารู้คุณชนนี้ ตายแล้วเป็นเล่า โอ้อพ้อมเกล้า ได้ยากแสนทวี เขาฆ่าเขาฟัน เพราะห้วงชนนี้ โอ้อพ้อมครั้งนี้ ไม่มีห้วงโย ตัดกรกราคา ตัดห้วงตัดมหา ตัดห้วงแม่ไป ตัดเด็ดเสร็จแล้ว พ้อไม่อาลัย รีบเร่งคลาไคล เข้าสู่นิพนธ์ ฯลฯ ตั้งระทาบบริเวณ โขนหนังต่างๆ เกณฑ์ โรงหุ่นจิวมีครบครัน โรงเพลงโรงชาตรี โรงเทศน์มีตั้งเป็นหลั่น โรงละครเป็นสำคัญ ปลูกไว้กลางกว้างยาววี

(พระนิพนธ์สุนทร. ๒๕๐๑: ๔๒-๕๑)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนบุคคลทั้งหลายบูชาพระพุทธรูประดัง จากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่า**พระนิพนธ์สุนทรกลอนสวด ฉบับพิมพ์**มีเนื้อหาเหมือนกับ**มหาปรีนิพนธ์สุนทร ๖ เหตุการณ์** ได้แก่ มัลลภษัตริย์เตรียมงานพระบรมศพของพระพุทธรเจ้า, มีผ้า ๕๐๐ คู่ห่อพระบรมศพ ดังความว่า “แล้วเอาผ้าอื่น แต่ละผืนอย่างใหญ่ ห่อทับเข้า อีกห้าร้อยตรา ห่อเสร็จสรรพเสร็จ”, พระอานนท์เถระแนะนำเจ้ามัลลภษัตริย์ทั้งหลายจัดพระบรมศพของพระพุทธรเจ้าเหมือนพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิ, ทำกิจกรรมทั้งหลายตลอด ๗ วัน, ดอกมณฑารพตกลงมาเพื่อบูชาพระพุทธรูประดัง, ความประสงค์ของเทวดา และอัญเชิญพระบรมศพไปยังมกุฏพันธเจดีย์

สำหรับเนื้อหาที่กวีแต่งเพิ่มเติมใน**พระนิพนธ์สุนทรกลอนสวด ฉบับพิมพ์**มี ๓ เหตุการณ์ ได้แก่ การพรรณนาถึงการจัดโคม มีการประโคมดนตรี สร้างเมรุทอง โคมแก้ว โคมทอง ฯลฯ, การพรรณนาความโศกเศร้าของเทพบุตรพุทธรมาตาไว้อย่างละเอียด (บทพิลาปของพระพุทธรมาตา) และการพรรณนาถึงการละเล่นต่างๆ เหมือนที่ปรากฏในงานศพของไทย เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความเพลิดเพลินกับการมหรสพเหล่านั้น เพื่อคลายความโศกเศร้าที่เกิดขึ้น การพรรณนาเช่นนี้ไม่ปรากฏในมหาปรีนิพนธ์สุนทร แต่เกิดจากจินตนาการของกวีที่แต่งเพิ่มเติม เป็นการแทรกวัฒนธรรมและประเพณีไทยไว้ในตัวบทเพื่อให้ผู้อ่านจินตนาการเห็นภาพชัดเจนขึ้น และทำให้ผู้อ่านเห็นความโศกเศร้าของพระพุทธรมาตาแล้วเกิดความสะเทือนใจ

จากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่าพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ และพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนบุคคลทั้งหลายบูชาพระพุทธศรีระตรงกับมหาปรินิพนพานสูตร ๖ เหตุการณ์ ได้แก่ มัลลกษัตริย์เตรียมงานพระบรมศพของพระพุทธเจ้า , มีผ้า ๕๐๐ คู่ห่อพระบรมศพ, พระอานนท์เถระแนะนำมัลลกษัตริย์ทั้งหลายจัดพระบรมศพของพระพุทธเจ้าเหมือนพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิ, ทำกิจกรรมทั้งหลายตลอด ๗ วัน, ดอกมณฑารพตกลงมาเพื่อบูชาพระพุทธศรีระ, ความประสงค์ของเทวดาและอัญเชิญพระบรมศพไปยังมกุฏพันธเจดีย์ ทั้งหกเหตุการณ์นี้มีความสำคัญสำหรับตอนบุคคลทั้งหลายบูชาพระพุทธศรีระนี้ ฉะนั้นกวีจึงต้องคงเนื้อหาไว้ให้เหมือนกับมหาปรินิพนพานสูตร

สำหรับเนื้อหาที่กวีเพิ่มเติมนั้นพบว่า พระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ มี ๖ เหตุการณ์ ได้แก่ การเขียนชื่อบุคคล วัตถุประสงค์และสถานที่แตกต่างกัน, การพรรณนาถึงการบูชาของเทพเจ้าทั้งหลายและการพรรณนาถึงขบวนธงทั้งหลาย ส่วนพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ที่กวีแต่งเนื้อหาเพิ่มเติม ๓ เหตุการณ์ ได้แก่ การแทรกวัฒนธรรมไทย เพื่อให้ผู้อ่าน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนไทยเข้าใจและจินตนาการเห็นภาพชัดเจนมากขึ้น, บทพิลาปของพระพุทธรมาดา เพื่อให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์สะท้อนใจกับการเสด็จดับขันธปรินิพนพานในครั้งนี้ และการพรรณนาถึงการละเล่นต่างๆ เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความเพลิดเพลินในการอ่านจะได้คลายความโศกเศร้าที่เกิดขึ้น เนื้อหาที่แตกต่างนี้เกิดจากจินตนาการของกวีเองไม่ปรากฏในมหาปรินิพนพานสูตร

๑.๑.๓.๒ พระสุภัททภูทฒบรพชิตกล่าวล่วงเกินพระพุทธเจ้า

มหาปรินิพนพานสูตรกล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระสุภัททภูทฒบรพชิตกล่าวล่วงเกินพระพุทธเจ้าไว้ว่า พระสุภัททภูทฒบรพชิตนี้เป็นสัททวิหาริกในสำนักของพระมหากัสสปเถระ ภายหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพนพานได้ ๗ วันพระมหากัสสปเถระทราบและประกาศให้พระภิกษุทั้ง ๕๐๐ รูปทราบ ส่วนใหญ่แสดงความเสียใจ แต่พระสุภัททภูทฒบรพชิตกล่าวล่วงเกินพระพุทธเจ้า เหตุการณ์การกล่าวล่วงเกินนี้เป็นเหตุการณ์สำคัญที่นำไปสู่การทำสังคายนาครั้งที่ ๑ ดังตัวอย่างความว่า

เขาตอบว่า “เรารู้ข่าว ท่านพระสมณโคดมปรินิพนพานได้ ๗ วันเช้าวันนี้ เราถือดอกมณฑารพ ดอกนี้มาจากที่ปรินิพนพานนั้น”

บรรดาภิกษุเหล่านั้น ผู้ที่ยังมีราคะ บางพวกประคองแขน คร่ำครวญ ล้มกลิ้งเกลือกไปมา เหมือนคนเฝ้าขาด เพื่อรำพัน...สมัยนั้น มีภิกษุผู้ชวตอนแก่ชื่อสุภัททะ นั่งอยู่ในที่ประชุมนั้นได้กล่าวกับภิกษุเหล่านั้นดังนี้ว่า “อย่าเลย ท่านผู้มีอายุ อย่าเศร้าโศก อย่าคร่ำครวญเลย พวกเรารอดพ้นแล้ว จากมหาสมณะรูปนั้น ที่คอยจ้ำจี้จ้ำไชพวกเราอยู่ว่า ‘สิ่งนี้ควรแก่พวกเธอ สิ่งนี้ไม่ควรแก่พวกเธอ’ บัดนี้เราปรารถนาสิ่งใดก็จักทำสิ่งนั้น พวกเราไม่ปรารถนาสิ่งใด ก็จักไม่ทำสิ่งนั้น”

ลำดับนั้น ท่านพระมหากัสสปเถระเรียกภิกษุทั้งหลายมาตักเตือนว่า “... ฉะนั้น จะพึงหาได้ อะไรจากที่ไหนในสังฆารนี้ สิ่งที่เกิดขึ้น มีขึ้น ถูกปัจจัยปรุงแต่ง ล้วนแตกสลายเป็นธรรมดา...”

(ที. ม. ๑๐/๒๓๒/๑๗๔)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระสุภัททวุฑฒบรพชิตกล่าวร้ายพระพุทธรเจ้าจากการศึกษามหาปรินิพพานสูตรพบเนื้อหาสำคัญ ๗ เหตุการณ์ ได้แก่ พระมหากัสสปเถระพร้อมด้วยพระภิกษุ ๕๐๐ รูปกำลังเดินธุดงค์และพักระหว่างทางไปเมืองกุสินารา, พระมหากัสสปเถระเห็นอาชีวกคนหนึ่งถือดอกมณฑารพจึงถามข่าวของพระพุทธรเจ้า, อาชีวกแจ้งข่าวการปรินิพพาน, พระภิกษุผู้ยังมีกิเลสเศร้าโศกเสียใจ, พระสุภัททวุฑฒบรพชิตกล่าวถ้อยคำแสดงความไม่เคารพต่อพระพุทธรเจ้า และพระมหากัสสปเถระปลอบพระภิกษุทั้งหลาย

จากการศึกษาพบว่าเหตุการณ์ตอนพระสุภัททวุฑฒบรพชิตกล่าวล่วงเกินพระพุทธรเจ้านี้มีปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวด ๒ ฉบับ ได้แก่ พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ และพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ ดังจะศึกษาเปรียบเทียบต่อไปนี้

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระสุภัททวุฑฒบรพชิตกล่าวล่วงเกินพระพุทธรเจ้าตรงกับมหาปรินิพพานสูตร ดังตัวอย่างความว่า

สุภัททบวชใหม่	ในครั้งนี้ไซ้
ภิกษุทั้งผอง	ได้เสาวนา
ถึงพระสาชดา	ร้องให้หนักหนา
	ไม่มาสมประดิษ
	ออกไปห้ามว่า
ท่านทั้งปวงอย่า	โศกกาแสนทวิ
พระองค์ยังอยู่	จู้จู้จี้
ปากคอพอดี	ภอร้ายเมื่อไร
	บัญญัติที่ถ้วน
สิ่งนี้ไม่ควร	สิ่งนั้นควรไซ้
หย่างนี้เป็นโทษ	หย่างนั้นหาไม่
ใครทำผิดไป	รำไรคะระหาย

(เอกสารเลขที่ ๒๖๖: ๑๐๙-๑๒๕)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระสุภัททวุฑฒบรพชิตกล่าวห้ามเพื่อนภิกษุไม่ให้โศกเศร้าเสียใจกับการเสด็จดับขันธปรินิพพาน จากการศึกษเปรียบเทียบพบว่า**พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑** มีเนื้อหาเหมือนกับมหาปรินิพพานสูตรทั้ง ๗ เหตุการณ์ ได้แก่ พระมหากัสสปเถระพร้อมด้วยพระภิกษุ ๕๐๐ รูปกำลังเดินธุดงค์และพักระหว่างทางไปเมืองกุสินารา, พระมหากัสสปเถระเห็นอาชีวกคนหนึ่งถือดอกมณฑารพจึงถามข่าวของพระพุทธรเจ้า, อาชีวกแจ้งข่าวการปรินิพพาน, พระภิกษุผู้ยังมีกิเลสเศร้าโศกเสียใจ, พระสุภัททวุฑฒบรพชิตกล่าวถ้อยคำอันแสดงความไม่เคารพต่อพระพุทธรเจ้า และพระมหากัสสปเถระปลอบพระภิกษุทั้งหลาย ทั้งเจ็ดเหตุการณ์นี้มีความสำคัญกับเนื้อหาตอนนี้ กวีจึงเขียนเพื่อรักษาเค้าโครงในส่วนนี้ให้เหมือนกับมหาปรินิพพานสูตร

สำหรับเนื้อหาในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ ที่กวีแต่งเพิ่ม รายละเอียด ได้แก่ การพรรณนาถึงขนาดของดอกมณฑารพว่าใหญ่เท่าร่ม, การพรรณนาถึงพระมหากัสสปเถระพนมมือเมื่อจะกล่าวถึงพระนามของพระพุทธเจ้าในตอนจะถามอาชีวกจนอาชีวกคิดว่าไหว้ตนเอง และการพรรณนาถึงตอนพระมหากัสสปเถระคิดจะทำปฐมสังคายนา เนื้อหาทั้งหมดนี้ไม่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร แต่เกิดจากจินตนาการของกวีและบางเหตุการณ์กวีแต่งเพิ่มเติมเพื่อให้ผู้อ่านจินตนาการเห็นภาพชัดเจน นอกจากนี้ กวียังบรรยายคุณลักษณะของพระสุภัททวุฑฒบรพชิตว่า “เป็นพระบวชใหม่” การบรรยายเช่นนี้ไม่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระสุภัททวุฑฒบรพชิต กล่าวล่วงเกินพระพุทธเจ้าเหมือนกับมหาปรินิพพานสูตร ดังตัวอย่างความว่า

เคยไปทุกที สิบห้าราตรี เป็นเจ้ากลับมา เผ่าพระปิ่นเกล้า องค์กรมหากรุณา แล้วกลับอำลา พาบริวารไป...เห็นดอกมณฑา โตใหญ่จนา กลิ่นหอมยวนเยา หยิบถือต่างร่ม บังบนเกตเกล้า ขึ้นชมไม่เบา ริมเดินคลาไคล...ยังมีภิกษุ เป็นสงฆ์หมู่ละ ที่เสียกิริยา อยู่ในสำนัก พระกัสสปามีนามชื่อว่า สุภัทสมิ เธอบวชเมื่อเฒ่า จะสอนว่ากล่าว กระต้างลิ้นที่ เห็นสงฆ์ทั้งหลาย ร้องไห้โศก เธอว่าจู้จี้ เทียวห้ามปรามไป ว่าท่านทั้งหลาย จะมาร้องไห้ เสียหน้าตาไป พระเจ้านิพพาน เราสบายใจ เมื่อท่านอยู่ไซรัสารพัดห้ามปราม พระกัสสปได้ฟังวาจา อันเป็นเสี้ยนหนาม ระวังลงไป มิได้ดูวาม ทรงตรึกนึกความตามคำอาธรรม ว่าไอ้อนิจจา แต่พระกรุณา นิพพานเจ็ดวัน ยังเกิดถ้อยคำ ภิกษุสุภัท ออกจากหมู่ไป นิครนถ์ทั้งปวง จะล่วงไปไฟ ว่าครุหาไม่ ลูกศิษย์กวนกัน เมื่อเสร็จศพพระ จึงจะชำระ ถ้อยคำอาธรรม อันเป็นเสี้ยนหนาม ในพระภควันต์ ประชุมพร้อมกัน ยกสังคายนาย คิดแล้วเป็นเจ้า มิได้ว่ากล่าว ถ้อยคำอันใด จึงชุมนุมสงฆ์ จัดการต่อไป

(พระนิพพานสูตร. ๒๕๐๑: ๕๕)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระสุภัททวุฑฒบรพชิตกล่าวพลอบเพื่อนภิกษุทั้งหลายในทำนองว่าพวกท่านอย่าเสียใจเลย พระพุทธเจ้าปรินิพพานนั้นดีแล้วจะได้ไม่บัญญัติสิกขาบท จากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่า**พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์**มีเนื้อหาตรงกับมหาปรินิพพานสูตร ๗ เหตุการณ์ ได้แก่ พระมหากัสสปเถระพร้อมด้วยพระภิกษุ ๕๐๐ รูปกำลังเดินธุดงค์และพักระหว่างทางไปเมืองกุสินารา, พระมหากัสสปเถระเห็นอาชีวกคนหนึ่งถือดอกมณฑารพ จึงถามข่าวพระพุทธเจ้า, อาชีวกแจ้งข่าวการปรินิพพาน, พระภิกษุผู้ยังมีกิเลสเศร้าโศกเสียใจ, พระสุภัททวุฑฒบรพชิตกล่าวถ้อยคำอันแสดงความไม่เคารพต่อพระพุทธเจ้าและพระมหากัสสปเถระพลอบพระภิกษุทั้งหลาย กวีเห็นความสำคัญของเหตุการณ์ทั้งเจ็ดนี้จึงได้เขียนเนื้อหาในส่วนนี้ให้เหมือนกับมหาปรินิพพานสูตร

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ยังพรรณนาถึงเนื้อความอื่น ๆ ได้แก่ การเดินธุดงค์ของพระมหากัสสปเถระและพระภิกษุทั้ง ๕๐๐ รูปผ่านมาแล้ว ๑๕ วัน, การพรรณนาถึงขนาดของดอกมณฑารพว่าใหญ่เท่าร่ม สามารถกันแดดได้, การพรรณนาถึงพระมหากัสสปเถระพนมมือเมื่อจะกล่าวถึงพระนามของพระพุทธเจ้าในตอนจะถามอาชีวกจนอาชีวกคิดว่าไหว้ตนเอง และการพรรณนาถึงตอนพระมหากัสสปเถระคิดจะทำปฐมสังคายนา เนื้อหาทั้งหมดนี้ไม่ปรากฏในมหา

ปรีนิพพานสูตร แต่เกิดจากจินตนาการของกวีและบางเหตุการณ์กวีแต่งเพิ่มเติมเพื่อให้ผู้อ่านจินตนาการเห็นภาพชัดเจน นอกจากนี้ กวียังบรรยายคุณลักษณะของพระสุภัททวุฑฒบรพชิตว่า “เป็นพระบวชตอนแก่ เป็นพระนักเลงมุกทะลุ มีกิริยาที่ไม่สำรวม” การอธิบายคุณลักษณะเช่นนี้ไม่ปรากฏในมหาปรีนิพพานสูตร

จากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๑ และพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระสุภัททวุฑฒบรพชิตกล่าวล่วงเกินพระพุทธเจ้าตรงกับมหาปรีนิพพานสูตร ๗ เหตุการณ์ ได้แก่ พระมหากัสสปเถระพร้อมด้วยพระภิกษุ ๕๐๐ รูปกำลังเดินธุดงค์และพักระหว่างทางไปเมืองกุสินารา, พระมหากัสสปเถระเห็นอาชีวกคนหนึ่งถือดอกมณฑารพจึงถามข่าวของพระพุทธเจ้า, อาชีวกแจ้งข่าวการปรีนิพพาน, พระภิกษุผู้ยังมีกิเลสเศร้าโศกเสียใจ, พระสุภัททวุฑฒบรพชิตกล่าวถ้อยคำอันแสดงความไม่เคารพต่อพระพุทธเจ้า และพระมหากัสสปเถระปลอบพระภิกษุทั้งหลาย การที่กวีคงเนื้อหาให้เหมือนกับมหาปรีนิพพานสูตรนี้เป็นการเน้นย้ำความสำคัญของตอนนี้เพื่อให้ผู้อ่านตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับพระพุทธศาสนา

ส่วนเนื้อหาที่กวีแต่งเพิ่มเติมมีเพียงเล็กน้อย อันเกิดจากความคิดของกวีแต่ละคนไม่เหมือนกัน การที่กวีนำเรื่องพระสุภัททวุฑฒบรพชิตมาเขียนไว้ในพระนิพพานสูตรกลอนสวดทั้ง ๒ ฉบับก็สืบเนื่องจากคำพูดของพระสุภัททวุฑฒบรพชิตนี้เป็นเหตุการณ์สำคัญจนนำไปสู่การทำปฐมสังคายนาในที่สุด

๑.๑.๓.๓ เหตุการณ์การถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ

การถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระเป็นเหตุการณ์สำคัญตอนหนึ่ง ซึ่งครั้งแรกที่มัลลกะษัตริย์ถวายครั้งแรกนั้นไฟไม่ติด พระอนุรุทธเถระจึงทูลว่าเทวดาต้องการรอพระมหากัสสปเถระมาถวายอภิวัตพระบรมศพเสียก่อน ดังนั้นมัลลกะษัตริย์ทั้งหลายจึงรอพระมหากัสสปเถระมาเป็นประธานในการถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ

จากการศึกษาพบว่าเหตุการณ์การถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระนี้มีปรากฏในมหาปรีนิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวด ๒ ฉบับ ได้แก่ พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๑ และพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ ดังจะศึกษาเปรียบเทียบต่อไปนี้

มหาปรีนิพพานสูตรกล่าวถึงเหตุการณ์การถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ ดังตัวอย่างความว่า

ท่านพระมหากัสสปะเข้าไปยังมกุฏพันธเจดีย์ของพวกเจ้ามัลละใน กรุงกุสินารา ถึง
จิตกาธานของพระผู้มีพระภาค ห่มจีวรเจี๋ยงบำประนมมือกระทำประทักษิณจิตกาธาน ๓ รอบเปิดผ้า
คลุมทางพระบาท ถวายอภิวาทพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคด้วยเศียรเกล้า แม้ภิกษุ ๕๐๐ รูป
เหล่านั้นก็ห่มจีวรเจี๋ยงบำประนมมือทำประทักษิณจิตกาธาน ๓ รอบ ถวายอภิวาทพระยุคลบาทของ
พระผู้มีพระภาคด้วยเศียรเกล้า เมื่อท่านพระมหากัสสปะและภิกษุ ๕๐๐ รูป ถวายอภิวาทเสร็จ
จิตกาธานของพระผู้มีพระภาคได้ติดไฟลุกโพล่งขึ้นเอง

(ที่. ม. ๑๐/๒๓๕/๑๗๖)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระมหากัสสปเถระเป็นประธานการประชุมเพลิง
ของพระพุทธสรีระ จากการศึกษามหาปรินิพพานสูตรพบเนื้อหาสำคัญ ๕ เหตุการณ์ ได้แก่ มัลล
กษัตริย์พยายามจุดไฟแต่ไม่ติด, พระอนุรุทธเถระบอกความประสงค์ของเทวดาที่ให้อรพระ
มหากัสสปเถระ, พระมหากัสสปเถระอภิวาทพร้อมด้วยพระภิกษุ ๕๐๐ รูป, ไฟจึงลุกขึ้นเอง และการ
กล่าวถึงสิ่งที่เหลือจากการประชุมเพลิง ทั้งห้าเหตุการณ์นี้มีความสำคัญ ดังนั้นจึงถูกบันทึกไว้ในมหา
ปรินิพพานสูตร

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๑ กล่าวถึงเหตุการณ์การถวาย
พระเพลิงพระพุทธสรีระตรงกับมหาปรินิพพานสูตร ดังตัวอย่างความว่า

มลราชทั้งหลาย	เข้าถวายพระเพลิงทัน
ได้นั้นพร้อมกัน	อัคคีนั้นไม่ลุกลามฯ
เหนแปนมหัชจรรย์	จึงฝันภักตร์มาตริสตาม
พระอนุรุทธตาม	ไฉนทรงพระสงไสยฯ
พระเถรถวายพระพร	แต่ภุชเจ้ากรุงไกร
ว่าสัพพะจอมไตร	ยังมีได้นมัสการฯ
คือพระกัสสปเถร	ผู้เฝ้าเป็นสงฆ์ประธาน
เพลิงนั้นจึงบันดาล	ไม่ติดเหนแปนมหัชจรรย์ฯ

ฯลฯ

ขณะนั้นจึงบันดาลมี	เพลิงธาตุรุจี
จำเริญรุ่งโรจโชตนาฯ	
สั่งหาญพระบรมสพสาชดา	พร้อมด้วยเทวา
นภาพให้ย่อยยับลงฯ	

(เอกสารเลขที่ ๒๖๖: ๑๐๘-๑๓๘)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนการถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ จากการศึกษ
เปรียบเทียบพบว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๑ มีเนื้อหาตรงกับ
มหาปรินิพพานสูตร ๕ เหตุการณ์ ได้แก่ มัลลกษัตริย์พยายามจุดไฟแต่ไม่ติด, พระอนุรุทธเถระบอก
ความประสงค์ของเทวดาที่ให้อรพระมหากัสสปเถระ, พระมหากัสสปเถระอภิวาทพร้อมด้วย
พระภิกษุ ๕๐๐ รูป, พอพระมหากัสสปเถระอภิวาทเสร็จพระเพลิงจึงติดขึ้นเองเฝ้าพระพุทธสรีระ

และการกล่าวถึงสิ่งที่เหลือจากการประชุมเพลิง ทั้งห้าเหตุการณ์นี้มีความสำคัญ ดังนั้นกวีจึงพยายามรักษาเนื้อความในส่วนนี้ให้เหมือนกับมหาปรินิพพานสูตร

ส่วนเนื้อหาที่กวีแต่งเพิ่มเติมไว้ในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน สำนวนที่ ๑ ได้แก่ การพรรณนาความในใจของพระมหากัสสปเถระ, การพรรณนาความเศร้าโศกของพระมหากัสสปเถระและพระภิกษุ ๕๐๐ รูป และการพรรณนาถึงสิ่งที่เหลือจากการประชุมเพลิง คือ พระเขี้ยวแก้ว ๔ องค์ พระรากขวัญ ๒ องค์ และพระอุณหิศ เนื้อหาทั้งหมดนี้ไม่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร แต่เกิดจากจินตนาการของกวีที่พยายามแต่งเนื้อหาเพิ่มเติมเพื่อให้ผู้อ่านรับทราบเหตุการณ์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ตอนถวายพระเพลิงพระพุทธรูป

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ กล่าวถึงการถวายพระเพลิงพระพุทธรูปตรง กับมหาปรินิพพานสูตร ดังตัวอย่างความว่า

ฝ่ายองค์พระเป็นเจ้า อนุรุทระเฒ่าปัญญาขลัง หยั่งจิตสู่วังค์ พิจารณาหาเหตุการณ์ เห็นไป
ในฉานครบ ว่าพระศพพระทรงญาณ ไฟฟืนไม่สังขาร เพลิงสังขารจะลุกเอง ทรงคอยพระกัสสป ถ้าไม่
พบจะวังเวง เพลิงธาตุจะลุกเอง ยังไม่ลุกด้วยกรุณา ฯลฯ กัสสปเถระ นำสงฆ์สาวกา น้ำตาไหลนอง
พร้อมด้วยกษัตริย์ มนตรีทั้งผอง เทียนเงินเทียนทอง กองกฐนบุชา ครั้นนั้นเพลิงธาตุ เกิดด้วย
อำนาจ พระศาสดา โชตช่วงโพลงแดง เป็นแสงขึ้นมา ติดไหม้กายา จนเป็นธุลี เป็นการอัศจรรย์
...พระอานนท์โศกาลัย อัดอั้นตันทรวงใน ร่ำร้องให้ บ่ห่อนวาย ความรักองค์สุดท้าย โศกกำสรดไม่รู้หาย
ชลนัยน์ไหลพรั่งพราย เพราะเสียดายพระศาสดา โอ้อ้อแต่หนีไป นับวันไม่เห็นพักตรา อยู่แต่พระศาสนา
ไว้ถ้วนห้าพันปีตรง...ตรัสใช้ทั้งสี่เสนา เขิญโกศพระธาตุศาสดา ตั้งชั้นเบญจจา ศาลาใหญ่กลางบุรี ฝ่าย
เจ้าคุณพระยาจักรี รับโกศกฐนัมภ์ ทั้งสี่จตุสมภต์ตรงไป เลื่อนโกศพระจอมไกร

(พระนิพพานสูตร. ๒๕๐๑: ๕๒-๕๗)

จากตัวอย่างข้างต้นนี้เป็นเหตุการณ์ตอนพระมหากัสสปเถระถวายอภิวาทพระพุทธรูป และไฟลุกติดขึ้นเอง จากการศึกษาเปรียบเทียบว่า**พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์**มี เนื้อหาตรงกับมหาปรินิพพานสูตร ๕ เหตุการณ์ ได้แก่ มัลลิกษัตริย์พยายามจุดไฟแต่ไม่ติด, พระอนุ รุทธเถระบอกความประสงค์ของเทวดาที่ให้อภิวาทพระมหากัสสปเถระ, พระมหากัสสปเถระอภิวาท พร้อมด้วยพระภิกษุ ๕๐๐ รูป, พอพระมหากัสสปเถระอภิวาทเสร็จพระเพลิงจึงลุกขึ้นเองเผาพระ พุทธรูป ดังความว่า “ครั้นนั้นเพลิงธาตุ เกิดด้วยอำนาจพระศาสดา โชตช่วงโพลงแดง เป็นแสง ขึ้นมา ติดไหม้กายา จนเป็นธุลี เป็นการอัศจรรย์” และการกล่าวถึงสิ่งที่เหลือจากการประชุมเพลิง

อย่างไรก็ตาม**พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์**เขียนเนื้อหาเพิ่มเติมไว้ในตัวบท ได้แก่ การพรรณนาถึงความเศร้าโศกของพระอานนท์เถระ เพื่อให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์สะท้อนใจเมื่อ เห็นกิริยาอาการของพระอานนท์เถระผู้ที่ได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นพหูสูต (บรรจบ บรรณรุจิ. ๒๕๓๖: ๑๗๔) การกล่าวถึงศักดิ์นาของไทยแทรกไว้ในตัวบท เช่น เจ้าคุณ พระยาจักรี จตุสมภต์ เป็นต้น เพื่อให้ผู้อ่านจินตนาการเห็นภาพชัดเจนขึ้นเกี่ยวกับการเตรียมงาน พระบรมศพ ซึ่งตำแหน่งเหล่านี้เป็นข้าราชการที่คอยรับสนองโองการของกษัตริย์ ได้แก่

มัลลกษัตริย์ หรือในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์จะใช้คำว่า “พระยาสามล” เป็นการเพิ่มความศรัทธาในงานพระศพของพระพุทธเจ้า เพราะเป็นเหมือนงานพระศพของราชวงศ์ ข้าราชการทุกหมู่เหล่าไม่ว่าจะตำแหน่งใดก็ต้องมีส่วนร่วม เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจในเหตุการณ์เตรียมงานศพง่ายขึ้น เนื้อหาทั้งหมดนี้ไม่ปรากฏในมหาปรินิพนพานสูตร แต่เกิดจากจินตนาการของกวีที่แต่งเพิ่มเติม

จากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่าพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๑ และพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์กล่าวถึงเหตุการณ์การถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระตรงกับมหาปรินิพนพานสูตร ๕ เหตุการณ์ ได้แก่ มัลลกษัตริย์พยายามจุดไฟแต่ไม่ติด, พระอนุรุทธเถระบอกความประสงค์ของเทวดาที่ให้อุระมหากัสสปเถระ, พระมหากัสสปเถระอภิวัตพร้อมด้วยพระภิกษุ ๕๐๐ รูป, พอพระมหากัสสปเถระอภิวัตเสร็จพระเพลิงจึงติดขึ้นเองเผาพระพุทธสรีระ และการกล่าวถึงสิ่งที่เหลือจากการประชุมเพลิง อาจมีความแตกต่างกันบ้างเล็กน้อย ซึ่งโดยมากเกิดจากจินตนาการของกวีแต่ละคนที่ไม่เหมือนกัน ดังนั้นเนื้อหาพระนิพนพานสูตรกลอนสวดทั้งสองฉบับจึงแตกต่างกันบ้างในรายละเอียด แต่เค้าโครงสำคัญนั้นมีเนื้อหาตรงกับมหาปรินิพนพานสูตร

๑.๑.๓.๔ เหตุการณ์ตอนกษัตริย์ทั้งหลายแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ

มหาปรินิพนพานสูตรกล่าวถึงเหตุการณ์ตอนกษัตริย์ทั้งหลายแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งกษัตริย์ทั้ง ๗ เมืองเกือบจะทำสงครามแย่งชิงพระบรมสารีริกธาตุจากมัลลกษัตริย์ แต่โทณพราหมณ์ห้ามไว้และแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ ๘ ส่วนเท่าๆ กัน ดังตัวอย่างความว่า

พระราชอาแห่งแคว้นมคธพระนามว่าชาตัตถุ เวเทหิบุตร ฯลฯ พวกเจ้าลิจจวีแห่งกรุงเวสาลี ฯลฯ พวกเจ้าศากยะแห่งกรุงกบิลพัสดุ์ ฯลฯ, พวกเจ้าถูลี ผู้ครองกรุงอัลลกับปะ ฯลฯ, พวกเจ้าโกลิยะผู้ครองกรุงรามคาม ฯลฯ, พราหมณ์ ผู้ครองกรุงเวฐฐีปะกะ ฯลฯ, และพวกเจ้ามัลละผู้ปกครองกรุงปาวา ได้ทรงสดับว่า “พระผู้มีพระภาคปรินิพนพานในกรุงกุสินารา” จึงทรงส่งทูตไปถึงพวกเจ้ามัลละ ผู้ครองกรุงสินาราว่า “พระผู้มีพระภาคทรงเป็นกษัตริย์ แม้เราก็เป็นกษัตริย์จึงควรจะรับส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุบ้าง จะได้สร้างสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและทำการฉลอง” ฯลฯ

มัลลกษัตริย์ทั้งหลายไม่คิดจะแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ แต่ด้วยการพูดของโทณพราหมณ์ กษัตริย์ทั้งหลายจึงยอมตกลงให้โทณพราหมณ์แบ่ง พระบรมสารีริกธาตุออกเป็น ๘ ส่วนเท่าๆ กัน ส่วนโทณพราหมณ์ได้รับทะนานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุเป็นสิ่งตอบแทน

นอกจากนี้ พวกเจ้าโมริยะผู้ครองกรุงปีปผลิวินทรราชวการปรินิพนพานเหมือนกันแต่แบ่งพระบรมสารีริกธาตุหมดแล้วจึงนำเอาพระอังคารไปไว้บูชา

(ที่. ม. ๑๐/๒๓๖-๑๓๘/๑๗๗-๑๗๘)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ จากการศึกษามหาปรินิพนพานสูตรพบเหตุการณ์สำคัญ ๖ เหตุการณ์ ได้แก่ กษัตริย์ ๗ เมืองมาขอส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุจากมัลลกษัตริย์, เจ้ามัลละทั้งหลายไม่ยอม, โทณพราหมณ์เจรจากับกษัตริย์เหล่านั้น,

โทณพราหมณ์แบ่งพระบรมสารีริกธาตุ ๘ ส่วนเท่าๆ กัน, โทณพราหมณ์ได้ทะนุบำรุงเป็นเครื่องตอบแทนในการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุและพระเจ้าโมริยะได้พระอังคาร

เหตุการณ์ตอนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุนี้ทำให้เห็นพระปัญญาอันสุขุมของพระพุทธเจ้าในการเลือกเมืองกุสินาราเป็นสถานที่ปรินิพพาน เพราะเมืองกุสินาราเป็นเมืองเล็ก เมื่อกษัตริย์ ๗ เมืองมาขอพระบรมสารีริกธาตุจึงยินยอมแบ่งพระบรมสารีริกธาตุอย่างเท่ากัน ทำให้ไม่เกิดสงครามแย่งชิงพระบรมสารีริกธาตุ (จันทน์ ทองประเสริฐ. ๒๕๕๑: ๑๙๖-๑๙๗)

จากการศึกษาพบว่าเหตุการณ์ตอนโทณพราหมณ์แบ่งพระบรมสารีริกธาตุมีปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ ดังจะศึกษาเปรียบเทียบต่อไปนี้

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุตรงกับมหาปรินิพพานสูตร ดังตัวอย่างความว่า

กล่าวถึงกษัตริย์ เมืองกบิลพัสดุ์ ...กษัตริย์หนึ่งไชร์ ครองเมืองอะไพ สาสีร์พลัน...อีกองค์หนึ่งนะ ครองเมืองอันละ กบปะเวียงชัย...อีกองค์หนึ่งมีพระเจ้าโกลี ยะราชทรงนาม...อีกองค์หนึ่งไชร์ ครองเมืองเวียงชัย เวเททีปา กะนะบุรี... อีกองค์หนึ่งนั้น ครอบครองเขตคัน ปาวายเวียงชัย ...ประมวลถ้วนเสร็จ ทั้งเจ็ดภูธร พร้อมถึงนคร โกลินาราย ต่างองค์รับสั่ง ทุกองค์ท้าวตั้ง ล้อมเมืองเรียงราย ฯลฯ ฝ่ายโทณพราหมณ์ จากกำแพงตาม แดกษัตรา ขึ้นไปบังคม บรรณาษา ทั้งแปดมหา กษัตริย์ยินดี ...พราหมณ์นั้น ดีใจ บังคมท้าวไท สมจินตนา เพราะได้ทะนุบำรุง สักการบูชา โชตช่วงดวงหน้า พฤตยามินดี...กาละบัดนี้ พระเจ้าโมริยะ มีรับสั่งใช้ มาเฝ้าพระบาท จอมราชราชา ประสงค์อยากได้ พระธาตุศาสนา ...ตรัสแล้วมี นาน ตักพระอังคาร กับถ่านอัคคี ให้ทูตที่มา ห่อผ้าขาวดี ใส่โกศทองที่ ทูตให้นำมา ฯลฯ

ตดับทงได้ไว้ กล่าวข้อต่อไป เจ็ดกษัตรา ได้พระธาตุแล้ว ผ่องแผ้วอุรา ต่างองค์ต่างลา กลับพระบุรี ถึงเมืองแล้วไชร์ สั่งเวรเกณฑ์ไพร่ ก่อพระเจดีย์ บรรจุพระธาตุ พระหลักโมลี ทุกเมืองต่างมี สมโภชฉลอง (พระนิพพานสูตร. ๒๕๐๑: ๗๓-๗๔)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ จากการศึกษเปรียบเทียบพบว่า **พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์**มีเนื้อหาตรงกับมหาปรินิพพานสูตรครบทั้ง ๖ เหตุการณ์ ได้แก่ กษัตริย์ ๗ เมืองมาขอส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุจากมัลลกษัตริย์, มัลลกษัตริย์ทั้งหลายไม่ยอมแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ, โทณพราหมณ์เจรจากับกษัตริย์ทั้งหลาย, โทณพราหมณ์แบ่งพระบรมสารีริกธาตุ ๘ ส่วนเท่าๆ กัน, โทณพราหมณ์ได้รับทะนุบำรุงเป็นเครื่องตอบแทนในการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ และพระเจ้าโมริยะได้พระอังคาร ทั้งหกเหตุการณ์นี้เป็นเค้าโครงสำคัญของตอนนี้ ฉะนั้นกวีจึงคงเนื้อหาทั้งหกเหตุการณ์นี้ไว้ให้เหมือนกับมหาปรินิพพานสูตร

นอกจากนี้ **พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์**ยังมีเนื้อหาที่กวีแต่งเพิ่มเติมไว้ ได้แก่ การพรรณนาถึงความโศกเศร้าของพระเจ้าอชาตศัตรู, ชื่อเมืองที่มารับพระบรมสารีริกธาตุอาจเขียนไม่เหมือนกัน และมีการบรรยายถึงการจัดทัพของเมืองต่างๆ ไว้อย่างละเอียด (บทชมกระบวนทัพ) เช่น “จ่ายตามหมวดกอง โล่ตั้งเขนทอง เครื่องยุทธานา พวกพลครบมือ ล้วนถือศาสตรา ปีกซ้ายปีกขวา ปีกหน้าปีกหลัง” ฯลฯ (พระนิพพานสูตร. ๒๕๐๑: ๗๐) เพื่อให้ผู้อ่านจินตนาการเห็นภาพการยก

กองทัพมาขอพระบรมสารีริกธาตุ ถ้ามีลक्षणตรียางไม่แบ่งให้จะได้ทำสงคราม การพรรณนาเช่นนี้ไม่ปรากฏในมหาปรีนิพพานสูตร แต่เกิดจากจินตนาการของกวีเอง

การแบ่งพระบรมสารีริกธาตุนี้ทำให้ผู้อ่านเห็นการกระจายไปยังเมืองต่างๆ ไม่อยู่ในเมืองกุสินาราเพียงอย่างเดียว อีกประการหนึ่ง เป็นนัยสำคัญของการแผ่กระจายไปของพระพุทธศาสนา ยังดินแดนเหล่านั้น เพราะพระบรมสารีริกธาตุเปรียบเสมือนตัวแทนของพระพุทธเจ้า

๑.๑.๓.๕ เหตุการณ์ตอนกษัตริย์ทั้งหลายสร้างพระสถูป

เมื่อกษัตริย์ทั้งหลายได้รับพระบรมสารีริกธาตุเรียบร้อยแล้วอัญเชิญกลับเมืองของตนและสร้างสถูปเจดีย์เพื่อให้เป็นสถานที่สักการบูชาสำหรับประชาชน ดังเนื้อความที่ปรากฏในมหาปรีนิพพานสูตรว่า

เวลานั้น พระราชาแห่งแคว้นมคธพระนามว่าชาตศัตถุ เวเทหิบุตรทรงสร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและทำการฉลองในกรุงราชคฤห์ พวกเจ้าลิจฉวีผู้ครองกรุงเวสาลี ทรงสร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและทำการฉลองในกรุงเวสาลี พวกเจ้าศากยะชาวกบิลพัสดุ์ ทรงสร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและทำการฉลองในกรุงกบิลพัสดุ์ พวกเจ้าถูลีผู้ครองกรุงอัลลกะปปะ ทรงสร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและทำการฉลองในกรุงอัลลกะปปะ พวกเจ้าโกลิยะผู้ครองกรุงรามคาม ทรงสร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและทำการฉลองในกรุงรามคาม พรหมณผู้ครองกรุงเวฏฐูที่ปกะ สร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและทำการฉลองในกรุงเวฏฐูที่ปกะ พวกเจ้ามัลละผู้ครองกรุง ปาวาทรงสร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและทำการฉลองในกรุงปาวา พวกเจ้ามัลละผู้ครองกรุงกุสินารา ทรงสร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและทำการฉลองในกรุงกุสินารา แม้อโทณพรหมณก็สร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและทำการฉลอง พวกเจ้าโมริยะผู้ครองกรุงปิปลิววัน ทรงสร้างพระสถูปบรรจุ พระอังคารและทำการฉลองในกรุงปิปลิววัน

(ที่. ม. ๑๐/๒๓๙/๑๗๙)

จากเนื้อความข้างต้นนี้ มหาปรีนิพพานสูตรกล่าวถึงการสร้างพระสถูปไว้ทั้งหมด ๑๐ แห่ง โดยอธิบายถึงกษัตริย์ที่ได้รับพระบรมสารีริกธาตุทั้ง ๘ เมือง ได้แก่ เมืองราชคฤห์ เมืองเวสาลี เมืองกบิลพัสดุ์ เมืองอัลลกะปปะ เมืองรามคาม เมืองเวฏฐูที่ปกะ เมืองปาวา และเมืองกุสินารา กษัตริย์ทั้งแปดเมืองนี้เมื่อได้รับพระบรมสารีริกธาตุก็นำกลับไปยังแคว้นของตนเองแล้วสร้างสถูปเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ เพื่อให้ประชาชนได้สักการบูชา เป็นที่น่าสังเกตว่ามหาปรีนิพพานสูตรกล่าวถึงการสร้างสถูปแต่ละเมืองนี้ไว้อย่างสังเขป ดังความว่า “พระราชาแห่งแคว้นมคธพระนามว่าชาตศัตถุเวเทหิบุตรทรงสร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและทำการฉลองในกรุงราชคฤห์”

นอกจากนี้ ยังมีสถูปอีก ๒ แห่ง ได้แก่ สถูปที่โทณพรหมณสร้างเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งเป็นรางวัลในการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ และสถูปที่เจ้าโมริยะกษัตริย์แห่งเมืองปิปลิววันสร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระอังคาร เมื่อรวมสถูปที่สร้างในสมัยปัจฉิมโพธิกาลแล้วจึงมี ๑๐ แห่ง

จากการศึกษาพบว่าเหตุการณ์ตอนกษัตริย์ทั้งหลายสร้างพระสถูปนี้มีปรากฏในมหา
ปรีนิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ ดังจะศึกษาเปรียบเทียบต่อไปนี้

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนกษัตริย์ทั้งหลายสร้าง
พระสถูปตรงกับมหาปรีนิพพานสูตร ดังตัวอย่างความว่า

แล้วตรัสสั่งกับหมู่มาตยา ปลุกโรจนานา จัดหาการเล่นเต็นรำ ราชวัติฉัตรธงจงทำ บักไว้
ประจำ จะทำสักการบูชา ฉลองพระธาตุพระศาสดา ธิเบตจัดหา อยาฆ่าให้เสร็จเจ็ดวัน ฯลฯ ฝ่ายพวก
การเล่น ครั้นมองแลเห็น เสด็จออกไป ต่ายลวดตราแพน ขึ้นแป้นเร็วไว แต่ล้นน้ำใจ คล่องแคล่วชำนาญ
หกคะเมนสามต่อ มิได้ย่อท้อ ด้วยเงินชานาญ เพราะเคยแต่ก่อน บ่หอนรำคาญ ต่ายลวดเล่นงาน เสร็จ
แล้วลงมา บ้างทำทิ้งร่ม ปลิวล่องตามลม ลงพื้นสุธา คนดูตกใจ มิได้สงกา สำคัญคิดว่าตัวคนจริง ๆ ยก
มือขึ้นชู ซีให้กันดู ทั้งชายทั้งหญิง เด็ก ๆ หัวร่อ ฯลฯ กระบี่กระบอง ไม่สิ้นกับพลอง เล่นตามกระบวน คู่
รวมมวยปล้ำ เกือบค่ำพอจวน กล่าวจบครบถ้วน เครื่องเล่นกลางวัน ฯลฯ

ครั้งนั้นสถูป อยู่บนธรณี ที่เจ้ากรุงศรี สร้างไว้แลเนา ราชคฤห์หนึ่งที่บรรจุซึ่ง ธาตุพระสัมมา
กบิลพัสดุ์ อีอกองค์หนึ่งนา อะละกะปโป สถูปนั้นมี เมืองรามะคาม ฉันทัดตัดความ กล่าวตามพระบาลี
ลำดับกล่าวไป ชำในวาที รวมพระเจดีย์ แปดองค์โดยปอง โทณพราหมณ์ลู่ ก่อขึ้นบรรจุ ซึ่งทะนานทอง
พระเจ้าโมริย์ มีบัญญัติตรง ก่อไว้โดยปอง บรรจุนั้นนา อังคารถ่านไฟ ที่บรรจุไว้ เหมือนกลอนก่อนมา
เข้าร่วมสิบถ่าน ฯลฯ เมื่อนั้นพระบาท พระยาอาชต สัตถุมิ แห่งเชิญพระธาตุ บรรจุเจดีย์ รุ่งขึ้นสิบสี่ ค่ำ
แล้วฉลอง มีการสมโภช แซ่เสียงอุโฆษ แตรสังข์ฆ้องกลอง

(พระนิพพานสูตร. ๒๕๑: ๕๘-๖๖)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนกษัตริย์ทั้งหลายสร้างพระสถูป จากการศึกษ
เปรียบเทียบพบว่า**พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์**มีเนื้อหาสำคัญตอนที่กษัตริย์ทั้งหลาย
สร้างพระสถูปตรงกับมหาปรีนิพพานสูตรทุกเหตุการณ์ กวีพรรณนาตั้งแต่กษัตริย์ทั้ง ๘ เมืองสร้าง
สถูปเจดีย์ ได้แก่ เมืองกบิลพัสดุ์ เมืองราชคฤห์ เมืองเวสาลี เมืองอัลลกะปโป เมืองรามคาม
เมืองปาวา เมืองกุสินารา และเมืองปิณฑลวัน รวมทั้งโทณพราหมณ์และพวกเจ้าโมริยะก็สร้างสถูป
เพื่อบรรจุทะนานและบรรจุพระอังคารอีกด้วย รวมสถูปทั้งหมด ๑๐ แห่งเหมือนกับมหาปรีนิพพานสูตร

อย่างไรก็ตาม**พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์**ยังแต่งเนื้อหาเพิ่มเติมเล็กน้อย
ได้แก่ การพรรณนาถึงการเฉลิมฉลองไว้อย่างละเอียดและการพรรณนาถึงการละเล่นต่าง ๆ ที่ปรากฏ
ในประเพณีไทย เช่น มีมหรสพ มีโขน มีโรงละครใหญ่ มีกระบี่กระบอง มวยปล้ำ เป็นต้น การ
พรรณนาเช่นนี้ไม่ปรากฏในมหาปรีนิพพานสูตร แต่เกิดจากจินตนาการของกวีที่แต่งเพิ่มเติมเพื่อให้
ผู้อ่านจินตนาการเห็นภาพบรรยากาศงานเฉลิมฉลองได้ง่ายขึ้น อีกประการหนึ่ง ทำให้ผู้อ่านเกิด
ความเพลิดเพลินสนุกสนานกับการละเล่นต่าง ๆ ที่กวีได้พรรณนาไว้ในตัวบท

จากการศึกษาเปรียบเทียบสรุปได้ว่า**พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์**มีการกล่าวถึง
เหตุการณ์ตอนกษัตริย์ทั้งหลายสร้างพระสถูปตรงกับมหาปรีนิพพานสูตร เพียงแต่ว่าลักษณะการ
พรรณนาเย็นเยือก กวีเขียนไว้หลายหน้ากระดาษไม่เหมือนกับมหาปรีนิพพานสูตรที่บรรยายไว้อย่าง
กระชับเพียงหน้าเดียว เพราะพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์นั้นเป็นวรรณกรรมที่กวีแต่ง

ขึ้นมาใหม่ แม้จะเกี่ยวกับการปรีนิพพานของพระพุทธเจ้า แต่ก็เพิ่มการพรรณนาถึงมหรสพและการละเล่นต่างๆ ในงานเฉลิมฉลองพระสถูปของแต่ละเมือง เพื่อสร้างความเพลิดเพลินให้แก่ผู้อ่านและเกิดจินตนาการเห็นภาพของงานวัดชัดเจนมากยิ่งขึ้น ดังนั้นจึงทำให้เนื้อหาในเหตุการณ์ตอนสร้างพระสถูปนี้มีมากกว่ามหาปรีนิพพานสูตร ส่วนมหาปรีนิพพานสูตรนั้นเป็นเหมือนบันทึกเหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับพุทธประวัติในปัจฉิมโพธิกาล ฉะนั้นจึงไม่ได้เน้นพรรณนาถึงมหรสพและการละเล่นต่างๆ

นอกจากนี้ การสร้างพระสถูปเจดีย์ก็ยิ่งเชื่อมโยงกับการสร้างบุญกุศล ในมหาปรีนิพพานสูตรไม่ได้กล่าวถึงเหตุการณ์นี้ เพราะมหาปรีนิพพานสูตรเป็นเรื่องของการปรีนิพพานของพระพุทธเจ้า เป็นพระสูตรที่ไม่ได้เน้นหลักธรรมการสร้างบุญบารมี ส่วนพระนิพพานสูตรกลอนสวดฉบับพิมพ์เป็นวรรณกรรมกลอนสวดที่เขียนขึ้นมาใหม่ภายหลัง ฉะนั้นก็จึงแทรกคติธรรมที่เหมาะสมกับชาวบ้าน เช่น การสร้างสถูปเจดีย์ การบูชาสถูปเจดีย์ เป็นต้น เพื่อให้ผู้อ่านตระหนักถึงการทำบุญกุศลด้วยการสร้างสถูปเจดีย์

จากการศึกษาเปรียบเทียบเหตุการณ์หลังการเสด็จดับขันธปรีนิพพานสรุปได้ว่า เนื้อหาที่ปรากฏในมหาปรีนิพพานสูตรตรงกับพระนิพพานสูตรกลอนสวด ๕ เหตุการณ์ ได้แก่ เหตุการณ์ตอนบุคคลทั้งหลายบูชาพระพุทธศรีระ, เหตุการณ์ตอนพระสุภัททวุฒบรพชิตกล่าวล่วงเกินพระพุทธเจ้า, เหตุการณ์ตอนมัลลกษัตริย์ถวายพระเพลิงพระพุทธศรีระ, เหตุการณ์ตอนกษัตริย์แบ่งพระบรมสารีริกธาตุ และเหตุการณ์ตอนกษัตริย์ทั้งหลายสร้างพระสถูป ทั้งห้าเหตุการณ์นี้มีปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวดแต่ละฉบับต่างกัน คือ เหตุการณ์ตอนบุคคลทั้งหลายบูชาพระพุทธศรีระ, เหตุการณ์ตอนพระสุภัททวุฒบรพชิตกล่าวล่วงเกินพระพุทธเจ้า และเหตุการณ์ตอนมัลลกษัตริย์ถวายพระเพลิงพระพุทธศรีระมีปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนฉบับที่ ๑ และพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ ส่วนเหตุการณ์ตอนกษัตริย์ทั้งหลายสร้างพระสถูปนี้มีปรากฏเฉพาะพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์เท่านั้น ซึ่งตอนทั้งหมดนั้นมีความสำคัญ ฉะนั้นก็จึงต้องรักษาเค้าโครงเดิมให้เหมือนกับมหาปรีนิพพานสูตร

จากการศึกษาเปรียบเทียบพระนิพพานสูตรกลอนสวดทุกฉบับสรุปได้ว่า พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนฉบับที่ ๑ มีเนื้อหาตรงกับมหาปรีนิพพานสูตร ๑๗ เหตุการณ์ ได้แก่ พระพุทธเจ้าจำพรรษาครั้งสุดท้าย, พระพุทธเจ้าแสดงนิมิตโอภาส, มารกราบทูลให้ปรีนิพพาน, พระพุทธเจ้าทรงปลงพระชนมายุสังขาร, พระพุทธเจ้าทอดพระเนตรเมืองเวสาลีแบบนาคาวโลก, นายจุนทกัมมารบุตรถวายสุกรมัทวะ, พระพุทธเจ้ารับสั่งขอน้ำดื่ม, พระพุทธเจ้าเสด็จไปยังควงไม้สาละทั้งคู่, พระพุทธเจ้าทรงแสดงมหาสุทิสสนสูตร, มัลลกษัตริย์ถวายอภิวัตพระพุทธรูปครั้งสุดท้าย, พระพุทธเจ้าทรงอุปสมบทสุภัททปริพาชก, พระพุทธเจ้าตรัสพระปัจฉิมวาจา, พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรีนิพพาน, บุคคลทั้งหลายบูชาพระพุทธศรีระ, พระสุภัททวุฒบรพชิตกล่าวล่วงเกินพระพุทธเจ้า และมัลลกษัตริย์ถวายพระเพลิงพระพุทธศรีระ

พระนิพนธ์กลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ มีเนื้อหาตรงกับมหาปริณิพพานสูตรเพียงเหตุการณ์เดียวเท่านั้น ได้แก่ เหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน

พระนิพนธ์กลอนสวด ฉบับพิมพ์มีเนื้อหาตรงกับมหาปริณิพพานสูตร ๑๙ เหตุการณ์ ได้แก่ พระพุทธเจ้าจำพรรษาครั้งสุดท้าย, พระพุทธเจ้าแสดงนิมิตโอภาส, มารกราบทูลให้ปรินิพพาน, พระพุทธเจ้าทรงปลงพระชนมายุสังขาร, พระพุทธเจ้าทอดพระเนตรเมืองเวสาลีแบบนาคาวโลก, นายจุนทกัมมารบุตรถวายสุกรมัททวะ, พระพุทธเจ้ารับสั่งขอน้ำดื่ม, พระพุทธเจ้าเสด็จไปยังควงไม้สาละทั้งคู่, พระพุทธเจ้าทรงแสดงมหาสุทิสสนสูตร, มัลลกษัตริย์ถวายอภิวัตพระพุทธรูปครั้งสุดท้าย, พระพุทธเจ้าทรงอุปสมบทสุภาทปริพาชก, พระพุทธเจ้าตรัสพระปัจจิมวาจา, พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน, บุคคลทั้งหลายบูชาพระพุทธศรีระ, พระสุภาทกษัตริย์ทรมรรพชิตกล่าวล่วงเกินพระพุทธเจ้าและมัลลกษัตริย์ถวายพระเพลิงพระพุทธศรีระ, เหตุการณ์ตอนกษัตริย์ทั้งหลายแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ และกษัตริย์ทั้งหลายสร้างพระสถูป

จะสังเกตเห็นว่าเนื้อหาที่พระนิพนธ์กลอนสวดทุกฉบับตรงกับมหาปริณิพพานสูตร ได้แก่ เหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน เพราะพระนิพนธ์กลอนสวดทุกฉบับเป็นวรรณกรรมที่นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับการเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้า เพื่อให้ผู้อ่านทราบเหตุการณ์ตอนนี้และตระหนักถึงความตาย ดังนั้นจึงทำให้พระนิพนธ์กลอนสวดทุกฉบับมีเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานเหมือนกับมหาปริณิพพานสูตร ถึงแม้พระนิพนธ์กลอนสวดแต่ละฉบับจะมีเนื้อหามากน้อยต่างกัน แต่จุดมุ่งหมายในการเขียนพระนิพนธ์กลอนสวดทุกฉบับก็เพื่อให้ผู้อ่านตระหนักถึงมรณธรรมว่าทุกคนต้องตาย แม้แต่พระพุทธเจ้าก็ไม่รอดพ้นจากความตายไปได้ กวีนำเรื่องราวการเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้าเป็นตัวอย่างในการสอนมรณธรรม

สำหรับเนื้อหาของพระนิพนธ์กลอนสวดแต่ละฉบับแตกต่างกันนั้น อาจเป็นเพราะกวีแต่ละท่านมีความคิดหรือจินตนาการไม่เหมือนกัน เวลาเขียนพระนิพนธ์กลอนสวดแต่ละฉบับ กวีจึงนำเค้าโครงมาจากมหาปริณิพพานสูตรมาเขียนใหม่ให้แตกต่างกัน เช่น กวีผู้แต่งพระนิพนธ์กลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ เห็นว่าเหตุการณ์ตั้งแต่ตอนที่พระพุทธเจ้าจำพรรษา ณ เวฬุคามจนถึงมัลลกษัตริย์ถวายพระเพลิงมีความสำคัญและเพียงพอต่อผู้อ่านที่จะรับรู้เรื่องราวช่วงวาระสุดท้ายของพระพุทธเจ้า ฉะนั้นจึงทำให้พระนิพนธ์กลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ มีเนื้อหาตรงกับมหาปริณิพพานสูตร ๑๙ เหตุการณ์ เป็นต้น ความคิดและจินตนาการของกวีผู้แต่งพระนิพนธ์กลอนสวดแต่ละฉบับไม่เหมือนกัน ดังนั้นจึงทำให้เนื้อหาของพระนิพนธ์กลอนสวดมีความแตกต่างกัน

จากการศึกษาพบว่าพระนิพนธ์กลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ ไม่ได้ถูกเขียนขึ้นมาอย่างเอกเทศ แต่กวีเขียนผนวกรวมกับเรื่องอื่น ได้แก่ เรื่องมหามายาสสูตร (กลอนสวด) ประวัตินางมหามายา, เรื่องสวัสดิรักษา (กลอนสุภาสิต) การรักษาสิริราชีต่างๆ, เรื่องสุภาสิตสอนชายหญิง (กลอนสุภาสิต) และพาลีสอนน้อง รวมเป็น ๕ เรื่องในสมุดไทยเล่มเดียว อาจเป็นไปได้ว่าด้วยความ

ไม่เป็นเอกเทศนี้ จึงทำให้กวีผู้แต่งเรื่องพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ จำเป็นต้องนำเสนอเหตุการณ์สำคัญที่สุดของแต่ละเรื่อง กวีจึงต้องนำเสนอเหตุการณ์ตอน พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน เพราะเป็นเค้าโครงที่สำคัญที่สุด ฉะนั้นจึงส่งผลให้พระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ มีเนื้อหาน้อยที่สุด

แม้เนื้อหาของพระนิพนพานสูตรกลอนสวดแต่ละฉบับจะมีเนื้อหาที่แตกต่างกันบ้าง ตามแนวคิดหรือจินตนาการของกวีแต่ละท่านที่มีมุมมองในการนำเสนอเรื่องราวเหตุการณ์ช่วงวาระสุดท้ายของพระพุทธเจ้าไม่เหมือนกัน แต่กวีทุกท่านยังคงยึดเค้าโครงอันเป็นเหตุการณ์ที่สำคัญที่สุดได้แก่ การเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นลักษณะร่วมที่พระนิพนพานสูตรกลอนสวดทุกฉบับต้องมีเหมือนกับมหาปรินิพพานสูตร เพื่อให้ผู้อ่านตระหนักถึงความตายหรือมรณธรรมจะได้ไม่ประมาทในชีวิต

๑.๒ เนื้อหาที่มหาปรินิพพานสูตรแตกต่างจากพระนิพนพานสูตรกลอนสวด

การศึกษาเปรียบเทียบในส่วนนี้ทำให้เห็นข้อแตกต่างระหว่างเนื้อหาในพระนิพนพานสูตรกลอนสวดกับมหาปรินิพพานสูตร โดยกวีอาจแต่งเนื้อหาเพิ่มเติมหรือตัดทอน ดังจะศึกษาต่อไปนี้

- ๑.๒.๑ เนื้อหาที่พระนิพนพานสูตรกลอนสวดแต่งเพิ่มเติมจากมหาปรินิพพานสูตร
- ๑.๒.๒ เนื้อหาที่ปรากฏเฉพาะในมหาปรินิพพานสูตร

๑.๒.๑ เนื้อหาที่พระนิพนพานสูตรกลอนสวดแต่งเพิ่มเติมจากมหาปรินิพพานสูตร

เนื้อหาที่พระนิพนพานสูตรกลอนสวดแต่งเพิ่มเติมจากมหาปรินิพพานสูตรนี้ผู้วิจัยจะศึกษาเนื้อหาที่กวีแต่งเพิ่มเติมไว้ในพระนิพนพานสูตรกลอนสวดแต่ละฉบับเท่านั้น เนื้อหาในส่วนนี้ไม่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร โดยแบ่งเป็น ๓ เหตุการณ์ ดังนี้

- ๑.๒.๑.๑ เหตุการณ์ก่อนการเสด็จดับขันธปรินิพพาน
- ๑.๒.๑.๒ เหตุการณ์วันเสด็จดับขันธปรินิพพาน
- ๑.๒.๑.๓ เหตุการณ์หลังการเสด็จดับขันธปรินิพพาน

๑.๒.๑.๑ เหตุการณ์ก่อนการเสด็จดับขันธปรินิพพาน

จากการศึกษาเหตุการณ์ก่อนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานที่กวีแต่งเพิ่มเติมไว้ในพระนิพนพานสูตรกลอนสวดพบ ๔ เหตุการณ์ ได้แก่

- ๑.๒.๑.๑.๑ การลำดับพรรษาของพระพุทธเจ้า
- ๑.๒.๑.๑.๒ พระอัครสาวกนิพพาน
- ๑.๒.๑.๑.๓ บุญกรรมของพระพุทธเจ้าที่ทรงลำบากในการรับสั่งขอน้ำดื่ม
- ๑.๒.๑.๑.๔ เรื่องกบฟังธรรม

๑.๒.๑.๑.๑ การลำดับพรรษาของพระพุทธเจ้า

ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะทรงเข้าจำพรรษา ณ บ้านเวฬุคามนั้น กวีพรรณนาถึงการจำพรรษาของพระพุทธเจ้าแต่ละปีว่าประทับอยู่สถานที่ใดบ้าง อาจอธิบายถึงเหตุการณ์สำคัญเล็กน้อย ซึ่งกวีบรรยายตั้งแต่พรรษาที่ ๑ จนถึงพรรษาที่ ๒๘ จากการศึกษาพบว่า การลำดับพรรษาของพระพุทธเจ้านี้มีปรากฏในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ เท่านั้น ดังตัวอย่างความว่า

เมื่อสิบเจดสิบแปดเล่า	แลลิมแก้วพรรษา
เสด็จอยู่ในลิมมา	ราชคฤห์พระนครฯ
ยี่สิบพรรษา	พระมหาชินวร
อยู่มะกุลละคิงขร	บวระพระวิหารฯ
ยี่สิบเอ็ดพรรษา	เนาในป่าลิลัยสถาน
เสด็จทรงพระสำราญ	เปนถานที่วิเวกวัศฯ
เมื่อได้ยี่สิบสอง	วรรษาท่องเที่ยวโปรดสัตว์
อยู่ภิงสะกะลาพัต	นิเวศวัศัตถาพรฯ
ยี่สิบสามยี่สิบสี่	ยี่สิบห้าวรรษากร
สำราญในบร	เซตวะนะพระวิหารฯ
พรรษายี่สิบหก	พระดิลกโลกาจารย์
เจดีย์บรรพตสถาน	ทรงสำราญสำเร็จกิจฯ
ยี่สิบเจ็ดพรรษา	ยี่สิบแปดมาทรงสถิต
นิโครธารามสำฤทธิ	สำเร็จพระอิริยาบถฯ
ขอสัตตัตตวรรษา	จะพรรณนาให้สิ้นหมด
ยี่ดยวที่กล่าวบท	จะงดไว้เอาใจความฯ
พรรษาเป็นที่สุด	ทรงยังหยุดในเวฬุคาม
ทรงพระพยายาม	ตามพุทธพงษ์ประเพณีฯ

(เอกสารเลขที่ ๒๖๗: ๑๔-๑๙)

ตัวอย่างข้างต้นนี้ เป็นบทอธิบายถึงการจำพรรษาของพระพุทธเจ้าไว้อย่างละเอียด ตั้งแต่พรรษาที่ ๑-๒๘ การบรรยายเช่นนี้ไม่ปรากฏในมหาปรินิพนพานสูตร แต่ปรากฏในพุทธประวัติ เพียงแต่ว่าข้อมูลอาจไม่ตรงกันทั้งหมด พรรษาที่ไม่ตรงกัน ได้แก่ พรรษาที่ ๑๑ และพรรษาที่ ๑๓ -๒๘ เช่น พระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ ระบุว่า “พรรษาที่ ๑๗-๑๙ ทรงจำพรรษา ณ เมืองราชคฤห์” แต่ในพุทธประวัติระบุว่า “พรรษาที่ ๑๗ จำพรรษา ณ พระเวฬุวันวิหาร พอพรรษาที่ ๑๘ กับพรรษาที่ ๑๙ ทรงจำพรรษา ณ จาลิยบรรพต” เป็นต้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). ๒๕๕๒: ๑๐-๑๑)

อย่างไรก็ตามการลำดับพรรษานี้มีความคล้ายคลึงกับปฐมสมโพธิกถาปริจเฉทที่ ๒๕ เหตุการณ์ตอนกล่าวถึงการลำดับพรรษาของพระพุทธเจ้าความว่า “ในวัสสาที่ค้ำรบ ๑๗, ๑๘, ๑๙ เสด็จไปสู่เมืองราชคฤห์อีก ทรงจำพระวัสสา ณ เวฬุวันาราม จำเดิมแต่นั้นมาพระองค์

เสด็จกลับมาสู่เมืองสวดี สกิดสำราญพระอิริยาบถอยู่ ณ เขตวันถึงพรรษา ๑๙ ประทับ ณ บุพพาราม ๖ พระวัสสา สิริรวมเข้าเป็น ๒๕” (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. ๒๕๓๙: ๒๑๗-๒๑๘) ดังนั้นอาจเป็นไปได้ว่ากวีนำเค้าโครงมาจากปฐมสมโพธิกถาหรือพุทธประวัติ มาแต่งเนื้อหาเพิ่มเติมไว้ในพระนิพนทานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ แต่กวีอาจจะนำมาประยุกต์กับจินตนาการของตนเอง จึงทำให้สถานที่จำพรรษาบางแห่งไม่ตรงกัน

จะสังเกตเห็นว่ากวีไม่ได้กล่าวถึงการจำพรรษาทั้งหมด กล่าวถึงแค่พรรษาที่ ๑-๒๘ เท่านั้นและตัดบทกล่าวถึงพรรษาสุดท้าย เพื่อต้องการให้ผู้อ่านทราบประวัติความเป็นมาก่อนที่พระพุทธเจ้าจะจำพรรษาครั้งสุดท้าย ณ เวพุกคาม แคว้นเวสาลี ไม่มีจุดมุ่งหมายเพื่อเล่าเรื่องพุทธประวัติโดยตรง ฉะนั้นจึงเป็นการเล่าแบบสังเขป มีปรากฏเฉพาะในตอนต้นของพระนิพนทานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ เท่านั้น จากนั้นกวีจึงบรรยายลำดับเหตุการณ์การเสด็จดับขันธปรินิพพาน

การเล่าเรื่องลำดับพรรษาของพระพุทธเจ้านี้เพื่อให้เห็นพระชนมายุที่เพิ่มขึ้นทุกปีของพระพุทธเจ้าก่อนที่จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน กวีเล่าแต่ละพรรษาไว้อย่างกระชับ เพื่อให้ผู้อ่านตระหนักถึงกาลเวลาล่วงไปอย่างรวดเร็วจนทำให้ทราบได้ว่าพระพุทธเจ้ามีพระชนมายุ ๘๐ พรรษาและจะเสด็จดับขันธปรินิพพานในที่สุด อีกประการหนึ่ง ทำให้ผู้อ่านเห็นพุทธกิจในแต่ละปีว่าพระพุทธเจ้าทรงเผยแผ่หลักธรรมตลอด ๔๕ ปีจนทำให้พระพุทธศาสนานั้นคง เป็นการเปรียบเทียบให้ทราบว่าธรรมเจริญขึ้น ขณะที่พระพุทธเจ้าผู้ประกาศพระศาสนาทรงโรยราใกล้จะเสด็จดับ ขันธปรินิพพานเสียแล้ว

๑.๒.๑.๑.๒ พระอัครสาวกนิพนทาน

พระอัครสาวก แปลว่า สาวกผู้เลิศ สาวกผู้ยอดเยี่ยม ในที่นี้หมายถึงพระสารีบุตรเถระ อัครสาวกเบื้องขวา และพระโมคคัลลานเถระ เป็นอัครสาวกเบื้องซ้าย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). ๒๕๕๓: ๕๒๖) คำว่าอัครสาวกนี้ใช้เฉพาะพระสารีบุตรเถระและพระโมคคัลลานเถระ เพราะไม่ปรากฏว่าพระพุทธเจ้าทรงตรัสเรียกอีสิตสาวกรูปอื่น พระสารีบุตรเถระนั้นได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นธรรมเสนาบดี ในด้านผู้มีปัญญากว่าพระภิกษุรูปอื่น เป็นผู้วางรากฐานเกี่ยวกับการศึกษาพระพุทธศาสนาให้เป็นสัดส่วน ส่วนพระโมคคัลลานเถระนั้นได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้เลิศด้านมีฤทธิ์ เป็นผู้รับบทบาทในการปราบพวกเดียรถีย์เพื่อฝึกให้กลับกลายเป็นคนดี พระอัครสาวกเป็นผู้มีบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคต้นพุทธกาล จนถึงปัจฉิมโพธิกาล

จากการศึกษาพบว่าพระนิพนทานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑, พระนิพนทานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ และพระนิพนทานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ กล่าวถึงเรื่องพระอัครสาวกนิพนทาน ดังจะวิเคราะห์ต่อไปนี้

พระนิพนทานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระอัครสาวกนิพนทาน ดังตัวอย่างความว่า

ฝ่ายพระสารีบุตรบวร	พาสงฆ์นิกร
ออกจากนครสาวัตถี	
ไต่เต้าตามบพจรลี	ภอเยนสุระศรี
ถึงที่นาลันทกะคาม	
สู่เรือนชนนีมีนาม	นางสารีพราหมะ
ณีกับสงฆ์บริวาร	
ในวันเมื่อจกนฤพาน	จึงแสดงธรรมทาน
แต่ท่านมารดาด้วยดี	
แต่ประภถึงปัจฉิมราตรี	ยังนางพราหมณี
ให้ตั้งในที่ไสตย	
ครั้นปัจจุศไสยเวลา	ลาสงฆ์คณา
สู่ควาโมภษณฤพาน	
ในเดือนสิบสองเพงวาร	จันทร์แจ่มคัคณานต์
ถึงกาลนักษัตรภคิติกาย	
หนึ่งพระมะหาโมคคัลลา	นิพานเหนือมะหา
กาพะสีลาอันดี	
ในวันเดือนสิบสองติดดี	ข้างแรมอันมี
ในต้นฤดูเหมันต์	
	(เอกสารเลขที่ ๒๖๗: ๔๓-๔๔)

ตัวอย่างข้างต้นนี้ เป็นบทบรรยายเหตุการณ์ตอนพระอัครสาวกนิพพาน การบรรยายเช่นนี้ไม่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร จากการศึกษาพบว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ลำนวนที่ ๑ กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระสารีบุตรเถระลาไปนิพพาน ณ บ้านนาลันทา พระโมคคัลลานเถระนิพพานข้างถ้ำกาฬสิลา ซึ่งตรงกับประวัติของพระอัครสาวกที่ระบุว่า “พระสารีบุตรเถระนิพพานเมื่อวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ที่บ้านของท่านเองด้วยโรคปักขันธิกาพาธ ส่วนพระโมคคัลลานเถระนิพพาน ณ ถ้ำกาฬสิลา เมื่อวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ หลังพระสารีบุตรเถระนิพพานได้ ๑๕ วัน ในขณะที่พระพุทธรูปเจ้าทรงมีพระชนมายุได้ ๗๙ พรรษา พระอัครสาวกนิพพานก่อนพระพุทธรูปเจ้า ๑ ปี” (บรรจบ บรรณรุจิ. ๒๕๓๖: ๖๒-๖๗) แต่พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ลำนวนที่ ๑ ระบุว่าพระสารีบุตรเถระลาพระพุทธรูปเจ้าไปนิพพานหลังจากพระพุทธรูปเจ้าออกพรรษาที่เวฬุคาม ข้อมูลนี้ขัดแย้งกับมหาปรินิพพานสูตรที่ระบุว่าพระสารีบุตรเถระบันลือสีหนาทแล้วทูลลาพระพุทธรูปเจ้าเพื่อไปนิพพานตั้งแต่ก่อนที่พระพุทธรูปองค์จะเข้าจำพรรษา ณ เวฬุคาม (ที่. ม. ๑๐/๑๔๕/๙๐)

เป็นที่น่าสังเกตว่า ลักษณะการเขียนถึงพระสารีบุตรเถระ จะคล้ายกับ เหตุการณ์ตอน พระสารีบุตรเถระบันลือสีหนาทในมหาปรินิพพานสูตร แต่เหตุการณ์ตอนพระสารีบุตรเถระบันลือสีหนาทในมหาปรินิพพานสูตรนั้นไม่ได้กล่าวถึงพระโมคคัลลานเถระ ดังนั้นจึงเป็นจินตนาการของกวีที่ได้รับอิทธิพลจากประวัติของพระอัครสาวก การที่กวีเล่าเรื่องการนิพพานของ

พระอัครสาวก ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทในพระพุทธศาสนาที่ย่อมทำให้เห็นว่าบุคคลสำคัญต่างนิพพานกันหมดแล้วเหลือแต่พระพุทธเจ้าเท่านั้นที่ยังไม่เสด็จดับขันธปรินิพพาน

สำหรับพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ ไม่ได้กล่าวถึงการนิพพานของพระอัครสาวก แต่กล่าวถึงความโศกเศร้าของพระอัครสาวก ดังตัวอย่างความว่า

ขะดีควรทวนกี	ท่ำท้าวโกสี
พระเจ้านิพพาน	บั้นรอนทอนคุณ
เดือนหกพร้อมมูล	ปีมะเสงบอริบูรณ
	วันอังคารพอจวนฯ
สาริบุตรโมคลา	สงสารนักหนา
แต่พื้นเปนสาวก	ร้องไห้รำคร่ำครวญ
ร้องไห้คร่ำครวญ	ตีกบ้นปวน
	คิดถึงองค์ภักคะวา
	(เอกสารเลขที่ ๓๕๑: ๙-๑๑)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระสาริบุตรเถระและพระโมคคัลลานเถระกำลังร้องไห้หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพาน เนื้อความในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ นี้ทำให้ผู้อ่านทราบว่าพระอัครสาวกต้องนิพพานหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานแน่นอน ซึ่งแตกต่างข้อมูลที่ปรากฏในประวัติของพระอัครสาวกที่ระบุว่า “พระอัครสาวกนิพพานก่อนพระพุทธเจ้า ๑ ปี” (บรรจบ บรรณรุจิ. ๒๕๓๖: ๖๒-๖๗)

อีกประการหนึ่ง การพรรณนาถึงอาการร้องไห้ของพระอัครสาวกนี้ขัดกับความเป็นจริงที่ว่าพระอรหันต์ทั้งหลายไม่มีกิเลส คือ เครื่องเศร้าหมอง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). ๒๕๕๓: ๕๑๒) ดังนั้นจึงเป็นไปได้ที่พระอัครสาวก ซึ่งเป็นพระอรหันต์ผู้ใหญ่จะร้องไห้เหมือนกับปุถุชนผู้ยังมีกิเลส แต่การบรรยายความโศกเศร้าของพระอัครสาวกเช่นนี้ทำให้ผู้อ่านเห็นความโศกเศร้าสุดที่จะพรรณนา แม้แต่พระอรหันต์ก็ต้องร้องไห้ในคราวที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระอัครสาวกนิพพาน ดังตัวอย่างความว่า

ข้าแต่ปิ่นเกล้า สาริบุตรนี้เล่า จะสิ้นสังขาร ลาพระร่มเกล้า เข้าสู่นคร เมืองแก้วมหา นครนิพพาน พระองค์อนุญาติ พระธรรมจอมปราชญ์ ลาเพระวรรณ เข้ามานหาไป บัดใจถึงสถาน เรือนมารดาท่าน ที่คลอจากครรภ์ เข้าสู่นิพพาน ที่ประสูติแห่งท่าน นั้นเป็นสำคัญ แต่พระโมคลา ผู้จอมอรหันต์ ตั้งแต่โจรริน ท่านเข้านิพพาน โจรมาไม่น้อย นับได้ห้าร้อย ตีเป็นข้าวสาร อุส่าห์พากาย มาถึงวรรณ ลาไปนิพพาน เหนือมโนศิลา พระโมคคละเจ้า นิพพานไปเล่า ก่อนหน้าเบื้องขวา พระมหาสาริบุตร ผู้เรื่องปัญญา จึงค่อยลิลลา นิพพานตามไป

(พระนิพพานสูตร. ๒๕๐๑: ๒-๓)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระอัครสาวกนิพพาน การบรรยาย เช่นนี้ไม่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตร แต่ปรากฏในประวัติของพระอัครสาวกและปรากฏในปฐมสมโพธิกถา ตอนอัครสาวกนิพพานปริวรรต ปริจเฉทที่ ๒๕ แต่ที่มีความแตกต่างกันเล็กน้อย ได้แก่ พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ที่ระบุว่า “พระโมคคัลลานเถระนิพพานก่อนพระสารีบุตรเถระ” ข้อมูลตรงนี้ไม่ตรงข้อมูลในปฐมสมโพธิกถาที่ระบุว่า “พระสารีบุตรนิพพานวันกติกมาสเพ็ญเดือน ๑๒ พระมหาโมคคัลลานท่านนิพพานในวันดับแห่งเดือนกติกมาสนั้นในเดือนเดียวกันทั้งสองพระองค์” (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. ๒๕๔๘: ๒๗๙) สอดคล้องกับคำกล่าวของ บรรจบ บรรณรุจิที่ว่า “พระโมคคัลลานะเถระนิพพาน ณ ถ้ำกาฬสิลา เมื่อวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ หลังพระสารีบุตรเถระนิพพานได้ ๑๕ วัน” (บรรจบ บรรณรุจิ. ๒๕๓๖: ๖๕) สำหรับเนื้อหาของ เหตุการณ์ตอนพระอัครสาวกนิพพาน ส่วนที่เหลือนอกนั้นมีความคล้ายคลึงกับปฐมสมโพธิกถา ใน ตอนอัครสาวกนิพพานปริวรรต ปริจเฉทที่ ๒๕ เป็นอย่างมาก

จากการศึกษาเปรียบเทียบเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับพระอัครสาวกนิพพานนี้ พบว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ และพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระอัครสาวกลาพระพุทธรเจ้าแล้วไปนิพพานเหมือนกันกับข้อมูลในปฐมสมโพธิกถา ซึ่งขัดแย้งกับพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ ที่ไม่ได้กล่าวถึงการนิพพานของพระอัครสาวก แต่เป็นการกล่าวถึงพระอัครสาวกร้องไห้เสียใจ เพื่อแสดงให้เห็นความโศกเศร้าที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับการเสด็จดับขันธปรินิพพาน ซึ่งขัดแย้งกับข้อมูลในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ และพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์

๑.๒.๑.๑.๓ บุญกรรมของพระพุทธรเจ้าที่ทรงลำบากในการรับสั่งขอ้ำดื่ม

ในระหว่างเสด็จไปยังเมืองกุสินารา พระพุทธรเจ้าทรงกระหายน้ำและให้พระอานนท์เถระไปตักน้ำ แต่ขณะนั้นมีวัวเดินผ่านลำน้ำนั้นส่งผลให้พระพุทธรเจ้าต้องตรัสถึงสามครั้งน้ำจึงใส กวีจึงเล่าบุญกรรมนี้ เพื่อคลายความสงสัยที่ว่า เพราะวิบากกรรมใด พระพุทธรเจ้าจึงทรงลำบากในการรับสั่งขอ้ำดื่มถึงสามครั้งจึงได้เสวยน้ำ จากการศึกษาค้นคว้าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ เท่านั้นที่กวีเล่าบุญกรรมของพระพุทธรเจ้าที่ทรงลำบากในการรับสั่งขอ้ำดื่ม ดังตัวอย่างความว่า

คือส่งได้ฟังมา	ว่าพระองค์ทรงวรภาคย์
ปางเปนนุรุษยาก	ทุพลภาพเข็ญใจ
วันหนึ่งเทียมโคเกวียน	เข็ญขับเจียรจวนสุริย์ใส
แสงกล้านภาโลย	จึงปลดไปสควีพลันฯ
แล้วจงเอาจองไป	เพื่อจให้กินน้ำนั้น
ส่วนว่าควาวิครัน	เหนน้ำนั้นก็จะกินฯ
บุรุษนั้นเหนน้ำ	ขุนค้ำคั้นเปนมณฑิน

ชักไว้มิให้กิน	จะให้ไปถึงน้ำใส
โคนันมันโกรธา	ไม่ได้มากินทันใจ
เพนก้ามได้ทำไว้	เท่านี้แลแต่ปางบรรพ์
ก้ามนั้นเปนประธา	ปะวะเวษฐะนิยะกรรม
ติดตามพระมาทัน	ขณะเมื่อพระอาหนักย์
เสด็จลงไปตักน้ำ	จึงนำค้ำชุนมัวมล
ภายหลังจึงได้ชล	อันใสดีบริสุทธิ์

(เอกสารเลขที่ ๒๖๗: ๑๑๑)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นบทบรรยายกล่าวถึงอดีตชาติที่พระพุทธเจ้าเคยเกิดเป็นนายโคบาล ที่ไม่ยอมให้โคกินน้ำในระหว่างทาง ด้วยผลแห่งกรรมนั้นจึงส่งผลให้พระพุทธเจ้าทรงลำบากในการขอน้ำดื่ม บุพกรรมนี้ก็แล้วแต่กรขึ้นมาเพื่ออธิบายให้ผู้อ่านทราบถึงเหตุปัจจัยในอดีตชาติที่ส่งผลถึงปัจจุบัน ซึ่งไม่มีในมหาปริณิพพานสูตร แต่บุพกรรมนี้ปรากฏในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๒ ขุททกนิกาย อปทานความว่า

“ในกาลก่อน เราเป็นนายโคบาล ต้อนโคไปเลี้ยง เห็นแม่โคกำลังดื่มน้ำชุนมัว จึงห้ามมัน ด้วยวิบากแห่งกรรมนั้น ในภพหลังสุดนี้ (แม่) เราจะกระหายน้ำ ก็ไม่ได้ดื่มน้ำตามความปรารถนา”

(ขุ. อป. ๓๒/๓๙๒/๑-๖)

จากเนื้อความในพระไตรปิฎกนี้ พระพุทธเจ้าทรงเล่าอดีตชาติว่าเคยเป็นนายโคบาล ห้ามไม่ให้โคได้ดื่มน้ำชุนมัว ด้วยการทรมานโคไม่ให้ดื่มน้ำในชาตินั้นจึงส่งผลให้พระพุทธเจ้าทรงลำบากในการรับสั่งดื่มน้ำในระหว่างเสด็จไปยังเมืองกุสินารา การที่กัวเล่าเรื่องบุพกรรมนี้เพื่อให้ผู้อ่านตระหนักถึงกฎแห่งกรรม เพราะวิบากกรรมจะตามให้ผลอย่างแน่นอน แต่อาจให้ผลช้าบ้าง เหมือนพระพุทธเจ้าที่ได้รับผลของบาปกรรมนั้นแม้ในชาติสุดท้าย บุพกรรมนี้เป็นตัวอย่างของการทำชั่วยอมได้รับผลชั่วและเป็นการยืนยันว่าไม่มีใครรอดพ้นจากกฎแห่งกรรม อีกประการหนึ่ง การเล่าเรื่องบุพกรรมนี้ทำให้ทราบว่าพระพุทธเจ้าก็เคยทำสิ่งที่เป็นอกุศลกรรมเหมือนกัน เพียงแต่ว่าพระพุทธเจ้าทรงทำความดีมากจึงส่งผลให้วิบากกรรมนั้นให้ผลช้า

๑.๒.๑.๑.๔ เรื่องกบฟังธรรม

เรื่องกบฟังธรรมนี้ก็แต่งเพิ่มเติมไว้ในเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทรงสงรงน้ำที่แม่น้ำ กุฏานที ก่อนที่จะเสด็จต่อไปยังสาละวันทยานเพื่อเสด็จดับขันธปรินิพพาน เรื่องนี้เป็นตัวอย่างสำหรับผู้ฟังธรรมที่จะได้ขึ้นสวรรค์เหมือนกับกบ จากการศึกษาพบว่าพระนิพพานสูตร กลอนสวด ฉบับพิมพ์เท่านั้นที่กล่าวถึงเรื่องกบฟังธรรม ดังตัวอย่างความว่า

ยังกบหนึ่งเล่า เทียวเต้นไต่เต้า ตามแนวพฤษภา เป็นบุญของเขา ได้พบภควา พาพระสงฆ์ มา เจริญพุทธมนต์ หมอบฟังตั้งหู จิตเขาผูกอยู่ในกองกุศล มีนายโคบาล ชมซานชุกชน เทียวหาโคตน อันลี้หนีหาย กะตักถือท้าว ค่อยเดินค่อยก้าว ตาลอดสอดสาย ไม่ดูทางเดิน มองเมินมุ่งหมาย เหลียวขวาแลซ้าย หาวัวแห่งตน เอากะตักท้าวพบ ถูกต้องกายกบ นั้นวอดวายชนม์ สิ้นชาติเตรฉาน ไปเกิดเบื่องบน เสวยทิพย์โสภณ เป็นเจ้าวิมาน

(พระนิพนพานสูตร. ๒๕๐๑: ๑๗)

เนื้อความข้างต้นนี้ กวีกล่าวถึงกบตัวหนึ่งได้ยินเสียงพระภิกษุสงฆ์สวดมนต์ และถูกโคเหยียบขณะกำลังฟังการสวดมนต์จึงได้ไปเกิดเป็นเทวดาอยู่บนสวรรค์ เรื่องกบฟังธรรมนี้ไม่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตร แต่ปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๖ เรื่องมัจฉทุกเทวปุตตวิมาน ความว่า

ในขณะนั้น กบตัวหนึ่งมาแต่สระโบกขรณี จึงนอนถือนิมิตในพระสุรเสียงด้วยธรรมสัญญาว่านี้ เรียกว่าธรรม อยู่ทำยบบริษัชขณะนั้น คนเลี้ยงลูกโคคนหนึ่งมาอยู่ที่นั่น เห็นพระศาสดากำลังทรงแสดงธรรม และบริษัชกำลังฟังธรรมอย่างสงบเงียบสงัดใจไปในเรื่องนั้น ยินดีไม่สำหรับต่อนโค ไม่ทันเห็นกบ จึงได้ยีนปักไม้บนหัว กบเข้ากบมีจิตเลื่อมใสด้วยธรรมสัญญา ทำกาลตายในขณะนั้นเอง ไปบังเกิดในวิมานทอง ๑๒ โยชน์ ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นเหมือนหลับแล้วตื่นขึ้น เห็นตนถูกหุ้มอับสรแวล้อมนึกคิดว่า เรามาแต่ไหนจึงบังเกิดในที่นี้ เห็นชาติก่อนนึกทบทวนดูว่า เราเกิดในที่นี้และได้รับสมบัติเช่นนี้ เราทำกรรมอะไรหนอ ไม่เห็นกรรมอื่น นอกจากถือนิมิตในพระสุรเสียงของพระผู้มีพระภาคเจ้า เทพบุตรนั้นมาพร้อมด้วยวิมานในขณะนั้นเอง ลงจากวิมานทั้งที่มหาชนเห็นอยู่นั้นแล เข้าไปถวายบังคมพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า แล้วยีนประคองอัญชลีนมัสการอยู่ ด้วยอาณุภาพทิพย์ยิ่งใหญ่ ด้วยบริวารหมู่ใหญ่

(อ. ขุ. วิ. ๒๖/๕๑/๗๔)

เรื่องมัจฉทุกเทวปุตตวิมานนี้สอดคล้องกับพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ การที่กวีนำเรื่องกบฟังธรรมมาถ่ายทอดไว้ในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์เพื่อให้เห็นผลของบุญกุศลที่เกิดจากการได้ฟังธรรม แม้กบจะฟังไม่เข้าใจในเนื้อหาหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง แต่มีจิตเลื่อมใสจึงส่งผลให้เมื่อตายไปจึงขึ้นสวรรค์ เพราะจิตขณะที่กำลังจะตายคิดแต่เรื่องกุศล เพราะอานิสงส์ของการฟังธรรมข้อที่ ๕ ระบุว่า “จิตของผู้ฟังย่อมผ่องใส” (อญ. ปญจก. ๒๒/๒๗๖) อีกประการหนึ่ง ทำให้ผู้อ่านตระหนักถึงการฟังธรรม เพราะเป็นวิธีการสร้างบุญประการหนึ่งตามหลักพระพุทธศาสนาที่ระบุว่า “บุญสำเร็จด้วยการฟังธรรม” (สุ. วิ. ๓/๒๕๖)

จากการศึกษาเนื้อหาในเหตุการณ์ก่อนการเสด็จดับขันธปรินิพพานสรุปได้ว่า มีเนื้อหาที่กวีแต่งเพิ่มเติมจากมหาปริณิพพานสูตร ๔ เหตุการณ์ ได้แก่ การลำดับพรรษาของพระพุทธเจ้า, พระอัครสาวกนิพนพาน, กวีเล่าบุพกรรมของพระพุทธเจ้าทรงลำบากในการรับสั่งขอน้ำดื่ม และเรื่องกบฟังธรรม เหตุการณ์ต่อนกวีกล่าวถึงการลำดับพรรษาของพระพุทธเจ้า, บุพกรรมของพระพุทธเจ้าทรงลำบากในการรับสั่งขอน้ำดื่ม มีปรากฏเฉพาะในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ สำหรับเหตุการณ์ตอนพระอัครสาวกนิพนพานนี้ปรากฏในพระนิพนพานสูตร

กลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ และพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ ส่วนเรื่องกบฟัง
ธรรมปรากฏเฉพาะในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์เท่านั้น

๑.๒.๑.๒ เหตุการณ์วันเสด็จดับขันธปรินิพพาน

จากการศึกษาเหตุการณ์วันเสด็จดับขันธปรินิพพานที่ปรากฏเฉพาะในพระนิพนพาน
สูตรกลอนสวดพบ ๓ เหตุการณ์ ได้แก่

๑.๒.๑.๒.๑ บุพกรรมของพระสุภัททปริพาชกและพระอัญญาโกณฑัญญเถระ

๑.๒.๑.๒.๒ สรรพสัตว์ทั้งหลายแสดงอาการโศกเศร้า

๑.๒.๑.๒.๓ เรื่องเปรตชื่อมิตตวิณฑุ

๑.๒.๑.๒.๑ บุพกรรมของพระสุภัททปริพาชกและพระอัญญาโกณฑัญญเถระ

บุพกรรมของพระสุภัททปริพาชกและพระอัญญาโกณฑัญญเถระนี้กวีแต่ง
เพิ่มไว้ในเหตุการณ์ตอนพระสุภัททปริพาชกอุปสมบทต่อหน้าพระพักตร์ของพระพุทธเจ้ารูปสุดท้าย
เพื่อคลายความสงสัยว่า เพราะสาเหตุใดพระสุภัททปริพาชกจึงอุปสมบทเป็นรูปสุดท้าย กวีเล่าไว้
อย่างละเอียดว่า พระสุภัททปริพาชกและพระอัญญาโกณฑัญญเถระเคยเป็นพี่น้องกัน มีอาชีพปลูก
ข้าวสาลี ด้วยความคิดไม่ตรงกันตั้งนั้นจึงแบ่งนาเป็นสองส่วน พระอัญญาโกณฑัญญเถระทำบุญบอย
ไม่รอให้เก็บข้าวสาลีทั้งหมดแล้วค่อยทำบุญเหมือนพระสุภัททปริพาชก ดังนั้นผลกรรมจึงให้ผล
ต่างกัน พระอัญญาโกณฑัญญเถระบรรลุปะเป็นพระอรหันต์รูปแรก ส่วนพระสุภัททปริพาชกอุปสมบท
และบรรลุธรรมเป็นรูปสุดท้าย

จากการศึกษาพบว่าบุพกรรมของพระสุภัททปริพาชกและพระอัญญาโกณฑัญญเถระนี้ปรากฏในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ เท่านั้น กวีเล่าว่า
อดีตกาล พระสุภัททปริพาชกเคยเกิดเป็นน้องของพระอัญญาโกณฑัญญเถระ เคยทำนาข้าวสาลี
ด้วยกัน แต่ว่าพี่ชายคือพระอัญญาโกณฑัญญเถระชวนทำบุญถวายทานเนื่องด้วยข้าวสาลีในวาระ
ต่าง ๆ แต่สุภัททปริพาชกผู้เป็นน้องไม่พอใจ ทั้งสองท่านจึงแบ่งนาออกเป็น ๒ ส่วน แต่ละคนแบ่งกัน
ไปทำคนละส่วน พระอัญญาโกณฑัญญเถระนั้นพอข้าวสาลีท้องก็ทำเป็นนมข้าวมาถวายพระภิกษุ
พอเกี่ยวก็ทำบุญอีกครั้ง พอขนเข้ายุ้งฉางก็ทำบุญอีกครั้งและตั้งความปรารถนาให้ได้อุปสมบทใน
พระพุทธศาสนาคนแรก ตั้งความว่า

ส่วนที่อำนวยการในวัน	หว่านเข้าเพาะพันธุ์
อีกครั้งเอาเข้าเข้านา	
มีท้องแก่ปนภรรยา	แก่เพียงพรรณา
ลูกหวายก็จ่ายแจกทาน	
เมื่อเกี่ยวครั้งหนึ่งอีกการ	มัดฟ่อนคอนคาน
เข้าลานแลนวดธัญญา	

ชนเข้ายังฉางอีกครา	หนึ่งทำทานา
ศิริคำรบบนพวาราฯ	
แล้วจึงตั้งซึ่งประณิธาน	ปราถนาโดยการ
กุศลที่ทำล้ำสมฯ	
เดชด้วยสัศะทานอุตตม	ตั้งช้านิยม
ครั้งนี้ให้จบเจตนาฯ	
ขอเสร็จศิระโมกษัมหา	อรหัตธรรมา
ภิกษุไสมยก่อนคนชนผองฯ	

(เอกสารเลขที่ ๒๖๖: ๓๗-๓๘)

เนื่องด้วยพี่ชายทำบุญบ่อย ด้วยอาณิสงส์แห่งผลบุญจึงได้เกิดมาเป็น พระอัญญาโกณฑัญญเถระผู้ที่เป็นปฐมสาวกในพระพุทธศาสนาตามความปรารถนา ส่วนน้องชาย นั้นทำบุญเมื่อเกี่ยวข้าวเสร็จเพียงครั้งเดียวจึงเกิดมาเป็นพระสุภัททปริพาชก ผู้เป็นสาวกรูปสุดท้าย ดังตัวอย่างความว่า

ส่วนสุภัทท์ผู้น้องบมิปลง	จิตรพร้อมยอมลง
จะเอออำนาจไทยธรรมฯ	
ต่อเสร็จสิ้นกาลกระสิกรรม	ชนเข้ายังทำ
สำเร็จเสร็จแล้วเมื่อใดฯ	
จึงให้เข้าเป็นทานไทย	ธรรมนี้แต่ใน
ครั้งนั้นครั้งหนึ่งพึงมีฯ	
กระทำกระสิกรรมทั้งปี	เหน้อยยากมากมี
ก็ได้ให้ทานครั้งเดียวฯ	
อำนาจผลทานนั้นเจียว	ให้ถึงธรรมเทียว
ที่สุดแห่งพุทธเวไนยฯ	

(เอกสารเลขที่ ๒๖๖: ๓๔-๔๒)

การเล่าเรื่องบุญกรรมของพระสุภัททปริพาชกและพระอัญญาโกณฑัญญเถระเช่นนี้ไม่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร แต่จากการศึกษาพบว่าบุญกรรมนี้ปรากฏในธัมมปทัฏฐกถา ยมกวรรควรรณนา ภาค ๓ เรื่องสญชัย ดังตัวอย่างความว่า

“ภิกษุทั้งหลาย แต่กัลป์นี้ไปอีก ๔๑ กัลป์พระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่าวิปัสสีเสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก ในกาลนั้นกุฎุมพี ๒ พี่น้อง คือมหากาล จุลกาล ให้หว่านนาข้าวสาลีไว้มากต่อมาวันหนึ่ง จุลกาลไปนาข้าวสาลี ฉีกข้าวสาลีกำลังท้องตันหนึ่งแล้วชิมดู ได้มีรสอร่อยมาก เขาปรารถนาจะถวายสาลีคัพพทานแด่พระสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข จึงเข้าไปหาพี่ชายแล้วพูดว่า “พี่ ฉันทจะฉีกข้าวกำลังท้อง ต้มให้เป็นของควรแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลายแล้ว ถวายทาน” พี่ชายกล่าวว่า “เจ้าพูดอะไร ? อันการฉีกข้าวสาลีกำลังท้อง ทำทานไม่เคยมีแล้วในอดีต จักไม่มีในอนาคต, เจ้าอย่าทำข้าวกล้าให้เสียหายเลย” เขาอ้อนวอนแล้ว ๆ เล่า ๆ ครั้งนั้นพี่ชายจึงพูดกะเขาว่า “ถ้ากระนั้น เจ้าต้องปันนาเป็น ๒ ส่วน อย่าแตะต้องส่วนของเรา จงทำส่วนที่เจ้าปรารถนาในนาอันเป็นส่วนของตน” เขารับว่า “ดีแล้ว”

แบ่งนากันแล้ว ได้ขอแรงมือกะมนุษย์เป็นอันมากฉีกข้าวสาลีทอ้ง ให้เคี้ยวเป็นน้ำนมจนข้นปรงด้วยเนยใส น้ำผึ้ง และน้ำตาลกรวด ถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์ผู้มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ในกาลเสร็จภัตกิจกราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ทานอันเลิศของข้าพระองค์นี้ จงเป็นไปเพื่อความแทงตลอดธรรมอันเลิศก่อนกว่าสาวกทั้งปวง พระศาสดาตรัสว่า"จงเป็นอย่างนั้นเถิด" แล้วได้ทรงทำอนุโมทนา เขาไปนาตรวจดูอยู่ เห็นนาแน่นอนด้วยรวงข้าวสาลี เหมือนเขามัดไว้เป็นช่อ ๆ ในนาทั้งสิ้นได้ปีติ ๕ อย่างแล้วคิดว่า "เป็นลาภของเราหนอ" ถึงหน้าข้าวเม่าได้ถวายทานเลิศด้วยข้าวเม่า, ได้ถวายทานอันเนื่องด้วยข้าวกล้าอย่างเลิศพร้อมกับชาวบ้านทั้งหลาย, หน้าเกี่ยวได้ถวายทานอันเลิศในการเกี่ยว, คราวทำชะเน็ด ได้ถวายทานอันเลิศในการชะเน็ด ในคราวมัดฟ่อนเป็นต้น ก็ได้ถวายทานอันเลิศในการมัดฟ่อน อันเลิศในลอม ฯลฯ อันเลิศในฉาง ได้ถวายทานอันเลิศรวม ๙ ครั้ง ในหน้าข้าวคราวหนึ่งด้วยประการอย่างนี้ ที่แห่งข้าวอันเขาถือเอาแล้ว ๆ ได้เต็มดั่งเดิมทุก ๆ ครั้งไป ข้าวกล้าได้งอกงามสมบูรณ์ขึ้นเป็นอย่างยิ่ง อัญญาโกณฑัญญะ บรรารถนาเพื่อแทงตลอดธรรมอันเลิศก่อน

(ขุ. ขา. ๗๒/๒๙๐)

จากเนื้อความข้างต้นนี้ทำให้ทราบว่าเนื้อความในธรรมบทมีความสอดคล้องกับพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ แต่อาจมีความแตกต่างบ้างเล็กน้อย ได้แก่ ในธรรมบทระบุชื่อของพระสุกัททปริพาชกและพระอัญญาโกณฑัญญะระในอดีตชาติว่า "มหากาล" เกิดเป็น สุกัททปริพาชก ส่วน "จุลกาล" เกิดเป็นพระอัญญาโกณฑัญญะระ แต่ในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ ไม่ได้ระบุถึงชื่อของสุกัททปริพาชกและพระอัญญาโกณฑัญญะระ สำหรับเนื้อหาอื่นนอกจากนั้นเหมือนกัน

การเล่าบุพกรรมนี้เป็นการอธิบายเพื่อให้ทราบสาเหตุในอดีตมารองรับผลในปัจจุบันของ พระสุกัททปริพาชก และทำให้ทราบว่าเมื่อทำกรรมดีแล้วต้องให้ผลอย่างแน่นอน ดังพุทธศาสนาสูภาษิตที่ว่า "กัลยาณการี กัลยาณิ แปลว่า ทำดีย่อมได้ดี" (ส. ส. ๒๔/๔๓๘) แต่อาจจะให้ผลช้าเหมือนพระสุกัททปริพาชก อีกประการหนึ่ง การเล่าเรื่องนี้ทำให้ผู้อ่านตระหนักถึงการให้ทาน เพราะทานเป็นธรรมขั้นพื้นฐาน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). ๒๕๕๔: ๑๔) ทานเหมาะสำหรับฆราวาสที่ไม่ค่อยได้ประพฤติธรรม บุคคลทั่วไปสามารถทำได้ เป็นการสร้างบุญบารมีบางที่อาจบรรลุเป็นพระอรหันต์เหมือนพระสุกัททปริพาชก

๑.๒.๑.๒.๒ สรรพสัตว์ทั้งหลายแสดงอาการโศกเศร้า

กวีพรรณนาถึงเหตุการณ์ตอนสรรพสัตว์ทั้งหลายแสดงอาการโศกเศร้า รวมทั้งบุคคลสำคัญทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นพระอัครสาวก พระพิฆเนศ พระอินทร์ พระอิศวร พระนารายณ์ พระพาย พระพรหม พระอาทิตย์ พระจันทร์และพระเทพบุตรพุทธมารดา เป็นต้น จากการศึกษาพบว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ เท่านั้นที่พรรณนาความโศกเศร้าของสรรพสัตว์ทั้งหลายไว้อย่างมาก ดังตัวอย่างความว่า

อินทสวณณะราย	พระพิเนตรพินาย
พระพรหมมยักษ์	ผู้มีฤทธา
ฝูงเทพเทวา	ร่ำรักษัตตถา
	ทั่วทั้งสากลฯ
ทำรทำวนาคกระเวน	ทำรฝากสินเคน
ฝ่ายพระสามลราช	ทำวนทุกตัวคล
สิ้นทุกตัวคล	อันใจกุศล
	เมื่อจะเข้านิฤพานฯ
สองโลกยทุกวัน	พระอาทิตย์พระจันทร์
พระเจ้าฝากเสจร	ทั่วขอบจักรวะวาน
คิดน่าสงสาร	สำเร็จทุกประการ
	น้ำเนตรไหลลงฯ
	(เอกสารเลขที่ ๓๕๑: ๒๑)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นตอนที่กวีพรรณนาย่นถึงอดีตตอนที่พระพุทธเจ้าทรงฝากพระศาสนากับเทวดาช่วยกันคุ้มครองไม่ให้สูญสิ้น กวีบรรยายถึงเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จขึ้นไปยังสวรรค์ชั้นดาวดึงส์และมีโอกาสเข้าเฝ้า เมื่อเทพเจ้าทั้งหลายนึกถึงเหตุการณ์ตอนได้เข้าเฝ้าแล้วนั้นก็น้ำตาไหล เป็นการเล่าแบบย้อนกลับไปสู่อดีตเพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ของพระพุทธเจ้าซึ่งปรินิพพานไปแล้ว เป็นการสร้างบรรยากาศความโศกเศร้าทั่วทั้งสามภพ ไม่ใช่มีแค่มนุษย์หรือพระสาวกเท่านั้นที่โศกเศร้า แม้แต่เทพเจ้าทั้งหลายก็เสียใจกับการปรินิพพานครั้งนี้ เพราะพระพุทธเจ้านั้นทรงได้รับการยกย่องว่า “เป็นครูผู้สอนเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย” (ม. มุ. ๑๒/๙๕/๖๗) ทำให้ผู้อ่านรู้สึกว่าเป็นการสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่

เป็นที่น่าสังเกตว่า เทพเจ้าเหล่านี้บางคนไม่ปรากฏในศาสนาพุทธ แต่เป็นเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ เช่น พระพิฆเนศ พระนารายณ์ พระอิศวร พระอาทิตย์ พระจันทร์ เป็นต้น เป็นเทพเจ้าที่ได้รับการกราบไหว้บูชาจากผู้คนทั้งหลาย การนำชื่อเทพเจ้าเหล่านี้มาเขียนไว้ในวรรณกรรมที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า เป็นการเทิดทูนพระพุทธเจ้า ถึงแม้จะเป็นเทพเจ้าต่างศาสนา แต่ยังคงเสียใจกับการเสด็จดับขันธปรินิพพานในครั้งนี้ ทำให้ผู้อ่านเกิดศรัทธาในพระพุทธเจ้ามากยิ่งขึ้น

จากการศึกษาเนื้อหาที่ปรากฏเฉพาะพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนตอนที่ ๒ ทำให้ทราบว่ากวีพยายามนำเสนอความโศกเศร้าเสียใจของบุคคลต่างๆ โดยกล่าวเรียงลำดับจากพระภิกษุไปจนถึงเทพบุตรพุทธมารดา เป็นการผูกเรื่องราวจากประวัติของบุคคลเหล่านั้นในคัมภีร์พุทธศาสนาแล้วสอดคอดีธรรมพร้อมสลับกับการเล่าย้อนกลับไปในอดีตชาติ เพื่อให้เห็นความผูกพันระหว่างพระพุทธเจ้ากับบุคคลที่กวีบรรยายถึง ทำให้ผู้อ่านรับรู้อารมณ์ความโศกเศร้าและเกิดอารมณ์สะท้อนใจกับการเสด็จดับขันธปรินิพพานในครั้งนี้

๑.๒.๑.๒.๓ เรื่องเปรตชื่อมิตตวินทุ

การเล่าเรื่องเปรตชื่อมิตตวินทุนี้เป็นเรื่องเล่าที่กวีแต่งเพิ่มในเหตุการณ์ตอนมัลลกษัตริย์ทั้งหลายถวายอภิวัตพระพุทธรูปเจ้าเป็นครั้งสุดท้าย พระพุทธรูปเจ้าทรงแสดงธรรมแก่มัลลกษัตริย์ทั้งหลาย กวีเล่าเรื่องเปรตชื่อมิตตวินทุนี้แทรกไว้ในเนื้อหาของพระธรรมเทศนา เพื่อเตือนสติพระราชโอรสและพระราชธิดาไม่ให้อกตัญญูต่อพระราชมารดาพระราชบิดา จากการศึกษาพบว่า พระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์เท่านั้นที่กล่าวถึงเรื่องเปรตชื่อมิตตวินทุความว่า

เหมือนมิตตวินทุ บุรุษจันทาล ไม่รู้คุณท่าน บาบเห็นทันตา ดังว่าจะรู้ เจ้ามิตตวินทุ จะไปนาวา มารดาห้ามปราม ไม่ตามวาทา ผลักให้มารดา เซชวนล้มลง กรรมทำมารดา ครั้นลงเกตรา แล่นไปโดยจง เรือต้องพายุ อับปางจมลงวายน้ำเวียนวง หลายคืนหลายวัน ครั้งขึ้นฝั่งได้ ชุกชนตันไป ในป่าไพโรสถันท์ เห็นเปรตตนหนึ่ง ทนทุกข์ฉกรรจ์ กงจักรพัดผัน เห็นเอกล้ำเกศา เลือดไหลโรมกาย ตั้งแต่ร้องไห้ ทนทุกข์เวทนา เจ้ามิตตวินทุ เห็นงามโสภา กรรมผลักมารดา ให้เห็นเป็นดี เลือดหนองเสลด อยู่ที่กายเปรต ดังสร้อยมีศรี กงจักรพัดหัว ว่าเครื่องอย่างดี เวียนขอเข้าชี้ ท่านจงเมตตา ข้ำขอเครื่องทรง เป็นวงเป็นกง อยู่เหนือเกศา แห่งท่านนั้นไซ้ร ขอให้เกิดรา ขำรักนักหนา อยากได้ใส่ดู เปรตฟังวาทา มิตตวินทุว่า สำคัญเข้าหู คิดอยู่ในใจ ว่าสิ้นกรรมกู เจ้านี้มาดู ให้เห็นเป็นงาม เปรตมีวาทา เจ้าเอ๋ยขอบตา จะเอาก็ตาม จะใส่ให้ท่าน ดูเล่นงามๆ ครั้นเรา ห้ามปราม ท่านไม่ฟังเรา ว่าแล้วเปตา ปลดจากเกศา ยืนให้โดยเดา เปรตได้ความสุข ทุกข์ร้อนบรรเทา หายคลายโศกเศร้า สิ้นกรรมทำมา ฝ่ายมิตตวินทุ เป็นคนมุกทะลุ ผลักไสมารดา เอากงจักรกรด วางเหนือเกศา จักรพัดเวทนา เลือดไหลโรมกาย

(พระนิพนพานสูตร. ๒๕๐๑: ๒๙)

จากเนื้อความข้างต้นนี้ทำให้ทราบว่ามีตตวินทุเคยเกิดเป็นมนุษย์แต่ไม่เชื่อฟังมารดา เป็นคนมุกทะลุ เมื่อตายไปจึงเกิดเป็นเปรต โดนจักรพัดตีระตะตลอดเวลา เพราะวิบากกรรมที่ทำไม่ดีต่อมารดา การเล่าเรื่องเปรตชื่อมิตตวินทุนี้ไม่ปรากฏในมหาปริณิพนพานสูตร แต่จากการศึกษาพบว่าเรื่องเปรตชื่อมิตตวินทุนี้มีปรากฏในมิตตวินทุชาดก ขุททกนิกาย พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๗ ความว่า

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ได้กล่าวคาถาที่เหลือว่า ท่านละทิ้งนางเวมานิกเปรต ๔ มา ได้นางเวมานิกเปรต ๘ ละทิ้งนางเวมานิกเปรต ๘ มา ได้นางเวมานิกเปรต ๑๖ ละทิ้งนางเวมานิกเปรต ๑๖ มา ได้นางเวมานิกเปรต ๓๒ ยังปรารถนายิ่งขึ้นไม่รู้จักพอ มายินดีจักรกรด จักรกรดจึงพุดอยู่บนกระหม่อมของท่านผู้ถูกความปรารถนาครอบงำอันธรรมดาตณหาเป็นสิ่งที่กว้างขวางอยู่ในเบื้องบน ให้เต็มได้ยาก มักเป็นไปตามอำนาจของความปรารถนา เพราะฉะนั้น ชนเหล่าใดมากำหนดยินดี ตณหานั้น ชนเหล่านั้นจึงต้องเป็นผู้ทูลจักรกรดไว้

ก็นายมิตตวินทุที่กำลังพุดอยู่นั้นแหละ จักรแม้นั้นก็พุดตกลงไป ด้วยเหตุนี้ เขาจึงไม่อาจจะกล่าวอีกต่อไป เทพบุตรจึงไปยังเทวสถานของตนที่เดียว พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว ทรงประชุมชาดกว่านายมิตตวินทุๆในครั้งนั้น ได้มาเป็นภิกษุว่ายาก ส่วนเทพบุตรในครั้งนั้น ได้เป็นเรตถาคต ฉะนี้แล.

(ขุ. ชา. ๒๗/๗๙๓-๗๙๗)

จากเนื้อความข้างต้นนี้ จึงพอจะสันนิษฐานได้ว่ากวีนำชาดกเรื่องมิตตวิ
นทุกชาดกนี้มาปรับแต่งตามจินตนาการของตนเองแล้วเขียนแทรกไว้ในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด
ฉบับพิมพ์เพื่อให้ผู้อ่านตระหนักถึงคุณของมารดาบิดา เดือนบุตรธิดาไม่ให้เป็นผู้ว่ายากสอนยาก
เหมือนมิตตวินทุก

จากการศึกษาพระนิพนพานสูตรกลอนสวดในเหตุการณ์วันเสด็จดับขันธปริ
นิพนพานสรุปได้ว่ามีเนื้อหาที่กวีแต่งเพิ่มเติมจากมหาปรินิพนพานสูตร ๓ เหตุการณ์ ได้แก่ กวีเล่าบุพ
กรรมของพระสุภัททปริพาชกและพระอัญญาโกณฑัญญเถระ, สรรพสัตว์ทั้งหลายแสดงอาการ
โศกเศร้า และกวีเล่าเรื่องเปรตชื่อมิตตวินทุก เหตุการณ์เหล่านี้ปรากฏในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด
แต่ละฉบับดังนี้

บุพกรรมของพระสุภัททปริพาชกและพระอัญญาโกณฑัญญเถระมีปรากฏ
เฉพาะในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ แต่งเพื่ออธิบายเหตุผลการได้
อุปสมบทเป็นพระภิกษุรูปสุดท้ายที่ได้เห็นพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า และคลายความสงสัยของ
ผู้อ่านที่ว่าพระสุภัททปริพาชกทำบุญกุศลอะไรจึงได้เป็นพระปัจฉิมสาวก สรรพสัตว์ทั้งหลายแสดง
อาการโศกเศร้าที่ปรากฏในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ กวีพรรณนาความ
โศกเศร้าไว้ละเอียดและมีเนื้อหาในส่วนนี้มากกว่าพระนิพนพานสูตรกลอนสวดฉบับอื่น เพื่อให้ผู้อ่าน
เกิดอารมณ์สะเทือนใจกับการเสด็จดับขันธปรินิพนพานครั้งนี้ และเหตุการณ์สุดท้ายคือตอนที่กวีเล่า
เรื่องเปรตชื่อมิตตวินทุกมีปรากฏเฉพาะในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ เพื่อที่จะสอนเรื่อง
ความกตัญญูกตเวทิต่อผู้มีอุปการคุณทั้งหลาย

๑.๒.๑.๓ เหตุการณ์หลังการเสด็จดับขันธปรินิพนพาน

จากการศึกษาเหตุการณ์หลังการเสด็จดับขันธปรินิพนพานที่ปรากฏเฉพาะในพระ
นิพนพานสูตรกลอนสวดพบ ๗ เหตุการณ์ดังนี้

- ๑.๒.๑.๓.๑ สาเหตุแห่งการตกของดอกมณฑารพ
- ๑.๒.๑.๓.๒ โทณพราหมณ์ขโมยพระเขี้ยวแก้ว
- ๑.๒.๑.๓.๓ เหตุการณ์ตอนทำปฐมสังคายนา
- ๑.๒.๑.๓.๔ พระอานนท์เถระบรรลุธรรม
- ๑.๒.๑.๓.๕ พระเจ้าอโศกมหาราชสร้างบุญบารมี
- ๑.๒.๑.๓.๖ พระอุปัคตเถระปราบพญามาร
- ๑.๒.๑.๓.๗ พญามารปรารถนาพุทธุภูมิ

๑.๒.๑.๓.๑ สาเหตุแห่งการตกของดอกมณฑารพ

ดอกมณฑารพเป็นช่อดอกไม้สวรรค์หรือดอกไม้ทิพย์ มีขนาดใหญ่เท่าถาด
ใบใหญ่ (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). ๒๕๕๑: ๗๓๗) สาเหตุการตกของดอกมณฑารพนี้มี

ปรากฏในเหตุการณ์ตอนพระมหากัสสปเถระมองเห็นดอกมณฑารพในมือของอาชีวกแล้วคิดลำดับการตกของดอกไม้สวรรค์นี้ จากการศึกษาพบว่าพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๑ และพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ที่กล่าวถึงสาเหตุแห่งการตกของดอกมณฑารพ ดังจะอธิบายต่อไปนี้

พระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๑ กล่าวถึงสาเหตุแห่งการตกของดอกมณฑารพไว้ ๗ ครั้ง ดังตัวอย่างความว่า

	หนึ่งคือพระองค์
เสด็จมาลง	สู่ครุภันธุ์
หนึ่งเมื่อประสูติ	พระองค์อีกที
หนึ่งเมื่อได้ศรี	สรรเพชญ์โพธิญาณฯ
	หนึ่งเมื่อพระตรัส
ธรรมจักรปวัตน์	อริยสัจย์พิษดาร
หนึ่งเมื่อกระทำ	ยมกปราชัยหาร
อีกสาชดาจารย์	เสรีจจากสุราย
	หนึ่งคือเมื่อปลง
สังขารพระองค์	หนึ่งเมื่อจะมา
ปรินิพาน	แก้ประการพรรณา
ตั้งนี้มีปรา	กฎแล้วแปดประการฯ
	ยังครั้งหนึ่งมณฑา
จะตกลงมา	เมื่อพระนฤพาน
หลากใจหนักหนา	ด้วยสาชดาจารย์
ทรงชราการ	คร่ำคร่าหนักหนาฯ

(เอกสารเลขที่ ๒๖๖:๑๑๕-๑๑๗)

จากเนื้อความในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๑ ข้างต้นนี้ทำให้ทราบสาเหตุการตกของดอกมณฑารพ ๗ ครั้ง คือ ตอนที่พระโพธิสัตว์จุติลงสู่ครุภันธุ์ พระมารดา ตอนพระพุทธรเจ้าประสูติ ตอนพระพุทธรเจ้าตรัสรู้ ตอนพระพุทธรเจ้าทรงแสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ตอนพระพุทธรเจ้าทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ ตอนพระพุทธรเจ้าทรงปลงพระชนมายุสังขาร และตอนพระพุทธรเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพาน ซึ่งแตกต่างจากพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ที่กล่าวถึงสาเหตุแห่งการตกของดอกมณฑารพไว้เพียง ๓ ครั้งเท่านั้น ดังตัวอย่างความว่า

เดินไปกลางทุ่ง เป็นเจ้าสะดุ้ง หวาดหวั่นวิญญูณณ์ ดอกไม้อันนี้ มีในเมืองฟ้า เหตุใดมิจณา
ได้มาถือเดิน ดอกไม้อันนี้ จะตกบัพพี สามครั้งไม่เกิน ครั้งหนึ่งตกลง เมื่อพระเจ้าเรียม ทรงเคลื่อนดำเนิน
จากครรรภ์มารดา อีกครั้งหนึ่งเล่า เมื่อพระปิ่นเกล้า แรกรู้ธรรมา ในควงโพธิ จะโปรดสัตตา ครั้งหนึ่งตก
มา เมื่อพระนิพพาน ครั้งนี้อศรชัย ธารอยภควันต์ จะสิ้นสังขาร ดับสูญอินทรีย์

(พระนิพพานสูตร. ๒๕๐๑: ๕๔)

จากเนื้อความข้างต้นนี้ทำให้ทราบว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์กล่าวถึงสาเหตุแห่งการตกของดอกมณฑารพไว้เพียง ๓ ครั้ง ได้แก่ ตอนพระพุทธเจ้าประสูติ
ตอนพระพุทธเจ้าตรัสรู้ และตอนพระพุทธเจ้าปรินิพพาน ลักษณะการบรรยายถึงสาเหตุการตกของ
ดอกมณฑารพนี้ไม่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร แต่จากการศึกษาพบว่าเนื้อความในส่วนนี้
คล้ายคลึงกับเนื้อหาที่ปรากฏในปฐมสมโพธิกถา ตอนธาตุวิภังค์ปริวรรต ปริจเจทที่ ๒๗
ดังความว่า

“พระมหากัสสปเห็นดังนั้น จึงดำริว่าดอกมณฑารพ ปรากฏมือแห่งอาชีวกผู้นี้แท้จริงอันว่า
มณฑารพบุพชาติจะได้มีในมนุษย์โลกเป็นนิจกาลนั้นหามิได้ ต่อเมื่อใดพระสัพพัญญูโพธิสัตว์เสด็จ
ลงมาสู่ครรรภ์พระมารดาแลกาลเมื่อประสูติ และการออกสู่มหาภิเนษกรรมณ์ แลกาลอภิสมโพธิและตรัส
เทศนาธรรมจักร จึงบันดาลตกลงมาแต่สุลาสัยเทวโลก แลกาลบัดนี้ในใจจึงมีดอกมณฑารพปรากฏ ดัง
อาตมปริวิตกด้วยพระองค์พระสุคตทิทรงชรา หรือว่าพระศาสดาเข้าสู่พระปรินิพพานประการใด”

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. ๒๕๔๘: ๓๐๓-๓๐๔)

จากเนื้อความข้างต้นนี้ทำให้ทราบว่าปฐมสมโพธิกถากล่าวถึงสาเหตุแห่ง
การตกของดอกมณฑารพ ๖ ครั้ง ได้แก่ ตอนพระโพธิสัตว์จุติลงสู่ครรรภ์ ตอนพระพุทธเจ้าประสูติ
ตอนพระพุทธเจ้าผนวช ตอนพระพุทธเจ้าตรัสรู้ ตอนพระพุทธเจ้าแสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตร และ
ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ซึ่งสาเหตุแห่งการตกของดอกมณฑารพที่ปรากฏในพระ
ปฐมสมโพธิกถานี้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสอาจนำเค้าโครงจากมหา
ปรินิพพานสูตร

มหาปรินิพพานสูตรไม่ได้เขียนถึงสาเหตุแห่งการตกของดอกมณฑารพ
เพียงแต่ในมหาปรินิพพานสูตรมีเนื้อความที่กล่าวถึงดอกมณฑารพไว้ว่า “ขณะที่ท่านพระมหากัสสป
ปะวะละลงข้างทาง นั่งที่โคนไม้ต้นหนึ่ง พอดีมีอาชีวกคนหนึ่งถือดอกมณฑารพจากกรุงกุสินารา
ฯลฯ เขาตอบว่า เราชั่ววาท ท่านพระสมณโคตมปรินิพพานได้ ๗ วันเช้าวันนี้ เราถือดอกมณฑารพ
ดอกนี้มาจากที่ปรินิพพานนั้น” (ที. ม. ๑๐/๒๓๑/๑๗๔) ข้อความในมหาปรินิพพานสูตรนี้ทำให้
ทราบได้ว่าดอกมณฑารพตกในเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานเหมือนกับที่
ปรากฏในพระปฐมสมโพธิกถา ฉะนั้นจึงเป็นไปได้ที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิต
ชิโนรสอาจนำข้อความในส่วนนี้ของมหาปรินิพพานสูตรมาเขียนไว้ในพระปฐมสมโพธิกถา

จำนวนการตกของดอกมณฑารพในปฐมสมโพธิกถานี้น้อยกว่าพระนิพพาน
สูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ และเหตุการณ์ของการตกของดอกมณฑารพก็มีความ

แตกต่างกัน ได้แก่ เหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ ตอนพระพุทธเจ้าทรงปลงพระชนมายุสังขารปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนตอนที่ ๑ แต่ไม่ปรากฏในปฐมสมโพธิกถา ส่วนเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าผนวชปรากฏในปฐมสมโพธิกถา แต่ไม่ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนตอนที่ ๑ ความแตกต่างนี้อาจเกิดจากการที่กวีได้รับข้อมูลคลาดเคลื่อน เมื่อนำมาเขียนจึงมีเนื้อหาแตกต่างกัน เพราะสมัยก่อนคัดลอกด้วยมือหรือท่องจำเป็นหลัก ดังนั้นจึงทำให้มีการคลาดเคลื่อนในรายละเอียดบ้าง แต่เนื้อหาในส่วนอื่น ได้แก่ ตอนพระโพธิสัตว์จุติลงสู่ครรภ์ ตอนพระพุทธเจ้าประสูติ ตอนพระพุทธเจ้าตรัสรู้ ตอนพระพุทธเจ้าแสดงธรรมจักกัปปวัตตนสูตร และตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ทั้งห้าเหตุการณ์นี้จะเหมือนกันทั้งสองฉบับ กวีอาจมีความคิดหรือเห็นความสำคัญจึงคงเค้าโครงในส่วนนี้ให้เหมือนกับพระปฐมสมโพธิกถา

จะสังเกตเห็นว่าเหตุการณ์ที่เหมือนกันทั้ง ๓ ฉบับ คือ พระปฐมสมโพธิกถา พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนตอนที่ ๑ และพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์กล่าวถึงการตกของดอกมณฑารพเหมือนกัน ๓ เหตุการณ์ ได้แก่ ตอนพระพุทธเจ้าประสูติ ตอนพระพุทธเจ้าตรัสรู้ และตอนพระพุทธเจ้าปรินิพพาน ทั้งสามเหตุการณ์นี้มีเปลี่ยนแปลงในประวัติของพระพุทธเจ้ามากที่สุด เริ่มจากการเกิดเป็นมนุษย์ไว้แต่เพียงสา พัฒนาจนได้บรรลุพระโพธิญาณ และเสด็จดับขันธปรินิพพานในที่สุด กวีเห็นความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้จึงต้องคงเค้าโครงเหล่านี้ให้เหมือนกัน แต่อาจเป็นไปได้ว่ากวีนำเค้าโครงมาจากปฐมสมโพธิกถา ผนวกกับจินตนาการของกวีเองจึงทำให้เนื้อหาบางส่วนต่างกันบ้างเล็กน้อย

การที่กวีเล่าสาเหตุแห่งการตกของดอกมณฑารพไว้ในพระนิพพานสูตรกลอนสวดทั้ง ๒ ฉบับนี้ เพื่อให้ผู้อ่านเห็นความอัศจรรย์เกี่ยวกับการเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้าที่ดอกไม้สวรรค์ตกลงมาเพื่อบูชา

๑.๒.๑.๓.๒ โทณพราหมณ์ขโมยพระเขี้ยวแก้ว

เหตุการณ์ที่โทณพราหมณ์ขโมยพระเขี้ยวแก้ว เป็นเนื้อหาที่กวีแต่งเพิ่มเติมไว้ในตอนที่ โทณพราหมณ์แจกพระบรมสารีริกธาตุให้กษัตริย์ทั้ง ๘ เมือง จากการศึกษาพบว่า พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์เท่านั้นที่เขียนถึงเหตุการณ์ตอนโทณพราหมณ์ขโมยพระเขี้ยวแก้ว ดังตัวอย่างความว่า

ฝ่ายโทณพราหมณ์ เห็นองค์ทรงนาม ทั้งแปดเวียงชัย ล้มกลิ้งนั่งชบ สลบไสลแกแลดูใน โศก
พระศาสดา เห็นพระเขี้ยวแก้ว หยิบเอามาแล้ว ไสมวยเกศา กระทบอ้อมใจ ฯลฯ ท่านท้าวตรีเนตร พินิจ
สังเกต เห็นพราหมณ์พฤชา หยิบซ่อนไว้แล้ว เขี้ยวแก้วเบื่องขวา ในมวยเกศา อินทราแจ้งใจ ทรง
จินตนา ซึ่งพราหมณ์นั้นคิดว่า ซ่อนเหน็บเก็บไว้ ไม่สมไม่ควร ต้องตวนคลาไคล เชิญขึ้นมาไว้ ชั้นฟ้าจึง
ดี คิดแล้วมิหนาน ออกจากวิมาน เร็วพลันทันที ถือผอบทิพย์ ลอยลิบเมฆี ลงไปสู่ที่ ดวงธาตุศาสดา ใคร
ห่อนเห็นกาย เสด็จตลาดคล้าย สู่พราหมณ์พฤชา เชิญพระเขี้ยวแก้ว ที่มวยเกศา ลงผอบฝา เหาะคลา
ทันที เร็วไวไม่ช้า ขึ้นถึงชั้นฟ้า อินทรายินดี บรรจุไว้พระ จุพามณี สำหรับเป็นที่ สักการบูชา

(พระนิพพานสูตร. ๒๕๐๑: ๘๑)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนกษัตริย์ทั้งหลายเห็นพระบรมสารีริกธาตุแล้วโศกเศร้าเสียใจมากจนสลบทั้งหมด ทำให้โทณพราหมณ์ได้โอกาสจึงชวนพระเขี้ยวแก้วไว้ในมวยผม เหตุการณ์ตอนโทณพราหมณ์ขโมยพระเขี้ยวแก้วนี้ไม่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตร แต่จากการศึกษาพบว่าเหตุการณ์ตอนโทณพราหมณ์ขโมยพระเขี้ยวแก้วนี้มีความคล้ายคลึงกับเนื้อหาที่ปรากฏในปฐมสมโพธิกถา ชาติวิภังขณปริวรรต ปริจเฉทที่ ๒๗ โทณพราหมณ์ห้ามทัพแล้วแบ่งพระบรมธาตุ ดังตัวอย่างความว่า

ส่วนโทณพราหมณ์เห็นกษัตริย์ทั้งหลายชวนกันโศกศัลย์รันทดถึงซึ่งประมาท จึงถือเอาซึ่งพระทักษิณท้าวชาติเมืองบนขึ้นชวนไว้ ณ ภายในผ้าโพกศีรษะแห่งอาตมา แล้วก็วิภังขณาพระสรีธาตุ ออกเป็นอัญญาภูฏาสเท่าๆ กัน ฯลฯ ส่วนสมเด็จพระอมรินทราก็ทอดทัตนาด้วยทิพย์จักขุญาณพิจารณาว่า พระทักษิณท้าวชาติเมืองบนแห่งพระศพลนั้น บุคคลผู้ใดนำเอาไป ก็ทรงเห็นแจ้งว่ามีใครผู้อื่นคือตัวโทณพราหมณ์ผู้แจกพระบรมธาตุนั้นลอบลักเอาพระทักษิณท้าวขึ้นชวนไว้ในระหว่างแห่งผ้าโพกของอาตมา จึงทางพระจินตนาว่าพราหมณ์ผู้นี้ไม่มีอาการกระทำสักการวิธสมควรแก่พระท้าวชาติ ควรอาตมาจะนำมาบูชาในสุลาลัย เทวโลก ทรงพระอาโภคดังนี้แล้ว ก็ลงมาถือเอาซึ่งพระทักษิณท้าวชาติจากผ้าโพกแห่งโทณพราหมณ์ ประดิษฐานในสุวรรณโกศแล้ว ก็อัญเชิญไปสู่ดาวดึงส์เทวโลก บรรจุไว้ในพระจุพามณีเจดีย์

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. ๒๕๔๘: ๓๑๑-๓๑๒)

จากตัวอย่างข้างต้นนี้ ทำให้ทราบว่าเนื้อหาในปฐมสมโพธิกถามีความคล้ายคลึงกับเหตุการณ์ตอนโทณพราหมณ์ขโมยพระเขี้ยวแก้วที่ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ ดังนั้นจึงเป็นไปได้ว่ากวีนำเค้าโครงมาจากปฐมสมโพธิกถา แต่มีความแตกต่างบ้างเล็กน้อย ได้แก่ ในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ระบุว่า “โทณพราหมณ์ชวนพระเขี้ยวแก้วไว้ในมวยผม” ส่วนในปฐมสมโพธิกถาระบุว่า “โทณพราหมณ์ชวนพระเขี้ยวแก้วไว้ในโพกผ้า” เป็นต้น ซึ่งอาจเกิดจากจินตนาการของกวีเอง

เป็นที่น่าสังเกตว่า การขโมยพระเขี้ยวแก้วนี้ขัดแย้งกับประวัติของโทณพราหมณ์ที่ระบุว่า “โทณพราหมณ์บรรลุผลสาม คือ พระอนาคามี” (อง. จตุกก. อ. ๗๖/๑๓๖) ซึ่งเป็นลำดับขั้นการบรรลุโลกุตระธรรม หมายความว่า โทณพราหมณ์เป็นอริยบุคคล พระอริยบุคคลทุกระดับชั้นจะไม่ทำบาปทั้งปวง (สนธิชัย ทวีโชคทรัพย์สิน. ๒๕๕๒: ๑๑) อีกประการหนึ่ง ในมหาปริณิพพานสูตรระบุว่า โทณพราหมณ์ได้ทูลขอภาชนะที่ใส่พระบรมสารีริกธาตุเป็นเครื่องตอบแทนในการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุอยู่แล้ว (ที. ม. ๑๐/๒๓๗/๑๗๙) ฉะนั้นจึงไม่มีเหตุผลใดที่โทณพราหมณ์ต้องขโมยพระเขี้ยวแก้วดังที่ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์

๑.๒.๑.๓.๓ เหตุการณ์ตอนทำปฐมสังคายนา

การสังคายนาครั้งแรกนี้ทำที่ถ้ำสัตตบรรณคูหา ข้างเขาเวภารบรรพต ใกล้กรุงราชคฤห์ โดยมีพระมหากัสสปเถระเป็นประธานและเป็นผู้ถาม พระอุบาลีเป็นผู้ตอบข้อซักถามทางพระวินัย พระอานันทเป็นผู้ตอบข้อซักถามทางธรรม มีพระอรหันต์ประชุมกัน ๕๐๐ รูป กระทำ

อยู่ ๗ เดือนจึงสำเร็จ ในการนี้พระเจ้าอชาตศัตรูทรงเป็นผู้อุปถัมภ์ (สุชีพ ปุญญานุภาพ. ๒๕๓๙: ๘)
 การทำปฐมสังคายนาที่ปรารภเหตุถ้อยคำของพระสุภัททวุฒบรพชิตที่กล่าวล่วงเกินพระพุทธเจ้า
 จากการศึกษาพบว่า**พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์**เท่านั้นที่
 กล่าวถึงเหตุการณ์การทำปฐมสังคายนา ดังตัวอย่างความว่า

เถระสังวร ถวายพระพร แล้วตอบพระราชา เห็นเหมาะอยู่ที่ ภูเขาเวภา ระบรรพตนา คูหา
 สมควร...พระเจ้าอชาต เอื้อนพระประภาษ ตรัสสั่งด้วยพลัน เสนออย่าเสียด ผัดยงสงฆ์นั้น พຽงนี้เป็น
 วัน สังคายนาย ฯลฯ ผุดขึ้นสถิตอาสน์ อันโภภาสรจนา ครบสงฆ์ทรงศีลา พอดั้วนหำร้อยพระองค์ ฯลฯ
 พระอุบาลี สำแดงวิธี ถ้วนข้อวินัย แผลออกจนครบ จบคัมภีร์ไป มาจาระไน ถ้วนทุกประการ ฯลฯ
 เถระกัสนป กังสงฆ์ถ้วนครบ ยินดีปรีดา แจ้งข้อวินัย เลื่อมใสหนักหนา แล้วมีวาจา พระอนนท์พลัน ดู
 กรุโส ท่านผู้ภิญโญ ฐัธรรมชันธ์ ซึ่งข้อสิกขา นานาทั้งนั้น ฐุระแห่งท่าน วิสัยนา

(พระนิพพานสูตร. ๒๕๐๑: ๑๐๕-๑๑๗)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระเจ้าอชาตศัตรูบูรณะวัดทั้งหลายที่
 อยู่บริเวณเมืองราชคฤห์เพื่อรองรับการทำปฐมสังคายนา จากการศึกษาพระนิพพานสูตรกลอนสวด
 ฉบับพิมพ์พบว่ากวีอธิบายถึงเหตุการณ์สำคัญของการทำปฐมสังคายนาตรงกับประวัติการทำปฐม
 สังคายนา เช่น สถานที่ทำสังคายนาคือถ้ำสัตตบรรณคูหา พระมหากัสสปเถระเป็นประธานและเป็นผู้
 ถาม พระอุบาลีเถระเป็นผู้วิสัชนาพระวินัยทั้งหมด พระอนนท์เถระเป็นผู้วิสัชนาพระธรรมทั้งหมด มี
 พระอรหันต์ประชุมกัน ๕๐๐ รูป เป็นต้น กวีพรรณนาตั้งแต่พระเจ้าอชาตศัตรูบูรณะวัดทั้งหลายจนถึง
 การทำปฐมสังคายนาเสร็จ

นอกจากนี้ กวียังเล่าเรื่องของพระสุทินอันเป็นปฐมบัญญัติเกี่ยวกับปาราชิกข้อ
 แรกที่ห้ามพระเสพเมถุนธรรมไว้ในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ ดังตัวอย่างความว่า

ในกาลก่อนไซริ์ บ้านหนึ่งโตใหญ่ ตระกูลเศรษฐี ทรัพย์สินมุลสมอง เงินทองมากมี ทาสา
 ทาสี ช่างม้าวัวควาย เศรษฐีทั้งสอง ห่อนจะชุ่นหมอง มีความสบาย โรคภัยวิบัติ กำจัดจากกาย มีบุตร
 ผู้ชาย ชื่อว่าสุทิน ฯลฯ ฝ่ายท่านเศรษฐีสองคน อื้อนอวนผ่อนปรน ให้อบอุ่นกับสีกา อธิบายอยู่หลาย
 เวลา สุทินสังฆา ก็มาตกลงปลงใจ สู่ห้องของเก่าเล่าไซริ์ ร่วมพิสมัย ทางในเมถุนธรรมา เสร็จสรรพแล้ว
 กลับวัดวา นางเพื่อนศาลา ไม่ช้าถึงปีมีครรรภ์ ฯลฯ พระพุทธปฏิภา องค์พระสัมมา เอื้อนอัคร์ตรัสถาม ทรงรู้
 ระบิล ว่าพระสุทิน ก่อเริ่มเติมความ คำสงฆ์ติเตียน เป็นเสี้ยนเป็นหนาม บัญญัติตรัสห้าม ข้อความสัจจ
 หักห้ามนิยม ขึ้นเป็นประถม ปาราชิกกั ดัดเสียช่องเสพ เมถุนธัมมัง ออกโอษฐ์โปรดตั้ง แต่ครั้งนั้นมา

(พระนิพพานสูตร. ๒๕๐๑: ๑๑๐-๑๑๖)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเรื่องเล่าที่กวีแทรกไว้ในเหตุการณ์ตอนพระอุบาลี
 เถระตอบปัญหาพระมหากัสสปเถระในเหตุการณ์ที่ว่าด้วยเรื่องมูลเหตุแห่งการบัญญัติปฐมปาราชิก
 โดยพรรณนาอย่างละเอียดตั้งแต่พระสุทินยังเป็นฆราวาสมีศรัทธาและอุปสมบทในพระพุทธศาสนา
 จนถึงพระสุทินทำให้ภรรยาเก่าตั้งครรรภ์ เพื่ออนุเคราะห์คำขอของมารดาที่ต้องการหลานมาสืบสกุล
 เมื่อพระพุทธเจ้าทราบเรื่องแล้วจึงทรงติเตียนพระสุทินและทรงบัญญัติปฐมปาราชิกข้อที่ว่าด้วยการ

ห้ามพระภิกษุทำการเสพเมถุนธรรม (การร่วมสังฆวาส) กับผู้หญิง ถ้าพระภิกษุรูปใดทำจะพ้นจากความ เป็นพระ

จากการศึกษาพบว่า การเล่าเรื่องมูลเหตุแห่งปฐมบัญญัตินี้ไม่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร แต่เรื่องปฐมบัญญัตินี้ปรากฏในพระวินัยปิฎก เล่มที่ ๑ มหาวิภังค์ (วิ. มหา. ๑/๒๔-๓๙/๑๗-๒๗) กวีนำเค้าโครงจากพระวินัยปิฎกเล่มนี้มาแต่งเนื้อหาเพิ่มเติมไว้ในพระนิพพานสูตร กลอนสวด ฉบับพิมพ์ เป็นการเชื่อมโยงเพื่อให้เห็นรายละเอียดการทำปฐมสังคายนา อีกประการหนึ่ง การเล่าเรื่องมูลเหตุแห่งปฐมบัญญัตินี้ยังทำให้ผู้อ่านเห็นด้านที่ไม่ดีของพระภิกษุที่มีปรากฏ ตั้งแต่สมัยพุทธกาล

๑.๒.๑.๓.๔ พระอานนท์เถระบรรลุนิพพาน

พระอานนท์เถระเป็นพระเถระผู้มีบทบาทมากในวาระสุดท้ายของพระพุทธเจ้าจนถึงเป็นผู้วิสันษาเกี่ยวกับพระสูตรต้นตอปิฎกและพระอภิธรรมปิฎกในการทำสังคายนา ครั้งที่ ๑ พระอานนท์เถระมีความสามารถหลายด้าน ดังนั้นจึงได้รับการยกย่องให้เป็นผู้เลิศกว่าใครในด้านพหุสูต (บรรจบ บรรณรุจิ. ๒๕๓๖: ๑๗๐) จากการศึกษพบว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์เท่านั้นที่กล่าวถึง พระอานนท์เถระตั้งแต่ตอนพระพุทธเจ้าทรงปลอบไม่ให้พระอานนท์เถระเศร้าโศก ดังตัวอย่างความว่า

อานนท์น้องเอ๋ย อุส่าห์ทรมาณ ติดตามมรรณาณ จะได้ชมเชย มรรคผลของดี ยังไม่มีเลย
อานนท์น้องเอ๋ย อย่าคิดเสียใจ ตถาคตนิพพาน ไม่ช้าไม่นาน ไม่มากเท่าไร พระมหากัสสป ชำนาญ
ทางไพร่ สำนักเขาใหญ่ จะยกสังคายน์ แรกทำเป็นปฐม อานนท์ได้ชม มรรคผลโอฬาร อยาได้เศร้า
หมอง พุ่มพองน้ำตา จงสร้างโศกา

(พระนิพพานสูตร. ๒๕๐๑: ๓๗)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ว่าพระอานนท์เถระจะบรรลุนิพพานในวันปฐมสังคายนา การที่พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์นี้เพื่อปลอบพระอานนท์เถระให้คลายความโศกเศร้าและเป็นกำลังใจให้พระอานนท์เถระริบเร่งปฏิบัติธรรม เพื่อจะได้บรรลุนิพพานในวันนั้น การพยากรณ์นี้เป็นการยกย่องพระพุทธเจ้าในเรื่องการรู้อนาคต เพราะพระพุทธเจ้านั้นทรงมีอนาคตังสญาณ อันเป็นญาณกำหนดรู้อนาคตข้างหน้าอันสืบเนื่องมาจากเหตุในปัจจุบันหรืออนาคตก่อนเวลานั้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). ๒๕๕๒: ๔๘๖) การพยากรณ์เช่นนี้ไม่ปรากฏในประวัติของพระอานนท์เถระ แต่อาจเกิดจากจินตนาการของกวีเอง ซึ่งเป็นจริงดังพระพุทธเจ้าพยากรณ์ไว้ เพราะพระอานนท์เถระบรรลุนิพพานในวันแรกของการทำปฐมสังคายนา ดังเนื้อความในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ว่า

เขารุ่งพรุ้งนี้ สังกายนา องค์พระอนันท์ สดับยุบล รับคำทันใด ว่าสาธุแล้ว ฯลฯ กับตัวอนันท์ จะคิดผ่อนปรน ด้วยประการใด ตริตริกนี้กริ่ง ไม่สำเร็จจริง แท้ถาอย่างไร พระธรรมวิเศษ จึงเสียดลึงไป ที่จะไม่ได้ เหมือนนิกตริกตรอง แล้วคิดไปใหม่ พระเจ้าตรัสไว้ ให้หมองท่าไม ออย่าเลยจะนอน เสียให้หายก่อน สบายภายใน คิดแล้วพระผู้ เป็นเจ้าครรรไล จากจงกรมไป สู่วิหาร หมายจิตคิดซัด ว่าจะจำวัด ให้หายรำคาญ พอเอนองค์ลง เหนือเตียงบนาน ก็บังเกิดการ สำเร็จมรรคผล ได้อรหัตโทษร้ายกำจัด จากฉัตรบัณฑล ธรรมวิเศษ หายเหตุกังวล จวนสุริยน แจ่มแจ่มแสงใส พร้อมอิริยา บททั้งจิตวา...เถระอนันท์ สำเร็จมรรคผล สมจินตนา จวนปัจจุสมัย เมื่อใกล้เวลา แสดงทองส่องฟ้า นภาแสงฉาน ฯลฯ เมื่อพระอนันท์ สำแดงบทตัน ถ้วนจนครบครัน ตอนกลางตอนปลาย ธิบายรำพัน พระธรรมชั้นร์ จบทุกคัมภีร์

(พระนิพนพานสูตร.๒๕๐๑:๑๐๘-๑๑๘)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระอนันท์เถระบรรลุพระอรหัตต์ในวันแรกแห่งการทำปฐมสังคายนา กวีพรรณนาไว้อย่างละเอียดว่าพระอนันท์เถระบรรลุธรรมในวันปฐมสังคายนา บรรลุธรรมโดยไม่อยู่ในอิริยาบถ ๔ คือ ยืน นั่ง เดิน นอน และพระอนันท์เถระเป็นผู้วิเศษนาเกี่ยวกับหัวข้อธรรมทั้งหมด การพรรณนาเช่นนี้ไม่ปรากฏในมหาปรินิพนพานสูตร แต่ปรากฏในประวัติของพระอนันท์เถระที่ระบุว่า “พระอนันท์เป็นพระสาวกของพระพุทธเจ้าเพียงรูปเดียวที่บรรลุอรหัตผลโดยไม่อยู่ในอิริยาบถ ๔ หลังจากบรรลุอรหัตผลไม่นานก็รุ่งเช้า และได้เข้าร่วมทำปฐมสังคายนา” (บรรจบ บรรณรุจิ. ๒๕๓๖: ๑๕๗)

การเล่าเรื่องพระอนันท์เถระนี้ทำให้เห็นความสำคัญของท่านที่มีต่อพระพุทธศาสนา เช่น เป็นอุปัฏฐากที่ดี เป็นพหูสูต และเป็นผู้ตอบปัญหาเกี่ยวกับพระธรรมในการทำสังคายนาครั้งที่ ๑ เป็นต้น อีกประการหนึ่ง ทำให้ผู้อ่านเห็นการบำเพ็ญเพียรของพระอนันท์เถระที่ปฏิบัติธรรมจนถึงเช้าและการรู้จักปล่อยวางในขณะที่จะนอนจึงได้พบสังขธรรม

๑.๒.๑.๓.๕ พระเจ้าอโศกมหาราชสร้างบุญบารมี

พระเจ้าอโศกมหาราชเป็นกษัตริย์พระองค์ที่ ๓ แห่งราชวงศ์เมาริยะครองราชย์สมบัติ ณ พระนครปาฏลีบุตร ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๑๘ ถึง พ.ศ. ๒๖๐ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ของชมพูทวีป พระเจ้าอโศกมหาราชทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ ๓ และทรงส่งพระเถระนุเถระไปประกาศพระศาสนาในแคว้นต่าง ๆ เป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองแพร่หลายไปในประเทศต่าง ๆ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). ๒๕๕๒: ๒๕๑-๒๕๒)

จากการศึกษาพบว่าพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์เท่านั้นที่กล่าวถึงพระเจ้าอโศกมหาราชสร้างบุญบารมี ดังตัวอย่างความว่า

ศักราชล่วงได้ สองร้อยกับสิบแปดปี กษัตริย์องค์หนึ่งฤทธิ นามพระเจ้าศรี ธรรมาโศกราช
ท้าวไท เป็นจักรพัตรราชย์ ครองนครใหญ่ ปาตะลีบุตรบุรี โภคานานามากมี ราชภัตดี พิษีคั้งคับนับ
พัน รัพลผู้คนอนันต์ นอกในเขตคั่น ทุกวันสุขเกษมเปรมฯลฯจอมกษัตรา ครอบครองเมืองปา ตะลีบุตร
เวียงชัย สาราญะมล ภูวดลแจ่มใส เริงรื่นชื่นใน ฤทัยภูมิ ร่วมชมสมรัก กับองค์เอกอภี คะเรศนารี เกิด

โอรสา โสภานิธีร์ ตั้งนามตามที่ มหินทกุมาร แม่นางวิมาน บิดาประทาน นามนั้นทันที ชื่อสังคิมิตตา แม่นางจะจระ เสนาะเพราะดี พี่เลี้ยงนางนม ฯลฯ ด้วยจิตคิดลู่ พระธาตุบรรจุ หัวเจดีย์ไป แปะหมื่นสี่พัน ที่ท่านสร้างไว้ รอบทั้งโลก ชมพูทิวา ด้วยองค์ทรงศักดิ์ ไม่พลิกไม่ผลัก ถือชดศรัทธา อยากจะฉลอง พระสถูปา ทรงจินตนา ครองมาหลายวัน จากปรารภปราสาท พร้อมหมู่อำมาตย์ เยื้องกรายผายผัน สิวีหารา มิช้าเร็วพลัน น้อมอภิวันท์ เถระทั้งผอง เอื้อนอรอดตรัสเล่า พระผู้เป็นเจ้า จงช่วยโยมตรอง หมกหมุ่นในจิต ด้วยคิดหมายปอง ว่าจะฉลอง สถูปอนันต์ ทำการครั้งนี้ ให้ครบเจ็ดปี เจ็ดเดือนเจ็ดวัน กำหนดนั้นนาน

(พระนิพนพานสูตร. ๒๕๐๑: ๑๒๖-๑๓๗)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนกวีเล่าถึงพระเจ้าอโศกมหาราชสร้างบุญบารมี จากการศึกษาพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์พบเหตุการณ์สำคัญหลายเหตุการณ์ ได้แก่ ใน พ.ศ.๒๑๘ พระเจ้าอโศกมหาราชประสูติ, รวบรวมพระบรมสารีริกธาตุทั้งแปดแห่งและการสร้างสถูป ๘๔,๐๐๐ แห่ง เนื้อความเหล่านี้ไม่ปรากฏในมหาปรินิพนพานสูตร แต่จากการศึกษาพบว่า เนื้อหานี้ตรงกับปฐมสมโพธิกถา มารพันธปริวรรต ปริจเฉทที่ ๒๘ ตอนพระเจ้าอโศกบรรจุบรมธาตุในพระเจดีย์ ๘๔,๐๐๐ แห่ง ดังตัวอย่างความว่า

ครั้นจำเนียรภาคสมัยนานมา จนพระพุทศศาสนาล่วงไปได้ ๒๑๘ พระวัสสากาล เมื่อพระโสภาราชกุมาร ฯลฯ ในลำดับนั้นบรมกษัตริย์มีพระหฤทัยปรารถนาจะกระทำกรรมกรณฉลองพระสถูปทั้ง ๘หมื่น ๔ พันพระองค์ทุกๆ นครทั่วสากลชมพูทวีป กับทั้งพระมหาสถูปพระองค์นี้ จึงทรงพระจินตนาว่า อาตมาจะกระทำกรณฉลองพระสถูปทั้งหลาย จักกระทำมหาสักการบูชาใช้ถ้วน ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. ๒๕๔๘: ๓๑๘-๓๒๒)

จากเนื้อความข้างต้นนี้ทำให้เห็นความสอดคล้องกันระหว่างพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์กับปฐมสมโพธิกถาทุกเหตุการณ์ ได้แก่ ใน พ.ศ.๒๑๘ พระเจ้าอโศกมหาราชประสูติ, รวบรวมพระบรมสารีริกธาตุทั้งแปดแห่ง และการสร้างสถูป ๘๔,๐๐๐ แห่ง จึงเป็นไปได้ที่กวีนำเค้าโครงมาจากปฐมสมโพธิกถาแล้วนำมาแต่งเนื้อหาเพิ่มเติมไว้ในพระนิพนพานสูตรกลอนสวดฉบับพิมพ์

ยังมีเหตุการณ์สำคัญอีกตอนหนึ่งที่กวีแต่งเนื้อหาเพิ่มเติมไว้ในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ ได้แก่ เหตุการณ์ตอนพระเจ้าอโศกมหาราชทรงอุปสมบทพระมหินทเถระและพระนางสังขมิตตาเถรี ดังตัวอย่างความว่า

ตรัสถามความพลัน พระผู้เป็นเจ้า โปรดแถลงเล่า มูลเค้าสำคัญ ให้โยมกระจ่าง แจ้งทางสวรรค การเป็นญาตินั้น ผ่อนผันอย่างไร ตรีกตรองไม่เห็น เหมือนหนึ่งยังเป็น คนเขลาเบาใจ พระผู้เป็นเจ้า โปรดเล่าต่อไป ตามคติใน พะวงสาภา เถระสังวร ถวายพระพร กับจอมประชา ซึ่งจะเป็นญาติ กับศาสนา ทรงบรรพชา ประเสริฐเลิศไกร ทรงอุปสมบท องค์แลโอรส ธิดาดวงใจ ทาสีทาสา ไม่ว่าผู้ในปลงจิตบวชไว้ ให้เป็นสังฆา มหาราชะ นี้แลจึงจะ เป็นญาติศาสนา ฯลฯ พระโมคคัลลีสบุตร ศีลบริสุทธ์ เป็นอุปัชฌาย์ เทวาเถระ เป็นกรรมวาจา สั่งสอน ศีล ลึกซึ้งชัดเจน มหินทกุมาร เข้าไปกราบกราน แล้ว

บวชเป็นเณร ชุมนุมภิกษุ หมดบริเวณ ไม่ทันถึงเพล เป็นสงฆ์ทางศรี พระราชธิดา ทรงนามเรียกว่า นางสังขมัตบรรพชาเพศ เป็นภิกษุณี

(พระนิพนพานสูตร. ๒๕๐๑: ๑๖๑-๑๖๒)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระตอบปัญหาของพระเจ้าอโศกมหาราชว่าผู้ที่เข้ามาเป็นญาติพระศาสนานั้นไม่จำเป็นต้องบริจาคทรัพย์สินมากมาย เพียงแค่นำบุตรหลานหรือญาติพี่น้องมาบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนาก็ขึ้นชื่อว่า เป็นญาติของพระศาสนา ดังนั้นพระเจ้าอโศกมหาราชจึงทรงอุปสมบทพระมหินทรเถระผู้เป็นพระราชโอรสและพระนางสังขมิตตาเถรีผู้เป็น พระราชธิดา เนื้อหาในส่วนนี้สอดคล้องกับปฐมสมโพธิกถา มารพันรปริวรรต ปริเฉทที่ ๒๘ ในตอนพระเจ้าอโศกให้พระมหินทรราชโอรส และนางสังขมิตตาราชธิดาทรงผนวช ดังตัวอย่างความว่า

ข้าแต่พระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ ข้าพระเจ้าสละทรัพย์ถึง ๙๖ โกฏิสร้างวิหารและสถูปถึง ๘๔,๐๐๐ ยังมีได้ชื่อว่า เป็นญาติในพระพุทธศาสนา ก็จะกระทำกุศลสิ่งใดจึงจะได้เป็นญาติในศาสนาเล่า ดูกรบพิตร กระทำกุศลดังนี้ได้ชื่อว่า บัจฉัยทายก ยังมีได้เป็นญาติในพระพุทธศาสนา เบื้องว่าบุคคลผู้ใดให้บุตรธิดาบรรพชาอุปสมบทในพระธรรมวินัย บุคคลผู้นั้นจึงจัดได้ชื่อเป็นญาติในพระพุทธศาสนา ฯลฯ เมื่อสมเด็จพระบรมกษัตริย์เสาวนาก็ทรงพระโสมนัส ดำรัสอนุญาตให้พระราชโอรสทั้งสองออกบรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุภิกษุณีในสำนักพระโมคคัลลีบุตรติสสมหาเถระ...พระสังขมิตตาภิกษุณีมีพระคุณปรากฏดวงพระจันทร์พระมหินทภิกษุณีนั้นก็ปรากฏพระคุณดวงพระอาทิตย์รุ่งเรืองในพระพุทธศาสนาทั้งสองพระองค์

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. ๒๕๔๘: ๓๓๒-๓๓๓)

จากเนื้อหาข้างต้นนี้ทำให้ทราบว่าการนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์มีเนื้อหาคล้ายคลึงกับปฐมสมโพธิกถา จึงเป็นไปได้ว่ากวีอาจนำเค้าโครงตอนที่พระเจ้าอโศกให้พระมหินทรราชโอรสและนางสังขมิตตาราชธิดาทรงผนวชมาจากปฐมสมโพธิกถาแล้วแต่งเนื้อหาเพิ่มเติมไว้ในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ เพื่อให้ผู้อ่านตระหนักถึงการอุปสมบทอันเหมือนกับการเป็นญาติของพระศาสนาและเป็นการทดแทนคุณของมารดาบิดาตามคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาอีกด้วย

จากที่กล่าวมาจึงพอจะสันนิษฐานได้ว่าพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ได้รับอิทธิพลมาจากปฐมสมโพธิกถามากกว่าที่จะรับเค้าโครงโดยตรงจากมหาปรินิพนพานสูตร เพราะมหาปรินิพนพานสูตรไม่มีเหตุการณ์ตอนพระเจ้าอโศกมหาราชสร้างบุญบารมีและไม่มีเหตุการณ์หลังจากเหตุการณ์ตอนฉลองพระบรมสารีริกธาตุ แต่เนื้อหาที่ปรากฏในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์นี้มีปรากฏในปฐมสมโพธิกถา

๑.๒.๑.๓.๖ พระอุปคุตเถระปราบพญามาร

เหตุการณ์ตอนพระอุปคุตเถระปราบพญามารนี้ เป็นเหตุการณ์ที่มีความสำคัญอย่างมากต่อการสร้างบุญบารมีของพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งพระอุปคุตเถระเป็นผู้รับมิตที่ประชุมของคณะสงฆ์ในสมัยนั้นให้ปราบพญามาร

จากการศึกษาพบว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์เท่านั้นที่กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระอุปคุตเถระปราบพญามาร ดังตัวอย่างความว่า

ซึ่งท่านองค์นี้ ครั้งพระโมฬี ยังไม่นิพพาน ทำนายทายไว้ จะได้ทราบ เมื่อจะทำการ ฉลองเจดีย์ พระยามารา จะแพ้เตชะ ลิ่นฤทธิ์ครั้งนี้ ลงไปนิมนต์ จากท้องนที ปกป้องไพร่ ครั้งนี้แลเนา ฯลฯ สงฆ์ทั้งหลายนั้น นั่งอยู่พร้อมกัน เอื้อนเอ่ยวาจา พระผู้เป็นเจ้า รู้คำฟังมา ให้สงฆ์คอยถ้ำ รอช้าลั้นที่ ขาดอุโบสถ จำจะสาอด อยู่กลางวาริ ผิดอย่างถ้อยคำ ไม่สามัคคี ตามมาบัดนี้ ถึงทัศนกรรม อุปคุตา ไตเสวนา เจรจาตอบ ซึ่งอาวุโส ลงทัศนกรรม จะให้กระทำ กล่าวอ้างอย่างไร สังฆะตอบว่า พระเจ้าธรรมา โศกราชทำวโไท เป็นอุปัฏฐาก สงฆ์ทั้งเวียงชัย มีน้ำพระทัย จะใคร่ฉลอง วิหารเจดีย์ ให้ครบเจ็ดปี เจ็ดเดือนโดยปอง เจ็ดวันประมวลง ฯลฯ กษัตริย์ตรัสถามเล่า ผู้เป็นเจ้าพระองค์ไหน ถวายพรตอบไป องค์ผอมไซร์เรื่องฤทธิ์ กษัตริย์ที่ศนา เห็นกายาผอมจวี โกล้พลันอัญชลี จอมบุรีกริ่งพระทัย ฯลฯ พระยามารา เห็นผด้นัยนดา อูราไหวหวั่น นึกว่าใครหนอคอยรอป้องกัน แลดูไปพลัน เห็นพระเถระ เถระองค์นี้ จะได้ดูดี กันแล้วสิหว่า คิดแล้วบันดาล ด้วยเวทศกดา เป็นฝนทรายมา สุกเป็นอัคคี พระอุปคุต ด้วยฤทธิ์รุทร เห็นพลันทันที บันดาลเป็นลม หอบทรายอัคคี หอบพันจากที่ ทิ้งเสียแห่งไกล

(พระนิพพานสูตร. ๒๕๐๑: ๑๔๓-๑๕๓)

จากเนื้อความข้างต้นนี้ทำให้ทราบว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ กล่าวถึง พระอุปคุตเถระอย่างละเอียด ตั้งแต่เหตุการณ์ตอนพระพุทธรูปเจ้าทรงมีพระชนม์ชีพอยู่และทรงพยากรณ์ไว้ว่าในอนาคตจะมีพระอุปคุตเถระคอยปกป้องพระพุทธรูปศาสนาจากพญามาร กวีพรรณนาถึงคุณสมบัติของพระอุปคุตเถระ เช่น มีความเป็นเลิศทางอิทธิฤทธิ์, จำพรรษาใต้บาดาล, เป็นพระที่มีรูปร่างผอม, ได้รับทัศนกรรมและการรับหน้าที่ปราบพญามาร เป็นต้น เหตุการณ์ตอนพระอุปคุตเถระปราบพญามารนี้ไม่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตร แต่จากการศึกษาพบว่าเหตุการณ์ตอน พระอุปคุตเถระปราบพญามารนี้มีความคล้ายคลึงกับปฐมสมโพธิกถา มารพันชปริวรรตปริจเฉทที่ ๒๘ ในตอนพระอุปคุตมาป้องกันพญามาร (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. ๒๕๓๙: ๒๖๐-๒๖๑) ฉะนั้นจึงเป็นไปได้ที่เนื้อหาในส่วนนี้รับอิทธิพลจากปฐมสมโพธิกถา

จากการศึกษาพบว่าในยุคพระเจ้าอโศกมหาราชนั้นคัมภีร์ฝ่ายเถรวาทจะกล่าวถึง พระโมคคัลลีสบุตรตีสสเถระ ผู้เป็นประธานในการสังคายนาครั้งที่ ๓ และเป็นผู้นำส่งพระเถระ ๙ สายไปเผยแผ่ศาสนาในต่างแดน พระโมคคัลลีสบุตรตีสสเถระนี้เป็นพระนักวิชาการ แต่ยังมีพระฝ่ายธุรการอีกรูปที่มีชื่อเสียงในสมัยนั้นได้แก่ “พระอินทคุตตเถระ” ดังปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาพระวินัยปิฎกว่า

“พระเถระชื่อว่าอินทคุตตเถระ ผู้มีฤทธิ์มาก มีอำนาจมาก ลิ่นอาสวะแล้ว เป็นผู้แก้ปัญหาเรื่องมาร เป็นผู้คุมการก่อสร้างวิหาร ๘๔,๐๐๐ แห่งเสร็จภายในระยะเวลา ๓ ปี”

(วิ. ม. อ. ๑/๘๙)

จากข้อมูลข้างต้นนี้ทำให้เห็นคุณลักษณะของพระอินทคุตตะเถระที่ระบุว่า มีฤทธิ์มาก มีอำนาจมาก เป็นพระอรหันต์ เป็นผู้แก้ปัญหาเรื่องมาร และเป็นผู้คุมการก่อสร้างวิหารในสมัย พระเจ้าอโศกมหาราช ถ้าพิจารณาคุณลักษณะพระอินทคุตตะเถระนี้จะพบว่ามีความคล้ายคลึงกับคุณลักษณะของพระอุปคุตเถระ ๓ ประการ ได้แก่ ท่านทั้งสองรูปเกิดในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชเหมือนกัน, มีฤทธิ์มาก และเป็นผู้แก้ปัญหาเรื่องมาร ดังนั้นอาจเป็นไปได้ว่าพระเถระทั้งสองรูปนี้เป็นบุคคลคนเดียวกัน แต่กวีอาจจะเขียนชื่อคลาดเคลื่อนเท่านั้นเอง

นอกจากนี้ พระอุปคุตเถระเป็นสัญลักษณ์แห่งธรรมที่คุ้มครองคนดี ดังสุภาษิตที่ว่า ฌโม หเว รกฺขติ ฌมฺมจารี แปลว่า ธรรมนั้นแลย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม (ขุ. ชา. ทสฺกุ ๒๗/๒๙๐) เพราะคำว่า “อุปคุต” เป็นภาษาบาลี ในขณะที่ภาษาสันสกฤตเขียนว่า “อุปกุปต์” แปลว่า ผู้เข้าใกล้ความคุ้มครอง, ผู้คุ้มครองมั่นคง ฉะนั้นกวีอาจสื่อนัยสำคัญว่าใครทำคุณงามความดีย่อมมีผู้คุ้มครอง เหมือนอย่างพระเจ้าอโศกมหาราชที่สร้างบุญบารมีก็มีพระอุปคุตเถระคอยปกป้องรักษา

๑.๒.๑.๓.๗ พญามารปรารณาพุทธภูมิ

เหตุการณ์ตอนพญามารปรารณาพุทธภูมินี้ปรากฏในพระนิพนพานสูตร กลอนสวด ฉบับพิมพ์เท่านั้น ดังตัวอย่างความว่า

เมื่อครั้งพระนั้นยัง ไม่เข้านิพนพาน แพ้ท่านรำไป เพราะใจเราหาญ ท่านยังโปรดปราน ไม่ถือโทษา นึกไปบ่นไป ถึงหลักโลโก พระกรุณา สวาทท่านนี้ เต็มที่นักหนา มัดอาดมา เหมือนยังสุกร พระยามารา รำพันนาหา ถึงพระชินวร สิ้นฤทธิ์จิตตุ มุทะลุแต่ก่อน สลัดตตรอน ถือนั่นขันตี เห็นยว โภธิญาณ อนาคตกาล ตั้งกับนบปี ขอให้ได้ตรัส โปรดสัตว์โลกนี้ กุศลผลมี สร้างไว้แต่หลัง แต่ชาตินี้ไป จงเป็นปัจจัย แก่พุทธภูมิ้ง นึกหน่วงไม่ละ ถึงพระคุณึง มโนนึกตั้ง เมตตาคุณา สิ่งใดที่ชั่ว อย่าได้พัน พัว แก่อาดมา จิตจงผ่องใส เป็นใจใสดา ถือพระพุทธา หน่วงมั่นสันดาน จิตให้ใสสุทธิ์ เหมือนอย่าง พระพุทธ ที่ท่านนิพนพาน โปรดสัตว์ฝูงชน ให้พ้นพันดาร สิ่งชั่วสาธารณ จงร้างห่างไกล สวากใจร้าย อย่าได้กล้ากราย มาผูกตลใจ ที่พาลอย่างเห็น ที่เข็ญอย่าได้ จงร้างห่างไกล ขอบจักรวาล เหมือนปรารณา ที่ตั้งสัจจา คำอธิษฐาน

(พระนิพนพานสูตร. ๒๕๐๑: ๑๕๗-๑๕๘)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพญามารนึกถึงความเมตตาของ พระพุทธเจ้าและตั้งความปรารณาพุทธภูมิ เพราะเกิดการเปรียบเทียบระหว่างความกรุณาของ พระพุทธเจ้ากับความกรุณาของพระอุปคุตเถระ การที่พญามารมีความปรารณาในพุทธภูมินี้เป็น คุณลักษณะที่ขัดแย้งกับจริตของมารที่ปรากฏในมหาปริณิพนพานสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสเรียกพญา มารทุกครั้งว่า “มารผู้มีบาป” (ที. ม. ๑๐/๑๖๘/๑๑๖) เป็นการบรรยายลักษณะของผู้ที่มุ่งทำแต่ความ ชั่ว อีกประการหนึ่งเนื้อหาตอนพญามารปรารณาพุทธภูมินี้ไม่ปรากฏในมหาปริณิพนพานสูตร แต่จากการศึกษาพบว่าเนื้อหาเหตุการณ์ตอนพญามารปรารณาพุทธภูมินี้มีความคล้ายคลึงกับปฐม สมโพธิกถา ตอนมารพันชปริวรรต ปริจเฉทที่ ๒๘ ดังตัวอย่างความว่า

สมเด็จพระชินสีห์พระองค์ใดทรงพระมหากรุณากระทำซึ่งสิ่งอันประโยชน์แก่สัตว์ทั้งปวง แลเป็นที่พึ่งที่พำนักแก่สรรพสัตว์อันหาที่พึ่งบมิได้สิ้นกาลทุกเมื่อเป็นนิจันรันดร์...ประการหนึ่งแต่ปางก่อน ข้าผู้ชื่อว่าวสวดิ กระทำภยันตรายแก่พระพิชิตมารมีประการต่างๆ เป็นอันมาก พระผู้มีพระภาคก็มีได้กระทำโทษตอบแก่ข้า มาตราว่าสิ่งใดหนอยหนึ่งบมิ กาลบัดนี้ พระสาวกแห่งพระพุทธองค์ กระไรช่างไม่มีความกรุณากระทำโทษแก่อาตมาให้เสวยทุกข์สาหัสเห็นปานดังนี้ ... จึงออกอุทานกถาว่า ฌิวาอาตมามีกุศลสมภารได้สั่งสมไว้ เบื้องว่าพระสัพพัญญูได้ตรัสในอนาคตกาลฉันใด ของงอาตมาได้เป็นพระสัพพัญญูบังเกิดในโลกเหมือนดั่งนั้น

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. ๒๕๓๙: ๒๖๒)

จากเนื้อความข้างต้นนี้ทำให้ทราบว่เนื้อหาในตอนนีของปฐมสมโพธิกถามีความคล้ายคลึงกับพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ ดั่งนั้นจึงเป็นไปได้ว่ากวีนำเค้าโครงเหตุการณ์ในส่วนนี้มาจากปฐมสมโพธิกถาแต่เพิ่มเติมไว้ในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ เพื่อให้ผู้อ่านเห็นพระมหากรุณาธิคุณของพระพุทธเจ้าที่มีมากกว่าของพระอุปัคตเถระ

นอกจากนี้เรื่องพญามารนี้ทำให้ทราบว่าบุคคลทั้งหลายสามารถเป็นคนดีได้ถ้าเปลี่ยนแปลงตนเอง ดั่งเช่น พญามาร ซึ่งแต่ก่อนตอนพระพุทธเจ้ายังมีพระชนม์ชีพอยู่คอยทำแต่ความชั่ว แต่พอถูกทรมานจากพระอุปัคตเถระกลับมีความปรารถนาอยากเป็นพระพุทธเจ้า เป็นตัวอย่างของบุคคลที่เคยทำชั่วแล้วกลับใจเป็นคนดี

จากการศึกษาเหตุการณ์หลังการเสด็จดับขันธปรินิพพานพบว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวดมีเนื้อหาที่กวีแต่งเพิ่มเติมจากมหาปรินิพพานสูตร ๗ เหตุการณ์ ได้แก่ สาเหตุการตกลงมาจากฟ้าของดอกมณฑารพ, โทณพราหมณ์ขโมยพระเขี้ยวแก้ว, เหตุการณ์ตอนทำปฐมสังคายนา, พระอานนท์เถระบรรลुरुธรรม, พระเจ้าอโศกมหาราชสร้างบุญบารมี, พระอุปัคตเถระปราบพญามาร และพญามารปรารถนาพุทธภูมิ สาเหตุการตกลงมาจากฟ้าของดอกมณฑารพมีปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวรรที่ ๑ และพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ ส่วนเหตุการณ์ที่โทณพราหมณ์ขโมยพระเขี้ยวแก้ว, เหตุการณ์ตอนทำปฐมสังคายนา, พระอานนท์เถระบรรลुरुธรรม, พระเจ้าอโศกมหาราชสร้างบุญบารมี, พระอุปัคตเถระปราบพญามาร และพญามารปรารถนาพุทธภูมิ เหตุการณ์ทั้งหกนี้ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ เท่านั้น

ดั่งนั้น จึงสันนิษฐานได้ว่าเนื้อหาส่วนนี้ที่ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวรรที่ ๑ และพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์อาจรับอิทธิพลมาจากปฐมสมโพธิกถา มากกว่ามหาปรินิพพานสูตรโดยตรง เพราะเนื้อหาทั้งเจ็ดเหตุการณ์นี้ไม่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร แต่ปรากฏในปฐมสมโพธิกถา ชาติวิภังคนปริวรรต ปริจเฉทที่ ๒๗ และมารพันธิปริวรรต ปริจเฉทที่ ๒๘

๑.๒.๒ เนื้อหาที่ปรากฏเฉพาะในมหาปรินิพพานสูตร

จากการศึกษาเนื้อหาที่ปรากฏเฉพาะในมหาปรินิพพานสูตรพบ ๒ เหตุการณ์
ต่อไปนี้เป็น

๑.๒.๒.๑ เหตุการณ์ก่อนการเสด็จดับขันธปรินิพพาน

๑.๒.๒.๒ เหตุการณ์วันเสด็จดับขันธปรินิพพาน

๑.๒.๒.๑ เหตุการณ์ก่อนการเสด็จดับขันธปรินิพพาน

จากการศึกษาเหตุการณ์ก่อนการเสด็จดับขันธปรินิพพานที่ปรากฏเฉพาะ
ในมหาปรินิพพานสูตรพบ ๓ เหตุการณ์ ได้แก่

๑.๒.๒.๑.๑ วัสสการพราหมณ์เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า

๑.๒.๒.๑.๒ ปุกกุสมัลลบุตรถวายผ้าจีวรแก่พระพุทธเจ้า

๑.๒.๒.๑.๓ พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องสังเวชนียสถาน

๑.๒.๒.๑.๑ วัสสการพราหมณ์เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า

วัสสการพราหมณ์ผู้เป็นอำมาตย์ของพระเจ้าอชาตศัตรู ผู้เชี่ยวชาญ
ด้านการทำสงคราม จึงได้รับหน้าที่ในการวางแผนทำสงครามระหว่างแคว้นมคธกับแคว้นวัชชี และ
เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อต้องการกุศโลบายในการรบ ตามราชโองการของพระเจ้าอชาตศัตรู ดัง
ตัวอย่างที่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรความว่า

วัสสการพราหมณ์มหาอำมาตย์แคว้นมคธ ทูลรับสนองพระดำรัสแล้วเทียบยานพาหนะคันงาม
๑ ขึ้นยานพาหนะคันงาม ๑ ออกจากกรุงราชคฤห์พร้อมด้วยยานพาหนะคันงาม ๑ ติดตามอีกหลายคัน
ไปยังภูเขาคิชฌกูฏ จนสุดทางที่ยานพาหนะจะเข้าไปได้ ลงจากยานพาหนะเดินเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระ
ภาคถึงที่ประทับ ได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกัน จึงนั่ง ณ ที่สมควร ได้
กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่ท่านพระโคตม พระราชาแห่งแคว้นมคธพระนามว่าอชาตศัตรู
เวเทหิบุตร ขอกราบพระยุคลบาทของพระโคตมด้วยพระเศียร ทูลถามถึงพระสุขภาพความมีพระ
โรคาพาชน้อย กระปรี้กระเปร่า มีพระพลานามัยสมบูรณ์อยู่สำราญ พระราชาแห่งแคว้นมคธพระนามว่า
อชาตศัตรู เวเทหิบุตร มีพระประสงค์จะเสด็จไปปราบแคว้นวัชชี มีรับสั่งอย่างนี้ว่า “เราจะโค่นล้มพวก
วัชชีผู้มีฤทธิ์มากอย่างนี้ มีอานุภาพมากอย่างนี้ ให้พินาศย่อยยับ”

สมัยนั้น ท่านพระอานนท์ยืนถวายงานพัดพระผู้มีพระภาคอยู่เบื้องพระปฐมฐานงค์ พระผู้มีพระ
ภาครับสั่งเรียกท่านพระอานนท์มาตรัสถามว่า “อานนท์ เธอได้ยินไหมว่า พวกเจ้าวัชชีหมั่นประชุมกัน
เนื่องนิตย์ ประชุมกันมากครั้ง”

ท่านพระอานนท์ทูลตอบว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้ยินว่า ‘พวกเจ้าวัชชีหมั่น
ประชุมกันเนื่องนิตย์ ประชุมกันมากครั้ง’ พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ‘อานนท์ พวกเจ้าวัชชีพึงหวังได้
แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่พวกเจ้าวัชชียังหมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์
ประชุมกันมากครั้ง’

(ที. ม. ๑๐/๑๓๓-๑๓๔/๗๘)

จากตัวอย่างข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าไม่ทรงตอบวัสสการพราหมณ์ แต่ทรงผิน พระพักตร์ไปตรัสกับพระอานนท์เถระ เป็นที่น่าสังเกตว่าเมื่อมีบุคคลเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ถ้าไม่สนทนาเกี่ยวกับหลักธรรม พระพุทธเจ้าจะไม่ตรัสตอบ เหตุการณ์นี้เป็นการแสดงท่าทีของพระพุทธเจ้าที่ไม่สนับสนุนการทำสงคราม แต่วัสสการพราหมณ์เมื่อฟังพระดำรัสของพระพุทธเจ้าที่ตรัสกับพระอานนท์เถระแล้วสรุปเป็นกลยุทธ์เอาเองว่าแคว้นวัชชีจะแตกโดยอาศัยการยุยงให้คนแตกความสามัคคี

อีกประการหนึ่ง คำพูดของวัสสการพราหมณ์ข้างต้นว่า “ข้าแต่ท่านพระโคตม” บาลีว่า “โก โคตโม” บุคคลผู้ที่นับถือต่างลัทธิเท่านั้นที่จะเรียกชื่อพระพุทธเจ้าเช่นนี้ เพราะถ้าบุคคลผู้นับถือพุทธศาสนาจะเรียกพระพุทธเจ้าว่า “ภนฺเต” แปลว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ” จะไม่เอ่ยพระนามของพระพุทธเจ้าโดยตรง

๑.๒.๒.๑.๒ ปุกกุสมัลลบุตรถวายผ้าจีวรแก่พระพุทธเจ้า

ปุกกุสมัลลบุตรประกอบอาชีพเป็นพ่อค้าเพชรพลอย ระหว่างเดินทางจากเมืองกุสินาราทพบพระพุทธเจ้าจึงได้น้อมถวายผ้าจีวร ดังตัวอย่างที่ปรากฏในมหาปริณีพพานสูตรความว่า

จากนั้น ปุกกุสะ มัลลบุตร ได้น้อมคู่ผ้าเนื้อละเอียดสีทองนำใช้คู่หนึ่งเข้าไปถวายพระผู้มีพระภาค ฯลฯ

เมื่อปุกกุสะ มัลลบุตรจากไปไม่นาน ท่านพระอานนท์ได้น้อมคู่ผ้าเนื้อละเอียดสีทองนำใช้คู่หนึ่งเข้าไปคลุมพระวรกายของพระผู้มีพระภาค พอท่านพระอานนท์น้อมเข้าไปคลุมพระวรกายของพระผู้มีพระภาค ผ้านั้นปรากฏสีเปล่งปลั่งเหมือนถ่านไฟที่ปราศจากเปลว

ครั้งนั้น ท่านพระอานนท์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นำอัครจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ พระฉวีวรรณของพระตถาคตบริสุทธิผุดผ่องยิ่งนัก คู่ผ้าเนื้อละเอียดสีทองนำใช้คู่นี้ พอข้าพระองค์น้อมเข้าไปคลุมพระวรกายของพระผู้มีพระภาค ปรากฏสีเปล่งปลั่งเหมือนถ่านไฟที่ปราศจากเปลว”

(ที. ม. ๑๐/๑๙๓/๑๔๒-๑๔๔)

พระฉวีวรรณของพระพุทธเจ้าผุดผ่องมากอย่างยิ่งนั้นแสดงให้เห็นความอัครจรรย์เกี่ยวกับพระวรกายของพระพุทธเจ้า ขณะนั้นพระพุทธเจ้าประจวบจากโรคปากคันธิพาธกำเริบหลังจากเสวย สุกรมัททวะ เหตุการณ์ตอนพระวรกายของพระพุทธเจ้าผ่องใสนี้เป็นที่สังเกตว่าบุคคลธรรมดาที่ป่วยหนัก แต่กลับลุกขึ้นอาบน้ำกินอาหารอย่างคนปกติ จนหลายคนคิดว่าหายป่วยแล้ว แต่กลับล้มป่วยอีกครั้งแล้วตายไปในที่สุด เหตุการณ์ลักษณะนี้ไม่มีใครอธิบายได้ แต่มีผู้รู้อุปมาว่าเหมือนกับเทียนที่ใกล้จะมอด จะลุกโชติช่วงเป็นพิเศษแล้วดับสนิท (เสฐียรพงษ์ วรรณปก. ๒๕๕๒: ๙๑) กรณีฉวีวรรณของพระพุทธเจ้าก็คงเป็นอย่างนั้น

๑.๒.๒.๑.๓ พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องสังเวชนียสถาน

คำว่า “สังเวชนียสถาน” พจนานุกรมเพื่อการศึกษาศาสนาแปลว่า สถานที่อันเป็นที่ตั้งแห่งความสังเวช หมายถึงสถานที่ที่ทำให้เกิดความรู้สึกถึงพระพุทธเจ้า เกิดความเขม่นเขม้น เบิกบาน เกิดแรงบันดาลใจที่จะทำความดี เมื่อได้พบเห็น (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). ๒๕๕๑: ๑๐๖๖) เหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าตรัสถึงสังเวชนียสถานนี้ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตรความว่า

๑. สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู ด้วยระลึกว่า ‘ตถาคตประสูติในที่นี้’
 ๒. สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู ด้วยระลึกว่า ‘ตถาคตได้ตรัสสอนนุตรสัมมาสัมโพธิญาณในที่นี้’
 ๓. สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู ด้วยระลึกว่า ‘ตถาคตทรงประกาศธรรมจักรอันยอดเยี่ยมในที่นี้’
 ๔. สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู ด้วยระลึกว่า ‘ตถาคตได้เสด็จดับขันธปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุในที่นี้’ ฯลฯ
- อาณนทฺ์ ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งจาริกไปยังเจดีย์จักมีจิตเลื่อมใสตายไป ชนเหล่านั้นทั้งหมดหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

(ที. ม. ๑๐/๒๐๒/๑๕๐-๑๕๑)

จากตัวอย่างข้างต้นนี้ทำให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงอธิบายเรื่องสังเวชนียสถานให้พระอาณนทฺ์เถระฟังอย่างละเอียด การมาสถานที่เหล่านี้จะทำให้ปลงธรรมสังเวชหมายความว่า กระตุ้นให้มองเห็นอิจจังของสังขารว่าไม่เที่ยงแท้แน่นอน เป็นความรู้สึกสลัดใจที่ทำให้คิดได้ ทำให้จิตใจหันมานึกถึงสิ่งที่ดีงาม พระราชรัตนรังษี (วิริยฤทธิ์ วิริยทุโธ) ผู้เป็นพระธรรมทูตสายอินเดียนั้น อธิบายรายละเอียดไว้ว่า

สถานที่ประสูติแห่งพระพุทธเจ้านั้น ปัจจุบันนี้อยู่ในเขตประเทศเนปาล ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศเหนือของประเทศอินเดีย และสถานที่ประสูตินี้ตั้งอยู่ห่างจากชายแดนอินเดีย-เนปาลประมาณ ๓๒ กิโลเมตร ปัจจุบันสังเวชนียสถานแห่งนี้ ภาษาทางราชการเรียกว่า "ลุมบินเด" แต่ชาวบ้านทั่วไปยังเรียกว่า "ลุมพินี"

สถานที่ตรัสรู้ในสมัยพุทธกาลแต่เดิมนั้น คือ ตำบลอรุเวลาเสนานิคม เมืองคยา แคว้นมคธ ซึ่งมีเมืองราชคฤห์ เป็นเมืองหลวง ปัจจุบันสถานที่ตรัสรู้เรียกว่า ตำบลพุทธคยา ขึ้นอยู่กับจังหวัดคยาแต่ห่างจากจังหวัดคยา ๑๒ กิโลเมตร รัฐพิหาร มีเมืองหลวงชื่อ ปฏนะ หรือชื่อเดิมว่า ปาฏลีบุตร

สถานที่แสดงปฐมเทศนา หรือสถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมครั้งแรกคือธัมมจักกัปปวัตตนสูตร สถานที่นี้อยู่ในป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้เมืองพาราณสี ปัจจุบันเรียกสารนาถ

สถานที่เสด็จดับขันธปรินิพพานคือ สาละวันทยาน เมืองกุสินารา ปัจจุบันมีสถูปและวิหารเป็นสัญลักษณ์ กุสินาราปัจจุบันเป็นเมืองขนาดเล็กระดับตำบล ตั้งอยู่ใกล้กับเมืองกาเซีย

(พระราชรัตนรังษี (วิริยฤทธิ์ วิริยทุโธ). ๒๕๕๓: ๖๑)

การที่พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องสังเวชนียสถาน ๔ แห่งนี้เพื่อให้พุทธบริษัทผู้คิดถึงพระพุทธเจ้าสามารถมาสถานที่เหล่านี้ได้ เพราะเป็นสถานที่ทำให้เกิดความรู้สึกถึงพระพุทธเจ้า เกิดแรงบันดาลใจที่จะทำความดีเหมือนพระพุทธเจ้า เพื่อให้เกิดความสังเวชและเกิดพุทธานุสสติ อันจักนำมาซึ่งบุญกุศลและความปลื้มปิติชุ่มชื่นใจกระตุ้นให้คิดทำคุณงามความดี

จากการศึกษาเหตุการณ์ก่อนการเสด็จดับขันธปรินิพพานสรุปได้ว่า มีเนื้อหาที่ปรากฏเฉพาะในมหาปรินิพพานสูตร ๓ เหตุการณ์ ได้แก่ วัสสการพราหมณ์เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า, ปุกกุสมัลลบุตรถวายผ้าแก่พระพุทธเจ้า และพระพุทธเจ้าตรัสเรื่องสังเวชนียสถาน เนื้อหาทั้งหมดนี้เป็นเหตุการณ์อยู่ในช่วงภาณวารที่ ๑ อันเป็นเหตุการณ์การทำสงครามระหว่างแคว้นวัชชีกับแคว้นมคธ ซึ่งเป็นเหตุการณ์ก่อนที่พระพุทธเจ้าทรงเข้าจำพรรษาครั้งสุดท้าย ดังนั้นจึงไม่ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวดทุกฉบับ เพราะพระนิพพานสูตรกลอนสวดเริ่มต้นเนื้อหาจากเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทรงเข้าจำพรรษาครั้งสุดท้าย

๑.๒.๒.๒ เหตุการณ์วันเสด็จดับขันธปรินิพพาน

จากการศึกษาเหตุการณ์วันเสด็จดับขันธปรินิพพานที่ปรากฏเฉพาะในมหาปรินิพพานสูตรพบ ๒ เหตุการณ์ ได้แก่

๑.๒.๒.๒.๑ พระอานนท์เถระทูลถามพระพุทธเจ้า

๑.๒.๒.๒.๒ พระพุทธเจ้าอนุญาตให้ถือนสิกขาบทเล็กน้อย

๑.๒.๒.๒.๑ พระอานนท์เถระทูลถามพระพุทธเจ้า

พระอานนท์เถระทูลถามพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับท่าทีของพระภิกษุผู้ประพฤติพรหมจรรย์ควรวางตัวอย่างไรเมื่อเจอผู้หญิง ซึ่งเป็นคำถามที่มีความสำคัญมากในการปฏิบัติธรรม ดังตัวอย่างในมหาปรินิพพานสูตรความว่า

พระอานนท์เถระทูลถามว่า “พวกข้าพระองค์จะปฏิบัติต่อสตรีอย่างไร พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “อย่าดู”

“เมื่อจำต้องดู จะปฏิบัติอย่างไร พระพุทธเจ้าข้า”

“อย่าพูดด้วย”

“เมื่อจำต้องพูด จะปฏิบัติอย่างไร พระพุทธเจ้าข้า”

“ต้องตั้งสติไว้”

(ที่. ม. ๑๐/๒๐๓/๑๕๑)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นวิธีปฏิบัติต่อสุภาพสตรีที่พระพุทธเจ้าทรงเตือนให้พระภิกษุระวังตัว อย่าประมาท เพราะสตรีเป็นอันตรายต่อพรหมจรรย์ การที่พระพุทธเจ้าตรัสเช่นนี้มีได้หมายความว่าพระพุทธเจ้าดูหมิ่นสตรี แต่ “พรหมจรรย์” ของพระภิกษุสงฆ์นั้นคือการงดเว้นเมถุนธรรม (การเสพกาม) ฉะนั้นพระภิกษุหรือพระภิกษุณีก็พึงปลีกตนห่างจากเพศตรงข้าม

เสมอเพื่อเป็นการป้องกันไปในตัว ถ้าหลีกเลี่ยงไม่ได้ก็ต้องมีสติ ดังนั้นคำถามนี้จึงเป็นเหมือนวิธีปฏิบัติของพระภิกษุที่มีต่อสตรีเพศ

เป็นที่น่าสังเกตว่า การถามปัญหานี้ทำให้เห็นความรอบคอบของพระอานนท์เถระ สมดัง พระพุทธพจน์ที่ตรัสชมพระอานนท์เถระในมหาปริณิพพานสูตรว่า “ภิกษุทั้งหลาย ความเป็นอัจฉริยะมีอยู่ในอานนท์” (ที. ม. ๑๐/๒๐๘/๑๕๗)

๑.๒.๒.๒.๒ พระพุทธเจ้าอนุญาตให้ถอนสิกขาบทเล็กน้อย

พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระภิกษุสงฆ์สามารถถอนสิกขาบทเล็กน้อย และทรงให้ลงพรหมทัณฑ์แก่พระฉนนะ ดังเนื้อความในมหาปริณิพพานสูตรความว่า

อานนท์ เมื่อเราล่วงลับไป ถ้าสงฆ์ปรารถนาจะถอนสิกขาบทเล็กน้อยเสียบ้างก็ถอนได้ อานนท์ เมื่อเราล่วงลับไป สงฆ์พึงลงพรหมทัณฑ์แก่ภิกษุฉนนะ”

(ที. ม. ๑๐/๒๑๖/๑๖๕)

เนื้อความข้างต้นนี้เป็นพระดำรัสที่พระพุทธเจ้าอนุญาตให้พระภิกษุสามารถถอนสิกขาบทเล็กน้อย การที่พระพุทธเจ้าเปิดโอกาสให้ถอนสิกขาบทเล็กน้อยนี้เพื่อเป็นการปรับตัวเข้ากับสังคมในโอกาสของพระภิกษุสงฆ์ เหตุการณ์นี้ทำให้ผู้อ่านเห็นความเป็นผู้มีพระเนตรอันยาวไกลของพระพุทธเจ้าที่ทรงคำนึงถึงอนาคต หลังจากพระองค์ปรินิพพานเสียแล้วพระภิกษุคงจะอยู่ลำบากถ้ายังคงรักษาสิกขาบททุกข้อ ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงเปิดโอกาสให้มีการเปลี่ยนแปลงสิกขาบทเล็กน้อย สิกขาบทคือศีลของพระภิกษุมี ๒๒๗ ข้อ คำว่า “สิกขาบทเล็กน้อย” พระสังคีติกาจารย์ในที่ประชุมสังคายนาครั้งแรกมีความเห็นต่างกันเป็น ๕ พวก ได้แก่

๑. พวกที่ ๑ เห็นว่า นอกจากปาราชิก ๔ สิกขาบทอื่นจัดเป็นสิกขาบทเล็กน้อย
๒. พวกที่ ๒ เห็นว่า นอกจากปาราชิก ๔ สังฆาทิเสส ๑๓ อนิยต ๒ สิกขาบทอื่นจัดเป็นสิกขาบทเล็กน้อย
๓. พวกที่ ๓ เห็นว่า นอกจากปาราชิก ๔ สังฆาทิเสส ๑๓ อนิยต ๒ นิสสัคคิยปาจิตตีย์ ๓๐ สิกขาบทอื่นจัดเป็นสิกขาบทเล็กน้อย
๔. พวกที่ ๔ เห็นว่า นอกจากปาราชิก ๔ สังฆาทิเสส ๑๓ อนิยต ๒ นิสสัคคิยปาจิตตีย์ ๓๐ ปาจิตตีย์ ๙๒ สิกขาบทอื่นจัดเป็นสิกขาบทเล็กน้อย
๕. พวกที่ ๕ เห็นว่า นอกจากปาราชิก ๔ สังฆาทิเสส ๑๓ อนิยต ๒ นิสสัคคิยปาจิตตีย์ ๓๐ ปาจิตตีย์ ๙๒ ปาฏิเทสนียะ ๔ สิกขาบทอื่นจัดเป็นสิกขาบทเล็กน้อย

ในบรรดาความเห็นเหล่านี้ ไม่มีความเห็นใดได้รับการยอมรับเป็นเอกฉันท์ ฉะนั้นที่ประชุมจึงมีมติไม่ให้ถอน

(ที. ม. อ. ๒๑๖/๒๐๐)

จากมติที่ประชุมสงฆ์ครั้งนั้นทำให้ศีลของพระภิกษุฝ่ายเถรวาทมีครบทุกข้อเหมือนสมัยพุทธกาล ส่วนศีลของพระภิกษุฝ่ายมหายานนั้นเปลี่ยนแปลงไปมาก เพราะฝ่ายมหายานนั้นอาศัยพุทธพจน์บทนี้เปลี่ยนแปลงแก้ไขสิกขาบทเหล่านั้นจนถึงจับต้องกายหญิงหรือมีภรรยาก็ไม่เป็นอาบัติ

จากการศึกษาเหตุการณ์วันเสด็จดับขันธปรินิพพานพบว่า มีเนื้อหาที่ปรากฏเฉพาะในมหาปรินิพพานสูตร ๒ เหตุการณ์ ได้แก่ พระอานนท์เถระทูลถามพระพุทธเจ้า และพระพุทธเจ้าอนุญาตให้ถอนสิกขาบทเล็กน้อย ทั้งสองเหตุการณ์มีความสำคัญต่อการรักษาพระธรรมวินัยและวิธีปฏิบัติต่อสตรีของพระภิกษุทั้งหลาย

จากการศึกษาเนื้อหามหาปรินิพพานสูตรที่ไม่ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวดสรุปได้ว่า มีเหตุการณ์สำคัญ ๕ เหตุการณ์ ได้แก่ วัสสการพราหมณ์เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า, ปุกกุสมัลลบุตรถวายผ้าแก่พระพุทธเจ้า, พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องสังเวชนียสถาน, พระอานนท์เถระทูลถามปัญหาพระพุทธเจ้า และพระพุทธเจ้าอนุญาตให้ถอนสิกขาบทเล็กน้อย เหตุการณ์เหล่านี้มีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนา ดังนั้นจึงปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร เพราะมหาปรินิพพานสูตรเป็นพระสูตรสำคัญที่อยู่ในพระไตรปิฎก เป็นคัมภีร์สำคัญที่สืบทอดกันมาตั้งแต่การทำปฐมสังคายนาจนได้รับการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรประมาณ พ.ศ. ๔๖๐ พระไตรปิฎกจึงได้รับการยอมรับว่าเป็นคัมภีร์ปฐมภูมิที่บันทึกคำสอนทางพระพุทธศาสนาไว้อย่างดี ถึงแม้จะมีความผิดพลาดบ้าง แต่ใช้เป็นหลักในการศึกษาและอ้างอิงเมื่อมีข้อสงสัยเกี่ยวกับพระธรรมวินัย (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). ๒๕๔๓: ๙๔)

พระไตรปิฎกเป็นเหมือนตัวแทนของพระพุทธเจ้าตามพระพุทธพจน์ที่ว่า “ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไป ก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย” (ที. ม. ๑๐/๒๑๖/๑๖๔) ฉะนั้นมหาปรินิพพานสูตรอันเป็นพระสูตรหนึ่งในพระไตรปิฎกจึงบันทึกเหตุการณ์ช่วงวาระสุดท้ายของพระพุทธเจ้าไว้อย่างละเอียด ซึ่งแตกต่างจากพระนิพพานสูตรกลอนสวดที่เป็นเรื่องแต่งขึ้นจากจินตนาการของกวีเองและเน้นความบันเทิงอารมณ์สะเทือนใจเป็นสำคัญ อีกประการหนึ่ง กวีอาจเห็นว่าเนื้อหาของพระนิพพานสูตรกลอนสวดมีครบสมบูรณ์อยู่แล้ว ฉะนั้นจึงไม่จำเป็นต้องนำเหตุการณ์เหล่านี้มาเขียนไว้ในตัวบทของพระนิพพานสูตรกลอนสวด

๒. การศึกษาเปรียบเทียบด้านหลักธรรม

จากการศึกษาพบหลักธรรมที่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวดแต่ละฉบับเหมือนและแตกต่างกัน ดังจะศึกษาเปรียบเทียบตามประเด็นต่อไปนี้

๒.๑ หลักธรรมที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวด

๒.๒ หลักธรรมที่มหาปริณิพพานสูตรแตกต่างจากพระนิพพานสูตรกลอนสวด

๒.๑ หลักธรรมที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวด

พระนิพพานสูตรกลอนสวดเป็นวรรณกรรมประเภทสอนคติธรรมโดยตรงที่ได้รับอิทธิพลจากมหาปริณิพพานสูตร ที่มณิกาย มหาวรรค บันทึกประมวลลำดับเหตุการณ์ และพระธรรมเทศนาในขบวนเสด็จจาริกแสดงธรรมครั้งสุดท้ายของพระผู้มีพระภาคเจ้า ดังนั้นจึงมีหลักธรรมบางประการเหมือนกัน จากการศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวดมีดังนี้

๒.๑.๑ ไตรลักษณ์

๒.๑.๒ มรณธรรม

๒.๑.๓ อปัมทธรรม

๒.๑.๔ ทาน

๒.๑.๕ คีล

๒.๑.๖ โพรปิกขิยธรรม

หลักธรรมเหล่านี้ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวดแต่ละฉบับแตกต่างกัน การลำดับหัวข้อธรรมนี้ผู้วิจัยเรียงลำดับตามเหตุการณ์เกิดขึ้นของหลักธรรม ซึ่งหลักธรรมในพระพุทธานุศาสนานี้จะเชื่อมโยงกันตามหลักปฏิจสมุปบาท เช่น เพราะการไม่เที่ยงจึงนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงและตายในที่สุด เป็นต้น ผู้วิจัยจะศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมแต่ละหัวข้อต่อไปนี้

๒.๑.๑ ไตรลักษณ์

ไตรลักษณ์ คือ ลักษณะอาการที่เป็นเครื่องกำหนด ลักษณะที่เสมอกันแก่สังขารทั้งปวง เป็นกฎอย่างหนึ่งในธรรมชาติที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบ เรียกอีกอย่างว่า “สามัญญลักษณะ” หรือ “กฎไตรลักษณ์” กฎนี้ทำให้รู้ถึงความจริงของสภาวะธรรมทั้งหลาย เป็นกฎที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสรรพสิ่งในโลกนี้ เป็นไปตามธรรมชาติ มี ๓ ประการ ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง อนตตา (ส.สพ. ๑๘/๑/๑) หลักไตรลักษณ์นี้เป็นหลักสากลทั่วไป สามารถจะเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา

จากการศึกษาพบว่ากฎไตรลักษณ์มีปรากฏในมหาปริณิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวดทุกฉบับ ดังจะศึกษาเปรียบเทียบต่อไปนี้

มหาปริณิพพานสูตรกล่าวถึงไตรลักษณ์ ดังตัวอย่างความว่า

สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ

มีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา

เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป

ความสงบแห่งสังขารเหล่านั้นเป็นความสุข

(ที่. ม. ๑๐/๒๒๑/๑๖๘)

ตัวอย่างข้างต้นนี้ เป็นคำกล่าวไว้อาลัยของท้าวสักกเทวราชหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพาน สะท้อนให้เห็นความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของสังขารทั้งหลาย เนื้อความข้างต้นนี้แปลจากคาถาภาษาบาลีว่า “อนิจจา วต สงขารา อุปฺปาทวยธมฺมิโน อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติเตสฺส วุปฺสโม สฺสุโขติ” (ที. ม. ๑๐/๒๒๑/๑๓๗) ปัจจุบันนี้ใช้เป็นคาถาที่พระภิกษุสวดพิจารณาผ้าบังสุกุลหน้าศพ เพื่อให้ผู้อ่านตระหนักถึงหลักไตรลักษณ์ โดยให้ผู้อ่านเข้าใจหลักธรรมชาติที่ว่าสังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เพื่อให้ทำใจยอมรับความจริงจะได้ดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวนที่ ๑ กล่าวถึงไตรลักษณ์ ดังตัวอย่างความว่า

แก้ข้าผู้จักพิจารณา	ตำเนรินทาน
นิพพานสูตรโดยประสงค์ฯ	
ให้เห็นสังเวชหวังปลง	ปัญหาหยั่งคง
ให้สัตตชีวิตรสสังขารฯ	
โดยในยไตรลักษณ์ญาณ	นี่คือแก่นสาร
แก้ผู้สดับตรับฟังฯ	
อับประมาทธรรมจะบัง	เกิดเพื่อเห็นสัง
ขารนั้นย่อมผวนปรวนแปรฯ	
	(เอกสารเลขที่ ๒๖๗: ๕-๖)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นบทที่กวีพรรณนาถึงจุดมุ่งหมายของการเขียนเรื่องพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวนที่ ๑ จะสังเกตเห็นว่ากวีต้องการจะสอนหลักไตรลักษณ์โดยตรง โดยยกตัวอย่างการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า เพราะสรรพสิ่งในโลกนี้เมื่อเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปในที่สุด กฎไตรลักษณ์นี้ช่วยให้เห็นกระบวนการการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ เพื่อไม่ให้ตั้งอยู่ในความประมาท

จากการศึกษาเปรียบเทียบหลักไตรลักษณ์ที่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรกับพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวนที่ ๑ พบว่าหลักไตรลักษณ์ที่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร ผู้แต่งกล่าวถึงองค์ธรรม แต่ไม่ได้กล่าวถึงชื่อหลักไตรลักษณ์ ซึ่งแตกต่างจากหลักไตรลักษณ์ที่ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวนที่ ๑ กวีไม่ได้อธิบายแจกแจงองค์ธรรมของหลักไตรลักษณ์แต่ละข้อ เพียงแต่บอกชื่อหลักไตรลักษณ์เท่านั้น

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวนที่ ๒ กล่าวถึงไตรลักษณ์ ดังตัวอย่างความว่า

	สิ่งใดรักนัก
เงินทองของรักษ	เร่งให้ชวนชวาย
ให้ทานจงได้	อย่าไว้กับตน
สิ่งนี้เป่นผล	เพราะเห็นอะนิจจัง
	(เอกสารเลขที่ ๓๕๑: ๒-๓)

เนื้อหาข้างต้นนี้ เป็นบทที่กวีเขียนไว้ในเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าแสดงธรรมในวาระต่าง ๆ เพื่อชี้ให้เห็นการเปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นองค์ธรรมเรื่อง “อนิจจัง” เท่านั้น เนื่องจากผู้อ่านเคยพบกับความไม่แน่นอนมาบ้าง ดังนั้นกวีจึงอธิบายถึงองค์ธรรมข้อนี้ เพราะจะทำให้ผู้อ่านเข้าใจหลักธรรมได้ง่ายและชัดเจนขึ้น

จากการศึกษาเปรียบเทียบหลักไตรลักษณ์ที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตรกับพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ พบว่าไตรลักษณ์ที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตรผู้แต่งกล่าวถึงองค์ธรรมโดยรวมและไม่ได้แจกแจงองค์ธรรมแต่ละข้อ ซึ่งแตกต่างจากหลักไตรลักษณ์ที่ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ กวีกล่าวถึงองค์ธรรมเพียงข้อเดียว ได้แก่ “อนิจจัง” เท่านั้น อีกประการหนึ่งจะพบว่าในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ สอนคติธรรมหลักไตรลักษณ์นี้โดยตรง แต่หลักไตรลักษณ์ในมหาปริณิพพานสูตรเป็นคติธรรมที่แทรกไว้ในคำกล่าวไว้อาลัยของท้าวสักกะโดยอ้อม

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์กล่าวถึงไตรลักษณ์ ดังตัวอย่างความว่า

พระผู้รู้หลัก เอาพระไตรลักษณ์ บาทต้นทุกขัง ซึ่งสัตว์น้อยใหญ่เกิดในโลกันท์ เหลือจะประทัง ซึ่งกองทุกข์า ความทุกข์นี้ไซ้ ทุกข์ไม่เว้นใคร ทุกข์ทับอุรา มีจนหอนสุข เกิดทุกข์อัตรา เศรษฐีพระยา ก็มาทุกข์ภัย เกิดมาเป็นคน ซึ่งความทุกข์ทน ไม่พ้นทุกข์ใจ ทุกข์ทั่วโลกา ไม่ว่าผู้ใด ความทุกข์นี้ไซ้ มีในโลกันท์ องค์พระสัมมา ตรัสเทศนา ว่ากองทุกข์...พระอนิจจัง ท่านตั้งไว้มา อนิจจังนี้ ในคำบาลี ตรัสเทศนา กล่าวไว้ไม่เที่ยง เอียงไปเอียงมา จะถือความว่า ตรงไปอย่างไร เกิดในชั้นฟ้า แล้วกลับลงมา เป็นคนเข็ญใจ เกิดเป็นเศรษฐี ชาตินี้แล้วไซ้ บางทีกลับโพล เป็นคนจันทาล คนภูมภิรา บางทีชาติหน้า รวยทรัพย์ศฤงคาร มั่งมีศรีสุข ยศศักดิ์บริวาร บางทีจันทาล เป็นขัตติยา ฯลฯ แท้เที่ยงยังไร ซึ่งอนิจจัง โอบอุ้มอึดอัดตรัสสั่ง สอนสั่งเวไนย สมเด็จพระเจ้า ตั้งเค้ามูลไว้ เป็นเที่ยงไม่ได้...อีกข้อหนึ่งไซ้ โปรดสัตว์ตรัสไว้ กองอนัตตา เครื่องไม่เป็นมูล ของสูญนักหนา รุกข์ขันธา รุกข์ขันโธ เกิดมาเป็นคน ถ้อยศถือตน ตั้งบ้านใหญ่โต เครื่องสัมภาระ มีอเนโก ถืออาดโม ไม่เห็นทุกข์ภัย ห่อนรู้จักว่า พระอนัตตา ฯลฯ ซึ่งสังขารา ฌมพื้นธรณี ไสโครกสันที ไม่เป็นแก่นสาร ทรัพย์สินเงินทอง หาไว้กายกอง เป็นอรธาน เปรียบเหมือนดังควัน ไม่ทันอยู่นาน ลมนั่นมันดาล กระจายหายไป

(พระนิพพานสูตร. ๒๕๐๑: ๑๐๐-๑๐๒)

จากตัวอย่างข้างต้นนี้ทำให้เห็นว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์กล่าวถึงกฎไตรลักษณ์ไว้อย่างละเอียด การที่กวีนำกฎไตรลักษณ์นี้มาเขียนไว้เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจธรรมชาติของสรรพสิ่งว่ามีการแปรเปลี่ยน เป็นทุกข์ และไม่มีตัวตนอยู่จริง เพื่อเตรียมตัวรับมือกับการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ซึ่งเป็นกฎของธรรมชาติ เรียกอีกอย่างว่า “ธรรมนิยาม” บุคคลผู้จะหลุดพ้นจากทุกข์ที่เกิดจากความเปลี่ยนแปลงนี้ต้องเรียนรู้และเข้าใจ ยอมรับกับกฎไตรลักษณ์นี้ก็จะมีความสุขและหมั่นทำคุณงามความดี เพราะชีวิตตั้งอยู่บนความไม่แน่นอน อีกประการหนึ่งกฎไตรลักษณ์นี้เป็นหลักธรรมเชื่อมโยงกับมรณธรรม เพราะมีการเปลี่ยนแปลงจึงทำให้พระพุทธเจ้าต้องปริณิพพาน

นอกจากนี้ พระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ยังกล่าวถึงองค์ธรรมเรื่อง “อนตดา” ตรงนี้แสดงให้เห็นว่ากวีเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านธรรมมาก คงจะเป็นพระภิกษุหรือผู้ที่เคยบวชเรียนมาก่อน เพราะสำนวนการเขียนอธิบายธรรมนั้นลึกซึ้งมากและการใช้ถ้อยคำเหมาะสมกับเหตุการณ์ เช่น “รูปักขันธา รูปักขันโธ” เป็นต้น คำเหล่านี้ไม่ปรากฏในหนังสือทั่วไป แต่ปรากฏในคัมภีร์พระอภิธรรมที่ชื่อว่า “พระวิภังค์” อีกประการหนึ่ง บทนี้ใช้สวดในงานศพเพื่อให้ผู้ฟังตระหนักถึงหลักไตรลักษณ์ อาจเป็นไปได้ว่ากวีที่ทรงบทเหล่านี้ได้อย่างคล่องขึ้นใจแล้วจึงได้ถ่ายทอดออกมาเป็นบทกวีนี้

เมื่อนำหลักไตรลักษณ์ที่ปรากฏในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์เปรียบเทียบกับหลักไตรลักษณ์ที่ปรากฏในมหาปรินิพนพานสูตรพบว่าหลักไตรลักษณ์ในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์มีการแจกแจงองค์ธรรมของหลักไตรลักษณ์ครบทั้งสามประการไว้อย่างละเอียดและกล่าวถึงชื่อของไตรลักษณ์ ซึ่งแตกต่างจากหลักไตรลักษณ์ที่ปรากฏในมหาปรินิพนพานสูตรที่กล่าวถึงองค์ธรรมโดยรวมและไม่ได้แจกแจงองค์ธรรมแต่ละข้อ อีกประการหนึ่งจะพบว่าพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์สอนผู้อ่านให้เข้าใจหลักไตรลักษณ์นี้โดยตรง แต่หลักไตรลักษณ์ในมหาปรินิพนพานสูตรเป็นคตินิยามที่แทรกไว้ในคำกล่าวไว้อาลัยของท้าวสักกะโดยอ้อม

จากการศึกษาเปรียบเทียบเรื่องไตรลักษณ์ที่ปรากฏในมหาปรินิพนพานสูตรและพระนิพนพานสูตรกลอนสวดทุกฉบับสรุปได้ว่า หลักไตรลักษณ์ที่ปรากฏในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์เท่านั้นที่กวีอธิบายไว้อย่างละเอียดและมีองค์ธรรมครบทั้งสามประการ ส่วนมหาปรินิพนพานสูตรไม่ได้อธิบายถึงองค์ธรรมของไตรลักษณ์ แต่กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการมองเห็นไตรลักษณ์ว่าจะทำให้พบความสุข ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับหลักไตรลักษณ์ที่ปรากฏในพระนิพนพานสูตรกลอนสวดฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๑ ที่กวีกล่าวถึงไตรลักษณ์แต่ไม่ได้กล่าวถึงองค์ธรรมประกอบ แต่เป็นการเตือนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงจะได้ไม่ประมาท สำหรับพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๒ กล่าวถึงองค์ประกอบของไตรลักษณ์เพียงประการเดียว ได้แก่ “อนิจจัง” เท่านั้นเพื่อให้ผู้อ่านเห็นความไม่แน่นอนของชีวิต

จะเห็นได้ว่ามหาปรินิพนพานสูตรและพระนิพนพานสูตรกลอนสวดทุกฉบับจะอธิบายถึงหลักไตรลักษณ์แตกต่างกัน สาเหตุอาจมาจากกวีมีความเข้าใจธรรมมากน้อยต่างกัน อารมณ์ความรู้สึก จินตนาการ และอาจมีจุดมุ่งหมายในการเขียนไม่เหมือนกัน จึงเขียนอธิบายหลักไตรลักษณ์แตกต่างกัน ผู้แต่งมหาปรินิพนพานสูตรกล่าวถึงการเข้าไปดับสังขารทั้งหลายจะมีความสุข การดับหมายถึงนิโรธ คือความดับทุกข์ ผู้ที่จะหมดทุกข์ได้ต้องสิ้นกิเลส ฉะนั้นผู้ที่บันทึกมหาปรินิพนพานสูตรมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้อ่านเข้าถึงความดับทุกข์หรือดับสังขารทั้งหลายจะได้มีความสุข อีกประการหนึ่ง ผู้ที่จัดบันทึกมหาปรินิพนพานสูตรนี้เป็นลายลักษณ์อักษรสันนิษฐานกันว่าเป็นพระเถระทั้งหลายผู้ที่ทำสังคายนาครั้งที่ ๔ (สุชีพ ปุญญานุภาพ. ๒๕๓๙: ๑๑) พยายามคงพุทธพจน์ไว้เหมือนเดิม ส่วนพระนิพนพานสูตรกลอนสวดแต่ละฉบับนั้นกวีเป็นผู้แต่ง ดังนั้นกวีแต่ละคนคงจะมี

อารมณ์ความรู้สึกจินตนาการ ความเข้าใจในหลักธรรมไม่เหมือนกัน จึงทำให้พระนิพพานสูตรกลอน สวดแต่ละฉบับมีรายละเอียดแตกต่างกัน

อย่างไรก็ตาม กวีมีจุดประสงค์ร่วมกันคือต้องการให้ผู้อ่านเห็นความไม่แน่นอนหรือ ความเปลี่ยนแปลง ได้แก่หลัก “อนิจจัง” เพราะเป็นหลักธรรมที่เกี่ยวเนื่องกับการเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้า เป็นการเปลี่ยนแปลงจากมีตัวตน มีร่างกาย มีจิตวิญญาณ กายต้องดับ แดกสลายตายไปในที่สุด ดังนั้นองค์ธรรมเรื่อง “อนิจจัง” นี้จึงปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวดทุกฉบับ เพื่อให้ผู้อ่านตระหนักถึงความไม่เที่ยงแท้ของสรรพสิ่ง

๒.๑.๒ มรณธรรม

มรณธรรม แปลว่า ธรรมคือความตาย จากการศึกษาพบว่ามรณธรรมปรากฏใน มหาปรินิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวดทุกฉบับ ดังจะศึกษาเปรียบเทียบต่อไปนี้

มหาปรินิพพานสูตรกล่าวถึงมรณธรรม ดังตัวอย่างความว่า

“มนุษย์ทุกคนไม่ว่าเด็ก ผู้ใหญ่
โง่ ฉลาด มั่งมี และยากจน ล้วนต้องตาย
ชีวิตของสัตว์เปรียบเหมือนภาชนะดินที่ช่างหม้อปั้นแล้ว
เล็กบ้าง ใหญ่บ้าง สุกบ้าง ดิบบ้าง
ซึ่งล้วนมีความแตกสลายเป็นที่สุด”
(ที. ม. ๑๐ / ๑๘๕/๑๓๑-๑๓๒)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าตรัสสอนพระภิกษุทั้งหลายให้รู้ ซึ่งถึงความตาย โดยที่พระพุทธเจ้าเปรียบชีวิตคนเราเหมือนภาชนะดินที่ต้องแตกสลายไปในที่สุด เป็นการสอนเรื่องความตายโดยตรง มหาปรินิพพานสูตรยังกล่าวถึงการเสด็จดับขันธปรินิพพานนี้ก็ ทำให้ผู้อ่านตระหนักถึงมรณธรรมที่ทุกคนต้องตาย โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นตัวอย่าง

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน สำนวนที่ ๑ กล่าวถึงมรณธรรม ดังตัวอย่างความว่า

หนึ่งเกิดกับตายนั้น	เปนมั่นคงอย่าสงสัย
เกิดแล้วก็บรรลัย	เป็นที่สุดอย่าสงกาย
ความแก่แลความตาย	ไม่เว้นวายผู้ใดนา
ไม่เหนแก่หน้าตา	ว่าเขมูใจไพร่ผู้ดีช
บางก่อนพระกายา	ตะถาคตยอมสวดศรี
บริสุทธโสภี	บัดนี้มาชะราลงช

ฯลฯ

เบื้องพระสรพรเพชญ	เสรจออกจากจตุตถฌาน
แล้วเข้าสู่พระนฤพาน	ให้หว่างฌานที่สี่มีช

(เอกสารเลขที่ ๒๖๗, ๒๖๖: ๕๓,๗๔)

เนื้อความข้างต้นนี้ กวีพรรณนาว่าทุกคนต้องตายไม่เว้นแม้แต่พระพุทธเจ้า เมื่อเกิดมาต้องมีตายเป็นธรรมดา ความตายไม่เห็นแก่อำภิสสินจ้าง ไม่มีความลำเอียง ไม่สามารถรู้ว่าจะตายวันใด กวีพยายามสอนคติเรื่องมรณธรรมโดยตรง เพื่อเตือนสติให้ผู้อ่านตั้งอยู่ในความไม่ประมาท รับทำคุณงามความดี เพราะความตายเป็นสิ่งไม่แน่นอนว่าจะมาเมื่อไร

จากการศึกษาเปรียบเทียบเรื่องมรณธรรมที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตรกับพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ พบว่าเรื่องมรณธรรมที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตรเป็นการสอนคติธรรมโดยตรงและมีพระพุทธเจ้าเป็นธรรมกถึก ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับเรื่องมรณธรรมที่ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ ที่กวีพยายามสอนเรื่องความตายนี้โดยตรง สำหรับความแตกต่างกันนั้นเป็นลักษณะการอธิบายถึงเรื่องความตายนี้เท่านั้น

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ กล่าวถึงมรณธรรม ดังตัวอย่างความว่า

ชะดีควรทวนก็	ทาร์ท้าวโกสี
พระเจ้านิถาพาน	บันรอนทอนคุณ
เดือนหกพร้อมมูล	ปีมะเสงบอริบุรณ
	วันอังคารพอจวนข
	ชลข
สิ้นชาติมรณา	ตัวของมารดา
ยมพะบานท่านไซ้	ตายไปเมืองผี
ได้ถึงหมื่นปี	ขึ้นรั้วฉิมพะลี
	เลือดย่อยอาบไหลข
	(เอกสารเลขที่ ๓๕๑: ๙-๕๓)

ตัวอย่างข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระอินทร์แจ้งข่าวการเสด็จดับขันธปรินิพพานและตอนเทพบุตรพุทธมารดาร่ำฟั่งถึงการตายในครั้งอดีตชาติ เป็นการกล่าวถึงความตาย ๒ แบบ ได้แก่ การตายของพระอริยบุคคลและการตายของปุถุชน หมายความว่า การตายแบบปุถุชนอาจต้องตกนรกหรือสู่หตุติภูมิเมื่อละโลกไปแล้วเหมือนตัวมารดา แต่ตายแบบพระอริยบุคคลจะไม่กลับมาเกิดและตายอีกต่อไป เพราะหมดกิเลสแล้วเหมือนพระพุทธเจ้า

แม้พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ จะไม่ได้สอนเรื่องมรณธรรมโดยตรง แต่การกล่าวถึงการตายของบุคคลต่างๆ นั้นเพื่อเป็นตัวอย่าง เป็นการสอนคติธรรมเรื่องมรณธรรมโดยอ้อม เพื่อให้ผู้อ่านตระหนักถึงความตาย

จากการศึกษาเปรียบเทียบเรื่องมรณธรรมที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตรกับพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ พบว่าเรื่องมรณธรรมที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตรเป็นการสอนคติธรรมโดยตรงและมีพระพุทธเจ้าเป็นธรรมกถึก แตกต่างจากเรื่องมรณธรรมที่ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ ที่กวีพยายามสอนโดยอ้อม เพราะ

เพียงเล่าเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานและเล่าเหตุการณ์ตอนเทพบุตรพุทธมารดาตาย เพื่อให้ผู้อ่านตระหนักถึงความตายเท่านั้นเอง

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ กล่าวถึงมรณธรรม ดังตัวอย่างความว่า

ขอแต่งตำนาน พระเจ้านิพพาน ให้เพราะแก่หู ผู้ฟังทั้งมวล ชวนกันคิดดู แต่พระสัพพัญญู ยัง
 เข้านิพพาน เราท่านนี้ไซ้ จะหาอะไร ว่าเป็นแก่นสาร ความตายย่อมมี ไม่จีรังกาล เร่งคิดเร่งอ่าน
 หลีกเสียดละเลย มัจจุราของค์นี้ มิได้ยินดี สิ่งใดท่านเอ๋ย แก้วแหวนเงินทอง กองให้ท่านเฉย ไม่นำพา
 เลย คงเอาตัวไป จะรပ်ฟุ้งกัน อยู่ฟังสำคัญ สู้ได้ที่ไหน โภกวิเสณแมนมี คงที่บรรลีย์ ว่าจะต่ออรอายุ

(พระนิพพานสูตร. ๒๕๐๑: ๑)

ตัวอย่างข้างต้นนี้ จะเห็นว่ากวีพยายามสอนเรื่องมรณธรรมโดยตรง โดยยกตัวอย่าง การเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้า เพื่อให้ผู้อ่านตระหนักและระลึกถึงความตาย ตลอดเวลา (มรณานุสติ) เพราะทุกคนจะต้องตายอย่างแน่นอน เพียงแต่ทุกคนไม่ทราบว่าจะตาย เมื่อไร ความตายไม่เห็นแก่แก้วแหวนเงินทอง

จากการศึกษาเปรียบเทียบเรื่องมรณธรรมที่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรกับพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์พบว่าเรื่องมรณธรรมที่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงสอนโดยตรง ซึ่งลักษณะการบรรยายเหมือนกับเรื่องมรณธรรมที่ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ที่กวีพยายามสอนโดยตรง

ส่วนลักษณะที่แตกต่าง ได้แก่ ในมหาปรินิพพานสูตรพระพุทธเจ้าทรงสอนโดยเปรียบเทียบกัฏฐะดินที่มีการแตกไปในที่สุด ไม่เหมือนในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ ที่กวียกตัวอย่างการเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้า เพื่อสอนให้ผู้อ่านตระหนักถึงความตาย

จากการศึกษาเปรียบเทียบสรุปได้ว่า เรื่องมรณธรรมปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร และพระนิพพานสูตรกลอนสวดทุกฉบับ โดยเฉพาะมหาปรินิพพานสูตร, พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนตอนที่ ๑ และพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์อธิบายเรื่องมรณธรรมไว้อย่างละเอียด เป็นการสอนเรื่องมรณธรรมโดยตรง เพื่อให้ผู้อ่านตระหนักถึงความตายจะได้รับทำคุณความดี ส่วนพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนตอนที่ ๒ ไม่ได้สอนคติธรรมเรื่องมรณธรรมโดยตรง แต่ได้ยกตัวอย่างการเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้า เป็นการสอนคติธรรมเรื่องความตายโดยอ้อม กวีอาจคิดว่าแค่ยกตัวอย่างการตายของบุคคลสำคัญอย่างพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานก็เพียงพอที่จะให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องมรณธรรม เพราะแฝงด้วยคติธรรมเรื่องความตายอยู่แล้ว ดังนั้นจึงไม่จำเป็นต้องเขียนอธิบายความตายโดยตรง

อย่างไรก็ตาม มหาปรินิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวดทุกฉบับมีจุดมุ่งหมายเดียวกันคือให้ผู้อ่านตระหนักถึงความตายจะได้ไม่ประมาท เพียงแต่ลักษณะการพรรณนาของแต่ละฉบับอาจแตกต่างกันบ้าง

๒.๑.๓ อัปมาทธรรม

อัปมาทธรรม คือ ความไม่ประมาท จากการศึกษาพบว่าอัปมาทธรรมมีปรากฏในมหาปรีนิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวดทุกฉบับ ดังจะศึกษาเปรียบเทียบต่อไปนี้

มหาปรีนิพพานสูตรกล่าวถึงอัปมาทธรรม ดังตัวอย่างความว่า

“วีย์ของเราแก่ห้องม

ชีวิตของเราเหลือน้อย เราจะจากพวกเธอไป

เราทำที่พึงแก่ตนแล้ว

พวกเธอจงอย่าประมาท มีสติ มีศีลบริสุทธิ์

มีความดำริมั่นคงดี รักษาจิตของตนไว้

ผู้ที่ไม่ประมาทอยู่ในธรรมวินัยนี้

ละการเวียนว่ายตายเกิดแล้ว

จักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้”

(ที. ม. ๑๐/๑๘๕/๑๓๒)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าสอนพระภิกษุทั้งหลายไม่ให้ประมาท ควรจะมีสติและมีสติอยู่ตลอดเวลา จะได้หลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงคือการทำที่สุดแห่งทุกข์ได้แก่ พระนิพพาน พระพุทธเจ้ายกตัวอย่างร่างกายอันแก่ชราของพระองค์เอง ให้ผู้อ่านจินตนาการเห็นภาพความเปลี่ยนแปลงของร่างกายจะได้ไม่ประมาท เป็นการเรียงลำดับองค์ธรรมจากเหตุไปสู่ผล หมายความว่าพระพุทธเจ้าทรงชี้ให้พระภิกษุทั้งหลายเห็นว่าทุกอย่างในโลกนี้มีความเปลี่ยนแปลง คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นการเชื่อมโยงจากหลักธรรมเรื่องไตรลักษณ์สู่อัปมาทธรรม พระคาถานี้จึงทำให้ผู้อ่านตระหนักถึงความไม่ประมาท

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน สำนวนที่ ๑ กล่าวถึงอัปมาทธรรม ดังตัวอย่างความว่า

ประมาทคือตัวเมา

ชราปรากฏเปน

ท่านทั้งหลายอุษสาหะ

ทำใจอย่าไหวติง

ไม่ประมาทไว้เบื้องหน้า

วิริยาคัทธาธาร

อามฤตยธรรม์

สันดานราญราคโกษย

เปนเจ้ากำมั้นทำเขญ

ประจกตาจิ่งรู้ตัว

ฯลฯ

วิจรรย์อย่าประวิง

ต่อสิ่งซึ่งเปนแก่นสารฯ

ปัญญาสติตรองการ

ให้สมานเสมอไปฯ

ก็จะบันดาลเกิดใน

เกษมสันนทินฐูลิฯ

(เอกสารเลขที่ ๒๖๖: ๕๒-๖๙)

จากเนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าตรัสพระปัจจิมวาจาเตือนพระภิกษุทั้งหลายไม่ให้ตั้งอยู่บนความประมาท ให้เพียรพยายามจะได้บรรลุพระนิพพาน เป็นการสอนธรรมเรื่องอปปมาทธรรมโดยตรงและอธิบายถึงอปปมาทธรรมอย่างละเอียด ทำให้ผู้อ่านเข้าใจอปปมาทธรรมมากยิ่งขึ้น

จากการศึกษาเปรียบเทียบอปปมาทธรรมที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตรกับพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ พบว่าเรื่องความไม่ประมาทที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตร พระพุทธเจ้าทรงเตือนพระภิกษุทั้งหลายไม่ให้ตั้งอยู่ในความประมาท ลักษณะการบรรยายเหมือนกับอปปมาทธรรมที่ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ ที่กวีสอนไม่ให้ประมาท มีสติและปัญญา ลักษณะการบรรยายจะแตกต่างกันเล็กน้อย ได้แก่ ในมหาปริณิพพานสูตร พระพุทธเจ้าทรงสอนไม่ให้ประมาท โดยให้ดูสังขารของพระองค์ที่เปลี่ยนแปลงเป็นตัวอย่าง ส่วนพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ เปรียบเทียบความประมาทเหมือนตัวเมาและเป็นเหมือนเจ้ากรรมนายเวรที่คอยสร้างความลำบาก

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ กล่าวถึงอปปมาทธรรมดังตัวอย่างความว่า

น้ำใจใสสูตร	เกิดเป็นมนุษย์
อย่าได้พลั้งพลาด	เร่งสร้างกุศล
เดชกุศล	ประมาทลืมน
	จะได้นิพพาน
	(เอกสารเลขที่ ๓๕๑: ๙)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นบทที่กวีกล่าวถึงความไม่ประมาท เป็นการสอนธรรมเรื่องอปปมาทธรรมโดยตรง กวีสอนว่าเกิดเป็นมนุษย์ต้องมีจิตใจบริสุทธิ์ อย่าประมาท ให้รีบเร่งทำคุณงามความดี เพราะบุญกุศลจะนำไปสู่พระนิพพาน อันเป็นโลกุตระธรรมและเป็นเป้าหมายของพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาเปรียบเทียบอปปมาทธรรมที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตรกับพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ พบว่าในมหาปริณิพพานสูตร พระพุทธเจ้าทรงเตือนพระภิกษุทั้งหลายไม่ให้ตั้งอยู่ในความประมาท ซึ่งลักษณะการอธิบายตรงกับอปปมาทธรรมที่ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ ที่กวีสอนไม่ให้ประมาท ให้เร่งสร้างกุศลจะได้เข้าสู่พระนิพพาน ลักษณะการบรรยายจะแตกต่างกันเล็กน้อย ได้แก่ ในมหาปริณิพพานสูตร พระพุทธเจ้าทรงสอนไม่ให้ประมาท โดยยกตัวอย่างคือสังขารของพระองค์เองที่มีการเปลี่ยนแปลง ส่วนพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ สอนเรื่องความไม่ประมาทนี้โดยไม่มีตัวอย่าง

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์กล่าวถึงอัปมาทธรรม ดังตัวอย่างความว่า

อย่าลืมละวาง จะเสวยจะสรง ตั้งพักตร์จงตรง ต่อเบื้องบูรพางค์ จะคุ้มโพยภัย อันตรายทุกอย่าง
 สวัสดิ์สำอวง จะมีแก่ตน จะถ้ายอุจจาระ และปัสสาวะ ร้อยครั้งพันหน อย่าได้ประมาท พลังปลาดลืมนตน
 ชลช อย่าได้รวนเร เร่งเพียรเป็นเล่ห์ เห็นทางนิพพาน ตถาคตสอนไว้ จงเร่งชวนชววย จะเป็นแก่น
 สาร อย่าได้ประมาท พลังปลาดเกินการ หนทางนิพพาน เร่งตามตถา ทรงตรัสเท่านั้น ให้เป็นสำคัญ สุต
 พุทธฎีกา เนตรหลับหับโอษฐ์

(พระนิพพานสูตร. ๒๕๐๑: ๒๗-๓๘)

จากเนื้อความข้างต้นนี้ เป็นบทที่กวีสอนเรื่องความไม่ประมาท โดยที่กวีอธิบายหลัก
 อัปมาทธรรมไว้อย่างละเอียดว่า จะถ้ายอุจจาระ ปัสสาวะ อย่าได้ประมาท และจงรีบชวนชววยหมั่น
 ประกอบความเพียรจะได้ไปสู่พระนิพพานเหมือนกับเรื่องอัปมาทธรรมที่ปรากฏในมหาปริณิพพาน
 สูตร แต่ลักษณะที่กวีอธิบายถึงอัปมาทธรรมต่างกันเล็กน้อย ได้แก่ ในมหาปริณิพพานสูตร
 พระพุทธเจ้าทรงสอนไม่ให้ประมาท โดยอธิบายให้เห็นว่าชีวิตคนเราสั้น ฉะนั้นอย่าประมาท
 ควรรักษาศีลและหมั่นประกอบความเพียรจะได้บรรลุพระนิพพาน ส่วนพระนิพพานสูตรกลอนสวด
 ฉบับพิมพ์ สอนเรื่องความไม่ประมาทนี้ โดยกวีอธิบายแจ่มแจ้งในรายละเอียด เช่น จะถ้ายอุจจาระ
 และปัสสาวะ ร้อยครั้งพันหน อย่าได้ประมาท เป็นต้น เป็นการอธิบายให้ผู้อ่านเห็นอริยาบถทุกอย่าง
 เพื่อให้ตระหนักถึงความไม่ประมาท

ลักษณะการพรรณนาที่แตกต่างนี้อาจเกิดจากกวีแต่ละท่านมีเป้าหมายสำหรับผู้ฟัง
 หรือผู้อ่านต่างกัน มหาปริณิพพานสูตร พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องความไม่ประมาทนี้แก่พระภิกษุ
 ทั้งหลาย ส่วนพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์เป็นวรรณกรรมชาวบ้าน ดังคำที่กวีใช้ เช่น “จะ
 ถ้ายอุจจาระ และปัสสาวะ ร้อยครั้งพันหน อย่าได้ประมาท” เป็นการอธิบายแบบปลุกยอให้ชาวบ้าน
 ทั่วไปเข้าใจในความไม่ประมาทนี้ ดังนั้นลักษณะการพรรณนาจึงไม่เหมือนกัน

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาเปรียบเทียบสรุปได้ว่า อัปมาทธรรมมีปรากฏในมหา
 ปริณิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวดทุกฉบับ เป็นการสอนหลักธรรมเรื่องความไม่
 ประมาทโดยตรง เพื่อเตือนสติผู้อ่านไม่ให้ประมาทหมั่นทำคุณความดี อีกประการหนึ่ง มหา
 ปริณิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวดทุกฉบับมีเป้าหมายในการสอนเรื่องความไม่ประมาท
 นี้ คือ **“พระนิพพาน”** เหมือนกัน ดังนั้นจึงทำให้มหาปริณิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวด
 จำเป็นต้องกล่าวถึงอัปมาทธรรม เพื่อให้ผู้อ่านตระหนักถึงความไม่ประมาทจะได้เข้าถึงพระ
 นิพพาน

นอกจากนี้ อาจเป็นไปได้ว่ามหาปริณิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวดทุก
 ฉบับต้องการจะนำเสนอพระนิพพานอันเป็นโลกุตรธรรมอีกด้วย ไม่ใช่แค่เรื่องราวการเสด็จดับ
 ขันธ์ปริณิพพานของพระพุทธเจ้าเท่านั้น เพราะคำว่า “นิพพาน” นั้นหมายถึง การตายของ
 พระอริยบุคคลอย่างหนึ่ง และหมายถึงการสิ้นกิเลสอย่างหนึ่ง (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต).

๒๕๔๖: ๒๖) ดังนั้นจึงเป็นไปได้ที่มหาปริณิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวดจะหมายถึงพระนิพพาน เพราะมหาปริณิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวดทุกฉบับกล่าวถึงการเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้า เพื่อให้ผู้อ่านตระหนักถึงความตาย จะได้ไม่ประมาท หมั่นทำความเพียรจะได้พบพระนิพพาน

๒.๑.๔ ทาน

การให้ทานนี้เป็นหลักกรรมกุศลกรรม พระพุทธศาสนาแบ่งทานไว้เป็น ๒ อย่าง คือ อามิสทาน คือ การให้ปันสิ่งของของตนแก่ผู้อื่น และธรรมทานคือการให้ความรู้ความคิดที่ถูกต้อง (อง. ทุก. ๒๐/๓๘๖/๑๑๔) ในทานสองอย่างนี้ธรรมทานเป็นเลิศกว่าอามิสทาน ดังพุทธภาษิตที่ว่า “สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ แปลว่า “การให้ธรรม ย่อมชนะการให้ทั้งปวง” (ขุ. ธ. ๒๔/๑๐/๒๔๙) การให้ทานเป็นสิ่งของย่อมเป็นที่รักของคนทั่วไป ตายไปแล้วเกิดในสุคติโลกสวรรค์ การให้ทานจะมีผลมากหากมีความบริสุทธิ์ ๓ อย่าง ได้แก่ วัตถุบริสุทธิ์ เจตนาบริสุทธิ์ บุคคลบริสุทธิ์ (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). ๒๕๕๑: ๑๗๖)

จากการศึกษาพบว่าการให้ทานมีปรากฏในมหาปริณิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวด ๒ ฉบับ ได้แก่ พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ และพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ ดังจะศึกษาเปรียบเทียบต่อไปนี้

มหาปริณิพพานสูตรกล่าวถึงตอนที่พระพุทธเจ้าขึ้นชมการถวายทาน ดังตัวอย่าง
ความว่า

การที่พระตถาคตเสวยบิณฑบาตของท่านเป็นมือสุดท้ายแล้วปริณิพพานท่านจะได้รับอานิสงส์ความดีงามก็ได้โดยง่าย เรื่องนี้เราได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาค และจำได้ว่า ‘บิณฑบาต ๒ คราว มีผลเสมอกัน มีวิบากเสมอกันมีผลมากกว่า มีอานิสงส์มากกว่า ยิ่งกว่าบิณฑบาตอื่น ๆ บิณฑบาต ๒ คราว อะไรบ้าง คือ

๑. บิณฑบาตที่พระตถาคตเสวยแล้วตรัสรู้อรุณตรัสสัมมาสัมโพธิญาณ
๒. บิณฑบาตที่พระตถาคตเสวยแล้วปริณิพพานด้วยอนุภาทิสสนิพพานธาตุ

(ที. ม. ๑๐/๑๙๗/๑๔๗)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทรงยกย่องทาน ๒ วาระ เพื่อต้องการให้นายจุนทกัมมารบุตรรู้สึกคลายกังวลเกี่ยวกับข้อนิทานที่ว่าพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน เพราะเสวยสุกรมัททวะที่นายจุนทกัมมารบุตรถวาย แม้มหาปริณิพพานสูตรจะไม่ได้กล่าวอธิบายเรื่องการให้ทานโดยตรง แต่การยกย่องทานนี้ก็เป็นการสนับสนุนให้บุคคลทั้งหลายได้สร้างบุญกุศลด้วยการบริจาคทาน สมดังพระอุทานของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตรว่า “ผู้ให้ย่อมเพิ่มพูนบุญ” (ที. ม. ๑๐/๑๙๗/๑๔๗)

นอกจากนี้ ยังมีการเล่าถึงการถวายทานของบุคคลทั้งหลายไว้หลายเหตุการณ์ เช่น เหตุการณ์ตอนนางอัมพาลีถวายทาน เหตุการณ์ตอนจุนทกัมมารบุตรถวายสุกรมัททวะ และ เหตุการณ์ตอนปุกกุสมัลลบุตรถวายผ้าแก่พระพุทธเจ้า เป็นต้น การเล่าเหตุการณ์เหล่านี้ทำให้ผู้อ่าน ตระหนักถึงการให้ทาน เป็นการสอนคติธรรมเรื่องทานโดยอ้อม

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ กล่าวถึงการให้ทาน ดัง ตัวอย่างความว่า

นายจุนท์น้ำจิตรเพิ่มภูล	เพียงจันทร์วันบูรณ
จ่ารูลจ่ารัสเวหลฯ	
จึงนำภัตตเลิศรสคนธ์	ถวายไททศพล
ทั้งสงฆ์ทั้งสิ้นหม่อมฯ	
ฯลฯ	
บุญก้ำก็เหมือนกัน	ใครทำนั้นไม่เสื่อมสูญ
ทีละน้อยค่อยเพิ่มภูล	เหมือนม่อเตมด้วยหยาดฝนฯ
ควรจะแสวงเช่น	สิ่งซึ่งเป็นกุศลผล
มาใส่ในตัวตน	จะปล้นพันภพสงสารฯ
	(เอกสารเลขที่ ๒๖๗: ๘๘-๑๑๒)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนนายจุนทกัมมารบุตรถวายสุกรมัททวะ ซึ่งเป็นพระกระยาหารมื้อสุดท้าย เป็นตัวอย่างของการให้ทาน และเป็นบทพรรณนาถึงการทำบุญ โดย กวีอธิบายไว้ว่าบุญนั้นใครทำไว้แล้ว ไม่มีเสื่อมสูญและกวีเปรียบเทียบการทำบุญทุกวันย่อมมีวันเต็ม เหมือนน้ำฝนที่ร่วงหล่นตกลงไปในตุ่มย่อมมีวันเต็ม

นอกจากนี้ กวียังกล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการให้ทานนั้นว่าเพื่อขัดเกลาความ ตระหนี่ของตนเองจะได้พ้นชาติภพสงสาร ดังกลอนสวดที่ระบุว่า “จะปล้นพันภพสงสาร” เพราะการ ให้ทานเมื่อสะสมถึงที่สุดแล้วจะหมดกิเลสโดยสิ้นเชิง จะไม่กลับมาเกิดในวัฏสงสารนี้อีกเลย

จากการศึกษาเปรียบเทียบทานที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตรกับพระนิพพานสูตร กลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ พบว่าการอธิบายเรื่องทานที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตรเป็น การกล่าวยกย่องทานเพื่อให้ผู้อ่านตระหนักและมีกำลังใจในการให้ทาน ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับทาน ที่ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ กวีอธิบายการทำบุญโดย เปรียบเทียบกับเมล็ดฝนที่ร่วงหล่นตกลงไปในตุ่มย่อมมีวันเต็ม แต่ลักษณะการอธิบายถึงทานนั้น ต่างกันเล็กน้อย หมายความว่า ในมหาปริณิพพานสูตรกล่าวถึงอานิสงส์ของการให้ทาน แต่ในพระ นิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ กล่าวถึงวิธีการของการให้ทานว่าต้องพยายามทำ ทานบ่อยๆ

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ กล่าวถึงการให้ทาน ดัง ตัวอย่างความว่า

ไว้เป็นต้นทุน	ให้ทานทำบุญ
ใครมีปัญญา	ไม่รู้ฉิบหาย
ปลื้มใจเพราะ	สัทธาชวนชวาย
ปลื้มใจเพราะ	ไปเกิดในสวรรค์ฯ
	(เอกสารเลขที่ ๓๕๐: ๔๖)

ตัวอย่างข้างต้นนี้ เป็นบทที่กวีสอนคติธรรมเรื่องการให้ทานโดยตรง กวีอธิบายว่าให้ทำแต่บุญกุศล เพื่อไว้เป็นต้นทุนที่จะนำสู่สวรรค์ เพราะบุญจะติดตามเราไปตลอดไม่ฉิบหาย เป็นการอธิบายเรื่องการให้ทานอย่างละเอียด เพื่อให้ผู้อ่านตระหนักถึงการให้ทาน โดยกวีพยายามเชื่อมโยงกับคติความเชื่อเรื่องการทำบุญมากจะได้ขึ้นสวรรค์เมื่อละโลกนี้ไปแล้ว

จากการศึกษาเปรียบเทียบทานที่ปรากฏในมหาปริณีพพานสูตรกับพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ พบว่าการอธิบายเรื่องทานที่ปรากฏในมหาปริณีพพานสูตรเป็นการกล่าวยกย่องทานเพื่อให้ผู้อ่านตระหนักและมีกำลังใจในการให้ทาน มีความคล้ายคลึงกับทานที่ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ กวีอธิบายการทำบุญโดยเปรียบเทียบกับเมล็ดฝืนที่ร่วงหล่นตกลงไปในตุ่มย่อมมีวันเต็ม

แต่ลักษณะการอธิบายถึงทานนั้นต่างกันเล็กน้อย ได้แก่ ในมหาปริณีพพานสูตรกล่าวถึงอานิสงส์ของการให้ทาน โดยที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่นายจุนท์กัมมารบุตร เพื่อยกจิตใจของนายจุนท์กัมมารบุตรให้มีความยินดีในการให้ทาน หมายความว่าในมหาปริณีพพานสูตรไม่ได้กล่าวถึงวิธีการให้ทาน เพราะผู้ฟังรู้วิธีการให้ทานอยู่แล้ว ส่วนพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ และพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ กล่าวถึงวิธีการของการให้ทานว่าต้องพยายามทำทานบ่อยๆ ไม่ได้เจาะจงสอนใครเป็นพิเศษ แต่มุ่งสอนบุคคลทั่วไปที่ไม่รู้เรื่องการให้ทาน ได้รู้จักการแบ่งปันจะได้มีอานิสงส์เหมือนอย่างนายจุนท์กัมมารบุตรได้รับ ดังนั้นจึงทำให้การพรรณนาเรื่องการให้ทานต่างกันเล็กน้อย เพื่อผู้ฟังที่ต่างกัน

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาค้นคว้าเปรียบเทียบมหาปริณีพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวด ๒ ฉบับ ได้แก่ พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ และพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ พบว่ากล่าวถึงการให้ทานเหมือนกัน เพราะต้องการให้ผู้อ่านตระหนักถึงการให้ทาน ลดละความตระหนี่ออกจากจิตใจ และให้เป็นผู้มีจิตสาธารณะ รวมทั้งเป็นผู้มีความโอบอ้อมอารีต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน

๒.๑.๕ ศิล

ศิล คือ การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย เป็นการสำรวมระวังไม่ให้เบียดเบียนผู้อื่น ศิลไม่ใช่ข้อบังคับแต่เป็นเครื่องมือในการฝึกตนให้เป็นคนดี ซึ่งถ้าใครต้องการเป็นคนดีต้องรักษาศิล ศิลนี้เป็นหลักธรรมที่เชื่อมกับหลักธรรมอื่น เช่น เมตตา สติ สันโดษ เป็นต้น

จากการศึกษาพบว่าศิลนี้มีปรากฏในมหาปริณีพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ ดังจะศึกษาเปรียบเทียบต่อไปนี้

มหาปริณิพพานสูตรกล่าวถึงศีล ดังตัวอย่างความว่า

คหบดีทั้งหลาย ศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล มีอานิสงส์ ๕ ประการนี้ อานิสงส์ ๕ ประการ
อะไรบ้าง คือ

๑. บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีลในโลกนี้ ย่อมมีโภคทรัพย์เป็นอันมาก ซึ่งมีความไม่ประมาท
เป็นเหตุ นี้เป็นอานิสงส์ประการที่ ๑ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

๒. กิตติศัพท์อันงามของบุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมขจรไปนี้อานิสงส์ประการที่ ๒ แห่ง
ศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

๓. บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล จะเข้าไปยังบริษัทใดๆ จะเป็นชาติยบริษัทก็ตาม พราหมณ
บริษัทก็ตาม คหบดีบริษัทก็ตาม สมณบริษัทก็ตาม ย่อมแก่กล้า ไม่เก้อเขินเข้าไป นี้เป็นอานิสงส์
ประการที่ ๓ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

๔. บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมไม่หลงลืมสติตาย นี้เป็นอานิสงส์ประการที่ ๔ แห่งศีล
สมบัติของบุคคลผู้มีศีล

๕. บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ นี้เป็น
อานิสงส์ประการที่ ๕ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

(ที. ม. ๑๐/๑๔๙-๑๕๐/๙๓-๙๕)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าตรัสถึงอานิสงส์ของผู้มีศีล ๕
ประการพอสรุปได้ว่า “ย่อมทำให้มีทรัพย์มาก, ย่อมมีชื่อเสียงด้านที่ดี, ไปยังสถานที่ใดก็มีความกล้า,
ย่อมตายไปอย่างมีสติ และเมื่อตายไปแล้วย่อมขึ้นสวรรค์” (ที. ม. ๑๐/๑๔๙-๑๕๐/๙๓-๙๕) ถึงแม้มหา
ปริณิพพานสูตรจะไม่ได้สอนเรื่องการรักษาศีลโดยตรง แต่การที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงอานิสงส์ของศีลนี้
เป็นการสนับสนุนให้ผู้อ่านตระหนักถึงการรักษาศีลให้บริสุทธิ์ เพื่อพบเจอแต่สิ่งที่ดีงามใน
ชีวิตประจำวันและเมื่อตายไปย่อมมีสวรรค์เป็นเบื้องหน้า

จากการศึกษายังพบว่าพระพุทธเจ้าตรัสโทษของการทำศีล ๕ ประการ ดังปรากฏใน
มหาปริณิพพานสูตรความว่า “เสื่อมโภคทรัพย์, มีชื่อเสียงด้านไม่ดี, ไปสถานที่ใดก็มีความอาย, ตอน
ตายก็ขาดสติ และมีตกนกรอย่างแน่นอน” (ที. ม. ๑๐/๑๔๙/๙๓) การที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงโทษของ
การทำศีลนี้ทำให้ผู้อ่านเกรงกลัวต่อผลที่จะเกิดขึ้นซึ่งจะพบแต่สิ่งที่ไม่ดี สุดท้ายเมื่อตายไปย่อมตก
นกรอย่างแน่นอน

การกล่าวถึงอานิสงส์ของการรักษาศีลและโทษของการเป็นบุคคลผู้ทำศีลที่ปรากฏใน
มหาปริณิพพานสูตรนี้ เพื่อให้ผู้อ่านตระหนักถึงศีล รวมทั้งเกิดการเปรียบเทียบคุณและโทษของศีล
เมื่อรักษาศีลจะมีคุณอนันต์ แต่เมื่อละเมิดศีลจะมีโทษมหันต์

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๒ กล่าวถึงการรักษาศีล
ดังตัวอย่างความว่า

อย่าร่วมประเวณี	ผู้ชายก็ดี
ลูกพี่เขามี	ฝ่ายทางต้นหา
เจ้าพี่เขาว่า	เกิดโทษหนักหนา
	แค้นเคืองน้ำใจ

ฯลฯ

สุราว่าเล่า	อย่ากินน้ำเมา
เถรเนรนางชี	มันไม่เปนผล
ข้อทรัพย์อลวล	อย่าทำใส่ตน
	ทำผู้มีสินฯ

(เอกสารเลขที่ ๓๕๓: ๒๓-๓๙)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นบทบรรยายถึงเบญจศีล กวีอธิบายไว้ว่าผู้ชายอย่าทำผิดประเวณี ฝ่ายหญิงก็อย่ามีเพศสัมพันธ์กับสามีคนอื่น อย่าดื่มสุรา น้ำเมา อย่าขโมยทรัพย์ของคนอื่น เป็นที่น่าสังเกตว่ากวีพยายามแจกแจงศีลห้าอย่างละเอียด แต่ไม่ได้ครบองค์ธรรมทั้งห้าประการ เนื่องจากพระนิพนธ์สุตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ นี้เป็นวรรณกรรมกลอนสวดที่ผูกพันกับวิถีชีวิตของชาวบ้านทั่วไป (ตรีศิลป์ บุญขจร. ๒๕๔๗: ๖) ส่วนเบญจศีลนั้นก็เป็นการอธิบายวินัย แปลว่า วินัยสำหรับผู้ครองเรือน เรียกอีกอย่างว่า “นิจศีล” ศีลที่ควรรักษาเป็นประจำตัวของอุบาสกอุบาสิกา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). ๒๕๕๓: ๑๖๖) ดังนั้นกวีจึงต้องแทรกเบญจศีลนี้ไว้ในพระนิพนธ์สุตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ เพราะเหมาะกับประชาชนทั่วไป

จากการศึกษาเปรียบเทียบเรื่องศีลที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตรกับพระนิพนธ์สุตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ พบว่าการอธิบายเรื่องศีลที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตรเป็นการกล่าวถึงอานิสงส์และโทษของศีล แตกต่างจากศีลที่ปรากฏในพระนิพนธ์สุตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ โดยกวีบรรยายถึงศีลห้าประการ ได้แก่ ห้ามผิดประเวณีตรงกับศีลข้อที่ ๓ “กาเมสุมิจจาจา เวรมณี” ห้ามไม่ให้ดื่มสุราตรงกับศีลข้อ ๕ “สุราเมรยมชฺชปมาทฏฐานา เวรมณี” และห้ามลักทรัพย์ตรงกับศีลข้อที่ ๒ “อทินนาฏฐานา เวรมณี” ข้อห้ามที่กวีพรรณนาไว้นี้เป็นสิกขาบทที่อยู่ในเบญจศีล อันเป็นศีลสำหรับคฤหัสถ์และเป็นศีลเบื้องต้นสำหรับควบคุมความประพฤติของคนทั้งหลายให้สังคมมีความสุข อีกประการหนึ่ง ในมหาปริณิพพานสูตรไม่ได้ระบุชัดว่าเป็นศีลระดับใด แตกต่างจากพระนิพนธ์สุตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ ที่กวีอธิบายถึงสิกขาบทที่ปรากฏในหลักของเบญจศีล

การที่กวีแทรกคตินิยมเรื่องศีลนี้ไว้ในมหาปริณิพพานสูตรและพระนิพนธ์สุตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ เพื่อให้ผู้อ่านตระหนักถึงการรักษาศีล เพราะการรักษาศีลทำให้เกิดบุญกุศล ดังปรากฏในหลักบุญกิริยาวัตถุว่า “ศีลมัย บุญเกิดจากการรักษาศีล” (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). ๒๕๔๖: ๙๓) นอกจากนี้การรักษาศีลยังช่วยให้สังคมมนุษย์มีความสงบร่มเย็น เพราะเป็นเหมือนระเบียบข้อบังคับและเป็นกฎกติกาของสังคมที่ตั้งงาม

๒.๑.๖ โภธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ

โภธิปักขิยธรรม หมายถึง ธรรมแห่งการตรัสรู้ ซึ่งเป็นการนำหลักธรรมต่างๆ มาจัดเป็นหมวดหมู่ เพื่อจุดมุ่งหมายแห่งพระนิพพาน มี ๓๗ ประการ

จากการศึกษาพบว่าโภธิปักขิยธรรมมีปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ ดังจะศึกษาเปรียบเทียบต่อไปนี้

มหาปรินิพพานสูตรกล่าวถึงโภธิปักขิยธรรม ดังตัวอย่างความว่า

ธรรมที่เราแสดงแล้วเพื่อความรู้อยิ่ง เธอทั้งหลายพึงเรียน เสพเจริญ ทำให้มากด้วยดีโดยวิธีที่พรหมจรรย์นี้จะพึงตั้งอยู่ได้นาน ดำรงอยู่ได้นาน ชื่อนั้นพึงเป็นไปเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย คือ

๑. สติปัฏฐาน ๔	๒. สัมมปธาน ๔
๓. อธิบาศ ๔	๔. อินทรีย์ ๕
๕. พละ ๕	๖. โพชฌงค์ ๗
๗. อริยมรรคมีองค์ ๘	

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล คือ ธรรมที่เราแสดงแล้วเพื่อความรู้อยิ่ง เธอทั้งหลาย พึงเรียน เสพเจริญ ทำให้มากด้วยวิธีที่พรหมจรรย์นี้จะพึงตั้งอยู่ได้นาน

(ที. ม. ๑๐/๑๘๔/๑๓๑)

จากเนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทรงแสดงโภธิปักขิยธรรม โดยที่พระพุทธเจ้าทรงสนับสนุนให้พระภิกษุทั้งหลายพึงเรียน พึงเจริญ และทำให้มากด้วยโภธิปักขิยธรรม เพราะโภธิปักขิยธรรมนี้เปรียบเสมือนอุปกรณ์ฆ่ากิเลสให้หมดสิ้นไป เมื่อหมดกิเลสแล้วจะได้ทำเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ดังพระดำรัสที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ข้างต้นว่า “เพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก”

เป็นที่น่าสังเกตว่าโภธิปักขิยธรรมนี้เป็นหลักธรรมหลายๆ หัวข้อมารวมกันเพื่อกำจัดกิเลสให้หมดสิ้นไป ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงไม่ได้แจกแจงอธิบายหัวข้อธรรมโดยละเอียด เพียงแต่บอกหัวข้อธรรมเท่านั้น เพราะหลักธรรมที่เป็นองค์ประกอบของหลักโภธิปักขิยธรรมนี้ พระพุทธเจ้าทรงอธิบายไว้แล้วในแต่ละหัวข้อ

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ กล่าวถึงโภธิปักขิยธรรม ดังตัวอย่างความว่า

ปฏิบัติธรรมอย่างนี้	จึงควรที่พุทธพจนา
อย่างนี้ไม่ควรจาง	ผิดชอบมาได้แจ้งใจ
เท่านั้นสติปัฏฐาน	สัมปะธานสี่โดยนัย
อธิบาศเท่านั้นไซ้	อินทรีย์ได้แจ้งจดจำ
เท่านั้นแลพละ	อัมมัญจิกะมรรคธรรม์
นี่คือโพชฌงค์ห้า	หนดได้ในมโนอินทรีย์
	(เอกสารเลขที่ ๒๖๖: ๖๓)

ตัวอย่างข้างต้นนี้ เป็นบทบรรยายถึงหลักโพธิปักขิยธรรม โดยที่กวีพรรณนาแจกแจงองค์ธรรมไว้ว่ามีสติปัฏฐาน, สัมปชาน ๔, อิทธิบาท, อินทริย์, พละ, มรรค ๘, โพชฌงค์ เป็นการอธิบายหลักโพธิปักขิยธรรมไว้ครบองค์ธรรม แต่กวีไม่ได้ระบุจำนวนของหัวข้อธรรมแต่ละประการ

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวนที่ ๑ นี้แฝงคติธรรมโพธิปักขิยธรรม อันเป็นธรรมที่มุ่งการตรัสรู้หรือทำลายกิเลสให้หมดสิ้นไปเป็นหลัก หลักธรรมชั้นสูงนี้ไม่ค่อยมีปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวดมากนัก เพราะพระนิพพานกลอนสวดมุ่งเน้นสอนคติธรรมแก่ฆราวาส ดังนั้นหลักธรรมที่ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวดโดยมากจึงเป็นหลักธรรมชั้นพื้นฐาน เช่น ทาน ศีล บุญกุศล ความไม่ประมาท เป็นต้น ฉะนั้นหลักโพธิปักขิยธรรมนี้จึงเป็นหลักธรรมหมวดเดียวที่สามารถปฏิบัติตามแล้วเข้าถึงพระนิพพานที่กวีเขียนไว้เพื่อให้บุคคลทั่วไปได้เรียนรู้

จากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่าโพธิปักขิยธรรมที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตร เหมือนกับโพธิปักขิยธรรมที่ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวนที่ ๑ แต่มีความแตกต่างเพียงเล็กน้อย ได้แก่ มหาปริณิพพานสูตรมีพระพุทธเจ้าเป็นผู้แสดงหลักโพธิปักขิยธรรมและระบุจำนวนของหลักธรรมแต่ละประการไว้อย่างชัดเจน ได้แก่ “๑. สติปัฏฐาน ๔, ๒. สัมปชาน ๔, ๓. อิทธิบาท ๔, ๔. อินทริย์ ๕, ๕. พละ ๕, ๖. โพชฌงค์ ๗, ๗. อริยมรรคมีองค์ ๘” ส่วนหลักโพธิปักขิยธรรมที่ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวนที่ ๑ กวีอธิบายถึงหลักโพธิปักขิยธรรมและไม่ได้บอกจำนวนของหลักธรรมแต่ละประการ ได้แก่ สติปัฏฐาน, สัมปชาน ๔, อิทธิบาท, อินทริย์, พละ, มรรค ๘, โพชฌงค์

จากการศึกษาเปรียบเทียบสรุปได้ว่า หลักไตรลักษณ์, มรณธรรม และอัปมาทธรรมที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวดทุกฉบับ เพราะมหาปริณิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวดทุกฉบับกล่าวถึงเรื่องราวการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า เป็นการแทรกคติธรรมทั้งหลักไตรลักษณ์, มรณธรรม และอัปมาทธรรม เพื่อเตือนสติให้ผู้อ่านเห็นความไม่แน่นอนของชีวิต ทุกคนต้องตายเหมือนกับพระพุทธเจ้า ฉะนั้นอย่าประมาท กวีพยายามนำเสนอหลักธรรมเหล่านั้นให้เหมือนกับมหาปริณิพพานสูตร แต่อาจมีความแตกต่างบ้างเล็กน้อย

ส่วนหลักธรรมเรื่องทานมีปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวนที่ ๑ และพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวนที่ ๒ เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างบุญกุศล โดยกวีมุ่งเน้นการสอนเรื่องทานโดยตรง เพราะทานเป็นหลักธรรมชั้นพื้นฐานที่เหมาะสมสำหรับชาวบ้านทั่วไปที่ได้อ่านหรือฟัง แต่เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับมหาปริณิพพานสูตรที่ไม่ได้เน้นเรื่องการให้ทานมากนัก เป็นเพียงแต่กล่าวถึงการยกย่องทานอันประเสริฐ ๒ วาระ ซึ่งเป็นการสอนเรื่องทานโดยอ้อม

จากการศึกษาเปรียบเทียบศิลปะพบว่า มหาปรีนิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอน สวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ กล่าวถึงศิลปะเหมือนกัน แต่ศิลปะที่ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอน สวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ กวีต้องการนำเสนอให้ผู้อ่านรักษาเบญจศีล อันเป็นศิลปะเหมาะสำหรับ ฆราวาส แตกต่างจากมหาปรีนิพพานสูตรที่กล่าวถึงอานิสงส์ และโทษศีลอย่างละเอียด แต่ไม่ได้ เจาะจงว่าเป็นอานิสงส์ของศิลปะประเภทใด

สำหรับหลักโพธิปักขิยธรรมที่ปรากฏในมหาปรีนิพพานสูตรและพระนิพพานสูตร กลอน สวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ กวีต้องการสอนหลักโพธิปักขิยธรรมนี้โดยตรง เพื่อให้ผู้อ่าน ทราบหลักธรรมเหล่านี้และเป็นวิธีเข้าถึงพระนิพพาน ซึ่งตรงกับหลักโพธิปักขิยธรรมที่ปรากฏในมหา ปรีนิพพานสูตร เป็นหลักธรรมชั้นสูงที่มุ่งเน้นการหลุดพ้นจากกิเลส แต่ไม่ปรากฏในพระนิพพาน สูตรกลอน สวด ฉบับอื่นอันเป็นวรรณกรรมชาวบ้าน (ตรีศิลป์ บุญขจร. ๒๕๔๗: ๓๕) ซึ่งมุ่งสอนคติขั้น พื้นฐานทั่วไป เช่น ทาน ศีล ความไม่ประมาท เป็นต้น ดังนั้นจึงเป็นเรื่องแปลกที่หลักโพธิปักขิย ธรรมมีปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอน สวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑

เป็นที่น่าสังเกตว่า พระนิพพานสูตรกลอน สวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ นี้มีเนื้อหา ใกล้เคียงกับมหาปรีนิพพานสูตรมากที่สุด หมายความว่า เริ่มต้นกวีเล่าเรื่องด้วยเหตุการณ์ใกล้เคียง กันคือเหตุการณ์ในช่วงตอนที่พระพุทธเจ้าทรงจำพรรษาครั้งสุดท้าย พอเหตุการณ์ตอนท้ายเรื่องกวี ก็เขียนเหมือนกับมหาปรีนิพพานสูตรได้แก่เหตุการณ์ตอนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ ดังนั้น อาจ เป็นไปได้ว่ากวีพยายามรักษาหลักธรรมให้ใกล้เคียงกับมหาปรีนิพพานสูตรมากที่สุดเหมือนกับ เนื้อหา ฉะนั้นหลักธรรมโพธิปักขิยธรรมจึงมีปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอน สวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ ส่วนพระนิพพานสูตรกลอน สวด ฉบับอื่นนั้นกวีอาจคิดว่าหลักโพธิปักขิยธรรมไม่ สอดคล้องกับวรรณกรรมชาวบ้านเช่นนี้จึงไม่มีปรากฏ

๒.๒ หลักธรรมที่มหาปรีนิพพานสูตรแตกต่างจากพระนิพพานสูตรกลอน สวด

จากการศึกษาพบว่า หลักธรรมที่มหาปรีนิพพานสูตรแตกต่างจากพระนิพพานสูตรกลอน สวด มีหลายประการ หลักธรรมบางประการมีปรากฏเฉพาะในมหาปรีนิพพานสูตร หลักธรรมบาง ประการมีปรากฏเฉพาะในพระนิพพานสูตรกลอน สวด ดังจะศึกษาประเด็นดังต่อไปนี้

๒.๒.๑ หลักธรรมที่ปรากฏเฉพาะในมหาปรีนิพพานสูตร

๒.๒.๒ หลักธรรมที่ปรากฏเฉพาะในพระนิพพานสูตรกลอน สวด

๒.๒.๑ หลักธรรมที่ปรากฏเฉพาะในมหาปรีนิพพานสูตร

มหาปรีนิพพานสูตรเป็นพระสูตรที่มุ่งเน้นสอนธรรมโดยตรง ดังนั้นจึงมีหลักธรรมที่ พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พุทธบริษัท หลักธรรมเหล่านี้ไม่ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอน สวด จาก การศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏเฉพาะในมหาปรีนิพพานสูตรมีดังนี้

๒.๒.๑.๑ อปริหานิยธรรม

๒.๒.๑.๒ ธรรมมีอุปการะมาก

๒.๒.๑.๓ ไตรสิกขา

๒.๒.๑.๔ มหาปเทศ

๒.๒.๑.๕ โพชฌงค์ ๗

๒.๒.๑.๖ สัญญา

๒.๒.๑.๗ วิโมกข์

หลักธรรม ๗ หมวดนี้ ส่วนมากเป็นหลักธรรมชั้นสูง พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พระภิกษุหรือผู้ปฏิบัติธรรมอย่างอุกฤษฏ์ ดังผู้วิจัยจะอธิบายหลักธรรมแต่ละหัวข้อ ดังต่อไปนี้

๒.๒.๑.๑ อปรินิหิตธรรม

อปรินิหิตธรรม คือ ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม ไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). ๒๕๔๖: ๒๗๐) จากการศึกษาพบว่าพระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พวกกษัตริย์ลิจฉวีครั้งหนึ่ง เพื่อให้ไม่ให้เกิดความสามัคคี จึงเรียกว่า ราชปรินิหิตธรรม ดังเนื้อความที่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรว่า

๑. หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์
๒. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงทำ
๓. ไม่ถืออำเภอใจบัญญัติสิ่งที่ได้บัญญัติไว้ ไม่ล้มล้างสิ่งที่ได้บัญญัติ ถือปฏิบัติมั่นตาม วัชชีธรรม
๔. ท่านเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่ในชนชาววัชชี เคารพนับถือท่านเหล่านั้นเห็นถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันพึงรับฟัง
๕. บรรดากุลสตรีกุลกุมารีทั้งหลายมิให้อยู่อย่างถูกข่มเหงรังแก
๖. เคารพสักการบูชาเจดีย์ของวัชชีทั้งภายในและภายนอกไม่ละเลยการทำกรรมิกพลี
๗. จัดให้ความอารักขาคุ้มครองป้องกันอันชอบธรรมแก่พระอรหันต์

(ที. ม. ๑๐/๑๓๕/๑๑)

อปรินิหิตธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่กษัตริย์วัชชี เรียกอีกอย่างว่า “วัชชีปรินิหิตธรรม” สอนไม่ให้แตกความสามัคคี ให้ทำอะไรพร้อมเพรียงกัน ไม่ว่าจะประชุมหรือเลิกประชุม ควรที่จะทำให้กระจ่างแจ้ว เปิดเผย ไม่มีเลศนัย ไม่มีวาระซ่อนเร้น นอกจากนี้ พระพุทธเจ้าทรงประยุกต์หลัก อปรินิหิตธรรมนี้แล้วทรงแสดงแก่พระภิกษุทั้งหลายบริเวณเขาคิชฌกูฏ เมืองราชคฤห์ มีเนื้อหาคล้ายกับราชปรินิหิตธรรมคือเพื่อสอนไม่ให้พระภิกษุทั้งหลายแตกความสามัคคี จึงเรียกอีกอย่างว่า “ภิกขุปรินิหิตธรรม” หลักธรรมเรื่องอปรินิหิตธรรมนี้ทำให้ผู้อ่านตระหนักถึงความสามัคคีและการเคารพนอบน้อมต่อผู้ใหญ่

๒.๒.๑.๒ ธรรมมีอุปการะมาก

ธรรมมีอุปการะมาก มี ๒ อย่าง คือ สติและสัมปชัญญะ หมายถึง สติ เป็นธรรมที่ควบคุมการทำ พูด คิด อ่าน เขียนให้อยู่ในกรอบของศีลธรรม ส่วนสัมปชัญญะช่วยให้มีการยับยั้งชั่ง

ใจให้มีการพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบก่อนทำ พูด คิด และในขณะที่กำลังทำ พูด คิด (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. ๒๕๕๐: ๙๑) ธรรมอันเป็นเครื่องป้องกันไม่ให้เกิดความพลั้งเผลอในการงานที่กระทำ ในถ้อยคำที่พูด และในเรื่องที่คิด ดังเนื้อหาที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตร ตอนที่พระพุทธเจ้าทรงสอนเรื่องธรรมมีอุปการะมาก แก่พระภิกษุทั้งหลายความว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงมีสติสัมปชัญญะ นี้เป็นคำปราถนาของเราสำหรับเธอทั้งหลายภิกษุผู้มีสติ เป็นอย่างไรคือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสติสัมปชัญญะ มีสติกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

๒. พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ ฯลฯ

๓. พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ ฯลฯ

๔. พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสติสัมปชัญญะมีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

ภิกษุผู้มีสติ เป็นอย่างนี้แล

ภิกษุผู้มีสติสัมปชัญญะ เป็นอย่างไรคือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

ทำความรู้สึกตัวในการก้าวไป การถอยกลับ

ทำความรู้สึกตัวในการแลดู การเหลียวดู

ทำความรู้สึกตัวในการคู้เข้า การเหยียดออก

ทำความรู้สึกตัวในการครองสังฆาฏิ บาตร และจีวร

ทำความรู้สึกตัวในการฉัน การดื่ม การเคี้ยว การลิ้ม

ทำความรู้สึกตัวในการถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ

ทำความรู้สึกตัวในการเดิน การยืน การนั่ง การนอน การตื่น การพูดการนิ่งภิกษุผู้มีสติสัมปชัญญะ เป็นอย่างนี้แล

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงมีสติสัมปชัญญะอยู่ นี้เป็นคำปราถนาของเราสำหรับเธอทั้งหลาย”

(ที. ม. ๑๐/๑๖๐/๑๐๕)

พระพุทธเจ้าทรงอธิบายเรื่องสติและสติสัมปชัญญะไว้อย่างละเอียด โดยบรรยายไว้ว่า พระภิกษุทั้งหลายพึงใช้สติพิจารณาสิ่งต่าง ๆ มีความเพียรในการปฏิบัติธรรม เพื่อกำจัดความโลภ (อภิชฌา) และความโศก (โทมนัส) ในจิตใจ ส่วนสติสัมปชัญญะนั้นพระพุทธเจ้าอธิบายไว้ว่าให้ทำความรู้สึกตัวในการเดิน การยืน การนั่ง การนอน การตื่น ฯลฯ

เหตุที่เรียกว่าเป็นธรรมมีอุปการะมากหรือเรียกว่า “พหูปกการธรรม” เพราะธรรมเหล่านี้จะเกิดมีขึ้นได้ต้องอาศัยสติสัมปชัญญะ ถ้าไม่มีสติสัมปชัญญะธรรมเหล่านี้ก็เกิดมีขึ้นมาไม่ได้ (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). ๒๕๔๘: ๙๘๐-๑๐๙๓) ดังนั้นสติสัมปชัญญะจึงเป็นเสมือนฐานรองรับหลักธรรมเหล่านี้

การที่พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องธรรมมีอุปการะมากนี้ เพราะต้องการให้พระภิกษุทั้งหลายตั้งอยู่ในความไม่ประมาท อันนำไปสู่การขาดสติสัมปชัญญะ อีกประการหนึ่ง หลักธรรมทั้งสองเป็นเหมือนเครื่องมือกำจัดกิเลส

๒.๒.๑.๓ ไตรสิกขา

ไตรสิกขา หมายถึง การศึกษา การสำเนียง ข้อที่ต้องศึกษา ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรม (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). ๒๕๕๑: ๑๑๓๓) สิกขา ๓ ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา อีกประการหนึ่ง คำว่า “สิกขา” แปลว่าทำให้แห้ง หมายถึงทำลายกิเลส สิ่งชั่วร้ายให้หายไป เป็นเครื่องมือให้มองเห็นตนเอง คือการเข้าใจคุณภาพของตัวเอง มีความเข้าใจสภาพของตนและสิ่งต่างๆ อย่าง แจ่มแจ้งชัดเจน หรือการมองเห็นความเป็นจริง (สนิท ศรีสำแดง. ๒๕๓๔: ๑๕๓) พระพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องไตรสิกขานี้ไว้ในมหาปริณีพพานสูตรความว่า

ทรงแสดงธรรมมีกถาเป็นอันมากแก่ภิกษุทั้งหลายอย่างนี้ว่า “ศีลมีลักษณะอย่างนี้ สมาธิมีลักษณะอย่างนี้ ปัญญามีลักษณะอย่างนี้ สมาธิอันบุคคลอบรมโดยมีศีลเป็นฐาน ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก ปัญญาอันบุคคลอบรมโดยมีสมาธิเป็นฐาน ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก จิตอันบุคคลอบรมโดยมีปัญญาเป็นฐาน ย่อมหลุดพ้นโดยชอบจาก อาสวะทั้งหลาย คือ กามาสวะ ภวาสวะ และ อวิชชาสวะ”

(ที. ม. ๑๐/๑๕๕/๑๐๐)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นบทที่กล่าวถึงหลักไตรสิกขา พระพุทธเจ้าทรงเน้นย้ำว่ามีผลมาก มีอานิสงส์มาก ไตรสิกขาเป็นเหมือนกลวิธีการกำจัดกิเลส เพราะไตรสิกขานี้เป็นบทสรุปของมรรคมีองค์แปดอันเป็นหนทางสายเอกที่จะเข้าถึงพระนิพพานคือสิ้นอาสวะทั้งหลาย พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต) อธิบายเพิ่มเติมว่า

๑. ศีล คือการฝึกความประพฤติสุจริตทางกาย วาจา และอาชีพะ ได้แก่ การรวมเอวองค์มรรคข้อ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีพะ เข้ามาว่าโดยสาระก็คือ การดำรงตนด้วยดีในสังคม รักษาระเบียบวินัย ปฏิบัติหน้าที่และความรับผิดชอบทางสังคมให้ถูกต้อง มีความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดีงามเกื้อกูลประโยชน์ ช่วยรักษาและส่งเสริมสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะในทางสังคม ให้อยู่ในภาวะเอื้อแก่การที่ทุกๆ คนจะสามารถดำเนินชีวิตที่ดีงามหรือปฏิบัติตามมรรคกันได้ด้วยดี

๒. สมาธิ คือ การฝึกอบรมในด้านคุณภาพและสมรรถภาพของจิต ได้แก่การรวมเอวองค์มรรคข้อ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ เข้ามา ว่าโดยสาระคือ การฝึกให้มีจิตใจเข้มแข็ง มั่นคงแน่วแน่ ควบคุมตนได้ดี มีสมาธิ มีกำลังใจสูง เป็นผู้มีจิตสงบ ผ่องใส เป็นสุข บริสุทธิ์ ปราศจากสิ่งรบกวนหรือทำให้จิตเศร้าหมอง อยู่ในสภาวะเหมาะแก่การใช้งานมากที่สุด โดยเฉพาะการใช้ปัญญาอย่างลึกซึ้ง และตรงตามความเป็นจริง

๓. ปัญญา คือการฝึกปรีชาปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงจนถึงความหลุดพ้นมีจิตใจเป็นอิสระ ผ่องใส เบิกบานโดยสมบูรณ์ ได้แก่การรวมเอวองค์มรรคข้อ สัมมาทิฐิและ สัมมาสังกัปปะ สองอย่างแรกเข้ามา กล่าวคือ การฝึกอบรมให้เกิดปัญญาริสุทธ์ที่รู้แจ้งชัดเจนตรงตามสภาพความเป็นจริง ไม่เป็นความรู้ความคิดความเข้าใจที่ถูกบิดเบือนครอบคลุม ย้อมสีอำพราง หรือพรมัวด้วยอิทธิพลของกิเลสมีอวิชชาและตัณหาเป็นผู้ครอบงำจิตอยู่ การฝึกปัญญาเช่นนี้ต้องอาศัยการฝึกจิตให้บริสุทธิ์ผ่องใสเป็นพื้นฐาน

(พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต). ๒๕๔๖: ๙๑๔-๙๑๕)

จากการศึกษาพบว่าไตรสิกขานี้เป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าแสดงมากที่สุดใ้ในมหาปรินิพพานสูตร ซึ่งเป็นหลักธรรมที่เชื่อมโยงหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ อันเป็นหนทางแห่งความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง หลักไตรสิกขานี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พระภิกษุทั้งหลาย เพราะเป็นหลักธรรมขั้นสูงที่จะทำให้บรรลุเป็นพระอรหันต์

๒.๒.๑.๔ มหาปเทศ

พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรมให้ความหมายของมหาปเทศ ไว้ว่า ที่อ้างอิงข้อใหญ่ หลักใหญ่สำหรับอ้างเพื่อสอบสวนเทียบเคียงพระธรรมวินัย (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). ๒๕๔๖: ๑๖๖) เป็นหลักการใหญ่ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ เพื่อเป็นหลักแห่งสันนิษฐานในการตัดสินพระธรรมวินัยว่าถูกหรือผิด ดังเนื้อความที่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรว่า

๑. ภิกษุในธรรมวินัยนี้พึงกล่าวอย่างนี้ว่า ‘ผู้มีอายุ ข้าพเจ้าได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคว่า ‘นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นสัตตสุตฺต’ เธอทั้งหลายยังไม่ฟังชื่นชม ยังไม่ฟังคัดค้าน คำกล่าวของผู้นั้น ฟังเรียนบทและพยัญชนะเหล่านั้นให้ดีแล้ว ฟังสอบดูในสูตร เทียบดูในวินัย ถ่าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอบลงในสูตรก็ไม่ได้ เทียบเข้าในวินัยก็ไม่ได้ ฟังลงสันนิษฐานว่า ‘นี้มีใช้พระดำรัสของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแน่นอน และพระเถระรูปนั้นรับมาผิด’ เธอทั้งหลายฟังทั้งเสีย ถ่าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอบลงในพระสูตรก็ได้ เทียบเข้าในวินัยก็ได้ ฟังลงสันนิษฐานว่า ‘นี่เป็นพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแน่นอน และพระเถระรูปนั้นรับมาด้วยดี’ เธอทั้งหลายฟังจ่ามหาปเทศประการที่ ๑ นี้ไว้

๒. ภิกษุในธรรมวินัยนี้พึงกล่าวอย่างนี้ว่า ‘ในอวาสาชื่อโน้นมีสงฆ์อยู่พร้อมด้วยพระเถระพร้อมด้วยปาโมกข์ ข้าพเจ้าได้สดับรับมาเฉพาะหน้าสงฆ์นั้นว่า ‘นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นสัตตสุตฺต’ เธอทั้งหลายยังไม่ฟังชื่นชม ยังไม่ฟังคัดค้าน คำกล่าวของผู้นั้น ฟังเรียนบทและพยัญชนะเหล่านั้นให้ดีแล้ว ฟังสอบดูในสูตร เทียบดูในวินัย ถ่าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอบลงในสูตรก็ไม่ได้ เทียบเข้าในวินัยก็ไม่ได้ ฟังลงสันนิษฐานว่า ‘นี้มีใช้พระดำรัสของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแน่นอน และพระเถระรูปนั้นรับมาผิด’ เธอทั้งหลายฟังทั้งเสีย ถ่าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอบลงในพระสูตรก็ได้ เทียบเข้าในวินัยก็ได้ ฟังลงสันนิษฐานว่า ‘นี่เป็นพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแน่นอน และพระเถระรูปนั้นรับมาด้วยดี’ เธอทั้งหลายฟังจ่ามหาปเทศประการที่ ๒ นี้ไว้

๓. ภิกษุในธรรมวินัยนี้พึงกล่าวอย่างนี้ว่า ‘อวาสาชื่อโน้นมีภิกษุผู้เป็นพระเถระอยู่จ่าจำนวนมาก เป็นพหูสูต เรียนคัมภีร์ ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา ข้าพเจ้าได้สดับรับมาเฉพาะหน้าพระเถระเหล่านั้นว่า ‘นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นสัตตสุตฺต’ เธอทั้งหลายยังไม่ฟังชื่นชม ยังไม่ฟังคัดค้าน คำกล่าวของผู้นั้น ฟังเรียนบทและพยัญชนะเหล่านั้นให้ดีแล้ว ฟังสอบดูในสูตร เทียบดูในวินัย ถ่าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอบลงในสูตรก็ไม่ได้ เทียบเข้าในวินัยก็ไม่ได้ ฟังลงสันนิษฐานว่า ‘นี้มีใช้พระดำรัสของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแน่นอน และพระเถระรูปนั้นรับมาผิด’ เธอทั้งหลายฟังทั้งเสีย ถ่าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอบลงในพระสูตรก็ได้ เทียบเข้าในวินัยก็ได้ ฟังลงสันนิษฐานว่า ‘นี่เป็นพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแน่นอน และพระเถระรูปนั้นรับมาด้วยดี’ เธอทั้งหลายฟังจ่ามหาปเทศประการที่ ๓ นี้ไว้

๔. ภิกษุในธรรมวินัยนี้พึงกล่าวอย่างนี้ว่า ‘ในอวาสาชื่อโน้นมีภิกษุผู้เป็นเถระอยู่รูปหนึ่งเป็นพหูสูต เรียนคัมภีร์ ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา ข้าพเจ้าได้สดับรับมาเฉพาะหน้าพระเถระรูปนั้นว่า

‘นี่เป็นกรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นสัตตฤสาสน์’ เธอทั้งหลายยังไม่ฟังชื่นชม ยังไม่ฟังคัดค้านคำกล่าวของผู้ที่นั้น ฟังเรียนบทและพยัญชนะเหล่านั้นให้ดีแล้ว ฟังสอดดูในสูตร เทียบดูในวินัย ถ่าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอดลงในสูตรก็ไม่ได้ เทียบเข้าในวินัยก็ไม่ได้ ฟังลงสันนิษฐานว่า ‘นี่มิใช่พระดำรัสของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแน่นอน และพระเถระรูปนั้นรับมาผิด’ เธอทั้งหลายฟังทิ้งเสีย ถ่าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอดลงในพระสูตรก็ได้ เทียบเข้าในวินัยก็ได้ ฟังลงสันนิษฐานว่า ‘นี่เป็นพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแน่นอน และพระเถระรูปนั้นรับมาด้วยดี’ เธอทั้งหลายฟังจําหาปเทศประการที่ ๔ นี้ไว้ ภิภษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายฟังจําหาปเทศ ๔ ประการนี้แล

(ที. ม. ๑๐/๑๘๘/๑๓๖)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าตรัสหลักมหาปเทศ ไม่ให้พระภิกษุเชื่อในสิ่งที่ได้ยินมา แต่ให้เทียบเคียงหรืออนุมานจากหลักธรรมอื่นมาประกอบ เพื่อตัดสินว่ามีความถูกต้องตามพระธรรมวินัยหรือไม่ มหาปเทศนี้มี ๔ ประการ ได้แก่

๑. หากมีภิกษุกล่าวว่า ข้าพเจ้าได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์ของพระพุทธเจ้าว่านี่เป็นกรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นสัตตฤสาสน์

๒. หากมีภิกษุกล่าวว่า ในอวาสชื่อโน้น มีสงฆ์อยู่ พร้อมด้วยพระเถระ พร้อมด้วยปาโมกข์ข้าพเจ้าได้สดับรับมาเฉพาะหน้าสงฆ์ว่า นี่เป็นกรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นสัตตฤสาสน์

๓. หากมีภิกษุกล่าวว่า ในอวาสชื่อโน้น มีภิกษุผู้เป็นพระเถระอยู่จำนวนมาก เป็นพหูสูต ถึงอาคม ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา ข้าพเจ้าได้สดับรับมาเฉพาะหน้าสงฆ์ว่า นี่เป็นกรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นสัตตฤสาสน์

๔. หากมีภิกษุกล่าวว่า ในอวาสชื่อโน้น มีภิกษุผู้เป็นพระเถระรูปหนึ่ง เป็นพหูสูต ถึงอาคม ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา ข้าพเจ้าได้สดับรับมาเฉพาะหน้าพระเถระรูปนั้นว่า นี่เป็นกรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นสัตตฤสาสน์

เธอทั้งหลาย ยังไม่ฟังชื่นชม ยังไม่ฟังคัดค้านคำกล่าวผู้หนึ่ง ฟังเรียนบทและพยัญชนะเหล่านั้นให้ดีแล้ว ฟังสอดดูในสูตรเทียบดูในวินัย

ก. ถ่าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอดลงในสูตรก็ไม่ได้ เทียบเข้ากับวินัยก็ไม่ได้ ฟังลงสันนิษฐานว่า ‘นี่มิใช่ดำรัสของพระผู้มีพระภาคแน่นอน ภิกษุนี้ (สงฆ์นั้น พระเถระเหล่านั้น พระเถระรูปนั้น) ถื่อไว้ผิด ฟังทิ้งเสีย

ข. ถ่าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอดลงในสูตรก็ได้ เทียบเข้ากับวินัยก็ได้ ฟังลงสันนิษฐานว่า ‘นี่เป็นดำรัสของพระผู้มีพระภาคแน่แท้ ภิกษุนี้ (สงฆ์นั้น พระเถระเหล่านั้น พระเถระรูปนั้น) รับมาด้วยดี

หลักมหาปเทศนี้มีปรากฏเฉพาะในมหาปรินิพพานสูตร เพราะผู้ฟังคือพระภิกษุทั้งหลาย อันเป็นพุทธทายาทสำคัญลำดับที่หนึ่งในพุทธบริษัทและอยู่ใกล้ชิดกับพระพุทธเจ้ามากที่สุด การที่จะฝากพระศาสนาไว้จึงจำเป็นต้องเลือกบุคคลผู้เข้าใจธรรมและมีบทบาทในการเผยแผ่หลักธรรม ฉะนั้นหลักมหาปเทศนี้จึงมีปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรเท่านั้น เพราะจะได้ใช้ในการตัดสินพระธรรมวินัยก่อนที่จะประพฤติปฏิบัติและเผยแผ่ต่อไป

อีกประการหนึ่ง มหาปรินิพพานสูตรเปรียบเสมือนการบันทึกหลักการทุกอย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสสอน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีหลักมหาปเทศนี้คอยตรวจสอบข้อมูลที่อาจผิดเพี้ยนจากคำสอนเดิม แตกต่างจากพระนิพพานสูตรกลอนสวดทุกฉบับที่กวีต้องการจะเขียนเหตุการณ์อะไรลงไปก็ย่อมทำได้ เพราะไม่ใช่ในการอ้างอิง และพระนิพพานสูตรกลอนสวดไม่ใช่คัมภีร์สำคัญทางศาสนา ดังนั้นพระนิพพานสูตรกลอนสวดจึงไม่จำเป็นต้องเขียนถึงหลักมหาปเทศนี้

๒.๒.๑.๕ โขชนงค์ ๗

โขชนงค์ แปลว่า องค์ความรู้ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ หมายถึงธรรมที่เป็นองค์ประกอบ เป็นเครื่องสนับสนุนให้ตรัสรู้ ให้บรรลุมรรคผล เป็นเครื่องปลุกใจให้รู้ให้ตื่นตัว ให้เบิกบาน ไม่ให้กิเลสครอบงำทำให้มีติดบอด หลับไหล หดหู่ หรือฟุ้งซ่าน หรือเรียกว่า สัมโขชนงค์ ก็มี (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). ๒๕๕๑: ๗๐๕) มี ๗ อย่าง ดังโขชนงค์ที่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรความว่า

๑. ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญสติสัมโขชนงค์ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความระลึกได้)
๒. ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญธรรมวิจยสัมโขชนงค์ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือการเพ้นธรรม)
๓. ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญวิริยสัมโขชนงค์ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความเพียร)
๔. ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญปีติสัมโขชนงค์ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความอิ่มใจ)
๕. ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญบัสสทธิสัมโขชนงค์ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความสงบกายสงบใจ)
๖. ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญสมาธิสัมโขชนงค์ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความตั้งใจมั่น)
๗. ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญอุเบกขาสัมโขชนงค์ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความวางใจเป็นกลาง)

(ที. ม. ๑๐/๑๓๗/๘๕-๘๖)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทรงแสดงโขชนงค์ ๗ ประการแก่พระภิกษุทั้งหลาย โดยจำแนกแต่ละข้ออย่างละเอียด เพื่อให้พระภิกษุใช้โขชนงค์นี้ต่อสู้กับกิเลสภายในจิตใจ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) อธิบายโขชนงค์ทั้ง ๗ ประการไว้ว่า

๑. สติ คือ ความระลึกได้ สำนึกพร้อมอยู่ ใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับเรื่อง หมายถึง ความสามารถระลึกนึกถึง หรือกุมจิตไว้กับสิ่งที่จะพึงเกี่ยวข้องหรือต้องใช้ต้องทำในเวลานั้น
๒. ธรรมวิจยะ คือ ความเพ้นธรรม ความสอดส่องสืบค้นธรรม หมายถึงการใช้ปัญญาสอบสวนพิจารณาสิ่งที่สติกำหนดไว้หรือธรรมที่สติระลึกกรรมมานำเสนอนั้น ตามสภาวะ

๓. วิริยะ คือความเพียร หมายถึงความกล้ากล้า เข้มแข็ง กระตือรือร้นในธรรมหรือสิ่งที่
ปัญญาเห็นได้ อาจหาญในความดี มีกำลังใจ สู้กิจ

๔. ปิติ คือ ความอิ่มใจ หมายถึงความเอิบอิ่ม ปราบปลื้ม ตี๋มตำ

๕. ปัสสัทธิ คือ ความผ่อนคลายสงบเย็นกายใจ หมายถึงไม่เครียด ไม่กระสับกระส่าย เบา
สบาย

๖. สมာธิ คือ ความมีใจตั้งมั่น จิตแน่วแน่ในอารมณ์ หมายถึง จิตแน่วแน่ต่อสิ่งที่กำหนด ทรง
ตัวสมาธิเสมอ

๗. อุเบกขา คือ ความมีใจเป็นกลางเพราะเห็นตามความเป็นจริง

(พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). ๒๕๔๖: ๘๘๐)

โพชฌงค์นี้เป็นองค์ธรรมเพื่อการบรรลุมรรคผล เป็นหลักธรรมชั้นสูงเพื่อมุ่งความหลุดพ้น
จากกิเลส ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงสอนเรื่องโพชฌงค์นี้แก่พระภิกษุทั้งหลาย นอกจากนี้ ยังใช้สวดเมื่อมี
พระสาวกอาพาธหรือมีผู้ป่วย เพื่อเป็นกำลังใจให้อาชนะชั้นธมาร ให้หายจากอาการเจ็บป่วย
(พระมหาสุทฺธิพงษ์ อภิวิโส. ๒๕๔๙: ๑๑๑) ดังนั้นโพชฌงค์นี้จึงเป็นธรรมโอสธสำหรับก่อให้เกิด
กำลังใจ หมายความว่าไม่ให้เกิดการท้อแท้ยอมแพ้ต่อโรคต่าง ๆ

๒.๒.๑.๖ สัญญา

สัญญา คือ การกำหนดหมาย สิ่งที่ต้องกำหนดไว้ในใจ (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุต
โต). ๒๕๔๖: ๒๖๙) เป็นความจำได้หมายรู้ คือ จำได้ซึ่งรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะและอารมณ์ที่
เกิดกับใจ สัญญานี้เป็นกระบวนการในการทำสมาธิอย่างหนึ่ง ดังสัญญาที่ปรากฏในมหาปรีณิพพาน
สูตรความว่า

๑. ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตามเท่าที่ภิกษุยังเจริญอนิจ
สัญญา (กำหนดความไม่เที่ยงแห่งสังขาร)

๒. ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตามเท่าที่ภิกษุยังเจริญอนัตต
สัญญา (กำหนดหมายความเป็นอนัตตาแห่งธรรมทั้งปวง)

๓. ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตามเท่าที่ภิกษุยังเจริญสุก
สัญญา (กำหนดหมายความไม่งามแห่งกาย)

๔. ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตามเท่าที่ภิกษุยังเจริญอาทินว
สัญญา (กำหนดหมายทุกข์โทษของกายอันมีความเจ็บไข้ต่าง ๆ)

๕. ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตามเท่าที่ภิกษุยังเจริญปหาน
สัญญา (กำหนดหมายเพื่อละอกุศลวิตกและบาปธรรมทั้งหลาย)

๖. ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตามเท่าที่ภิกษุยังเจริญวิราคะ
สัญญา (กำหนดหมายวิราคะว่าเป็นธรรมละเอียดประณีต)

๗. ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลยตามเท่าที่ภิกษุยังเจริญนิโรธ
สัญญา (กำหนดหมายนิโรธว่าเป็นธรรมละเอียดประณีต)

(ที. ม. ๑๐/๑๔๐/๘๖-๘๗)

จากเนื้อความข้างต้นนี้ทำให้ทราบว่ามหาปรินิพพานสูตรกล่าวถึงเหตุการณ์ตอน พระพุทธเจ้าทรงแสดงสัญญาแก่พระภิกษุทั้งหลาย โดยจำแนกแต่ละข้ออย่างละเอียดว่า “กำหนด ความไม่เที่ยงแห่งสังขาร, ความเป็นอนัตตา, ความไม่งามของร่างกาย, ฐิโทษของกายนี้, ให้ละบาป และบุญ, วัชรธรรมที่ประณีต และดับธรรมอันประณีตนั้น” การบรรยายธรรมของพระพุทธเจ้านั้นเป็นการอธิบายจากธรรมอันหยาบกระด้างสู่ธรรมอันละเอียดประณีต จนบางครั้งผู้ที่เป็นฆราวาสอ่านแล้ว จะไม่เข้าใจ ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงแสดงธรรมอันลึกซึ้งนี้แก่พระภิกษุทั้งหลาย เพื่อให้กำหนดรู้ อารมณ์ที่เกิดขึ้นภายในจิตใจแล้วละเสียจะได้หลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง

องค์ธรรมข้อที่ ๑-๔ เป็นการสอนให้ตระหนักในเรื่องความไม่เที่ยงของสังขาร ทั้งหลาย ไม่มีตัวตน ไม่มี ความงาม และย่อมมีการเจ็บเป็นธรรมดา เป็นการกำหนดรู้เพื่อไม่ให้ตั้งอยู่ใน ความประมาท ในเมื่อไม่ประมาทพระพุทธเจ้าจึงสอนองค์ธรรมข้อที่ ๕-๗ เป็นการสอดรับกับ หลักธรรมสี่ข้อแรกคือเมื่อไม่ประมาทต้องละอกุศลและทำความดี เป็นเหมือนข้อเสนอแนะให้ทำแต่ ความดีที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ นอกจากนี้ พระพุทธเจ้าทรงสอนวิธีกำจัดกิเลส เพราะแก่การ ทำบุญกุศลนั้นไม่ได้ช่วยให้หมดกิเลสทั้งปวง แต่ปฏิบัติตามหลักสัญญานี้จะนำสู่ความเป็นอิสระจาก มละทั้งหลาย

๒.๒.๑.๗ วิโมกข์

วิโมกข์ แปลว่า ความหลุดพ้น วิโมกข์อาจอนุโลม เรียกว่า เป็นวิมุตติได้เฉพาะเมื่อ ใช้คำว่า “เจโตวิมุตติ” คือความหลุดพ้นแห่งจิตด้วยกำลังสมาธิ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) อธิบายไว้ว่า สภาวะที่จิตหลุดพ้นจากธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ทั้งหลาย เพราะจิตนั้นยินดีในอารมณ์ที่ กำลังกำหนด จึงโน้มดึงเข้าอยู่ในอารมณ์นั้น ในเวลานั้นจิตปราศจากบาปอกุศลธรรมทั้งหลาย จึง เรียกว่าเป็นความหลุดพ้น แต่ก็ยังเป็นเพียงความหลุดพ้นด้วยกำลังสมาธิในฌานสมาบัติและเป็นไป ชั่วคราวตราบเท่าที่อยู่ในฌานสมาบัติเหล่านั้น (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). ๒๕๔๖: ๒๘๙) มหา ปรินิพพานสูตรกล่าวถึงองค์ธรรมของวิโมกข์ ๘ ประการ ได้แก่

อาเนนท วิโมกข์ ๘ ประการนี้ คือ

๑. บุคคลผู้มีรูปเห็นรูปทั้งหลาย นี่เป็นวิโมกข์ประการที่ ๑
๒. บุคคลผู้มีอรูปสัญญาภายใน เห็นรูปทั้งหลายภายนอก นี่เป็นวิโมกข์ประการที่ ๒
๓. บุคคลผู้น้อมใจไปว่า “งาม” นี่เป็นวิโมกข์ประการที่ ๓
๔. บุคคลบรรลู่อากาศาณัญญาตนฌานโดยกำหนดว่า อากาศหาที่สุตมิได้ อยู่เพราะล่องรูปสัญญา ดับปฏิขสัญญา ไม่กำหนดนานัตตสัญญาโดยประการทั้งปวง นี่เป็นวิโมกข์ประการที่ ๔
๕. บุคคลล่องอากาศาณัญญาตนฌานโดยประการทั้งปวง บรรลู่วิญญาณัญญาตนฌานโดยกำหนดว่า วิญญาณหาที่สุตมิได้ อยู่นี้เป็นวิโมกข์ประการที่ ๕
๖. บุคคลล่องวิญญาณัญญาตนฌานโดยประการทั้งปวง บรรลู่อากิญจัญญาตนฌานโดยกำหนดว่า ไม่มี อะไร อยู่ นี่เป็นวิโมกข์ประการที่ ๖

๗. บุคคลล่วงอาภิกษุญญาตนตมานโดยประการทั้งปวง บรรลุแนวสัญญาหาสัญญาตนตมานอยู่ นี้เป็นวิโมกข์ประการที่ ๗

๘. บุคคลล่วงแนวสัญญาหาสัญญาตนตมานโดยประการทั้งปวงบรรลุสัญญาเวทิตนโรธอยู่ นี้เป็นวิโมกข์ประการที่ ๘

(ที. ม. ๑๐/๑๗๔/๑๒๒)

จากเนื้อความข้างต้นนี้ทำให้ทราบว่ามีมหาปรินิพพานสูตรกล่าวถึงเรื่องวิโมกข์ โดยที่พระพุทธเจ้าทรงจำแนกแต่ละข้อไว้อย่างละเอียด วิโมกข์ข้อที่ ๑-๗ นั้นเป็นแค่ฆานสมาบัติเท่านั้น อาจมีกับบุคคลทั่วไปหรือมีกับพระอริยบุคคลจนถึงชั้นสกทาคามี หมายความว่า สภาวธรรมเหล่านี้ อาจมีปรากฏแก่บุคคลผู้ปฏิบัติธรรม แม้ยังเป็นปุถุชนหรืออาจมีปรากฏในพระอริยบุคคลชั้นโสดาบัน และชั้นสกทาคามี

สำหรับวิโมกข์ข้อที่ ๘ คือ สัญญาเวทิตนโรธ หรือ นิโรธสมาบัติ เป็นวิสัยจำเพาะของพระอริยบุคคลชั้นอนาคามีและพระอรหันต์ ผู้หลุดพ้นเด็ดขาดตามขั้นตอนของสภาวธรรม (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). ๒๕๔๖: ๒๘๙) ฉะนั้นองค์ธรรมข้อที่ ๘ จึงเป็นโลกุตระธรรม และเป็นไวพจน์หนึ่งของพระนิพพาน อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาหลักธรรมที่มีปรากฏเฉพาะในมหาปรินิพพานสูตรพบหลักธรรม ๗ หมวด ได้แก่ อปริหานิยธรรม, ธรรมมีอุปการะมาก, ไตรสิกขา, มหาปเทส, โขขณงค์ ๗, สัญญา และวิโมกข์ ซึ่งหลักอปริหานิยธรรม, ธรรมมีอุปการะมากและไตรสิกขา เป็นหลักธรรมสำหรับพัฒนาหรือฝึกตนเองให้เป็นผู้มีจิตใจสูงและอาจถึงภาวะแห่งความเป็นอริยบุคคล

สำหรับหลักมหาปเทสนั้นเป็นวิธีการป้องกันไม่ให้คำสอนลัทธิอื่นสอดแทรกในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา ส่วนหลักธรรมอีก ๓ หมวด ได้แก่ โขขณงค์ ๗, สัญญา และวิโมกข์ เป็นหลักธรรมชั้นสูงที่มุ่งเน้นการหลุดพ้นจากกิเลสโดยเฉพาะ พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงแก่พระภิกษุทั้งหลายผู้ปฏิบัติธรรม เพราะจะเข้าใจสภาวธรรมเหล่านั้นได้ง่ายกว่าฆราวาส ดังนั้นหลักธรรมเหล่านี้จึงมีปรากฏเฉพาะในมหาปรินิพพานสูตร

เป็นที่น่าสังเกตว่า หลักธรรมที่ปรากฏเฉพาะในมหาปรินิพพานสูตรนี้เป็นหลักธรรมที่สามารถฝึกตนเองจนถึงบรรลุพระนิพพานหรือโลกุตระธรรม เนื่องจากในช่วงวาระสุดท้ายพระชนม์ชีพของพระพุทธเจ้านั้นผู้ติดตามคือพระภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นหลักธรรมส่วนมากที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงจึงมุ่งเน้นเพื่อความหลุดพ้นจากกิเลสเป็นหลัก เพราะเหมาะกับผู้ฟังคือพระภิกษุทั้งหลาย

๒.๒.๒ หลักธรรมที่ปรากฏเฉพาะในพระนิพพานสูตรกลอนสวด

จากการศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏเฉพาะในพระนิพพานสูตรกลอนสวดพบหลักธรรม ๓ หมวด ได้แก่

๒.๒.๒.๑ โลกธรรม

๒.๒.๒.๒ ทศพิชราชธรรม

๒.๒.๒.๓ ทิศ ๖

๒.๒.๒.๑ โลกธรรม

โลกธรรมคือสิ่งที่เกิดขึ้นกับโลก ซึ่งโลกในที่นี้หมายถึงมนุษย์นั่นเอง โลกธรรมมี ๘ ประการ ได้แก่ ได้ลาภ ได้ยศ เสื่อมลาภ ได้ยศ เสื่อมยศ นินทา สรรเสริญ สุข ทุกข์ ทุกคนที่เกิดมาในโลกนี้ไม่เลือกว่าชนิตประเภทและผิวพรรณ สูง ต่ำ ดำ ขาว มั่งมีหรือเชื่องช้า จำต้องประสบกับโลกธรรม ๘ ประการนี้ด้วยกันทั้งสิ้น จากการศึกษาค้นคว้าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ เท่านั้นที่กล่าวถึงโลกธรรม ดังตัวอย่างความว่า

ทั้งแปดประจำ	หนึ่งเล่าโลกธรรม
ถ้าที่ได้ลาภ	อยู่ในโลไทย
หาลาภมิได้	เอื่อมอามอ้อมใจ
	ดาลเดือดดาลดูรุษ
	หนึ่งใช้ได้ยศ
ถานาปรากฏ	สมบัตินองนูน
ยินมลากยันดี	เปรมปรีดีไพรบูลย์
หายศไม่ถูกล	อาดูรแต่ดาลย
	นินทานั้นเล่า
ยังใจให้เศร้า	ร้อนร่ำรำคาน
ถ้าความสรรเสริญ	จำเริญสำราญ
สบสัตวสงสาร	สันดาลหวนไหวย
	ไ้ความผาศุก
สนานสนุกนี้	เร็งรีนชื่นใจ
ถึงที่ไม่สุข	เกิดทุกข์เกิดไภย
ร้อนร่ำรหฤไทย	ทั่วทุกชายหญิงย
	โลกธรรมแปดนี้
แม้บังเกิดมี	ถูกต้องตนจริง
ไม่เหนผู้ใด	จะไม่ไหวติง
เปนที่อ้างอิง	ล้วนสิ่งแกนสารย

(เอกสารเลขที่ ๒๖๖: ๕๓-๕๕)

จากเนื้อความข้างต้นนี้ทำให้ทราบว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ กล่าวถึงโลกธรรม ๘ ประการ กวีอธิบายองค์ประกอบของโลกธรรมครบทั้งหมดได้แก่ มียศ เสื่อมยศ มีลาภ เสื่อมลาภ นินทา สรรเสริญ สุข ทุกข์ การที่กวีนำเรื่องโลกธรรมแปดประการนี้มาสอน เพราะเป็นหลักธรรมที่มีอยู่ในโลกนี้ เป็นหลักธรรมคู่กับโลก ซึ่งโลกในที่นี้หมายถึงความเป็นมนุษย์ ซึ่งต้องพบกับโลกธรรมเหล่านี้

ส่วนสาเหตุที่กวีต้องแทรกโลกธรรมนี้ไว้ในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ อาจเป็นเพราะกวีคิดว่าเป็นหลักธรรมที่เหมาะสมกับบุคคลทั่วไป เพื่อให้รู้โลก

ธรรม จะได้เตรียมใจ เมื่อสิ่งที่ไม่ชอบใจมากระทบ และอย่าดีใจจนเกินไป เมื่อได้รับที่ชอบใจมากระทบ

อีกประการหนึ่ง หลักโลกธรรมนี้มีปรากฏในตอนที่พระพุทธเจ้าทรงปลอบพระอานนท์เถระที่กำลังร้องไห้กับการจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน เป็นการสอนเรื่องโลกธรรมให้พระอานนท์เถระรู้ซึ่งถึงความทุกข์ที่เข้าเบียดเบียนตนเอง เพราะตอนนั้นพระอานนท์เถระยังไม่ได้เป็นพระอรหันต์ พระอานนท์เถระบรรลุลุทธิหลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วสามเดือน (บรรจบ บรรณรุจิ.๒๕๓๖: ๑๕๖) ฉะนั้นกวีจึงแทรกเรื่องโลกธรรมนี้ไว้ในพระนิพพานสูตร กลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ เพื่อให้ผู้อ่าน ซึ่งส่วนใหญ่ยังไม่ได้เป็นพระอรหันต์เหมือนพระอานนท์เถระในขณะนั้นเข้าใจโลกธรรมมากยิ่งขึ้น เป็นการแทรกคติธรรมให้ตรงกับจริตของผู้อ่าน หรือผู้ฟัง ตามแนวความคิดและจินตนาการของกวีเอง กวีแต่ละท่านมีแนวความคิดและจินตนาการไม่เหมือนกัน บังเอิญกวีผู้แต่งพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ มีความคิดจะสอนโลกธรรมนี้

๒.๒.๒.๒ ทศพิธราชธรรม

ทศพิธราชธรรมเป็นหลักธรรมของผู้นำ เช่น พระราชา นายกรัฐมนตรี ประธานาธิบดี เป็นต้น จากการศึกษาพบว่า มีพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์เท่านั้นที่กล่าวถึงทศพิธราชธรรม ดังตัวอย่างความว่า

เจริญทั้งปวง เจริญทศพิธ อย่าให้ผิดกิจ กษัตริย์เมืองหลวง จงเอาใจใส่ แก่ไพร่ทั้งปวง
อย่าได้ล่วง วัตถุประสงค์ แก่ลูกเมียรัก วงศาคณาญาติ เป็นรั้วล้อมวงศ์ แห่งองค์
ภูบาล จะได้อยู่ยาวนาน ไม่มีอันตราย จะเลี้ยงเสนา จงดูกริยา แห่งคนทั้งหลาย ผู้ใดซื่อสัตย์ ตรงต่อ
เจ้านาย มิได้แยบคาย มีศีลสัจจา ไม่โลภไม่ตระหนี่ บัญญาพ้อมิ ตรีภคตรองนารา ไม่ส่อไม่เสียด
เบียดเบียนริษยา ฯลฯ จาริตกษัตริย์ จะครองสมบัติ เป็นสัตยา ขันตีตัวหนึ่ง เป็นกษัตรา อดใจเมตตา
อย่าได้ล่วง เมตตาตัวนี้ ควรพึงยินดี อย่าได้เห็นห่าง

(พระนิพพานสูตร. ๒๕๐๑: ๒๗)

จากเนื้อหาข้างต้นนี้ทำให้ทราบว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ กล่าวถึงทศพิธราชธรรม โดยกวีแทรกหลักธรรมข้อนี้ไว้ในเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทรงเตือนให้มัลล กษัตริย์ทั้งหลายตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม ซึ่งกวีกล่าวไว้ว่าหลายหัวข้อด้วยกัน เช่น ขันตี เมตตา เป็นต้น เมตตานี้อาจหมายถึงอีกโกธะในทศพิธราชธรรม คือมีความไม่โกรธต่อประชาชน ให้มีเมตตาผู้คนที่ทั้งหลาย ถึงแม้ว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์จะไม่ได้กล่าวในรายละเอียดมากนัก แต่แสดงให้เห็นว่ากวีต้องการที่จะสอนหลักทศพิธราชธรรมให้ผู้อ่านได้รับรู้ เพราะสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ ไม่ว่าจะเป็นขันตี เมตตา เป็นต้น ธรรมเหล่านี้ไม่ได้ให้นักปกครองหรือพระราชาใช้เท่านั้น แต่ใช้ได้กับบุคคลทั่วไปที่ต้องการจะเป็นผู้นำที่ดี

ส่วนสาเหตุที่ทศพิชราชธรรมมีปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์เท่านั้น อาจเป็นเพราะจินตนาการและแนวความคิดของกวีเอง เพราะเหตุการณ์ตอนมัลลกษัตริย์เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้านี้มีปรากฏในมหาปริณิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนตอนที่ ๑ ด้วย แต่ทั้งสองฉบับกวีไม่ได้แทรกคติธรรมเรื่องทศพิชราชธรรมเอาไว้ จึงสันนิษฐานได้ว่าเกิดจากจินตนาการหรือแนวคิดของกวีเองที่ต้องการสอนคติธรรมเรื่องนี้ ฉะนั้นทศพิชราชธรรมจึงมีปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์เท่านั้น เพราะกวีแต่ละท่านคิดไม่เหมือนกัน แม้จะมีเหตุการณ์ตอนมัลลกษัตริย์เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเหมือนกันก็ตามที่

๒.๒.๒.๓ ทิศ ๖

ทิศ ๖ เป็นหลักธรรมสำหรับผู้ครองเรือน ซึ่งเป็นเหมือนหน้าที่ของบุคคลต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้าเปรียบเหมือนทิศ จากการศึกษาพบว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์เท่านั้นที่กล่าวถึงเรื่องทิศ แต่กวีเขียนถึงปัจฉิมทิศ ทิศเบื้องหลัง คือ ทิศตะวันตก ได้แก่ ภรรยา ซึ่งภรรยาควรอนุเคราะห์สามีด้วยสถาน ๕ ได้แก่

๑. จัดงานบ้านให้เรียบร้อย
๒. สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี
๓. ไม่นอกใจ
๔. รักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้
๕. ขยันไม่เกียจคร้านในงานทั้งปวง (ที.ปาฏิ. ๑๑/๒๐๔) ดังเนื้อความว่า

ผู้เป็นมเหสี พินิจจงดี อย่าได้ทะนง ละลืมหูละลิมราชกิจ พินิจจงตรง ต่อจอมจตุรงค์ ผู้เป็นภัสตา องค์หญิงมีสาม ท่านจงทำตาม พระพุทธฎีกา คือมีศรีศีล ปรนนิบัติภัสตา ทำตามบัญชา เรียกว่าสตรี ถ้าหญิงคนใด มีองค์สามไซ้ เป็นเลิศสตรี ประสงค์เป็นชาย คงได้ด้วยดี บุญอื่นไม่มี ที่จะเหมือนกัน หญิงใดใจชั่ว ไม่ตรงต่อผัว ไม่มีสัจธรรม ตายตนรก แสนกับแสนกลบ เหมือนนางหนึ่งนั้น เมียกระเทวชาย

(พระนิพพานสูตร. ๒๕๐๑: ๒๗)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมสอนเรื่องความเป็นภรรยาที่ดี กวีอาจจะประยุกต์จากหลักปัจฉิมทิศ เพื่อให้ผู้อ่านทราบข้อปฏิบัติของการเป็นภรรยาที่ดี เพราะปัจฉิมทิศเป็นหลักธรรมขั้นพื้นฐาน เป็นกฎกติกาของสังคม เพื่อให้สังคมหรือครอบครัวอยู่อย่างสงบสุข ส่วนสาเหตุที่ปัจฉิมทิศนี้มีปรากฏเฉพาะในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์เท่านั้น อาจเกิดจากแนวคิดและจินตนาการของกวีเองอย่างหนึ่ง และอาจเกิดจากกลุ่มเป้าหมายคือมเหสี ดังนั้นกวีจึงแทรกคติธรรมอันถูกจริตของผู้ฟังอย่างหนึ่ง ได้แก่ หน้าที่ภรรยาที่ดี

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า หลักธรรมที่ปรากฏเฉพาะพระนิพพานสูตรกลอนสวดมี ๔ หมวด ได้แก่ โลกธรรม, ทศพิชราชธรรม และทิศ ๖ โลกธรรมมีปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนตอนที่ ๑ เท่านั้น ส่วนทศพิชราชธรรมและทิศ ๖ มีปรากฏในพระ

นิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์เท่านั้น เป็นที่น่าสังเกตว่า หลักธรรมที่ปรากฏเฉพาะพระนิพพานสูตรกลอนสวดทั้งหมดเป็นหลักธรรมที่มุ่งเน้นการใช้ชีวิตในสังคมของการเป็นฆราวาส เพราะฆราวาสจะเข้าใจหลักธรรมได้ง่าย

จากการศึกษาหลักธรรมที่มหาปรินิพพานสูตรมีความแตกต่างจากพระนิพพานสูตรกลอนสวดสรุปได้ว่า หลักธรรมที่ปรากฏเฉพาะมหาปรินิพพานสูตรมี ๗ หมวด ได้แก่ อปทานิยธรรม, ธรรมมีอุปการะมาก, ไตรสิกขา, มหาปเทศ, โพชฌงค์ ๗, สัจญา และวิโมกข์ ส่วนหลักธรรมที่ปรากฏเฉพาะพระนิพพานสูตรกลอนสวดมี ๔ หมวด ได้แก่ โลกธรรม, ทศพิชราชธรรม และทศ ๖

เป็นที่น่าสนใจว่า หลักธรรมที่ปรากฏเฉพาะในมหาปรินิพพานสูตรนี้เป็นหลักธรรมที่สามารถฝึกตนเองจนถึงบรรลุพระนิพพาน เนื่องจากในช่วงวาระสุดท้ายพระชนม์ชีพของพระพุทธเจ้านั้นผู้ติดตามคือพระภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นหลักธรรมส่วนมากที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงจึงมุ่งเน้นเพื่อความหลุดพ้นจากกิเลสเป็นหลัก เพราะเหมาะสำหรับพระภิกษุทั้งหลายผู้ฟังธรรม ส่วนหลักธรรมที่ปรากฏเฉพาะพระนิพพานสูตรกลอนสวดมุ่งเน้นสอนคติธรรมขั้นพื้นฐาน เพราะผู้อ่านหรือผู้ฟังเป็นชาวบ้านทั่วไป ดังนั้นกลุ่มเป้าหมายคือผู้อ่านหรือผู้ฟังไม่เหมือนกัน จึงส่งผลให้หลักธรรมที่นำเสนอในมหาปรินิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวดมีความแตกต่างกัน

๓. การเปรียบเทียบกลวิธีทางวรรณศิลป์เพื่อสร้างอารมณ์สะท้อนใจและอธิบายธรรม

จากการศึกษามหาปรินิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวดทั้ง ๓ ฉบับพบว่า เหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานมีปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวดทุกฉบับ แสดงให้เห็นว่าเหตุการณ์ตอนนี้มีมีความสำคัญ และเป็นใจความสำคัญของทั้งมหาปรินิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวด ผู้วิจัยจึงศึกษากลวิธีทางวรรณศิลป์เฉพาะเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน เพื่อเปรียบเทียบกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่สร้างอารมณ์สะท้อนใจและอธิบายธรรม เรียงลำดับดังต่อไปนี้

- ๓.๑ มหาปรินิพพานสูตร
- ๓.๒ พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑
- ๓.๓ พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒
- ๓.๔ พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์

๓.๑ มหาปรินิพพานสูตร

จากการศึกษาเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานในมหาปรินิพพานสูตรพบว่ามีการใช้กลวิธีทางวรรณศิลป์ที่เด่นชัด ได้แก่ การใช้เทศนาโวหาร มีการ

บรรยาย พรรณนา อุปมา และสาธก เป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะช่วยชักจูงให้ผู้อ่านคล้อยตาม ข้อความที่ต้องการสื่อความ (สุจิตรา จงสถิตยวิวัฒนา. ๒๕๔๙: ๕๕) มหาปรินิพพานสูตรเป็นพระสูตร ที่บันทึกหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าโดยตรง ถึงแม้เนื้อหาบางส่วนจะเป็นการเล่าเรื่อง แต่เป็นการเล่าเรื่องเพื่อที่จะสอนคติธรรม เริ่มตั้งแต่เหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ความว่า

พระผู้มีพระภาคทรงเข้าปฐมฌาน ออกจากปฐมฌาน ทรงเข้าทุติยฌาน ออกจากทุติยฌาน ทรงเข้าตติยฌาน ออกจากตติยฌาน ทรงเข้าจตุตถฌาน ออกจากจตุตถฌาน ทรงเข้าอากาสนัญจายตนสมาบัติ ออกจากอากาสนัญจายตนสมาบัติ ทรงเข้าวิญญาณัญจายตนสมาบัติ ออกจากวิญญาณัญจายตนสมาบัติ ทรงเข้าอากิญจัญญายตนสมาบัติ ออกจากอากิญจัญญายตนสมาบัติ ทรงเข้าเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ ออกจากเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ ทรงเข้าสัญญาเวทิตนโรธ ฯลฯ

พระผู้มีพระภาคออกจากสัญญาเวทิตนโรธสมาบัติ ทรงเข้าเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ ออกจากเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ ทรงเข้าอากิญจัญญายตนสมาบัติ ออกจากอากิญจัญญายตนสมาบัติ ทรงเข้าวิญญาณัญจายตนสมาบัติ ออกจากวิญญาณัญจายตนสมาบัติ ทรงเข้าอากาสนัญจายตนสมาบัติ ออกจากอากาสนัญจายตนสมาบัติ ทรงเข้าจตุตถฌาน ออกจากจตุตถฌาน เข้าตติยฌาน ออกจากตติยฌาน ทรงเข้าทุติยฌาน ออกจากทุติยฌาน ทรงเข้าปฐมฌาน ออกจากปฐมฌาน ทรงเข้าทุติยฌาน ออกจากทุติยฌาน ทรงเข้าตติยฌาน ออกจากตติยฌาน ทรงเข้าจตุตถฌาน ออกจากจตุตถฌาน แล้วได้เสด็จดับขันธปรินิพพานในลำดับถัดมา

(ที่. ม. ๑๐/๒๒๐/๑๖๗)

กวีอธิบายเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทรงเข้าฌานสมาบัติ โดยกล่าวอย่างละเอียด ว่าพระพุทธเจ้าทรงเข้าปฐมฌานอันเป็นฌานลำดับแรกจนถึงสัญญาเวทิตนโรธสมาบัติอันเป็นฌานสูงสุด ในครั้งแรกนี้พระพุทธเจ้าทรงเข้าโดยอนุโลมคือเป็นไปตามลำดับ ส่วนรอบที่สองพระพุทธเจ้าทรงเข้าฌานโดยปฏิโลมคือถอยจากสูงสุดสู่ฌานต่ำสุดคือจากสัญญาเวทิตนโรธสมาบัติจนถึงปฐมฌาน ครั้งที่สามพระพุทธเจ้าทรงเข้าฌานโดยอนุโลมอีกครั้ง พอออกจากจตุตถฌานก็เสด็จดับขันธปรินิพพานดังความว่า “ออกจากจตุตถฌานแล้วได้เสด็จดับขันธปรินิพพานในลำดับถัดมา” เห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานในระหว่างฌานที่ ๔ และ ที่ ๕ คือระหว่างจตุตถฌานและอากาสนัญจายตนสมาบัติ ซึ่งเป็นสัญญาตาอันเป็นความว่างระหว่างฌานทั้งสองนั้น ทำให้ผู้อ่านเข้าใจได้ว่าพระพุทธเจ้าไม่ทรงยึดติดแม้แต่สภาวะธรรมเหล่านั้น สอดคล้องกับพระพุทธพจน์ที่ตรัสกับพระโมฆราชเถระว่า “ดูก่อนโมฆราช เธอจะมีสติมองดูโลกให้เห็นเป็นของว่างเปล่า ฟังถอนอิตตาเสีย จะได้เป็นผู้ข้ามพ้นจากพญามัจจุราช” (บรรจบ บรรณรุจิ. ๒๕๓๖: ๒๓๒-๒๓๓) ดังนั้นการตายของพระพุทธเจ้าจึงเรียกว่านิพพาน เพราะความว่างระหว่างฌานที่ ๔ และที่ ๕ คือนิพพาน ดังพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า “นิพพานํ ปรมํ สุขญํ นิพพานํ ปรมํ สุขํ แปลว่า ที่ว่างอย่างยิ่งนั้นแหละคือนิพพาน นิพพานคือเครื่องนำมาซึ่งความสุขอย่างยิ่ง” (พุทธทาสภิกขุ. ๒๕๔๘: ๖๙)

ในเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทรงเข้าฌานสมาบัติเพื่อเสด็จดับขันธปรินิพพานนั้น มหาปรินิพพานสูตรใช้คำศัพท์เฉพาะ ได้แก่ รูปฌาน ๔ ได้แก่ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน

อรุณภาพ ๔ ได้แก่ อากาสนัญญาตนสมาบัติ วิญญาณัญญาตนสมาบัติ อากิญจัญญาตนสมาบัติ เหนือสัญญาสนัญญาตนสมาบัติ รูปฌานและอรุณภาพนี้รวมเรียกอีกอย่างว่า ฌานสมาบัติ ๘ สภาวธรรมเหล่านี้มีปรากฏในจิตของพระพุทธเจ้า ฌานสมาบัติ ๘ เหล่านี้ยังเป็นโลกียธรรม เพราะบุคคลผู้เข้าถึงเหล่านี้เมื่อตายไปย่อมไปบังเกิดในพรหม ๑๖ ชั้น แต่พระพุทธเจ้านั้นบรรลุโลกุตระธรรม ดังนั้นจึงมีชื่อสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ เป็นฌานสมาบัติที่บอกสถานะว่าพระพุทธเจ้าหมดกิเลส พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสาร การเข้าฌานสมาบัติที่ ๘ นี้ มีเฉพาะแต่พระอนาคามีและพระอรหันต์ผู้ชำนาญในสมาบัติ ๘ ข้างต้นแล้วเท่านั้นจึงจะเข้าได้ (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). ๒๕๔๖: ๓๑๒)

การเขียนถึงกระบวนการเข้าฌานสมาบัติ จากฌานหนึ่งเข้าสู่อีกฌานหนึ่ง เป็นการอธิบายอย่างละเอียด เพื่อให้ผู้อ่านเห็นว่าวาระจิตของพระพุทธเจ้าเปลี่ยนแปลงไปตามลำดับของฌานตั้งแต่เริ่มต้นจนสุดท้ายดับไปในที่สุด (ตาย) เป็นการแผ่ภรณ์ธรรม โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นตัวอย่าง เพื่อไม่ให้ผู้อ่านประมาทในชีวิต อีกประการหนึ่ง เป็นเหมือนการสาธิตวิธีเข้าถึงพระนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา พุทธศาสนิกชนจะได้หมั่นประกอบความเพียรและเข้าถึงพระนิพพานเหมือนพระพุทธเจ้า

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว มหาปรินิพพานสูตรใช้อดีตพจน์ในการสื่อความ เพื่อให้ผู้อ่านเห็นความอัศจรรย์ที่เกิดขึ้นดังความว่า

เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ได้เกิดแผ่นดินไหวอย่างรุนแรงน่ากลัว ขนพองสยองเกล้า ทั้งกลองทิพย์ก็ดังกึกก้องขึ้นพร้อมกับการเสด็จดับขันธปรินิพพาน

(ที. ม. ๑๐/๒๒๕/๑๖๗)

จากตัวอย่างข้างต้นนี้ กวีบรรยายเหตุการณ์หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน เกิดแผ่นดินไหวอย่างรุนแรงน่ากลัว ทำให้ผู้อ่านจินตนาการเห็นภาพว่าแผ่นดินสั่นสะเทือนมากจนส่งผลให้ผู้ที่อยู่ในบริเวณนั้นเกิดความกลัวจนถึงขั้นขนพองสยองเกล้า การใช้คำว่า “ขนพองสยองเกล้า” นี้ทำให้ผู้อ่านเห็นว่าเกิดความกลัวอย่างมากเหมือนกับแผ่นดินจะถล่ม นอกจากนี้ มหาปรินิพพานสูตรยังพรรณนาว่า “ทั้งกลองทิพย์ก็ดังกึกก้องขึ้นพร้อมกับการเสด็จดับขันธปรินิพพาน” ไม่ใช่แค่เกิดแผ่นดินไหวเท่านั้น แต่ส่งผลถึงกลองทิพย์ที่อยู่ในเทวโลกยังดังกึกก้องอีกด้วย การที่กลองทิพย์ดังขึ้นนั้นเป็นเหตุการณ์เหนือวิสัยความเป็นมนุษย์จะทราบได้ เพราะไม่มีใครเห็นตัวกลองทิพย์ การเกิดแผ่นดินไหวและการที่กลองทิพย์ดังขึ้นเอง เป็นการอธิบายเพื่อให้ผู้อ่านเห็นความอัศจรรย์และเกิดความศรัทธาในองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นการกล่าวถึงสิ่งที่ไม่มีความแสดงพฤติกรรมหลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน

นอกจากนี้ กวียังใช้การเปรียบเทียบในการอธิบายเหตุการณ์การโสกเศร้าของพระภิกษุที่ยังเป็นปุถุชน ดังความว่า

เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว บรรดาภิกษุเหล่านั้น พวกที่ยังมีราคะ พากัน
 ประคองแขนคร่ำครวญ ล้มกลิ้งเกลือกไปมา เหมือนคนเท้าขาด เพื่อรำพันว่า “พระผู้มีพระภาคถ้วน
 ปรินิพพาน พระสुकตถ้วนปรินิพพานเสีย จักษุของโลกถ้วนอันตรธานไปแล้ว”

(ที. ม. ๑๐/๒๒๔/๑๖๙)

จากตัวอย่างข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพวกพระภิกษุที่ยังมีราคะโศกเศร้าเสียใจ
 หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ไม่สามารถประคองตนเองเดิน ต่างพากันประคองแขน
 ร้องไห้คร่ำครวญและไม่อาจดำรงกายของตนจึง “ล้มกลิ้งเกลือกไปมา” การนำเสนอเช่นนี้ทำให้ผู้อ่าน
 เกิดอารมณ์สะเทือนใจ รับรู้ความโศกเศร้าเสียใจของเหล่าภิกษุสงฆ์ กวีใช้อุปมาเพื่อเปรียบบรรดา
 ภิกษุเหล่านี้ว่าเหมือนกับบุคคลที่เท้าขาด เพื่อให้ผู้อ่านจินตนาการมองเห็นภาพได้อย่างชัดเจนขึ้น
 มหาปรินิพพานสูตรใช้คำว่า “ราคะ” เป็นคุณนามที่ทำให้ผู้อ่านทราบว่าเป็นพระภิกษุที่ยังไม่หมด
 กิเลส ยังมีความใคร่ในกามคุณ คำว่า “ประคองแขนคร่ำครวญ” ทำให้ผู้อ่านเห็นภาพของพระภิกษุ
 เหล่านี้ร้องไห้จนไม่สามารถที่จะยืนด้วยตนเอง ต้องอาศัยเพื่อนภิกษุช่วยกันประคอง แต่ยังไม่ “ล้ม
 กลิ้งเกลือกไปมา” คำเหล่านี้ทำให้ผู้อ่านเห็นภาพพระภิกษุผู้เป็นปุถุชน ผู้มีศีลและข้อวัตรปฏิบัติคอย
 ควบคุมมากกว่าฆราวาสยังร้องไห้เหมือนกับเด็กที่ร้องไห้ล้มกลิ้งเกลือกไปมาบนพื้นดิน ทุกข์ทรมาน
 เหมือนคนเท้าขาด ส่งผลให้ผู้อ่านเข้าใจถึงอารมณ์สะเทือนใจที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจน

การเล่าเรื่องความโศกเศร้าเสียใจของพระภิกษุผู้มีราคะนี้ทำให้ผู้อ่านตระหนักถึง
 ความทุกข์ที่เกิดขึ้น ดังสุภาษิตที่ว่า “โศกปริเทวทุกขโทมนสสุปายาสาปี ทุกขา แปลว่า แม้ความโศก
 ความร่ำไรรำพัน ความไม่สบายกาย ความไม่สบายใจ ความคับแค้นใจ ก็เป็นทุกข์” (ส. นิ. ๑๖/๖๘๐/
 ๓๑๑) เป็นการสอนคติธรรมเรื่องความทุกข์อันเกิดจากการพลัดพรากจากบุคคลอันเป็นที่รักคือ
 พระพุทธเจ้า เมื่อความทุกข์เกิดขึ้นกวีจึงสอนคติธรรมเรื่องไตรลักษณ์แทรกไว้ในคำกล่าวของพระอนุ
 รุทธเถระที่เตือนพระภิกษุทั้งหลายว่า

“อย่าเลย ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายอย่าเศร้าโศก อย่าคร่ำครวญเลย เรื่องนี้พระผู้มีพระ
 ภาคเคยตรัสสอนไว้มิใช่หรือว่า ความพลัดพราก ความทอดทิ้ง ความแปรเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นจากของ
 รักของชอบใจทุกอย่างจะต้องมี ฉะนั้น จะพึงหาได้อะไรจากที่ไหนในสังขารนี้ สิ่งที่เกิดขึ้น มีขึ้น ถูก
 ปัจจัยปรุงแต่งล้วนแตกสลายเป็นธรรมดา”

(ที. ม. ๑๐/๒๒๔/๑๖๙)

พระอนุรุทธเถระสอนให้เข้าใจความเปลี่ยนแปลงของสังขารที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ แตก
 สลายเป็นเรื่องธรรมดา ดังนั้นจึงไม่ควรโศกเศร้าเสียใจ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนว่า “ในสังขารนี้ สิ่ง
 ที่เกิดขึ้น มีขึ้น ถูกปัจจัยปรุงแต่งล้วนแตกสลายเป็นธรรมดา” เมื่อเข้าใจเช่นนี้จะสามารถรองรับ
 อารมณ์ความโศกเศร้าอันเกิดจากความพลัดพราก ความทอดทิ้ง และความแปรเปลี่ยนได้เป็นอย่างดี
 ถ้อยคำที่ยกมาจะเห็นได้ว่าเป็นเทศนาโวหารที่ผู้แต่งต้องการสอนธรรมเรื่องไตรลักษณ์ สอดคล้องกับ
 คำกล่าวของท้าวสักกเทวราชความว่า

“สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ
 มีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา
 เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป
 ความสงบแห่งสังขารเหล่านั้นเป็นความสุข”

(ที. ม. ๑๐/๒๒๑/๑๖๘)

มหาปรินิพพานสูตรบรรยายให้เห็นว่าสังขารทั้งหลายไม่มีความแน่นอน มีความเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับสลายไปในที่สุด เพื่อให้ผู้อ่านตระหนักถึงหลัก “อนิจจัง” อันเป็นองค์ธรรมข้อแรกในกฎของไตรลักษณ์ เมื่อสังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดาเช่นนี้ ดังนั้นบุคคลใดเข้าไปสงบระงับสังขารเหล่านั้นได้ย่อมมีความสุข ซึ่งการที่จะเข้าไปสงบระงับสังขารได้ต้องกำจัดกิเลสให้หมดไปจึงได้พบกับความสุขอย่างแท้จริงคือพระนิพพาน

การที่ผู้แต่งใช้เทศนาโวหารนี้เพื่อให้ผู้อ่านรู้ซึ่งถึงธรรมนั่นเอง จะเห็นว่าเป็นการใช้คำที่กระชับ ไม่เน้นการพรรณนา เพราะเน้นสอนหลักธรรมมากกว่าสร้างอารมณ์สะท้อนใจพยายามนำเสนอความไม่แน่นอนในชีวิต โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นตัวอย่าง จากผู้ที่มีลมหายใจต้องมาตายจากไป แต่สิ่งที่ยังคงอยู่คือหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า กวีใช้กลวิธีทางวรรณศิลป์เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างตรงไปตรงมาแล้วเชื่อมโยงกับหลักธรรม

อีกประการหนึ่ง กวีใช้เทศนาโวหารนี้อาจจะบอกเป็นนัยว่าพระพุทธเจ้าที่เป็นรูปกายนั้นปรินิพพานแล้ว แต่พระธรรมกายอันเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้านั้นยังอยู่ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นพระตถาคต” (บรรจบ บรรณรุจิ. ๒๕๓๖: ๑๑๐) สอดคล้องกับเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าให้พระธรรมวินัยเป็นศาสดาแทนพระองค์ เพราะหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้วกวีจะแฝงคติธรรมเรื่องไตรลักษณ์ไว้ในคำกล่าวของบุคคลสำคัญ เพื่อให้รู้เข้าใจตามที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ จะได้ปฏิบัติเพื่อนำไปสู่พระนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา เป็นที่น่าสังเกตว่ามหาปรินิพพานสูตรนี้ใช้เทศนาโวหารตั้งแต่ขณะที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานจนถึงหลังพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว หลักธรรมที่มหาปรินิพพานสูตรต้องการที่จะสอนคือเรื่องไตรลักษณ์ มรณธรรม และพระนิพพาน

๓.๒ พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑

จากการศึกษาเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ พบว่ามีการใช้กลวิธีทางวรรณศิลป์ที่เด่นชัด ได้แก่ เทศนาโวหาร เริ่มตั้งแต่การบรรยายเพื่ออธิบายเหตุการณ์ขณะที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ดังความว่า

แล้วเสด็จเข้าสู่ปรภม
 ถึงจตุตถฌานทรง

ฌานอนุกรมโดยจำนง
 แล้วพระองค์ออกจตุตถฌานฯ

เข้าสู่อากาศา	นัญจาเยตะนะโดยการ
ทังสี่หมีทันนนาน	เปนลำดับด้วยฉับพลันฯ
ออกจากเนวะสัญญา	นาสัญญาเยตะนะนั้น
จึงเสด็จเข้ายังสัญญา	ญาเวทะยิตะนิโรธฯ
อันอัศสาปะศสาศ	ชาตลมสองนาสิกโสด
ตั้งหนึ่งพระสัมโพธิ์	สัมพุทธะนฤพานฯ

ฯลฯ

เบื้องพระสรพชฌ	เสรจออกจากจัตตถฌาน
แล้วเข้าสู่พระนิพพาน	ให้หว่างฌานที่สี่มี
	(เอกสารเลขที่ ๒๖๖: ๖๙-๗๔)

กวีบรรยายเหตุการณ์ในขณะที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานความว่า พระพุทธเจ้าทรงเข้าฌานไปตามลำดับ เริ่มตั้งแต่ปฐมฌานจนถึงจตุตถฌาน แล้วเข้าทรงเข้าอากาศานัญจาเยตสมมาบัติ ออกจากอากาศานัญจาเยตสมมาบัติ ทรงเข้าเนวะสัญญานาสัญญายตสมมาบัติ ออกจากเนวะสัญญานาสัญญายตสมมาบัติ ทรงเข้าสัญญาเวทยิตนิโรธสมมาบัติ และเข้าสู่พระนิพพานในระหว่างฌานที่สี่ เป็นการบรรยายเพื่อให้ผู้อ่านทราบเหตุการณ์การเสด็จดับขันธปรินิพพานอย่างแจ่มแจ้ง กระชับ ชัดเจน ไม่ได้พรรณนาถึงอารมณ์ความรู้สึก

กวีใช้คำศัพท์เฉพาะ ได้แก่ ปฐมฌาน จตุตถฌาน อากาศานัญจาเยตสมมาบัติ เนวะสัญญานาสัญญายตสมมาบัติ สัญญาเวทยิตนิโรธสมมาบัติ การบรรยายเช่นนี้เหมือนกับปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร แต่องค์ฌานอาจไม่ครบเหมือนอย่างที่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร อย่างไรก็ตาม กวียังใช้คำว่า “ยังสัญญาเวทะยิตะนิโรธ” หรือเรียกอีกอย่างว่า “สัญญาเวทยิตนิโรธสมมาบัติ” นั้นเอง อันเป็นฌานสมมาบัติสำหรับผู้ที่มีกเลสโดยสิ้นเชิงเหมือนกับพระพุทธเจ้า เพราะฌานสมมาบัติอื่นนั้นผู้ที่มีกเลสก็สามารถเข้าได้ แต่สัญญาเวทยิตนิโรธสมมาบัตินี้เป็นโลกุตรธรรมที่พระอนาคามีและพระอรหันต์เท่านั้นที่จะเข้าได้ เป็นการบอกสถานะให้ผู้อ่านทราบว่าพระพุทธเจ้าหมดกเลสแล้ว

อีกประการหนึ่ง กวีบรรยายถึงวินาทีที่พระพุทธเจ้าทรงเสด็จดับขันธปรินิพพานในช่วงระหว่างจตุตถฌานกับอากาศานัญจาเยตสมมาบัติ ซึ่งเป็นความว่างระหว่างฌานทั้งสองนั้น พระพุทธเจ้าไม่ได้เสด็จดับขันธปรินิพพานในฌานสมมาบัติใดสมมาบัติหนึ่ง แต่ทรงเสด็จดับขันธปรินิพพานในความว่าง หรือที่เรียกว่าสุญญตา เพราะพระพุทธเจ้าพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง สอดคล้องกับพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า “ถ้าใครเห็นโลกโดยความเป็นของว่างอยู่แล้ว ผู้นั้นจะอยู่เหนืออำนาจของความทุกข์ ซึ่งมีความตายเป็นประธาน” (พุทธทาสภิกขุ. ๒๕๔๘: ๖๘) ฉะนั้นการที่กวีบอกช่วงเวลาขณะที่จิตของพระพุทธเจ้าดับระหว่างจตุตถฌานกับอากาศานัญจาเยตสมมาบัติจึงทำให้ผู้อ่านทราบว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้ตายเหมือนปุถุชนทั่วไป แต่เป็นการตายของบุคคลที่ปราศจากความทุกข์

หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว กวีใช้อดีตพจน์พรรณนาถึงแผ่นดินไหวอย่างรุนแรง เพื่อให้ผู้อ่านเห็นความอัศจรรย์เกี่ยวกับการสูญเสียพระพุทธเจ้าครั้งนี้ ดังความว่า

บังเกิดอัศจรรย์	ในขณะนั้น
สนั่นสำเนียง	ทั่วทั้งราชตรี
พื้นแผ่นดินปะทะ	ยิ่งเสียงอสุณี
	เพียงระหัดพัดผันฯ
	อัศจรรย์บรรดาล
ดังกล่าวในกาล	ก่อนแล้วกลกัน
ทงดอกดวงผกา	มณฑทานั้น
ทวโนทยาน	สวรรคท์หล่นครรโลลงฯ
	(เอกสารเลขที่ ๒๖๖: ๗๔-๗๕)

กวีบรรยายว่าในขณะที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน เกิดเสียงดังสนั่นอย่างน่าอัศจรรย์ทั่วทั้งปฐพี เสียงนั้นดังยิ่งกว่าเสียงฟ้าผ่า ดังความว่า “ทั่วทั้งราชตรี สนั่นสำเนียง ยิ่งเสียงอสุณี” คำเหล่านี้ทำให้ผู้อ่านจินตนาการเห็นภาพและเสียงที่กวีพยายามสื่อความหมาย คงเกิดแผ่นดินไหวอย่างรุนแรง จึงทำให้มีเสียงดังไปทั่วทั้งแผ่นดิน เพราะเสียงฟ้าผ่านั้นผู้อ่านคงเคยได้ยินมาบ้าง แต่เสียงที่กวีพยายามสื่อนั้นก็มีความดังมากกว่าเสียงฟ้าผ่า การใช้เสียงฟ้าผ่าซึ่งเสียงดังมากอยู่แล้ว เปรียบเทียบกับเสียงแผ่นดินไหวในเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานยังมีความน้อยนิด ทำให้ผู้อ่านรับรู้ว่าเป็นเสียงที่เกิดขึ้นคงดังมหาศาล

จากนั้น กวีกล่าวถึงดอกมณฑารพตกลงมาในสาละวโนทยาน เพราะพระพุทธเจ้าเป็นพระอรหันต์ คำว่า “อรหันต์” แปลว่า เป็นผู้ควรแก่การบูชาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). ๒๕๕๓: ๕๑๓) ดังนั้นดอกมณฑารพอันเป็นดอกไม้สวรรค์ร่วงหล่นจึงเป็นเหมือนอามิสบูชาที่เทวดาทั้งหลายสักการะพระพุทธเจ้าเป็นครั้งสุดท้าย อีกประการหนึ่ง การที่ดอกไม้สวรรค์คือดอกมณฑารพตกลงมาเป็นการกล่าวเกินจริง เชื่อมโยงกับเหตุการณ์ตอนเกิดการสิ้นเสเทือนทั่วทั้งปฐพี สวรรค์อาจได้รับผลของการสิ้นเสเทือนนั้นจนทำให้ดอกมณฑารพร่วงหล่นลงมาสู่มนุษย์โลก เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความอัศจรรย์กับการเสด็จดับขันธปรินิพพานและรับรู้ถึงการสูญเสียบุคคลที่ยิ่งใหญ่

นอกจากนี้ กวียังกล่าวถึงความโศกเศร้าของพระภิกษุทั้งหลายร้องไห้เสียใจกับการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ความว่า

ยังไม่ลู่สว่าง	ฝายสงฆ์ทั้งปวง
รู้ว่าสมเด็จ	มักผลโดยประสงค์
กุฎเกษพระองค์	สรพรพชญมิ่งมง
	เสร็จจสุนฤพานฯ
	ต่างองค์ต่างให้
สื่อนอาไลย	ชลไ নয়นคือธาร
แถวถั่งหลั่งลง	โทมองค์ประปราน
เพียงประไลยลาน	ชีพลับดับสูญฯ
	(เอกสารเลขที่ ๒๖๖: ๗๗)

กวีพรรณนาถึงความโศกเศร้าของพระภิกษุทั้งหลายที่ยังไม่บรรลุมรรคผลว่า แต่ละรูปร้องไห้ น้ำตาไหล ร้องไห้สะอึกสะอื้นเหมือนแม่น้ำ คำว่า “ยังไม่ลุล่วง มัคผลโดยประสงค์” กวีขยายคุณสมบัติของพระภิกษุผู้ที่ยังไม่บรรลุผล เพื่อให้ผู้อ่านทราบว่าเป็นพระผู้ที่ยังไม่หมดกิเลส ยังไม่ได้เป็นพระอรหันต์ เป็นเพียงพระภิกษุปุถุชน เมื่อทราบว่าพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานจึงโศกเศร้า เสียใจด้วยการร้องไห้ฟูมฟาย กวีเพิ่มอารมณ์ความรู้สึกของพระภิกษุที่เสียใจกับเหตุการณ์เสด็จดับขันธปรินิพพานอย่างละเอียด กวีใช้คำว่า “สื่อน้ำไหล ชลไนยน์คือธาร แถวถั่งหลังลง” พระภิกษุมีอาการสะอื้น น้ำตาไหลออกมามากเหมือนกับสายน้ำ การใช้คำเหล่านี้ทำให้ผู้อ่านจินตนาการเห็นภาพขณะที่พระภิกษุผู้มีกิเลสร้องไห้ชัดเจนขึ้น นอกจากนี้กวียังพรรณนาว่าพระภิกษุเหล่านั้นร้องไห้ราวกับว่าจะสิ้นชีวิต การใช้คำว่า “เพียงประไลยลาน ชีพลับดับสูญ” ทำให้ผู้อ่านเห็นความทุกข์ที่เกิดจากการเสียบุคคลอันเป็นที่รัก เพราะแม้แต่พระภิกษุผู้มีศีล มีข้อวัตรปฏิบัติ มีความเป็นสมณสาธูป ยังเก็บอาการไว้ไม่อยู่ ต้องร้องไห้ออกมาเหมือนกำลังจะตาย ทำให้ผู้อ่านเกิดความสะเทือนใจ รู้ซึ่งถึงความทุกข์ที่เกิดขึ้นกับพระภิกษุผู้ที่ยังไม่บรรลุมรรคผลเหล่านั้น

เมื่อความทุกข์เกิดขึ้นในใจของพระภิกษุเหล่านั้น กวีจึงสอนคติธรรมแฝงไว้ในคำกล่าวของพระอรหันต์เถระ เพื่อให้พระภิกษุเหล่านั้นพบธรรม ดังความว่า

ดูราท่านผู้ปองธรรม	จงอย่าโศกพลัน
ระงับดับใจให้เย็นฯ	
พระผู้มีภาคย์อันเพญ	เทศนาให้เหิน
ให้รู้ให้ฟังยังไรฯ	
ว่าสัตว์อันกำเนิดใน	โลกีย์นี้ไสย
ก็ย่อมประกอบด้วยการฯ	
ไม่เที่ยงไม่แท้แน่นอน	ทุกข์โทษภัยพาน
แก่นสารหาไม่ใช่ตนฯ	
ย่อมจะถึงซึ่งการพิกล	ฉิบหายวายชนม์
พริตพรากจากกันเที่ยงตรงฯ	
ใช่จะนฤพานแต่องค์	สมเด็จพระผู้ทรง
พระภาคย์พิมลเมื่อไรฯ	

(เอกสารเลขที่ ๒๖๖: ๘๖)

กวีใช้เทศนาโวหารเพื่อชักจูงให้พระภิกษุทั้งหลายคลายความโศกเศร้าและเห็นธรรม หรือเข้าใจธรรมชาติว่า สัตว์ที่เกิดในโลกนี้ย่อมตั้งอยู่ในความไม่เที่ยงแท้แน่นอน มีความทุกข์และไม่ มีแก่นสาร ย่อมถึงซึ่งความตาย พริตพรากจากกันเป็นเรื่องธรรมดา ไม่ใช่แต่พระพุทธเจ้าเท่านั้นที่ต้องตาย แต่ทุกคนย่อมมีความตายเป็นเบื้องต้น เป็นการอธิบายธรรมเรื่องไตรลักษณ์ให้ผู้อ่านทราบโดยตรง

กวีเล่าเหตุการณ์ตั้งแต่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน เป็นตัวอย่างแห่งการสูญเสียครั้งสำคัญ อันนำไปสู่การโศกเศร้าเสียใจ เมื่อเกิดอารมณ์สะเทือนใจแล้วกวีจึงสอนธรรมโดย

แฝงหลักไตรลักษณ์ อันประกอบด้วย อนิจจัง ทุกขัง อนตตา ดังปรากฏในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ ว่า “ไม่เที่ยงไม่แท้แน่นอน ทุกข์โทษไภยพาน แก่นสารหาไม่ใช่ตน” เป็นการเรียงตามลำดับขององค์ธรรม เมื่อเกิดความเปลี่ยนแปลง หรือความไม่เที่ยง จะเกิดความทุกข์ สำหรับผู้ที่ไม่มีสติกำหนดรู้ ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงสอนไม่ให้ยึดติดว่าเป็นตัวตน เพราะสังขารนี้ไม่มีแก่นสาร ต้องแตกสลายไปในที่สุด กวีอธิบายธรรมโดยอนุโลมตามสภาวะธรรม เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจ สาเหตุ (อนิจจัง) ผล (ทุกข์) และวิธีปฏิบัติเพื่อดับทุกข์นั้น (อนตตา)

จะสังเกตเห็นว่ากวีเล่าเรื่องเหตุการณ์พระพุทธเจ้าปรินิพพานนี้ ตั้งแต่พระพุทธเจ้า ทรงเข้ามาปรินิพพาน สรรพสัตว์มีความโศกเศร้า อันเป็นความทุกข์ที่เกิดขึ้นจากความพลัดพราก จากบุคคลอันเป็นที่รัก จากนั้นกวีจึงแทรกคติธรรมเรื่องไตรลักษณ์ เพื่อให้คลายความโศกเศร้าและ เข้าใจในธรรม ฉะนั้นกวีจึงเลือกใช้เทศนาโวหาร เพราะเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่เหมาะสมกับการสอน ธรรม พระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ ใช้กลวิธีทางวรรณศิลป์เหมือนกับมหา ปรินิพพานสูตร คือ เทศนาโวหาร เพื่อสั่งสอนให้ผู้อ่านเชื่อและประพฤติตามหลักธรรม

อีกประการหนึ่ง กวีอาจแฝงด้วยนัยเกี่ยวกับการดำรงอยู่แห่งธรรมกาย หมายความว่า รูปร่างของพระพุทธเจ้านั้นเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว แต่ธรรมกายยังคงปรากฏอยู่แม้ หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว ดังที่กวีแทรกไว้ในคำกล่าวของพระอนุรุทธ เถระที่เป็นธรรมกาย ธรรมกายนั้นผู้อ่านสามารถเข้าถึงได้ด้วยปัญญาที่มองเห็นธรรม ดังพระพุทธ พจน์ที่ตรัสกับพระวัคคิเถระว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). ๒๕๕๒: ๒๗/๕)

๓.๓ พระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒

จากการศึกษาเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานในพระนิพนพาน สูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ พบว่ามีกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่เด่นชัด คือ การใช้ภาพพจน์ เพราะกวีต้องการเน้นอารมณ์ความโศกเศร้าอันเกิดจากการเสด็จดับขันธปรินิพพาน โดยกวีบรรยาย การเสด็จดับขันธปรินิพพานไว้ว่า

ชักปัดมัจฉอม	พระเจ้าสำรวม
วิลญาสะมาทิ	ลงสู่พระวัง
อยู่ที่อะระหัง	ปรกกระตียบยัง
	ไต้แล้วบริบูรุษ
	ทำรทำวโกสี
ชะดีควรทวนภี	บั้นรอนทอนคุณ
พระเจ้านิถาพาน	ปีมะเสงบอริบูรณ
เดือนหกพร้อมมูล	วันอังคารพอรจวนช
	(เอกสารเลขที่ ๒๕๑: ๑๐-๑๑)

กวีบรรยายไว้ว่าพระพุทธเจ้าทรงสำรวมพระวรกายหลับตาทำสมาธิเข้าสู่ภวังคจิต แล้วปรินิพพานในที่สุด โดยมีท้าวสักกเทวราชแจ้งให้ผู้ที่อยู่บริเวณนั้นทราบว่าเป็นพระพุทธรูปเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานเสียแล้ว ความว่า “พระเจ้าสำรวม ชักปีดมึงงอม ลงสู่พระวัง วิไลญาสะมาทิ ปรกกระตึยบยัง อยู่ที่อยู่ระหัง ได้แล้วบริบูร” ทำให้ทราบว่าพระพุทธเจ้าทรงทำสมาธิก่อนจะปรินิพพาน ซึ่งเป็นวิธีการตายของพระอรหันต์ ไม่ใช่การตายของบุคคลทั่วไป เพราะพระพุทธเจ้าทรงเจริญสติทำสมาธิแล้วไปสู่จุดที่พระอรหันต์ทั้งหลายควรอยู่ ถึงแม้พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียนสำนวนที่ ๒ นี้จะไม่ได้อธิบายการเข้าฌานไว้อย่างละเอียด แต่คำเหล่านี้ทำให้ผู้อ่านเห็นคุณลักษณะของพระอรหันต์ที่มีศีล สมาธิ และปัญญาครบสมบูรณ์ตลอดเวลา (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). ๒๕๔๖: ๒๘๖) กวีเขียนถึงการทำสมาธิ ก่อนปรินิพพานนี้ เพื่อบอกสถานะของพระพุทธเจ้าว่าไม่ใช่การตายของปุถุชนทั่วไป เป็นการตายของบุคคลที่เจริญหลักไตรสิกขาครบบริบูรณ์

การใช้บรรยายลักษณะนี้ทำให้ผู้อ่านจินตนาการเห็นภาพพระพุทธเจ้าทำสมาธิก่อนแล้วนิพพานไปในที่สุด โดยมีสักกเทวราชแจ้งให้ทราบว่าพระพุทธรูปเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานในปีมะเส็ง วันอังคาร เดือนหก ระบุไว้อย่างชัดเจน กวีเขียนถึงวัน เดือน ปี แห่งการปรินิพพานอย่างรายละเอียดนี้ เพื่อให้ผู้อ่านทราบวันปรินิพพาน ซึ่งตรงกับวันประสูติ ตรัสรู้ (วันวิสาขบูชา) เป็นการเพิ่มศรัทธาให้แก่ผู้อ่าน เพราะบุคคลจะเกิดและตายในวันเดียวกันเป็นเรื่องอัศจรรย์ในทัศนคติของปุถุชน เป็นการกล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานอย่างกระชับ ไม่เน้นพรรณนาอารมณ์ความรู้สึก

จากนั้น กวีจึงบรรยายถึงความโศกเศร้าที่เกิดขึ้นกับพระเถระทั้งหลาย หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ดังความว่า

ครวญคร่ำให้ไม่หยุด	ส่วนพระสารีบุตร
พ่อจ้ใจผูก	พระหัตถ์ทรวง
ทิ้งไว้ในห้อง	ปลุกลูกทั้งปวง
	ตัดช่อกน้อยหนึ่ช
	ส่วนพระโมคค
รำให้โสกา	กลิ้งกับปัตพี
ค่อยทรวงรำเข้า	โลกเศร้าหมองศรี
คร่ำครวญท่วนถึ	พิไรไปมา
	หาไหนจะเหมือนองค์
ฝูงสัตว์อันหลง	กลับมีศรัทธา
เดียระถินิกรน	เป็นคลมิตรณา
ตรัสฟังเทศนา	ลูถึงมักผล
	หาไม่ภพแล้ว
เข้าสู่เมืองแก้ว	ไม่รู้ตำบล
พระคุณปกเกล้า	โปรฎทุกแห่งหล
หาองค์พระทศสะพน	ใครจะช่วยสั่งสอนฯ

เหมือนหนึ่งลูกนก
เวลาเข้าใต้
ชนปีกยังอ่อน

เราเป็นสาวก
ตกยักสิงขร
ใครจะสั่งสอน
ใครจะสอนให้บิน
(เอกสารเลขที่ ๓๕๑: ๑๑-๑๓)

กวีพรรณนาถึงเหตุการณ์ตอนพระสารีบุตรเถระและพระโมคคัลลานเถระแสดงความโศกเศร้าเสียใจไว้อย่างละเอียด ได้แก่ พระสารีบุตรเถระร้องไห้ไม่หยุด มือตืออก และรำพึงในใจว่า พระพุทธเจ้าเหมือนพ่อทิ้งลูกไว้ในห้องแล้วหนีไปสู่พระนิพพานเสียแล้ว ส่วนพระโมคคัลลานเถระร้องไห้คร่ำครวญกลิ้งเกลือกบนพื้นปฐพีแล้วรำพันว่า ไม่มีใครเหมือนพระพุทธเจ้า เทชนาสังสอนสัตว์ที่หลงผิด มีศรัทธา และเข้าถึงมรรคผล เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วคงจะไม่มีใครสั่งสอนอีกต่อไป ซึ่งเป็นการแสดงอารมณ์ความรู้สึกในอกัมปกริยาของพระอัครสาวก เพื่อให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์สะเทือนใจและจินตนาการเห็นภาพความโศกเศร้านี้ แม้แต่พระอัครสาวกผู้ได้รับการยกย่องเป็นพระเถระผู้ใหญ่ เป็นพระอรหันต์ ยังไม่สามารถควบคุมสติสัมปชัญญะได้ แสดงถึงความเสียใจที่เข้ามากระทบจิตใจของพระเถระทั้งสองอย่างรุนแรง เป็นการอธิบายขัดแย้งกับคุณสมบัติตามความเป็นจริง เพราะพระอัครสาวกทั้งสองนั้นบรรลุเป็นพระขีณาสพ ผู้สิ้นอวสกะกิเลส มีความสุขอยู่ทุกเมื่อ (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). ๒๕๔๖: ๒๔๗) กวีเขียนคุณสมบัติขัดแย้งด้วยการให้พระอัครสาวกมีความทุกข์ อันเกิดจากความพลัดพรากจากบุคคลอันเป็นที่เคารพบูชา เพื่อเน้นว่าโลกได้สูญเสียบุคคลสำคัญยิ่งแล้ว

กวีบรรยายในเหตุการณ์ตอนพระโมคคัลลานเถระรำพันว่า “หาไม่ภพแล้ว เข้าสู่มืองแก้ว ไม่รู้ตำบล” เนื่องจากพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนตอนที่ ๒ นี้เป็นวรรณกรรมชาวบ้าน ดังนั้นกวีจึงต้องอธิบายใช้ถ้อยคำที่ชาวบ้านทั่วไปเข้าใจได้ง่าย โดยเปรียบเทียบเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานเหมือนกับพระพุทธเจ้าเสด็จไปยังสถานที่หนึ่งหาไม่พบ ไม่รู้ตำบล ซึ่งตรงกับมหาปรินิพพานสูตรที่ระบุว่าพระพุทธเจ้าทรงเสด็จดับขันธปรินิพพานในระหว่างจุดตถฆานและอากาศสาณัญจายตนสมาบัติ ไม่สามารถระบุได้ว่าอยู่แห่งหนตำบลใด แต่คงจะมีความสำคัญกวีจึงใช้คำว่า “เมืองแก้ว” เหมือนกับพระนิพพานที่เป็นเป้าหมายสำคัญของพระพุทธศาสนา การใช้คำเหล่านี้ทำให้ผู้อ่านจินตนาการเห็นภาพชัดเจน

อีกประการหนึ่ง กวีบรรยายถึงความโศกเศร้าของพระโมคคัลลานเถระที่ร้องไห้รำพันว่าตนเองเหมือนกับลูกนกตกจากภูเขายังไม่สามารถบินได้ ไม่มีพ่อแม่มกคอยช่วยสอนในการบิน เพราะปีกยังอ่อน ยังไม่แข็งแรงพอที่ช่วยเหลือตัวเองได้ เป็นการเปรียบเทียบให้ผู้อ่านเห็นว่าพระสาวกที่ปราศจากพระพุทธเจ้า อันเป็นบรมครูที่สอนทั้งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้ฝึกมนุษย์ที่เก่ง ดังพุทธคุณที่ว่า “อนุตฺตโร ปริสทมมสารถิ สตุถา เทวมนุสฺसान์ แปลว่า ทรงเป็นผู้ฝึกคนได้ดีเยี่ยม ไม่มีผู้ใดเทียมเท่า เป็นครูผู้สอนของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย” (ม.ม. ๑๒/๙๕/๖๗) ฉะนั้นเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วจึงไม่มีใครคอยฝึก คอยสอน เพื่อการหลุดพ้นจากกิเลส

ทั้งปวง การที่กวีใช้คำเปรียบเทียบลูกนกแทนพระโมคคัลลานเถระ พระพุทธเจ้าเหมือนกับพ่อแม่ก ทำให้ผู้อ่านเห็นความแตกต่างด้านสถานะของพระเถระกับพระพุทธเจ้าชัดเจน

นอกจากนี้ กวียังใช้อุปุโลขณ์ในการอธิบายความโศกเศร้าเสียใจของพระอุทاریยเถระ (พระอุทายีเถระ) หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน เพื่อให้เห็นภาพการสูญเสียครั้ง นี้ ดังความว่า

รับเครื่องประเคน	พระอุทاریยเถระ
ทารทั้งเราแล้ว	โคจนเดิรเที่ยว
ตรัสหนึ่งที่เดียว	อกใจให้เปลี่ยว
	มาลีนสูตรบุญ
	ตีกเศรำหมอง
ใครจะสอดเกลือกทอง	พ่อเจ้าประคุณ
เข้ารับไม้ท้าว	เมื่อเข้ารุมูล
ทีนี้สิ้นบุญ	มิได้ติดตาม
	ทีนี้ลับแล้ว
ซึ้งรัศมีแก้ว	รุ่งเรืองอะราม
หาไหนไม่สพ	ไตรภพทั้งสาม
สิ่งใดไม่งาม	เทียบธรรม์เลียนา
	(เอกสารเลขที่ ๓๕๑: ๑๔-๑๕)

กวีพรรณนาถึงพระอุทายีเถระที่แสดงความโศกเศร้าเสียใจและรำพันว่าเคยรับ ประเคน เคยเดินเที่ยวด้วยกัน พระพุทธเจ้าทั้งพวกเราแล้ว คำว่า “อกใจให้เปลี่ยว” ทำให้ผู้อ่านรู้ สภาวะจิตใจของพระอุทายีเถระที่รู้สึกท้อแท้ เพราะรู้สึกเสียใจที่ไม่ได้รับใช้พระพุทธเจ้า อันเปรียบ เหมือนเนื้อนาบุญ ดังนั้นกวีจึงใช้คำว่า “มาลีนสูตรบุญ” เพราะพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน จากนั้นพระอุทายีเถระตีกแสดงอาการเศรำหมอง และรำพันว่า ใครจะใส่รองเท้าให้พระพุทธเจ้า ใครจะเข้าไปรับไม้ท้าว เมื่อจะเสด็จประทับใต้ต้นไม้ เพราะตนเองไม่ได้ติดตามไป ดังความว่า “ใคร จะสอดเกลือกทองพ่อเจ้าประคุณเข้ารับไม้ท้าว เมื่อเข้ารุมูล ทีนี้สิ้นบุญ มิได้ติดตาม” คำเหล่านี้ทำ ให้ผู้อ่านเห็นความผูกพันของระหว่างพระอุทายีเถระกับพระพุทธเจ้า

นอกจากนี้ กวียังใช้คำว่า “รัศมีแก้ว” เป็นอุปุโลขณ์แทนพระพุทธเจ้า เพราะ พระพุทธเจ้านั้นเปรียบเหมือนเป็นแสงสว่างของสรรพสัตว์ทั้งหลายที่ยังมืดบอดด้วยกิเลสตัณหา อีก ประการหนึ่ง พระพุทธเจ้านั้นทรงมีฉัพพรรณรังสีปรากฏในพระวรกาย คือ มีรัศมี ๖ ประการ ได้แก่ สีเขียว สีเหลือง สีแดง สีขาว สีเหมือนดอกหงอนไก่ และสีเหมือนแก้วพลึก (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). ๒๕๕๓: ๗๘) ฉะนั้นรัศมีแก้วจึงเป็นอุปุโลขณ์เปรียบเทียบให้ผู้อ่านจินตนาการเห็น ภาพชัดเจนขึ้น

ถ้อยคำว่า “ไตรภพทั้งสาม สิ่งใดไม่งาม เทียบธรรม์เลียนา” เป็นการพรรณนาให้เห็น ว่าไตรภพนี้ ได้แก่ กามภพ รูปภพ และอรูปรภพ ไม่มีใครงามเท่ากับธรรม คำว่าธรรมในที่นี้หมายถึง

พระพุทธเจ้า เพราะพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ธรรมทั้งปวง อีกประการหนึ่ง กายของพระพุทธเจ้านั้นมี ๒ อย่าง คือ รูปกายและธรรมกาย รูปกายนิพพานไปเสียแล้ว คงเหลือแต่ธรรมกาย ดังนั้นกวีจึงใช้ธรรมเป็นอุปมา เพื่อให้ผู้อ่านเห็นว่าธรรมกายนั้นยังคงอยู่และสวยงามในสามภพอีกด้วย

กวีใช้บุคลาธิษฐานพรรณนาในเหตุการณ์หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน เทพบุตรพุทธมารดาทราบข่าวจึงโศกเศร้าเสียใจ เพื่อรำพันถึงตอนที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปแสดงธรรมบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ดังความว่า

มิแม่น้ำนั้น	ผู้เขabinดู
วันสีรุกษา	ห้วยโงงกโตรกชั้น
ดวงดอกทั้งนั้น	ต้นไม้คณครัน
	ปวนปั้นห้วนไห
ห้ศกัณสิงขร	เขาวิตสินธร
เมื่อองค์ชินศรี	ดุจดั่งห้วนไห
ตรัสธรรมพิศไสม	จอร์ระสีน่ไป
	โปรฎฐพระมารดาฯ
	(เอกสารเลขที่ ๓๕๑: ๒๐)

เนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนเทพบุตรพุทธมารดารำพึงถึงพระพุทธเจ้าคราวเสด็จมายังดาวดึงส์เพื่อแสดงอภิธรรม เป็นการคร่ำครวญถึงอดีต โดยพรรณนาไว้ว่า ภูเขabinดูแม่น้ำ ห้วยมีเสียงน้ำไหล ป่าเสียดสีกับต้นไม้ จนทำให้ดอกไม้สั่นห้วนไห คำเหล่านี้ว่า “ต้นไม้คณครัน, ปวนปั้นห้วนไห, ดุจดั่งห้วนไห” เป็นคำที่กวีใช้พรรณนาให้เห็นว่าภูเขา แม่น้ำ ต้นไม้ดอกไม้ มีอาการห้วนไหประหนึ่งจะรับรู้สิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงโปรดพระพุทธมารดา การพรรณนาเช่นนี้ทำให้สิ่งที่ไม่มีชีวิตมีกิริยาอาการเหมือนมนุษย์ เป็นการใชบุคลาธิษฐานผสมผสานกับอติพจน์เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจเหตุการณ์ง่ายขึ้น

จากการศึกษาเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานพบว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ ใช้ภาพพจน์เหล่านี้ ได้แก่ อติพจน์ อุปมา อุปลักษณ์ และ บุคลาธิษฐาน เพื่ออธิบายให้ผู้อ่านเห็นอาการโศกเศร้าเสียใจของบุคคลทั้งหลาย ทำให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจในเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน เป็นที่น่าสังเกตว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ นี้ไม่มีการกล่าวไว้ว่าลัยของบุคคลทั้งหลาย ไม่ได้มีการสอนคติธรรมชัดเจนเหมือนที่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑

๓.๔ พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์

จากการศึกษาเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์พบว่ามีการใช้วิธีการทางวรรณศิลป์ที่เด่นชัด ได้แก่ การใช้ภาพพจน์ เพราะกวี

ต้องการเน้นอารมณ์สะท้อนใจกับการจากไปของพระพุทธเจ้า โดยยกวิถึกล่าวถึงเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไว้ว่า

เนตรหลับหับโอษฐ์ ไม่โปรดต่อมา ปลงพระวิญญาณ์ ไม่สูล่องค์ฌาน เป็นฌานประภม ปลงพระอารมณ์ ชมทุติยฌาน สองวาร์สามวาร์ ออกฌานประภม เข้าสู่ทุติยฌาน ชมทุติยฌาน สองวาร์สามวาร์ ดุจดั่งพรรณนา แล้วเข้านิโรธ ระงับวาทา อัดอั้นนาสา สาบสูญสิ้นไป อานนท์เถรา เห็นพระกรรณา แนนึ่งไม่ไหว งามพระ อนุรุธ พระเจ้าเป็นไฉน นิพพานฤาไร ไม่ไหวสงขาร์ ระงับวาทา บอกแล้วเข้าฌาน ตามพระกรรณา องค์พระชินรัตน์ ออกจากสมาบัติ ทรงดับสังขาร์ เข้าสู่นิพพาน หว่างฌานสี่ห้า แนนึ่งกายา วิญญาณ์สาบสูญ

(พระนิพพานสูตร. ๒๕๐๑: ๓๘)

กวีอธิบายเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้ากำลังเสด็จดับขันธปรินิพพานอย่างละเอียดไว้ว่า พระพุทธเจ้าหลับตา ไม่ตรัสอะไรอีก ทรงเข้าปฐมฌาน สองสามครั้ง ออกจากปฐมฌาน ทรงเข้าทุติยฌาน สองสามครั้ง ทรงเข้านิโรธสมาบัติเป็นเวลานาน จนพระอานนท์เถระถามพระอนุรุธเถระสุดท้ายพระพุทธเจ้าทรงออกจากสมาบัติและเสด็จดับขันธปรินิพพานในระหว่างฌานที่ ๔ และฌานที่ ๕ คือระหว่างจตุตถฌานและอากาศานัญญาตนสมาบัติ เป็นการบรรยายให้กะทัดรัด เข้าใจง่าย ไม่เน้นอารมณ์ความรู้สึก เหตุการณ์ตอนต้นนี้เหมือนกับมหาปรินิพพานสูตร กวีใช้คำศัพท์เฉพาะ ได้แก่ วิญญาณ์ ปฐมฌาน ทุติยฌาน นิโรธ ทำให้ผู้อ่านเห็นความแตกต่างระหว่างการตายของบุคคลทั่วไปที่ไม่มีสติ ไม่ได้ทำสมาธิ ไม่ได้เข้าฌานสมาบัติ แต่พระพุทธเจ้า ผู้เป็นพระอรหันต์ต้องเข้าฌานสมาบัติ เพื่อลำดับฌานสองสามครั้งแล้วค่อยเสด็จดับขันธปรินิพพาน

คำว่า “นิโรธ” แปลว่า ดับ กวีอาจยืมมาจากคำว่า “สัญญาเวทิตินิโรธสมาบัติ” เพราะแปลว่า การดับสัญญาและเวทนา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). ๒๕๕๓: ๔๒๔) เป็นฌานสมาบัติที่พระอรหันต์อย่างเช่นพระพุทธเจ้าเท่านั้นถึงจะเข้าสมาบัตินี้ได้ เพราะสัญญาเวทิตินิโรธสมาบัติเป็นโลกุตระธรรม การใช้คำว่านิโรธนี้ในขณะที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานจึงเป็นการใช้คำศัพท์เฉพาะที่เหมาะสมกับพระพุทธเจ้า เพราะเป็นการตายหรือดับของบุคคลที่หมดกิเลส เป็นการบอกสภาวะธรรมของพระพุทธเจ้าได้อีกด้วย

อีกประการหนึ่ง การที่กวีบรรยายไว้ว่า “องค์พระชินรัตน์ ออกจากสมาบัติ ทรงดับสังขาร์ เข้าสู่นิพพาน หว่างฌานสี่ห้า” ทำให้ผู้อ่านทราบพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานในระหว่างฌานที่สี่และที่ห้า ได้แก่จตุตถฌานกับอากาศานัญญาตนสมาบัติ เป็นการอธิบายได้ตรงกับหลักสัญญาตาวิโมกข์ เพราะพระพุทธเจ้าทรงหลุดพ้น โดยว่างจาก ราคะ โทสะ โมหะ หมายถึงมองเห็นความว่าง หมดความยึดมั่น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). ๒๕๕๓: ๔๕๔) ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงไม่ยึดฌานใดฌานหนึ่งแล้วเสด็จดับขันธปรินิพพาน แต่ทรงเสด็จดับขันธปรินิพพานในระหว่างฌานทั้งสอง ซึ่งเป็นสัญญาตา การที่กวีกล่าวถึงพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานในระหว่างฌานที่สี่และที่ห้านี้จึงเป็นการอธิบายเพื่อให้ผู้อ่านทราบวิธีการตายของ

พระพุทธเจ้า ซึ่งมีความแตกต่างจากปุถุชนทั่วไป นอกจากนี้ยังเป็นการบอกสภาวะของพระนิพพานว่าเป็นความว่าง

ขณะที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานนั้นเกิดแผ่นดินไหวอย่างรุนแรง กวีใช้ศัพท์บรรยายเหตุการณ์นี้ ดังความว่า

ฝนพริ้มซึ่มซาม ฟ้าแลบแปลบปลาบ วัชวาวแวววาม เบรียงๆเสียงไกล เป็นไฟแฟลมพลาม
รัศมีสีงาม ฉวัดเฉวียนเวียนวง เขาแก้วสัจพันธ์ จำปีมะลิวัลย์ ครึนครันโครมลง ระทมลุ่มทับ ยวบยับเป็น
ผง สะท้านพุ่มพวง สัตว์สิงห์วิ่งซอน สกุนีไนไฟร เมื่อปัจจุสมัย ตกใจม้วนอน ปกปึกหลับตา ราปึกออก
ฟอน คิดว่าวังนอน พายุมาพัง ชะนีโหยหา เห็นยวักงพฤษภา สงเสียงสะพรั่ง ไหวยๆ วิเวก

(พระนิพพานสูตร. ๒๕๐๑: ๓๘)

จากตัวอย่างข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนเกิดแผ่นดินไหวอย่างรุนแรง โดยกวีพรรณนาลักษณะฝนตกปรอยๆ แสดงอาการเหมือนซึ่มเส้ากับการเสด็จดับขันธปรินิพพาน คำว่า “พริ้มซึ่มซาม” การใช้คำนี้ทำให้ผู้อ่านเห็นภาพบรรยากาศแบบเส้าๆ มีฟ้าแลบ เป็นแสงไฟ รัศมีสวยงาม ลมพัดฉวัดเฉวียนไปมา เกิดเสียงดังไปทั่วศาลาโนทยาน ดังความว่า “แปลบปลาบ วัชวาวแวววาม เบรียงๆ” คำเหล่านี้กวีใช้เลียนแบบเสียงฟ้าแลบ ซึ่งฟ้าแลบแต่ละครั้งย่อมเกิดเสียงแปลบปลาบแบบเบาๆ ในครั้งแรกแล้วจะมีแสงสว่างจ้าไปทั่วปฐพี จากนั้นจึงตามมาด้วยเสียงดังเบรียงๆ เป็นการอธิบายให้ตรงกับลักษณะตามธรรมชาติ เพราะแสงเดินทางเร็วกว่าเสียง ดังนั้นเวลามีฟ้าแลบนั้นแสงจะมากกระทบกายก่อน จากนั้นจึงเกิดเสียงดังขึ้น อีกประการหนึ่ง เวลาตอนที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานนั้นเป็นช่วงกลางคืน ดังนั้นกวีจึงใช้คำเหล่านี้ว่าเพื่อให้ผู้อ่านจินตนาการเห็นภาพและมีความรู้สึกเหมือนได้ยินเสียงฟ้าแลบ

เมื่อเกิดเหตุการณ์ฟ้าแลบแล้ว กวีจึงพรรณนาต่ออีกว่า ภูเขา ต้นไม้ต่างๆ อาทิตันจำปี ต้นมะลิ ถูกลมอันเกิดจากพายุพัดหักโค่นล้มลง กวีใช้คำว่า “ครึนครันโครมลง” เป็นการใช้นิพนธ์เลียนแบบเสียงธรรมชาติ กล่าวคือเวลาต้นไม้หักโค่นจะเกิดเสียงดังครึนแบบยาวๆ เพราะใบไม้ที่อยู่ข้างบนจะเสียดสีกับต้นไม้อื่นจนเกิดเสียงดัง พอต้นไม้กระทบถึงพื้นดินก็จะเกิดเสียงโครม สั่นไหวไปทั่วพื้นดิน การเลียนแบบเสียงของธรรมชาติดังกล่าวนี้ เพื่อให้ผู้อ่านเห็นภาพต้นไม้ได้หักโค่นลงแล้ว

การที่ต้นไม้ล้มลงนั้นส่งผลให้สัตว์ทั้งหลายตื่นตกใจ กวีพรรณนาไว้อย่างละเอียดว่าสิงห์เป็นสัตว์นักล่ายังต้องวิ่งหลบซ่อนตัวในป่าไพร เพราะตกใจกลัวเสียงอันเกิดจากต้นไม้ล้มนั้น นกที่กำลังนอนเกิดความกลัวจนต้องเอาปีกปิดตา เพราะคิดว่ารังของมันถูกพายุพัด ชะนีเห็นยวักงไม้ร้องโหยหาคูเสียงดังว่า “โหวยๆ วิเวก” เป็นการเลียนแบบเสียงของชะนีที่ร้องโหวยๆ เป็นเสียงร้องโหยหวนเหมือนกับเสียใจกับการเสด็จดับขันธปรินิพพานครั้งนี้ สร้างอารมณ์ความรู้สึกวิงเวงใจให้แก่ผู้อ่าน การใช้ศัพท์นี้เป็นวรรณศิลป์ที่ก่อให้เกิดเสียงไพเราะ เป็นการเลียนแบบเสียงของธรรมชาติ เพื่อให้ผู้อ่านจินตนาการเห็นภาพของแผ่นดินไหวอย่างรุนแรงง่ายขึ้น

นอกจากนี้ กวียังใช้อดีตพจน์ในการอธิบายเหตุการณ์ตอนดอกมณฑารพตกลงมา เพื่อบูชาขณะที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ดังความว่า

ยมนาสาคร ระลอกกระฉ่อน ฟุ่มฟ่องก้องดง ชาวดาษคองคา ดังผ้าปลุง เห็นเป็นพิศวง
ด้วยเครื่องอัศจรรย์ ดอกทิพมณฑา มีในเมืองฟ้า ตกมาด้วยพลัน พระสมุทรเสียงฉ่า พระสุธาเสียงลั่น
พระสุเมรุป่วนปั่น โอนเอนไปมา เทพบุตรคนธรรพ์ นาคครุฑสุบรรณ เชนงแซ่โศกา อ้ออึ้งอลหม่าน เหลือ
จะพรรณนา

(พระนิพนธ์สุทร. ๒๕๐๑: ๓๙)

กวีพรรณนาถึงเหตุการณ์ตอนเกิดแผ่นดินไหวอย่างรุนแรง ส่งผลให้แม่น้ำยมนา หรือมีชื่อเรียกอีกอย่างว่าแม่น้ำยมุนา แม่น้ำคงคาถูกรบกวนโดยการสั่นสะเทือน จึงเกิดคลื่น กระเพื่อมอย่างน่าพิศวง กวีพยายามสื่อความว่าธรรมชาติรับรู้ถึงการเสด็จดับขันธปรินิพพานครั้งนี้ คำว่า “ระลอกกระฉ่อน ฟุ่มฟ่องก้องดง” ทำให้ผู้อ่านเห็นภาพของแม่น้ำเกิดระลอกคลื่นขนาดใหญ่ แล้วกระทบฝั่งจนกระฉอก กระเพื่อมกระจายขึ้น ทำให้เกิดเสียงดังกระฉ่อนไปทั่ว เป็นการพรรณนา ความเพื่อให้ผู้อ่านจินตนาการเห็นภาพของแผ่นดินไหวชัดเจนขึ้น

การสั่นสะเทือนอย่างรุนแรงอันเกิดจากแผ่นดินไหวนั้น ส่งผลให้ดอกมณฑารพร่วง หล่นมาสู่มนุษย์โลก ดังความว่า “ดอกทิพมณฑา มีในเมืองฟ้า ตกมาด้วยพลัน” การที่ดอกมณฑารพ อันเป็นดอกไม้สวรรค์ตกลงมานั้น เป็นการอธิบายเพื่อให้เกิดความอัศจรรย์ เพราะดอกมณฑารพ ซึ่งเป็นดอกไม้สวรรค์ตกลงมานั้น ล่องลอยมาจากอากาศตกลงมาเพื่อบูชาพระพุทธสรีระ การบรรยาย เช่นนี้เป็นการใช้อดีตพจน์อธิบายสิ่งเหนือวิสัยของความเป็นมนุษย์ เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความศรัทธาใน องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

คำว่า “พระสมุทรเสียงฉ่า พระสุธาเสียงลั่น พระสุเมรุป่วนปั่น โอนเอนไปมา” พระสมุทรเกิดเสียงดังฉ่า อันเกิดจากคลื่นทะเลพัดมากระทบฝั่ง เป็นการใช้คำเพื่อเลียนแบบเสียงของ คลื่นทะเลที่กระทบกับชายหาดจะเกิดเสียงดังฉ่าทุกครั้ง พระสุธาเสียงลั่นอันเกิดจากขยับตัวของ แผ่นดินไหว พระสุเมรุอันเป็นภูเขาคือเป็นศูนย์กลางของจักรวาลยังปั่นป่วนมีอาการโอนเอนไปมา เหมือนกับจะล้มลง เพราะได้รับผลกระทบจากแผ่นดินไหวอย่างรุนแรงนั้น พระสุเมรุตามคติของ ศาสนาพราหมณ์เป็นบริเวณที่มีสวรรค์อยู่โดยรอบ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต). ๒๕๕๓: ๓๒๔) กวีจึงอธิบายเพิ่มเติมว่าเทพบุตรคนธรรพ์ นาคและพญาครุฑแสดงความเสียใจกับการเสด็จ ดับขันธปรินิพพานดังความว่า “เชนงแซ่โศกา อ้ออึ้งอลหม่าน เหลือจะพรรณนา” คำเหล่านี้ทำให้ผู้อ่าน ทราบว่าบรรดาชาวสวรรค์แสดงความโศกเศร้าเสียใจ ร้องไห้อ้ออึ้ง เชนงแซ่จ้อแจไปทั่วเขาพระสุเมรุ จนไม่สามารถบอกได้ว่าเป็นเสียงร้องไห้ของบุคคลใด เพราะดังอ้ออึ้งเชนงแซ่ไปหมดจนฟังไม่ได้ศัพท์ เป็นการพรรณนาความเพื่อให้ผู้อ่านเห็นภาพการร้องไห้ของเหล่าเทพยดาทั้งหลาย มีเทพบุตร คนธรรพ์ นาคและพญาครุฑที่เกิดอารมณ์สะเทือนใจกับการสูญเสียบุคคลผู้ยิ่งใหญ่อย่างพระพุทธเจ้า

หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว กวีพรรณนาถึงอาการโศกเศร้า ของพระอานนท์เถระและพวกพระภิกษุทั้งหลาย ดังความว่า

สงสารอาณนที เห็นพระทศพล ดับสิ้นชีวิต กลิ้งเกลือกกับบาท พระมหากรุณัง ชุนเคืองคับคั่ง ด้วย
ความโศกา กลุ้มกลัดขัดจิต ดั่งจะสิ้นชีวิต ลงกับบาทา น้ำเนตรพรากๆ จากคลองนัยนา ร่ำว่าภควา
แกลงมาหนีไป พระเถรปุณฺณ ร่ำว่าทศพล ไม่มีอาลัย สังฆาทันมวล ชวนกันร่ำไร

(พระนิพนพานสูตร. ๒๕๐๑: ๓๙)

กวีพรรณนาถึงความโศกเศร้าของพระอาณนทีเถระไว้อย่างละเอียดว่า เมื่อพระ
อาณนทีเถระเห็นพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว จึงมีความเสียใจเป็นอย่างมาก จนต้อง
ร้องไห้กลิ้งเกลือกไปมา ดังความว่า “กลิ้งเกลือกกับบาท พระมหากรุณัง” คำเหล่านี้ทำให้ผู้อ่านเห็น
อากัปภิกิริยาของพระอาณนทีเถระที่ร้องไห้ฟูมฟายถึงขนาดต้องเอาหน้ากลิ้งเกลือกกับพระบาทของ
พระพุทธเจ้า ไม่มีสติแม้กระทั่งทรงกายให้ดำรงอยู่ได้ ในขณะที่พระอาณนทีเถระเอาหน้าไปชนกับ
พระบาทนั้นเหมือนกับจะสิ้นชีวิตตามพระพุทธเจ้า ดังคำว่า “ดั่งจะสิ้นชีวิต ลงกับบาทา” การที่กวีใช้
อุปมาเปรียบเทียบความโศกเศร้าครั้งนี้เหมือนกับจะสิ้นชีวิต ทำให้ผู้อ่านทราบอารมณ์ความรู้สึกของ
พระอาณนทีเถระมากขึ้น

จากนั้น กวีพรรณนาถึงเหตุการณ์ตอนพระอาณนทีเถระร้องไห้ จะเห็นว่าน้ำตาของ
พระอาณนทีนั้นไหลออกมาจากนัยน์ตาเป็นจำนวนมาก กวีจึงใช้คำว่า “พรากๆ” เลียนแบบเสียงของ
น้ำไหลจากที่สูงตกลงสู่ที่ต่ำ เหมือนเสียงของน้ำตก คำว่า “คลองนัยนา” เป็นการบ่งบอกให้ทราบว่า
น้ำตาที่ไหลนั้นมีมาก เหมือนกับน้ำในคลอง ในขณะที่น้ำตาไหลออกมานั้นพระอาณนทีเถระก็รำพัน
ว่าพระพุทธเจ้าแกลงมาหนีเข้าพระนิพพานไป การที่กวีพรรณนาอากัปภิกิริยาความโศกเศร้าของพระ
อาณนทีเถระอย่างละเอียด เพื่อให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์สะเทือนใจที่เห็นพระอริยบุคคลเช่นพระอาณนที
เถระร้องไห้

กวียังพรรณนาถึงพระภิกษุผู้เป็นปุณฺณร้อไห้รำพันในตอนท้ายว่า “สังฆาทันมวล
ชวนกันร่ำไร” เป็นการอธิบายเพื่อให้ทราบว่าไม่ใช่มีแค่พระอาณนทีเถระเท่านั้นที่ร้องไห้ฟูมฟาย แต่
รวมถึงพระภิกษุสงฆ์ทั้งหมดต่างก็โศกเศร้าเสียใจ ทำให้ผู้อ่านจินตนาการเห็นบรรยากาศทั้งหมดเต็ม
ไปด้วยความอาลัยอาวรณ์กับการจากไปของพระพุทธเจ้า

นอกจากนี้ กวียังใช้อุปลักษณะในเหตุการณ์ตอนอำมาตย์ทั้งหลายแห่งเมืองกุสินารา
รำพันว่า

ตั้งแต่นั้นนี้ พวกเราธานี ร้องไห้หา เลือดตากระเด็น ไม่เห็นภควา เป็นน่านิจจา พระร่มโพธิ์
ทอง โอ้พระโพธิ์แก้ว ล้มล่วงไปแล้ว ไม่อยู่ปกครอง ลำบากทั้งหลาย ร้องไห้ฟูมฟอง โอ้ประทีปทอง ไม่
ส่องโลกา

(พระนิพนพานสูตร. ๒๕๐๑: ๔๐)

กวีพรรณนาถึงเหตุการณ์ตอนอำมาตย์แห่งเมืองกุสินารารำพันว่าตั้งแต่นั้นนี้ พวก
เราทั้งหมดในเมืองร้องไห้จนเลือดตากระเด็นออกมา ก็ไม่พบพระพุทธเจ้า จากนั้นกวีเขียนเพื่อรำพัน
ไว้อย่างละเอียด โดยเปรียบพระพุทธเจ้าเป็นต้นโพธิ์ กวีใช้คำว่า “พระร่มโพธิ์ทอง” และ “พระโพธิ์
แก้ว” ต้นโพธิ์นั้นเป็นต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าทรงมีความผูกพัน ทรงเคยใช้นั่งบำเพ็ญเพียรจนตรัสรู้

อริยสัจสี่ ดังนั้นจึงเรียกว่า โพรธิ์ แปลว่า ความรู้ ต้นโพรธิ์จึงเป็นสัญลักษณ์แห่งการตรัสรู้ การที่กวีเลือกใช้ต้นโพรธิ์เป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้านั้นจึงทำให้ผู้อ่านเข้าใจได้ง่าย อีกประการหนึ่ง คำว่า “พระพุทธเจ้า” แปลว่า ผู้รู้ สอดคล้องกับความหมายของคำว่า “ต้นโพรธิ์” ที่แปลว่า ต้นแห่งความรู้ คำทั้งสองนั้นมาจากรากศัพท์ในภาษาบาลีเหมือนกัน ได้แก่ พุทฺธ แปลว่า รู้ ฉะนั้นการที่กวีเปรียบเทียบพระพุทธเจ้าเป็นต้นโพรธิ์นี้จึงทำให้ผู้อ่านเข้าใจง่ายขึ้น อีกประการหนึ่ง พระพุทธเจ้าและต้นโพรธิ์นั้นเป็นที่พึ่งของสรรพสัตว์ทั้งหลาย หมายความว่า พระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งอันประเสริฐของสัตว์ทั้งหลาย ส่วนต้นโพรธิ์เป็นต้นไม้ใหญ่อันเป็นที่พึ่งพาอาศัยของสัตว์ทั้งหลายเช่นกัน ฉะนั้นด้วยการเป็นที่พึ่งของสรรพสัตว์ทั้งหลาย กวีจึงใช้ต้นโพรธิ์แทนพระพุทธเจ้าและใช้คำว่าทองและแก้วเป็นคุณศัพท์ขยายต้นโพรธิ์ เพราะพระพุทธเจ้าทรงมีคุณประโยชน์เนืองอนันต์ มีความสำคัญต่อสรรพสัตว์ ดังนั้น กวีจึงใช้ทองและแก้วอันเป็นของมีค่า เพื่อให้ผู้อ่านเห็นคุณค่าของพระพุทธเจ้ามากยิ่งขึ้น กวียังเปรียบเทียบพระพุทธเจ้าเป็นประทีปหรือดวงไฟ พระพุทธเจ้าและประทีปมีคุณสมบัติเหมือนกันคือทำให้เกิดความสว่าง หมายความว่า พระพุทธเจ้าผู้มีพระปัญญาคุณเปรียบเป็นแสงสว่างคอยสอนสัตว์ที่มีติดบอดจากกิเลสทั้งหลายให้พ้นจากความทุกข์ เพราะปัญญาเป็นแสงสว่างที่ดีที่สุดตรงกับพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า “นตฺถิ ปญญาสมา อาภา แปลว่า แสงสว่างเสมอด้วยปัญญาไม่มี (ส. ส. ๑๕/๕) คำว่า “โลก” ในพระพุทธศาสนาหมายถึงหมู่สัตว์ (ที. อ. ๑/๒๑๕) สอดคล้องกับคำที่กวีใช้คือ “โอ้ประทีปทอง ไม่ส่องโลก” ส่วนคำว่า “ทอง” ที่กวีใช้นั้นเป็นสัญลักษณ์แทนของมีค่าที่มนุษย์ทั้งหลายปรารถนา หมายถึงพระพุทธเจ้ามีคุณประโยชน์มากต่อสรรพสัตว์ การใช้อุปลักษณะนี้ทำให้ผู้อ่านทราบว่เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วจึงไม่สั่งสอนสรรพสัตว์เหมือนกับประทีปทองไม่ส่องโลก เป็นความเปรียบเทียบที่ผู้อ่านจินตนาการเห็นภาพได้ง่าย เป็นถ้อยคำเหมาะสำหรับชาวบ้านทั่วไป แต่แฝงด้วยความหมายลึกซึ้ง

เหตุการณ์หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน กวียังใช้บุคลาธิษฐานอธิบายสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์แสดงความโศกเศร้าเสียใจเหมือนมนุษย์ ดังความว่า

พระอาทิตย์ พระจันทร์ ทรงร่ำรำพัน ว่าโอ้ภควา พระเหมือนประทีปแก้ว ดับแล้วโรยรา ใครเลยจะมา ดับเข็ญเย็นใจ แต่นี้ราหู จะจ้วงจวบจู่ ไม่มีเกรงใจ ถือตัวว่าดี ว่ามีฤทธิ์ไกร ทำได้ทำไป ด้วยพระนิพพาน โอ้พระร่มเกล้า แต่นี้ข้าพเจ้า จะได้อัประมาณ ราหูจะแกล้ง ชิงชิงจันดาล เข้มหม้าวหักหาญ ไม่มีเกรงใจ ถือตัวว่าดี โอ้พระชินศรี ดังพระร่มโพธิ์ไทร เคยถามเล็กน้อย ในข้อสงสัย ชี้ออกอกให้ ได้ทราบเกล้าผม ที่นี้สงสัย จะวิงถามใคร พระผู้อุดม พระไปนิพพาน สาราญอารมณ์ สิงขรจะจวมถมพื้นปัดพี สงสารราหู ชลนัยน์ไหลพรุ กั้นแสงโคกั ว่าพระพุทธเจ้า ร่มเกล้าโมฬี ตั้งแต่วันนั้น มิได้เห็นองค์ โอ้พระสมมุ ราหูเคยดู พระรูปพระทรง จะดูรูปใคร เหมือนรูปพระองค์ สันรูปสันทรง ล่วงลับนับวัน โอ้พระสัพพัญญู ใครจะพาราหู ไปชมพรหมสวรรค์ ใครจะเทศนาโปรด เหมือนพระภควันต์ ใครจะช่วยพระจันทร์ เมื่อคราวโกธธา

(พระนิพพานสูตร. ๒๕๐๑: ๔๐-๔๑)

จากเนื้อความข้างต้นนี้ เป็นเหตุการณ์ตอนพระอาทิตย์และพระจันทร์แสดงความโศกเศร้าเสียใจ โดยกวีพรรณนาไว้อย่างละเอียดว่า พระอาทิตย์ พระจันทร์ร้องไห้รำพันถึง

พระพุทธเจ้าว่าโถกควา พระพุทธองค์เหมือนกับประทับแก้วอันดับไปแล้ว ผู้ใดจะมาคอยช่วยเหลือ ยามเดือดร้อน ต่อไปนี้พระราหูก็ไม่เกรงกลัวใคร ถือตัวเองว่ามีฤทธิ์จะคอยกลั่นแกล้งเบียดเบียน ดัง ความว่า “ราหูจะแกล้ง ชิงชังจันฑาล เขียมหัวหักหาญ ไม่มีเกรงใจ” คำเหล่านี้เป็นอารมณ์ ความรู้สึกของพระอาทิตย์ และพระจันทร์ที่ถูกพระราหูแกล้ง หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน เป็นการคาดคะเนของพระอาทิตย์และพระจันทร์ที่กวีเขียนไว้ในบทรำพันถึงพระพุทธเจ้า เมื่อคราวตอนที่พระพุทธเจ้าทรงมีพระชนม์ชีพอยู่พระราหูเกรงใจไม่มาเบียดเบียน กวียังพรรณนา อารมณ์ความรู้สึกของพระอาทิตย์และพระจันทร์ต่ออีกว่า สมัยก่อนตอนพระพุทธเจ้าเคยตอบปัญหา คลายความสงสัย ต่อแต่นี้จะไปถามใคร เพราะพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานเสียแล้ว การที่ กวีพรรณนาอารมณ์ความรู้สึกของพระอาทิตย์และพระจันทร์ให้มีลักษณะเหมือนมนุษย์นี้ เพื่อให้ ผู้อ่านรับรู้อารมณ์ความโศกเศร้าอันหาประมาณมิได้ แม้แต่พระอาทิตย์กับพระจันทร์ที่ไม่มีจิตใจยังมีความรู้สึกเสียใจกับเหตุการณ์การเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้าครั้งนี้

กวียังกล่าวถึงพระราหูว่า “สงสารราหู ชลนัยน์ไหลพรุ กันแสงโศก” คำเหล่านี้ทำให้ ผู้อ่านเห็นภาพว่าพระราหูร้องไห้ น้ำตาไหลพรุ เหมือนกับน้ำที่ตกจากที่สูงต่างระดับหลายชั้นเกิดเป็น กระแสน้ำที่พรั่งพรั่งไหลไม่หยุด กวียังพรรณนาถึงอารมณ์ความโศกเศร้าเสียใจของพระราหูอย่าง ละเอียดยาว ต่อไปนี้จะไม่มีพระพุทธเจ้า พระราหูเคยดูรูปพระพุทธรูป สวยงามมากไม่มีใครเทียม สิ้นรูปสิ้นเสียงลวงลับ เสด็จเข้าสู่พระนิพพานเสียแล้ว จากนั้นไปใครจะพาพระราหูไปชมพรหมสวรรค์ ใครจะเทศนาสั่งสอนได้เหมือนพระพุทธเจ้า สุดท้ายของบทรำพันนี้กวีเขียนไว้ว่า “ใครจะช่วย พระจันทร์ เมื่อคราวโกรธา” เป็นอารมณ์ความรู้สึกของพระราหูที่แสดงเมตตาจิตแก่พระจันทร์ คู่กรณีที่ แต่ก่อนอาจจะโกรธแค้นกันมานาน แต่เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานผู้ที่เคยเป็นศัตรูกลับ กลายเป็นผู้มีความเมตตากรุณาต่อกัน การที่กวีพรรณนาเช่นนี้ทำให้ผู้อ่านเห็นว่าพระพุทธเจ้าทรง เป็นที่พึ่งอันประเสริฐของสัตว์ทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นมิตร ศัตรู เทวดา มนุษย์ สัตว์เดรัจฉาน ฯลฯ พระพุทธเจ้าทรงมีความสำคัญกับบุคคลเหล่านี้เหมือนกันหมด นอกจากนี้ บทพรรณนาเหล่านี้ยังทำให้ ผู้อ่านเห็นอาการโศกเศร้าเสียใจของพระอาทิตย์ พระจันทร์ และพระราหูที่แสดงออกมาหลังจาก พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน เป็นการสร้างอารมณ์สะท้อนใจให้แก่ผู้อ่านยิ่งนัก

จากการศึกษาเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานพอสรุปได้ว่าพระ นิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ใช้ภาพพจน์เหล่านี้ คือ สัทพจน์ อุปมา อุปลักษณะ อติพจน์ และ บุคลาธิษฐาน การใช้ภาพพจน์เหล่านี้ทำให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการเห็นภาพชัดเจนขึ้นและเกิดอารมณ์ สะท้อนใจ ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายในการสอนคติธรรมโดยตรง แต่อาจเป็นนัยแห่งการสูญเสียบุคคล สำคัญของมวลมนุษยชาติ

จากการศึกษาเปรียบเทียบกลวิธีทางวรรณศิลป์เฉพาะเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้า เสด็จดับขันธปรินิพพานสรุปได้ว่า มหาปรินิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวดมีการใช้กลวิธี ทางวรรณศิลป์ที่ต่างกัน ได้แก่ มหาปรินิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ มีการใช้กลวิธีทางวรรณศิลป์เด่นชัดเหมือนกัน คือ เทศนาโวหาร เพราะกวีต้องการสอน

คติธรรม เริ่มต้นด้วยการเล่าเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทรงเข้าฌานสมาบัติ เหตุการณ์นี้แฝงด้วยคติธรรมเรื่องฌานสมาบัติ ๘ และโลกุตระธรรม ได้แก่ สัญญาเวทิตนโรธสมาบัติ หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้วก็สอนคติธรรมเรื่องไตรลักษณ์ ความไม่แน่นอนของชีวิต ซึ่งมีความแตกต่างจากพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๒ และพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ที่ใช้กลวิธีทางวรรณศิลป์ที่เด่นชัด ได้แก่ ภาพพจน์ เพราะกวีต้องการให้ผู้อ่านจินตนาการเห็นภาพและเกิดอารมณ์สะท้อนใจในช่วงที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน โดยมากกวีจะพรรณนาอาการความโศกเศร้าเสียใจของสรรพสิ่งอย่างละเอียด เริ่มตั้งแต่ภูเขา ดิน น้ำ สวรรค์ พระสารีบุตรเถระ พระอานนท์เถระ ฯลฯ กวีพรรณนาอากัปภิกิริยาของสรรพสิ่งที่แสดงความโศกเศร้าออกมาหลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ทำให้ผู้อ่านเห็นภาพชัดเจน ไม่เหมือนมหาปรินิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนที่ ๑ ที่ต้องการสอนคติธรรม ดังนั้นจึงใช้กลวิธีทางวรรณศิลป์แตกต่างกัน

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเปรียบเทียบมหาปรินิพพานสูตรกับพระนิพพานสูตรกลอนสวด มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาเปรียบเทียบเนื้อหา หลักธรรม และกลวิธีด้านวรรณศิลป์ที่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรกับพระนิพพานสูตรกลอนสวด ซึ่งผลการศึกษจะทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในเนื้อหา หลักธรรม และกลวิธีด้านวรรณศิลป์ที่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรกับพระนิพพานสูตรกลอนสวด โดยศึกษาจากมหาปรินิพพานสูตร ที่มณิกาย มหาวรรค พระสูตรตันตปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๐ กับพระนิพพานสูตรกลอนสวดฉบับตัวเขียน ๓ สำนวน อันประกอบด้วยเอกสารต้นฉบับสมุดไทยทั้งหมด ๗ ฉบับ และพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ นำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ ดังนี้

สรุปผลการวิจัย

๑. การศึกษาวิเคราะห์พระนิพพานสูตรประเภทกลอนสวด

จากการศึกษาวิเคราะห์พระนิพพานสูตรกลอนสวดทุกฉบับสรุปได้ดังนี้

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน สำนวนที่ ๑ ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง แต่งในปี พ.ศ. ๒๔๐๘ ตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๔ นิยมแต่งด้วยรูปแบบคำประพันธ์ประเภทกาพย์ ได้แก่ กาพย์ยานี ๑๑ มีจำนวน ๓๙๔ บท กาพย์ฉับ ๑๖ มีจำนวน ๓๓๘ บท กาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ มีจำนวน ๒๐๘ บท และกวีแต่งปิดท้ายโคลงสี่สุภาพ จำนวน ๒ บท นอกจากนี้ยังพบว่ามีกลบทอีก ๓ ชนิด ได้แก่ ฉับ ๑๖ บุษบารักร้อย สุรางคนางค์ ๒๘ กิณนร่า และสุรางคนางค์ ๒๘ วัพพันหลัก มีปรากฏชนบในการประพันธ์ คือ บทปณามพจน์และปัจฉิมพจน์ เนื้อความกล่าวถึงตั้งแต่เหตุการณ์ก่อนการปรินิพพานจนถึงหลังปรินิพพาน นอกจากนี้ยังมีการนำเสนอหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญหลายหมวด คือ ไตรลักษณ์, มรณธรรม, อปปมาท, ทาน, โลกธรรม และโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ

พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน สำนวนที่ ๒ ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งและวันเวลาที่แต่ง ประพันธ์ด้วยรูปแบบคำประพันธ์ประเภทกาพย์ ๓ ประเภท คือ กาพย์ยานี ๑๑ มีจำนวน ๔๔๕ บท กาพย์ฉับ ๑๖ มีจำนวน ๒๖ บท และกาพย์สุรางคนางค์ จำนวน ๓๔๘ บท ชนบนิยมที่ปรากฏมีเพียงอย่างเดียวคือปณามพจน์ เพราะเขียนรวมไว้กับเรื่องอื่น ได้แก่ มหามายาสสูตร, สวัสดิรักษา, สุภาสิตสอนชายหญิง และพาลีสอนน้อง ดังนั้นจึงไม่มีบทชนบนิยมอื่น ๆ เนื้อความกล่าวถึงการปรินิพพานของพระพุทธเจ้าแล้วกล่าวถึงการพรรณนาคร่ำครวญของบุคคลต่าง ๆ เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานเช่น พระสาวก เทวดา พระพุทธมารดา เป็นต้น หลักธรรมที่ปรากฏในเรื่องนี้มีหลายหมวด ได้แก่ ไตรลักษณ์, มรณธรรม, อปปมาทธรรม, ทานและศีล

พระนิพนฐานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งและวันเวลาที่แต่ง แต่จากการศึกษาเนื้อหาหลายอย่างแสดงให้เห็นว่าเรื่องนี้น่าจะแต่งขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รูปแบบคำประพันธ์ที่ใช้เป็นกาพย์ ประกอบด้วย กาพย์ยานี กาพย์สุรางคนางค์ และกาพย์ฉมัง ขบถนิยมที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องนี้มีหลายอย่าง ได้แก่ บทปณามพจน์ ปัจฉิมวจนะ และบทชมความงามต่างๆ คือ บทชมปลา บทชมนก บทชมกระบวนทัพ และบทชมการร้อยดอกไม้ กวีต้องการสร้างความเพลิดเพลินให้ผู้อ่านจึงได้เขียนพรรณนาเกี่ยวกับบทชมความงามต่างๆ เพิ่มเติมไว้ในพระนิพนฐานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ และส่งผลให้เนื้อหามีมากกว่าพระนิพนฐานสูตรกลอนสวด ฉบับอื่น เนื้อหากล่าวถึงตั้งแต่พระพุทธเจ้าประทับ ณ เวฬุคาม จนจึงพระเจ้าอโศกมหาราชสร้างสถูป ๘๔,๐๐๐ แห่ง หลักธรรมที่ปรากฏในเรื่องมีหลายหมวด ได้แก่ ไตรลักษณ์ มรณธรรม อปมาทธรรม ทิศ ๖ และทศพิชราชธรรม

๒. การศึกษาเปรียบเทียบมหาปรินิพนฐานสูตรกับพระนิพนฐานสูตรประเภทกลอนสวด

จากการศึกษาเปรียบเทียบมหาปรินิพนฐานสูตรกับพระนิพนฐานสูตรกลอนสวดใน ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านเนื้อหา ด้านหลักธรรม และกลวิธีทางวรรณศิลป์ สรุปได้ดังนี้

๒.๑ การศึกษาเปรียบเทียบด้านเนื้อหา

๒.๑.๑ เนื้อหาที่มหาปรินิพนฐานสูตรตรงกับพระนิพนฐานสูตรกลอนสวด

๒.๑.๑.๑ เหตุการณ์ก่อนการเสด็จดับขันธปรินิพพาน

จากการศึกษาเหตุการณ์ก่อนการเสด็จปรินิพพานสรุปได้ว่า พระนิพนฐานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ และพระนิพนฐานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์มีเนื้อหาตรงกับมหาปรินิพนฐานสูตร ๗ เหตุการณ์ ได้แก่ พระพุทธเจ้าทรงจำพรรษาครั้งสุดท้าย, พระพุทธเจ้าทรงแสดงนิมิตโอภาส, มารกราบทูลให้ปรินิพพาน, พระพุทธเจ้าทรงปลงพระชนมายุสังขาร, พระพุทธเจ้าทอดพระเนตรเมืองเวสาลีแบบนาคาวโลก, นายจุนทกัมมารบุตรถวายสุกรมัททวะ และ พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งขอน้ำดื่ม

๒.๑.๑.๒ เหตุการณ์วันเสด็จดับขันธปรินิพพาน

จากการศึกษาเปรียบเทียบเหตุการณ์วันเสด็จดับขันธปรินิพพานพบว่า พระนิพนฐานสูตรกลอนสวดมีเนื้อหาที่ตรงกับมหาปรินิพนฐานสูตร ๖ เหตุการณ์ ได้แก่ พระพุทธเจ้าเสด็จไปยังคองไม้สาละทั้งคู่, พระพุทธเจ้าทรงแสดงมหาสุทฺถสนสูตร, มัลลกะศรัยิถวายอภิวาทครั้งสุดท้าย, พระพุทธเจ้าทรงอุปสมบทพระสุภัททปริพาชก, พระพุทธเจ้าตรัสพระปัจฉิมวาจา และ พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน เหตุการณ์ทั้งหมดอนนี้มีปรากฏในพระนิพนฐานสูตรกลอนสวด แตกต่างกันออกไป แต่พระนิพนฐานสูตรกลอนสวดทุกฉบับมีตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน เพราะเป็นเหตุการณ์สำคัญที่สุด ดังนั้นกวีจึงนำเหตุการณ์ตอนนี้อมาถ่ายทอดไว้ในพระนิพนฐานสูตรกลอนสวดทุกฉบับ ส่วนอีก ๕ เหตุการณ์ที่เหลือ จากการศึกษาคพบว่าปรากฏใน

พระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ และพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ ซึ่งเป็นเหตุการณ์เดียวกับมหาปรินิพนพานสูตร

๒.๑.๑.๓ เหตุการณ์หลังการเสด็จดับขันธปรินิพนพาน

จากการศึกษาเปรียบเทียบเหตุการณ์หลังการเสด็จดับขันธปรินิพนพานสรุปได้ว่า เนื้อหาที่ปรากฏในมหาปรินิพนพานสูตรตรงกับพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ๕ เหตุการณ์ ได้แก่ ตอนบุคคลทั้งหลายบูชาพระพุทธศรีระ, ตอนพระสุภัททวุฑฒบรพชิตกล่าวล่วงเกินพระพุทธเจ้า, ตอนมัลลกษัตริย์ถวายพระเพลิงพระพุทธศรีระ, เหตุการณ์ตอนกษัตริย์ทั้งหลายแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ และตอนกษัตริย์ทั้งหลายสร้างพระสถูป ทั้งห้าเหตุการณ์นี้มีปรากฏในพระนิพนพานสูตรกลอนสวดแต่ละฉบับต่างกัน คือ ตอนบุคคลทั้งหลายบูชาพระพุทธศรีระ, ตอนพระสุภัททวุฑฒบรพชิตกล่าวล่วงเกินพระพุทธเจ้า และตอนมัลลกษัตริย์ถวายพระเพลิงพระพุทธศรีระมีปรากฏแต่ในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ และพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ ส่วนตอนกษัตริย์ทั้งหลายสร้างพระสถูปปรากฏแต่ในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์เท่านั้น ซึ่งเหตุการณ์ ๕ เหล่านี้มีความสำคัญ เนื่องจากเป็นเนื้อหาส่วนที่เป็นพระพุทธประวัติตอนปัจฉิมโพธิกาล กวีจึงต้องรักษาเค้าโครงเดิมให้เหมือนกับมหาปรินิพนพานสูตร

๒.๑.๒ เนื้อหาที่มหาปรินิพนพานสูตรแตกต่างจากพระนิพนพานสูตรกลอนสวด

๒.๑.๒.๑ เนื้อหาที่พระนิพนพานสูตรกลอนสวดเพิ่มเติมจากมหาปรินิพนพานสูตร

๒.๑.๒.๑.๑ เหตุการณ์ก่อนการเสด็จดับขันธปรินิพนพาน

จากการศึกษาเนื้อหาในเหตุการณ์ก่อนการเสด็จดับขันธปรินิพนพานสรุปได้ว่า มีเนื้อหาที่กวีแต่งเพิ่มเติมจากมหาปรินิพนพานสูตร ๔ เหตุการณ์ ได้แก่ การลำดับพรรษาของพระพุทธเจ้า, พระอัครสาวกนิพนพาน, กวีเล่าบุพกรรมของพระพุทธเจ้าทรงลำบากในการรับสั่งขอน้ำดื่ม และกวีเล่าเรื่องกบฟังธรรม โดยเฉพาะเรื่องการลำดับพรรษาของพระพุทธเจ้าและบุพกรรมของพระพุทธเจ้าทรงลำบากในการรับสั่งขอน้ำดื่ม มีปรากฏแต่ในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ สำหรับตอนพระอัครสาวกนิพนพานนี้มีปรากฏในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ และพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ นอกจากนี้ ตอนกวีเล่าเรื่องกบฟังธรรมมีปรากฏเฉพาะในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์เท่านั้น

๒.๑.๒.๑.๒ เหตุการณ์วันเสด็จดับขันธปรินิพนพาน

จากการศึกษาพระนิพนพานสูตรกลอนสวดในเหตุการณ์วันเสด็จดับขันธปรินิพนพานสรุปได้ว่ามีเนื้อหาส่วนที่กวีแต่งเพิ่มเติมจากมหาปรินิพนพานสูตร ๓ เหตุการณ์ ได้แก่ เรื่องบุพกรรมของพระสุภัททปริพาชกและพระอัญญาโกณฑัญญเถระ, เรื่องสรรพสัตว์ทั้งหลายแสดงอาการโศกเศร้า และเรื่องเปรตชื่อมิตตวินทุ เหตุการณ์เหล่านี้มีปรากฏในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด แต่ละฉบับดังนี้

บุพกรรมของพระสุภัททปริพาชกและพระอัญญาโกณฑัญญเถระมีปรากฏเฉพาะในพระนิพนพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ แต่งเพื่ออธิบายเหตุผลการได้

อุปสมบทเป็นพระภิกษุรูปสุดท้ายที่ได้เห็นพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า, สรรพสัตว์ทั้งหลายแสดงอาการโศกเศร้ามีปรากฏเฉพาะในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๒ กวีแต่งเพื่อให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์สะท้อนใจกับการเสด็จดับขันธปรินิพพานครั้งนี้ และเหตุการณ์สุดท้ายคือตอนที่กวีเล่าเรื่องเปรตชื่อมิตตวินทุมิปรากฏเฉพาะในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ เพื่อที่จะสอนเรื่องความกตัญญูกตเวทีต่อผู้มีอุปการคุณทั้งหลาย

๒.๑.๒.๑.๓ เหตุการณ์หลังการเสด็จดับขันธปรินิพพาน

จากการศึกษาพระนิพพานสูตรกลอนสวดในประเด็นเหตุการณ์หลังการเสด็จดับขันธปรินิพพานพบว่า มีเนื้อหาที่กวีแต่งเพิ่มเติมจากมหาปรินิพพานสูตร ๗ เหตุการณ์ ได้แก่ สาเหตุการตกลงมาจากฟ้าของดอกมณฑารพ, โทณพราหมณ์ขโมยพระเขี้ยวแก้ว, เหตุการณ์ตอนทำปฐมสังคายนา, พระอานนท์เถระบรรลुरुธรรม, พระเจ้าอโศกมหาราชสร้างบุญบารมี, พระอุปคุตเถระปราบพญามาร และพญามารปรารถนาพุทธภูมิ โดยเฉพาะสาเหตุการตกลงมาจากฟ้าของดอกมณฑารพมีปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ และพระนิพพานสูตรกลอนสวดฉบับพิมพ์ ส่วนเหตุการณ์ที่โทณพราหมณ์ขโมยพระเขี้ยวแก้ว, เหตุการณ์ตอนทำปฐมสังคายนา, พระอานนท์เถระบรรลुरुธรรม, พระเจ้าอโศกมหาราชสร้างบุญบารมี, พระอุปคุตเถระปราบพญามาร และพญามารปรารถนาพุทธภูมิ เหตุการณ์ทั้งหมดนี้มีปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์เท่านั้น จึงพอสันนิษฐานได้ว่าเนื้อหาส่วนนี้ที่ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนวันที่ ๑ และพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์อาจรับอิทธิพลมาจากปฐมสมโพธิกถา มากกว่ามหาปรินิพพานสูตรโดยตรง

๒.๑.๒.๒ เนื้อหาที่ปรากฏเฉพาะในมหาปรินิพพานสูตร

๒.๑.๒.๒.๑ เหตุการณ์ก่อนการเสด็จดับขันธปรินิพพาน

จากการศึกษาเหตุการณ์ก่อนการเสด็จดับขันธปรินิพพานสรุปได้ว่า มีเหตุการณ์ในมหาปรินิพพานสูตรที่ไม่ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ๓ เหตุการณ์ ได้แก่ วัสสการพราหมณ์เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า, ปุกกุสมัลลบุตรถวายผ้าแก่พระพุทธเจ้า และพระพุทธเจ้าตรัสเรื่องสังเวชนียสถาน เนื้อหาทั้งหมดนี้เป็นเหตุการณ์อยู่ในช่วงภาณวารที่ ๑ อันเป็นเหตุการณ์การทำสงครามระหว่างแคว้นวัชชีกับแคว้นมคธ ซึ่งเป็นเหตุการณ์ก่อนที่พระพุทธเจ้าทรงเข้าจำพรรษาครั้งสุดท้าย ดังนั้นจึงไม่มีปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวดทุกฉบับ เพราะพระนิพพานสูตรกลอนสวดเริ่มต้นเนื้อหาจากตอนพระพุทธเจ้าทรงเข้าจำพรรษาครั้งสุดท้าย

๒.๑.๒.๒.๒ เหตุการณ์วันเสด็จดับขันธปรินิพพาน

จากการศึกษาเหตุการณ์วันเสด็จดับขันธปรินิพพานพบว่า มีเหตุการณ์ในมหาปรินิพพานสูตรที่ไม่ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ๒ เหตุการณ์ ได้แก่ พระอานนท์เถระทูลถามพระพุทธเจ้าและพระพุทธเจ้าอนุญาตให้ถอนสิกขาบทเล็กน้อย ซึ่งทั้งสองเหตุการณ์มีความสำคัญต่อการรักษาพระธรรมวินัยและการวิปฏิบัติต่อสตรีของพระภิกษุทั้งหลาย

๒.๒ การศึกษาเปรียบเทียบด้านหลักธรรม

๒.๒.๑ หลักธรรมที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวด

จากการศึกษาเปรียบเทียบด้านหลักธรรมสรุปได้ว่า หลักไตรลักษณ์, มรณธรรม และอัปมาทธรรมที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวดทุกฉบับเหมือนกัน เพราะมหาปริณิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวดทุกฉบับกล่าวถึงเรื่องราวการปริณิพพานของพระพุทธเจ้า เป็นการแทรกคติธรรมทั้งหลักไตรลักษณ์, มรณธรรม และอัปมาทธรรม เพื่อเตือนสติให้ผู้อ่านเห็นความไม่แน่นอนของชีวิต ทุกคนต้องตายเหมือนกับพระพุทธเจ้า ฉะนั้นอย่าประมาท โดยที่กวีพยายามนำเสนอหลักธรรมเหล่านั้นให้เหมือนกับมหาปริณิพพานสูตร แต่อาจมีความแตกต่างบ้างเล็กน้อย

ส่วนหลักธรรมเรื่องทานมีปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนฉบับที่ ๑ และพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนฉบับที่ ๒ เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างบุญกุศล โดยกวีมุ่งเน้นการสอนเรื่องทานโดยตรง เพราะทานเป็นหลักธรรมขั้นพื้นฐานที่เหมาะสมสำหรับชาวบ้านทั่วไปที่ได้อ่านหรือฟัง แต่เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับมหาปริณิพพานสูตรพบว่ามหาปริณิพพานสูตรไม่ได้เน้นเรื่องการให้ทานมากนัก เป็นเพียงแต่กล่าวถึงการยกย่องทานอันประเสริฐ ๒ วาระ ซึ่งเป็นการสอนเรื่องทานโดยอ้อม

สำหรับเรื่องศีลนั้นพบว่ามหาปริณิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนฉบับที่ ๒ กล่าวถึงศีลเหมือนกัน แต่ศีลที่ปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนฉบับที่ ๒ กวีต้องการนำเสนอให้ผู้อ่านรักษาเบญจศีล อันเป็นศีลเหมาะสมสำหรับฆราวาส ซึ่งแตกต่างจากมหาปริณิพพานสูตรที่กล่าวถึงอานิสงส์ และโทษศีลอย่างละเอียด แต่ไม่ได้เจาะจงว่าเป็นอานิสงส์ของศีลประเภทใด

๒.๒.๒ หลักธรรมที่ปรากฏเฉพาะในมหาปริณิพพานสูตร

จากการศึกษาหลักธรรมที่มีเฉพาะในมหาปริณิพพานสูตรพบว่า มีหลักธรรม ๗ หมวด ได้แก่ อปริหานิยธรรม, ธรรมมีอุปการะมาก, ไตรสิกขา, มหาปเทศ, โพชฌงค์ ๗, สัจจญา และวิโมกข์ ซึ่งหลักอปริหานิยธรรม, ธรรมมีอุปการะมาก และไตรสิกขา เป็นหลักธรรมที่ปรากฏเฉพาะในมหาปริณิพพานสูตร เป็นหลักธรรมที่สามารถฝึกตนเองจนถึงบรรลุพระนิพพานหรือโลกุตระธรรม เนื่องจากในช่วงวาระสุดท้ายพระชนม์ชีพของพระพุทธเจ้านั้นผู้ติดตามคือพระภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นหลักธรรมส่วนมากที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงจึงมุ่งเน้นเพื่อความหลุดพ้นจากกิเลสเป็นหลัก เพราะเหมาะกับผู้ฟังคือพระภิกษุทั้งหลาย

๒.๒.๓ หลักธรรมที่ปรากฏเฉพาะในพระนิพพานสูตรกลอนสวด

จากการศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏเฉพาะพระนิพพานสูตรกลอนสวดพบว่า มีหลักธรรม ๓ หมวด ได้แก่ โลกธรรม, ทศพิชราชธรรม และทศ ๖ โลกธรรมมีปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนฉบับที่ ๑ เท่านั้น ส่วนทศพิชราชธรรมและทศ ๖ มีปรากฏในพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์เท่านั้น เป็นที่น่าสังเกตว่า หลักธรรมที่ปรากฏเฉพาะพระนิพพานสูตรกลอน

สวดทั้งหมดเป็นหลักธรรมที่มุ่งเน้นการใช้ชีวิตในสังคมของการเป็นฆราวาส เพราะฆราวาสจะเข้าใจหลักธรรมได้ง่าย

๒.๓ การเปรียบเทียบกลวิธีทางวรรณศิลป์เพื่อสร้างอารมณ์สะท้อนใจและอธิบายธรรม

จากการศึกษาเปรียบเทียบกลวิธีทางวรรณศิลป์ โดยศึกษาจากเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานเท่านั้น สรุปได้ว่า มหาปรินิพพานสูตรและพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนตอนที่ ๑ มีการใช้กลวิธีที่เด่นชัด คือ เทศนาโวหาร เพราะต้องการสอนคติธรรมเรื่องไตรลักษณ์ ซึ่งมีความแตกต่างจากพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนตอนที่ ๒ และพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ที่มีกลวิธีที่เด่นชัดคือการใช้ภาพจน์ในการสร้างอารมณ์สะท้อนใจให้กับผู้อ่าน เพื่อจะได้ซาบซึ้งใจและจินตนาการเห็นภาพชัดเจนขึ้น

อภิปรายผล

จากการศึกษาเปรียบเทียบมหาปรินิพพานสูตรกับพระนิพพานสูตรกลอนสวดทำให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมทั้ง ๒ ฉบับ นอกจากนี้ มหาปรินิพพานสูตรยังมีความเกี่ยวพันกับข้อความในพระสูตรอื่นอีกหลายสูตรในพระไตรปิฎก เช่น มหาสุทตฺตสนสูตร สังคี่ติสูตร ชนวมสกุสูตร เป็นต้น กล่าวถึงมูลเหตุแห่งการทำสังคายนาครั้งที่ ๑ อันเป็นการเรียบเรียงธรรมวินัยให้เป็นหมวดหมู่และการดำรงรักษาพระพุทธพจน์ที่สืบทอดมาในรูปของพระไตรปิฎกภาษาบาลีไว้ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ที่สุด มหาปรินิพพานสูตรเป็นข้อมูลชั้นปฐมภูมิที่มีความสำคัญ

นอกจากนี้ มหาปรินิพพานสูตรยังมีความสำคัญในด้านประวัติศาสตร์ที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับเหตุการณ์นับตั้งแต่สามถึงสี่เดือนก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพาน ไปจนถึงการแจกพระบรมสารีริกธาตุไปยังดินแดนต่าง ๆ ๘ แห่ง รวมถึงการสร้างพระสถูปเจดีย์ทั้งหลายที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุนั้นๆ อีกด้วย หลักธรรมที่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรเป็นคำสอนที่สรุปใจความสำคัญของคำสอนทั้งหมดของพระพุทธเจ้ามาเสนอคือความไม่ประมาท มหาปรินิพพานสูตรจัดได้ว่าเป็นพระสูตรที่เล่าเรื่องราวตามลำดับที่อยู่ในกำหนดด้วยกรอบของเวลาและสถานที่

พระนิพพานสูตรกลอนสวดมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงและได้รับอิทธิพลจากมหาปรินิพพานสูตรบางส่วน แม้ว่าจะกล่าวถึงเหตุการณ์หลายเหตุการณ์แตกต่างกันบ้าง แต่ในด้านหลักธรรมยังคงสะท้อนให้เห็นเรื่องไตรลักษณ์และมีเนื้อหากล่าวถึงพุทธประวัติช่วงปัจฉิมโพธิกาล พระนิพพานสูตรบางฉบับเน้นการสร้างอารมณ์สะท้อนใจของผู้อ่านเป็นสำคัญ นอกจากนี้บางฉบับยังนำนิทานชาดกหรือพุทธประวัติในตอนอื่นมาแต่งเพิ่มเติมเพื่อสอนธรรมอันเหมาะสมกับความเป็นฆราวาส

จากการศึกษาพระนิพพานสูตรกลอนสวด ทำให้ทราบว่าพระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนตอนที่ ๑ มีความใกล้เคียงกับมหาปรินิพพานสูตรมากที่สุด เพราะกวีไม่ได้แต่งเติมหรือตัดทอนเนื้อเรื่องมากนัก พระนิพพานสูตรกลอนสวด ฉบับตัวเขียน ส่วนตอนที่ ๒ เน้นอารมณ์สะท้อนใจเป็นหลัก ดังนั้นจึงมีเนื้อหาที่สอดคล้องกับมหาปรินิพพานเพียงตอนที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน

เท่านั้น สำหรับพระนิพนธ์สุนทรกลอนสวด ฉบับพิมพ์นั้นเป็นวรรณกรรมกลอนสวดที่กวีแต่งเพิ่มเติม เนื้อหามากที่สุด โดยกวีนำโครงเรื่องสำคัญจากมหาปรีนิพนธ์สุนทรและคัมภีร์อื่นมาแต่งเพื่อสอนคติธรรมขั้นพื้นฐาน เช่น การให้ทาน การฟังธรรม การรักษาศีล เป็นต้น และทำให้ทราบวัฒนธรรม ประเพณีไทยบางประการที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน ไม่ว่าจะเป็นการเล่นโขน ละครใหญ่ การดนตรีต่างๆ เป็นต้น ซึ่งกวีบรรยายไว้ในพระนิพนธ์สุนทรกลอนสวด ฉบับพิมพ์ เป็นการเชื่อมโยงเอกลักษณ์ความเป็นไทยไว้ในตัวบทเกี่ยวกับวรรณกรรมศาสนา เป็นการสร้างความน่าเชื่อถือและประวัติความเป็นมาที่เก่าแก่ของวัฒนธรรมไทย รวมทั้งแทรกหลักธรรมสำคัญเพื่อที่จะสอนอนุชนให้ ละอายชั่วกลัวบาป ควรตั้งอยู่ในคุณงามความดี

นอกจากนี้พระนิพนธ์สุนทรกลอนสวดยังมีคุณค่าทางวรรณศิลป์ เพราะมีกลวิธีทางวรรณศิลป์นำเสนอบทประพันธ์ให้มีความไพเราะ ไม่จะเป็นการเล่นเสียงสัมผัส การเล่นเสียงวรรณยุกต์และการใช้ภาพพจน์ต่างๆ นับว่าผู้แต่งพระนิพนธ์สุนทรกลอนสวด มีความเชี่ยวชาญทางภาษาและมีความสามารถด้านศิลปะการประพันธ์อย่างยิ่ง

ไม่ว่าจะเป็นมหาปรีนิพนธ์สุนทรหรือพระนิพนธ์สุนทรกลอนสวด ล้วนกล่าวถึงเหตุการณ์ การเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ตามจินตนาการของกวีแต่ละคน ดังนั้นจึงมีเนื้อหาใน ส่วนที่เป็นรายละเอียดและคติธรรมที่จะนำเสนอแตกต่างกัน ส่วนหนึ่งที่ทำให้มหาปรีนิพนธ์สุนทรและพระนิพนธ์สุนทรกลอนสวดต่างกันคือกลุ่มผู้อ่านหรือกลุ่มผู้ฟัง มหาปรีนิพนธ์สุนทรแต่งเพื่อให้พระภิกษุหรือผู้สนใจศึกษาธรรมชั้นสูงได้อ่าน ส่วนพระนิพนธ์สุนทรกลอนสวดแต่งเพื่อให้บุคคลทั่วไป ได้ฟังในงานพิธีกรรมต่างๆ จึงส่งผลให้กลวิธีทางวรรณศิลป์ที่ปรากฏในมหาปรีนิพนธ์สุนทรกับพระนิพนธ์สุนทรกลอนสวดมีความแตกต่างกันด้วย เพราะการเข้าถึงรสทางวรรณศิลป์แตกต่างกัน

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเปรียบเทียบมหาปรีนิพนธ์สุนทรกับพระนิพนธ์สุนทรกลอนสวด ผู้วิจัยเห็นว่า ยังมีประเด็นน่าสนใจศึกษาดังนี้

๑. ศึกษาเปรียบเทียบพระนิพนธ์สุนทรกลอนสวดกับพระนิพนธ์สุนทร ฉบับท้องถิ่นภาคใต้
๒. ศึกษาเปรียบเทียบมหาปรีนิพนธ์สุนทรกับปฐมสมโพธิกถา
๓. ศึกษาเปรียบเทียบมหาปรีนิพนธ์สุนทรกับพระนิพนธ์สุนทร ฉบับท้องถิ่นภาคใต้

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- ก. วิชิรปัญญา. (๒๕๕๒). **ลมหายใจสุดท้ายของพระพุทธเจ้า**. กรุงเทพฯ: ประชาชนสำนักพิมพ์.
กรรมพระปรมาภิไธยชิโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า. (๒๕๓๙). **ปฐมสมโพธิกถา**. กรุงเทพฯ.
กรมศิลปากร.
----- (๒๕๔๘). **ปฐมสมโพธิกถา**. กรุงเทพฯ. โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
กรรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า. (๒๕๓๙). **สารานุกรมพระพุทธศาสนา**.
พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
----- (๒๕๕๒). **นวโกวาท**. พิมพ์ครั้งที่ ๘๑. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
กรมศิลปากร. (๒๕๔๔). **ราชาพิลาปคำฉันท์**. กรุงเทพฯ: บริษัทเอดิสันเพรสโปรดักส์ จำกัด.
----- (๒๕๕๒). **ประชุมหนังสือเก่า ภาคที่ ๑-๒**. กรุงเทพฯ: เอดิสัน เพรส โปรดักส์ จำกัด.
กรรมฐาน ฦ ถกลาง. (๒๕๒๘). **พระนิพพานโสตร สำนวนที่ ๒**. กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์.
กระแสร มาลาภรณ์. (๒๕๒๒). **วรรณคดีเปรียบเทียบเบื้องต้น**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ:
บรรณกิจ.
กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาศัย. (๒๕๒๙). **พระพุทธเจ้าในทัศนะสามรัตนบุรุษของอินเดีย**. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.
กลิ่น คงเหมือนเพชร, ชวน เพชรแก้ว. (๒๕๔๘). **วรรณกรรมที่กษิณ วรรณกรรมคัดสรร เล่ม ๓**.
กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
เกษมธรรมทัต, พระครู (สุรศักดิ์ เขมรสี). (๒๕๕๒). **วิปัสสนาภูมิ**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ: บุญ
ศิริการพิมพ์ จำกัด.
กุสุมา รัชชมณี. (๒๕๔๙). **การวิเคราะห์วรรณกรรมไทยตามทฤษฎีวรรณกรรมสันสกฤต**.
กรุงเทพฯ: ธรรมสาร.
ขวัญฤทัย นันท์ธนะวานิช. (๒๕๕๓). **การวิเคราะห์ตัวละครผู้หญิงเหนือและการสะท้อนทาง
สังคมจากตัวละครผู้หญิงเหนือในนวนิยายไทย**. ปริญญาโท ศศ. ม. (ภาษาไทย).
กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
คงศักดิ์ ตันไพจิตร; นงนุช ตันไพจิตร; และสุนทร พลามินทร์. (๒๕๔๓). **หมอไทยในอเมริกา
วิจจัยโรค-วิเคราะห์เหตุ พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานด้วยโรคอะไร**.
ศิลปวัฒนธรรม. ๒๒ (๒๕๔): ๓๙-๔๗.
เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค). (๒๕๔๗). **พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่
๔ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค)**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี.

- จรรยา คงเจริญ. (๒๕๓๒). การศึกษาปฐมสมโพธิฉบับท้องถิ่นอีสานจากต้นฉบับวัดใหม่ทองสว่าง จังหวัดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (จารึกภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.
- จำนงค์ ทองประเสริฐ. (๒๕๕๑). พระพุทธเจ้ากับแผนการกู้เอกราช. กรุงเทพฯ: เอดิสัน เพรส โปรดักส์.
- จิรัฏฐญา พรมดี. (๒๕๕๐). บทละครนอกเรื่อง ยุขัน. วิทยานิพนธ์ กศ. ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- จุฬาทิพย์ บุญฤทธิ์. (๒๕๓๕). การศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ เรื่องพระนิพพานโสทร. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. (ภาษาไทย). สงขลา: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- ฉันทส ทองช่วย. (๒๕๒๐). การวิเคราะห์และเปรียบเทียบนิทานชาดกเรื่องสมุทรโฆษ. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ภาษาไทย). สงขลา: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- เฉลิม จันปฐมพงศ์. (๒๕๒๖). พระนิพพานโสทร: การศึกษาเชิงวิจารณ์. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (จารึกภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.
- ชิต บุรทัต. (๒๕๒๖). สามัคคีเภทคำฉันท์. กรุงเทพฯ: อรุณสภา.
- ดวงมนต์ จิตรจำนงค์. (๒๕๕๑). สุนทรียภาพในภาษาไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๓ กรุงเทพฯ: ศยาม.
- ตรงธรรม แก่นแก้ว. (๒๕๕๒). เทคนิคการแต่งฉันท์ ป.ธ. ๘. ปทุมธานี: วัชรอินเตอร์พรีนติ้ง.
- ตรีศิลป์ บุญขจร. (๒๕๓๐). วรรณกรรมประเภทกลอนสวดภาคกลาง: การศึกษาเชิงวิเคราะห์. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (วรรณคดีไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- (๒๕๓๖). วรรณกรรมทางวรรณศิลป์: การศึกษาจากต้นฉบับตัวเขียนกลอนสวด. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- (๒๕๔๗). กลอนสวดภาคกลาง. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทองย้อย แสงสินชัย. (๒๕๔๖). เหตุเกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๕. เล่ม ๑. กรุงเทพฯ: พิมพ์สวย.
- (๒๕๔๖). เหตุเกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๕. เล่ม ๒. กรุงเทพฯ: บริษัทพิมพ์สวย จำกัด.
- เทพวิสุทธิเมธี, พระ (ปัญญาบัณฑิต). (ม. ป. ป.). พุทธประวัติ. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- ธงชัย สุมณจักร. (๒๕๓๗). ประมวลคาถาพระธรรมบท ภาค ๑-๘. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.
- (๒๕๓๘). ประมวลฉันท์ลักษณะ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.
- ธเนศ เวศร์ภาดา. (๒๕๔๙). หอมโลกวรรณศิลป์ การสร้างรสสุนทรีย์แห่งวรรณคดีไทย. กรุงเทพฯ: ปาเจรา.

- ธรรมกิตติวงศ์, พระ (ทองดี สุรเตโช). (๒๕๕๑). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓.
กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- ธรรมปิฎก, พระ (ป. อ. ปยุตโต). (๒๕๕๓). **กรณีเงื่อนงำพระพุทธเจ้าปรินิพพานด้วยโรคอะไร**
กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- (๒๕๕๖). **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย.
- (๒๕๕๖). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพฯ:
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- (๒๕๕๗). **ตื่นกันเสียที่จากความเท็จของหนังสือเหตุเกิด พ.ศ. ๑**. พิมพ์ครั้งที่ ๓.
กรุงเทพฯ: บริษัทพิมพ์สวย จำกัด.
- ธีร์ พุ่มทับทิม. (๒๕๕๓). **การศึกษาเปรียบเทียบคัมภีร์ลลิตวิสตรและคัมภีร์ปฐมสมโพธิ**.
วิทยานิพนธ์ ศศ. ม. (ภาษาสันสกฤต). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.
- น้อมนิจ วงศ์สุทธิธรรม. (๒๕๕๙, ม. ค.-มิ. ย.). **สุนทรียภาพในพระปฐมสมโพธิกถา**.
รามคำแหง. ๑(๒๖): ๑-๑๘.
- ณัฐฉิณี พรหมเกิด. (๒๕๓๐). **การศึกษาเรื่องปฐมสมโพธิฉบับมอญจากต้นฉบับวัดคงคาราม**
จังหวัดราชบุรี. วิทยานิพนธ์ ศศ. ม. (จารึกภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (๒๕๓๘). **ไขน คาราวาน หน้าเฝ้า และหนังไทย : ว่าด้วยเพลง ภาษาและนาหา**
มหรสพ. กรุงเทพฯ: มติชน.
- นิยะดา เหล่าสุนทร. (๒๕๕๒). **พินิจวรรณการ**. กรุงเทพฯ: แม่คำผาง.
- บรรจบ บรรณรุจิ. (๒๕๓๖). **อสีติมหาสาวก**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมสภา.
- บุญเดือน ศรีวรรณ. (๒๕๕๒). **ทศชาติคำฉันท์**. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์.
- บุญยงค์ เกศเทศ. (๒๕๒๐). **หลักวิเคราะห์วรรณคดี**. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
มหาสารคาม. ถ่ายเอกสาร.
- ปราณี ขวัญแก้ว. (๒๕๑๙). **วรรณคดีชาวบ้านจาก “บุตดำ” ตำบลร่อนพิบูลย์**. เอกสารนิเทศก์
การศึกษา, ฉบับที่ ๑๗๒. กรุงเทพฯ: หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู.
- ปรีดีเวที, พระ. (๒๕๐๓). **เรื่องพระพุทธเจ้าปรินิพพานมีพระชนมายุ ๑๐๐ ปี หรือ ๘๐ ปี**.
กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- ปรีชา นุ่นสุข. (๒๕๒๘). **พระนิพพานโสตร สำนวนที่ ๓**. กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์.
- ปลุสเทว, สมเด็จพระสังฆราช. (๒๕๕๐). **ปฐมสมโพธิกถา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๔. กรุงเทพฯ:
มหามกุฏราชวิทยาลัย.

- พรหมคุณาภรณ์, พระ (ป. อ. ปยุตฺโต). (๒๕๔๕). **พระไตรปิฎกสิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้**. กรุงเทพฯ: พิมพ์สวย.
- (๒๕๕๒). **จาริกบุญจาริกธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๔. กรุงเทพฯ: พิมพ์สวย.
- (๒๕๕๒). **กาลานุกรม พระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: ผลิธัมม์.
- (๒๕๕๒). **จาริกอโศก**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: ผลิธัมม์.
- (๒๕๕๓). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระเพิ่มเติมครั้งที่ ๑ / เสริม)**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๔. กรุงเทพฯ: ธนรัชการพิมพ์.
- (๒๕๕๔). **เป็นอยู่ให้ดีต้องมี ทาน ศิล ภาวนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: สุภา.
- พระมหาเจียง ช่วยสุมาน. (๒๕๕๓). **จริยธรรมตามหลักพระพุทธศาสนาในเพลงของสลา คุณวุฒิ**. ปริญญาโท ศศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- พระมหาดุสิตศักดิ์ ดิคุชปญโญ (สุวรรณอาสน์). (๒๕๔๖). **ปฐมสมโพธิกถา ปริจเฉทที่ ๑๖-๒๓: การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์**. วิทยานิพนธ์ พธม. (วิชาบาลี). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- พระมหาบุญเทียม ญาณินโท (มุส). (๒๕๔๗). **ปฐมสมโพธิกถา ปริจเฉทที่ ๘-๑๕ การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์**. วิทยานิพนธ์ พธม. (วิชาบาลี). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- พระมหาสุทธิพงษ์ อภิวิโส. (๒๕๔๗). **อธิบายบทสวดมนต์ วัดสุทัศนเทพวราราม**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ: สื่อตะวัน.
- พระสุธีวรालังการ (สมคิด สิริคุตฺโต กุนดี). (๒๕๕๓). **ศึกษาวิเคราะห์นิพพานสูตรในคัมภีร์ล้านนา**. วิทยานิพนธ์. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- พัฒน์ เฟิงพลา. (๒๕๓๕). **ประวัติวรรณคดีบาลี**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- พุทธทาสภิกขุ. (๒๕๓๗). **คำสอนผู้บวชพรรษาเดียว ฉบับสมบูรณ์**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ศาสนา.
- (๒๕๔๒). **คู่มือมนุษย์**. กรุงเทพฯ:ธรรมสภา.
- (๒๕๔๘). **แก่นพุทธศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- (๒๕๕๒). **พุทธประวัติจากพระโอษฐ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- (๒๕๕๒). **ภาพพุทธประวัติหินสลัก**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- (๒๕๕๐). **ตัวกูของกู ฉบับสมบูรณ์**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- เพ็ญพักตร์ สูงสุมาลย์. (๒๕๔๔). การวิเคราะห์บทร้อยกรองของไพโรจน์ ชาวงาม.
ปริญญาโท ศศ. ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- มณี พยอมยงค์. (๒๕๑๙). การวิเคราะห์และเปรียบเทียบมหาดิฉบบัภาคกลางภาคเหนือ
ภาคอีสานและภาคใต้. ปริญญาโท ศศ. ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- มติชน. (๒๕๔๗). **พจนานุกรมฉบับมติชน**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (๒๕๐๖). **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก**.
กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองธรรม.
- (๒๕๓๒-๒๕๓๔). **ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฎีกา**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬา
ลกรณราชวิทยาลัย.
- (๒๕๓๒-๒๕๓๔). **ปกรวิเสสภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาปกรวิเสส**. กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- (๒๕๓๒-๒๕๓๔). **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา**. กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- (๒๕๓๙). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (๒๕๒๕). **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐเตปิฎก**. กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- (๒๕๓๔). **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาม
กุฏราชวิทยาลัย.
- (๒๕๓๕). **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐเตปิฎกอรรถกถา**. กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- เมตตานนโทภิกขุ. (๒๕๔๘). **เหตุเกิด พ.ศ. ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๒**. กรุงเทพฯ: แพลนพรีนติ้ง.
- ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง. (๒๕๐๑). **พระนิพนพานสูตร**. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- ราชบัณฑิตยสภา. (๒๔๗๕). **พุทธประวัติฝ่ายมหายานในริเบตเรียงตามฉบับของ**
W.WOODVILLE ROCKHILL. กรุงเทพฯ: พระจันทร์.
- (๒๕๔๖). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๖**. กรุงเทพฯ: ศิริวัฒนา
อินเตอร์พรีนติ้ง.
- (๒๕๕๐). **พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย ภาคฉันทลักษณ์**
ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพฯ: สหมิตรพรีนติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

ราชบัณฑิตยสภา. (๒๕๕๒). **พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน.**

กรุงเทพฯ: บริษัทยูเนี่ยน อุตสาหกรรมไวโอเร็ด จำกัด.

ราชรัตนรังษี, พระ (ว. ป. วีรยุทธ). (๒๕๕๒). **จารึกเนปาล.** กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

----- (๒๕๕๓). **สู่แดนพุทธองค์ ลุมพินีวัน.** กรุงเทพฯ: ดีเอ็มจี.

----- (๒๕๕๓). **สู่แดนพุทธองค์ กุสินารา.** กรุงเทพฯ: ดีเอ็มจี.

ราชวรมูณี, พระ (ประยูร ปยุตโต). (๒๕๒๗). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์.**

พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์.

รันทัย สัจพันธ์. (๒๕๒๖). “วรรณคดีเปรียบเทียบ” ในเอกสารการสอนชุดวิชาภาษาไทย ๔

วรรณคดีไทยหน่วยที่ ๑๕ หน้า ๔๗๙-๕๔๑. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

----- (๒๕๔๒). **สี่สรรพวรรณศิลป์.** กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ ๑๙๙๙.

ว. วชิรเมธี. (๒๕๕๑). **สบตากับความตาย.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

วงเดือน สุขบาง. (๒๕๒๔). **การศึกษาพระปฐมสมโพธิกถาในแนวสุนทรียะ.** ปรินญาณิพนธ์

ศศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ถ่ายเอกสาร.

วงศ์ดี มหัทธโนบล. (๒๕๕๒, กรกฎาคม-สิงหาคม). **พุทธโคดม.** มติชนสุดสัปดาห์. ๒๙ (๑๕๑๑): ๖๘.

วศิน อินทสระ. (๒๕๕๒). **พระพุทธโอวาทก่อนปรินิพพาน.** พิมพ์ครั้งที่ ๒๒. กรุงเทพฯ: ธรรมดา.

วัชรา บุญจรรยา. (๒๕๔๕). **วิเคราะห์กลวิธีการนำเสนอเรื่องในงานเขียนของวินทร์เลี้ยววาริณ.**

ศศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ถ่ายเอกสาร.

วิจิตวาทการ, หลวง (๒๕๔๑). **พุทธานุภาพกับจิตตานุภาพ.** กรุงเทพฯ: เดือนตุลา.

ศรีปริยัติโมลี, พระ (สมชัย กุศลจิตโต). (๒๕๔๓, ๓๐ ก.ค.). **การเสด็จดับขันธปรินิพพานของ**

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตามความในมหาปรินิพพานสูตร. ขาวสด. หน้า ๒๔.

ศรีวิสุทธิโกศล, พระ กิตติวฑฺฒโน (กิตติวัฒน์ พลวัน). (๒๕๔๖). **ศึกษาเชิงวิเคราะห์มหา**

ปรินิพพานสูตร: ศึกษาเฉพาะกรณีการรักษาหลักพระธรรมวินัย. วิทยานิพนธ์.

กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

ศักดิ์ศรี แยมน์ดดา. (๒๕๔๓). **วรรณคดีพุทธศาสนาพากย์ไทย.** กรุงเทพฯ: คณะอักษรศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศุกร บุนนาคและสุริยา รัตนกุล. (๒๕๔๘). **สุนทรียภาพเจ้าฟ้ากุ้ง.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ:

วีพริ้นท์.

ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ วิทยาลัยครุนครศรีธรรมราช. (๒๕๒๘). **พระนิพพานโศตร (สำนวนที่๑).**

กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครการพิมพ์.

ส. ศิวรักษ์. (๒๕๓๔). ความเข้าใจในเรื่องพระพุทธเจ้า. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: สงศยาม.

----- (๒๕๕๒). ความเข้าใจเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน. พิมพ์ครั้งที่ ๔.

กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (๒๕๕๒). วาระสุดท้ายของพระพุทธเจ้า. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ: มติชน.

เสฐียร พันธ์รังษี. (๒๕๔๒). พุทธประวัติมหายาน พุทธประวัติฉบับค้นพบใหม่. พิมพ์ครั้งที่ ๕.

กรุงเทพฯ: สยาม.

สนธิชัย ทวีโชคทรัพย์สิน. (๒๕๕๒). โทณพราหมณ์เรื่องจริงที่ชาวพุทธควรรู้. กรุงเทพฯ:

แปดสิบเจ็ด จำกัด.

สนธิ ศรีสำแดง. (๒๕๓๔). พุทธศาสนากับการศึกษา ภาคทฤษฎีแห่งความรู้. กรุงเทพฯ:

พัฒนาการพิมพ์.

สมพร สิงห์โต. (๒๕๒๐). ความสัมพันธ์ระหว่างรามายณะของวาลมิกิและรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๑. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.

สมทรง ชีวะพันธุ์. (๒๕๒๐). วิเคราะห์บทพระราชนิพนธ์ลิขิตนารายสิบปางในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. ปรินิพนธ์ ศศ. ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ:

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.

สม สุจิรา. (๒๕๕๔). ไอน์สไตน์พบ พระพุทธเจ้าเห็น. พิมพ์ครั้งที่ ๗๘. กรุงเทพฯ: อมรินทร์

พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

สมหวัง อินทร์ไชย. (๒๕๔๔). การศึกษาเปรียบเทียบปฐมสมโพธิภาษาบาลีฉบับล้านนา กับฉบับภาคกลาง. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ภาษาและวรรณกรรมล้านนา). เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ถ่ายเอกสาร.

สว่าง ไชยสงค์. (๒๕๓๘). ภาพพจน์ในวรรณคดีพระปฐมสมโพธิกถา โดยการตีความและขยายความ. ปรินิพนธ์ กศ. ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. ถ่ายเอกสาร.

สา, สมเด็จพระสังฆราช. (๒๕๕๔). พุทธประวัติ เล่ม ๓. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สำนักหอสมุดแห่งชาติ กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก. หมวดวรรณคดี หมู่ภาพย์ (กลอนสวด) เอกสารเลขที่ ๒๖๖ ประเภท สด มัดที่ ๓๒ นิพพานสูตร เล่ม ๒.

----- หมวดวรรณคดี หมู่ภาพย์ (กลอนสวด) เอกสารเลขที่ ๒๖๗ ประเภท สด มัดที่ ๓๒ นิพพานสูตร เล่ม ๑.

----- หมวดวรรณคดี หมู่ภาพย์ (กลอนสวด) เอกสารเลขที่ ๓๔๘ ประเภท สข มัดที่ ๔๒ พระเจ้าเข้าสู่พระนิพพาน.

สำนักหอสมุดแห่งชาติ กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก. **หมวดวรรณคดี หมู่กาพย์ (กลอนสวด)**
เอกสารเลขที่ ๓๕๐ ประเภท สข มัดที่ ๔๒ พระเจ้าเข้านิพพาน.

----- **หมวดวรรณคดี หมู่กาพย์ (กลอนสวด) เอกสารเลขที่ ๓๕๑ ประเภท สข มัดที่ ๔๒**
พระเจ้าเข้าสู่นิพพาน.

----- **หมวดวรรณคดี หมู่กาพย์ (กลอนสวด) เอกสารเลขที่ ๓๕๒ ประเภท สข มัดที่ ๔๒**
พระเจ้าเข้านิพพาน.

----- **หมวดวรรณคดี หมู่กาพย์ (กลอนสวด) เอกสารเลขที่ ๓๕๓ ประเภท สข มัดที่ ๔๒**
พระเจ้านิพพาน.

สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ กระทรวงศึกษาธิการ. (๒๕๓๘). **ป.อ.ปยุตโต. พิมพ์ครั้งที่ ๒.**
 กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.

เสนาะ ผดุงจักร. (๒๕๓๐). **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวรรณคดีบาลี.** กรุงเทพฯ:
 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

แสงเพ็ญ แสงพุ่ม. (๒๕๔๓). **พระนิพพานสูตร: การศึกษาวิเคราะห์. ศศ. ม. (ไทยศึกษา).**
 กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง. ถ่ายเอกสาร.

แสง อุดมศรี. (๒๕๔๓). **พระวินัยปิฎก ๑.** กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สุจิตรา จงสถิตยวัฒนา. (๒๕๔๙). **เจิมจันทร์กัณฑ์. พิมพ์ครั้งที่ ๒.** กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. (๒๕๓๙). **พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖.** กรุงเทพฯ:
 มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สุวินัย ภรณวลัย. (ม. ป. ป.). **เราได้อะไรจาก พระพุทธเจ้า พระเยซู และพระกฤษณะ วิธีแห่ง**
จิตวิญญาณเชิงบูรณาการ. กรุงเทพฯ: บานชื่น.

สุภาพร มากแจ้ง. (๒๕๓๕). **กวีนิพนธ์ไทย ๑.** กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

----- (๒๕๓๖). **กวีนิพนธ์ไทย ๒.** กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

หนอนสุรา. (๒๕๕๐). **เคล็ดวิชาโคลง.** กรุงเทพฯ: ภาพการพิมพ์.

หรีด เรืองฤทธิ์. (๒๕๙๙). **กลอนสวด ในสารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน.** กรุงเทพฯ:
 ราชบัณฑิตยสถาน.

อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล. (๒๕๔๖). **ปฐมสมโพธิกถาภาษาไทยฉบับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรม**
พระปรมาภิไธยชิโนรส. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
 ถ่ายเอกสาร.

อนุชิต ชูอรอด. (๒๕๕๒). **ปรีนิพพานผ่านเลนส์แก้ว.** กรุงเทพฯ: เม็กกูรู.

- อนุศักดิ์ เนตรานนท์. (๒๕๕๐). การศึกษาเปรียบเทียบวรรณคดีพุทธประวัติตอนปัจฉิมโพธิกาล. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (วรรณคดีไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.
- อนุমানราชชน, พระยา. (๒๕๔๖). การศึกษาวรรณกรรมแง่วรรณศิลป์. กรุงเทพฯ: ศยาม.
- อิรวดี ไตลังคะ. (๒๕๔๖). ศาสตร์และศิลป์แห่งการเล่าเรื่อง. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- อุปกิตศิลปสาร, พระยา. (๒๕๔๘). หลักภาษาไทย อักษรวิธี วิจีวิภาค วากยสัมพันธ์ ฉันทลักษณ์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ ชื่อสกุล พระมหาปุณ ชมภูพระ
วันเดือนปีเกิด ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๕
สถานที่เกิด ๑๑๕/๑ บ้านห้วยพระ ตำบลท่าจำปา อำเภอท่าอุเทน
จังหวัดนครพนม
สถานที่อยู่ปัจจุบัน ๕๐๙ วัดดิสหงษาราม ถนนเพชรบุรีตัดใหม่
แขวงมักกะสัน เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร ๑๐๕๐๐
ประวัติการศึกษา
พ.ศ. ๒๕๔๕ มัธยมศึกษาปีที่ ๖
จาก โรงเรียนบาลีไตรยมอุดมศึกษา
พ.ศ. ๒๕๕๐ พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) การสอนภาษาไทย
จาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๕๕ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ